BÜTÜN ESERLERİ - 6

# İSMAİL CEM

# GELECEK İÇİN DENEMELER

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

# İsmail Cem

# Gelecek İçin Denemeler

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İSMAİL CEM
BÜTÜN ESERLERİ
İSMAİL CEM
GELECEK İÇİN DENEMELER

Sertifika No: 11213
editör
LEVENT CİNEMRE
görsel yönetmen
BİROL BAYRAM
düzelti
NECATİ BALBAY
grafik tasarım uygulama
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
istiklal caddesi, no: 144/4 beyoğlu 34430 istanbul
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

İsmail Cem 1940 yılında İstanbul'da doğdu. 1959'da İstanbul Robert Kolej'den ve 1963'te Lozan Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1981'de Paris Siyasal Bilgiler Enstitüsü'nde siyaset sosyolojisi dalında lisansüstü eğitimi yapan Cem, yazar ve yönetici olarak çeşitli gazetelerde çalıştı; 1971-1974'te Türkiye Gazeteciler Sendikası İstanbul Şubesi Başkanlığı'ndan sonra, 1974-1975 yılları arasında trt Genel Müdürlüğü görevinde bulundu. Merkezi Almanya'da bulunan Avrupa Yayın Enstitüsü'nün yönetiminde yer alan İsmail Cem, 1975-1981 döneminde ve 1985 sonrasında, yazarlığın yanı sıra siyasete de atıldı ve parti merkez yönetimlerinde görev yaptı. 1987 ve 1991 genel seçimlerinde İstanbul'dan, 1995 ve 1999 seçimlerinde Kayseri'den milletvekili seçilen Cem, 1987-1997 döneminde Strasbourg'daki Avrupa Konseyi Parlamentosu'nda tbmm Delegasyonu'nda üye ve daha sonra başkan olarak yer aldı. Avrupa Konseyi Parlamentosu Sosyalist Grubu'nun başkanvekilliğine seçilerek, 1989-1995 yılları arasında bu görevi sürdürdü.

İsmail Cem 1995'te Kültür Bakanı, 1997-2002 döneminde Dışişleri Bakanı oldu. Cem'in, çoğu Türkiye'nin siyaset sosyolojisi ve sosyal demokrasi üzerine on üç kitabı yayımlandı: Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi; Türkiye Üzerine Yazılar, 12 Mart – Yazılar, 12 Mart – Değerlendirme (2 cilt); trt'de 500 Gün, Siyaset Yazıları, Geçiş Dönemi Türkiye'si; Sosyal Demokrasi ya da Demokratik Sosyalizm Nedir, Ne Değildir?; Türkiye'de Sosyal Demokrasi, Engeller ve Çözümler; Yeni Sol, Sol'daki Arayış; Gelecek İçin Denemeler.

Ayrıca üç cilt olarak planlanan Türkiye, Avrupa, Avrasya serisinin ilk iki kitabı olan I: Strateji-Yunanistan-Kıbrıs ile II: Avrupa'nın Birliği ve Türkiye de son dönemde yayımlanan eserleriydi.

Cem'in İngilizce yazılmış ve Almancaya da çevrilmiş Turkey in the New Century adlı bir dış siyaset çalışması ile sergilenmiş fotoğraflarından derlenen Mevsimler adlı iki fotoğraf kitabı da bulunuyor.

İngilizce ve Fransızca bilen Cem, öncelikle Dışişleri Bakanlığı sırasında izlediği politikalardan ötürü, dünyada Türkiye'nin yetiştirdiği değerli bir siyasetçi ve "barış adamı" olarak tanınmıştı.

1963'te Elçin (Trak) Cem'le evlendi. İpek Cem ve Kerim Cem adında iki çocuğu ve beş torunu vardır.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en uzun süre görev yapan 4. Dışişleri Bakanı olan İsmail Cem 24 Ocak 2007'de vefat etti.

# Giriş

Gelecek İçin Denemeler, günümüzden umudu kesmiş olmanın ifadesi değil elbette. Aslında, tarih üzerine yazılmış bir kitap bile, öz ve işlev olarak geçmişe ait değildir; geleceğe dönük bir katkının iddiası ve çabasıdır.

Ancak bir gerçeği teslim etmek gerekiyor: Günümüzde yapılabilir olanların çoğunun yapılamamış olması. Yılların akıp gitmesi. Ardında, tüketilen zamanın, enerjinin ve insanların burukluğunu bırakarak... Kaçırılmış fırsatları, kullanılmamış imkânları hatırlatarak... Olabileceğin azıyla, yapılabileceğin eksiğiyle yetinmenin yenilmişlik duygusunu insanda yaratarak...

Son dönemdeki yazılarımdan “deneme” özelliğine yaklaşanları, yani, bir ölçüde “kalıcı” nitelik taşıyanları bir araya getirirken, hele onlara ortak bir başlık ararken bu duyguları ben de yaşadım. Gelecek İçin Denemeler başlığı, bu yazıların ve düşüncelerin, içinde oluştukları döneme pek de bir yarar sağlayamadığını mı teslim ediyor? Yani, yazmışız, çizmişiz, sonra umduğumuz alçakgönüllü katkının topluma ulaşmadığını, beklediğimiz titreşimlerin toplumda gerçekleşmediğini mi görmüşüz? Her şey, “eski hamam, eski tas” örneği sürüp gitmiş mi? Kendi mantıksızlığı, kendi adaletsizliği, kendi duyarsızlığı içinde...

Çok mu karamsar bir çözümleme? Belki de. Bu kitapta yer alan yazıların konu kümelerine bakıyorum: Demokrasi, insan hakları, Güneydoğu’daki çözümsüzlük, ekonomide, yönetimde ve yaşamda “akılcı” olabilmek, kentleşme çıkmazı, anlayış ve diyalog ihtiyacı, yeni bir “mantığın” gereği, siyasetteki yozluğun giderilmesi, “kalite” kavramının ve talebinin toplumda oluşması, vb.

Geride bıraktığımız yılların hiçbir olumlu katkı getirmediğini söylemek belki yanlış olur. Ama son çözümlemede, birey düzeyindeki bir düşünce ve katkı çabasını “gelecek için” başlığıyla sunmak ihtiyacı, bilinçaltında oluşmuş bir olumsuz yargıyı mı, günden umudu kesmek eğilimini mi yansıtıyor? Bu yargı ve eğilim haklı mı, haksız mı?

Bilemiyorum gerçekten. Kararı okuyucuya bırakıyorum.

# I

# ESKİYEN TÜRKİYE GÖRÜNTÜLERİ

## a) Eskimiş Zihniyetle Sözde Yenilik

Kırık Aynanın Yansıttığı Türkiye Görüntüleri...

Her köşesinden çatlamış, kırılmış, ama parçaları dökülmemiş bir aynaya hiç baktınız mı?

Aynanın kimi parçasında gözünüzün devleşmiş bir yansımasını, onun hemen yanında küçülmüş kulağınızı, az ötede yerini kaybetmiş burnunuzu görürsünüz. Parçaların birinden tavanı, öbüründen yerdeki halıyı izlersiniz. Yüzünüzün paramparça olduğu, çevrenin birbirine karıştığı, tüm görüntülerin her tür mantığa, ölçeğe, uyuma başkaldırdığı bir olaydır kırık aynalar.

Türkiye'nin on yıllardır süren serüvenine baktığımızda, zaman zaman bir kırık aynadan kendimizi izlediğimizi düşünmek, acaba bir karamsarlık örneği mi?

Toplumdaki bir özelliği, öbürü tutmuyor. Bir köşesinden alabildiğine umutlu ve güzel olan, onun hemen yanı başından çirkin olan, karanlık olan yansıyor. Bir yaklaşımıyla doğruyu simgeleyen, ikinci yaklaşımında yanlışı sergiliyor. Her biri kendine özgü bir mantığı ya da mantıksızlığı izleyen binlerce görüntü... Her biri kendi başına buyruk, birbirinden kopuk, dağınık yansımalar.

Kırık aynanın bir parçasından gülümseyen sevgi dolu insanlar, hemen yanındakinden fışkıran öfke birikimleri, şiddet örnekleri. Aynanın bir kırığında, mahallesinden ötesini bilmeyenler, bir başkasında, insanlığın tümünü her gün yaşayabilenler. Bir konuda en kusursuzuna erişebilenlerin, benzer bir başka konuda çok ilkel olabilmesi. Bahçesindeki çiçekleri gözünden sakınanın, sokaktaki ağaçlara kıyabilmesi...

Göçebe Geleneğinde Demokrasi

Kırık aynadan, “demokrasi” yansımaları...

Koca mandanın dört bacağına önce dört adam yapışacak. Neye uğradığını şaşıran hayvanı yere yıkacaklar. Havalara kalkan çaresiz başına da iki kişi sarılıp toprağa basacak. Ardından, beyazlar giyinmiş ve partisinin amblemini göğsüne iliştirmeyi ihmal etmemiş bir kasap, koca bıçağını mandanın boynuna çalacak. Fıskiye gibi yükselen kan “görev ekibini” kıpkızıl edecek, sonra, ağır ağır akıp çukurlarda birikecek. Karasineklerle çamurun ve kanın birbirine karıştığı gölcükler oluşacak. Debelenen mandanın başına toplanmış çocuklar şaşkın şaşkın durumu izlerken, dualar

okunacak, “... Allah başkanımızı başımızdan eksik etmesin!” sesleri yükselecek. Ve topluluk, ya bir karşılama töreninde ya temel atma şöleninde, Türkiye’nin nasıl çağ atladığını, nasıl sanayileştiğini “büyüğünün” ağzından davul-zurna eşliğinde dinleyip irşat olacak.

“Demokrasi” değil mi, herkes istediğini yapar...

Çifter çifter koçlar, durumun önemine göre buzağılar, horozlar demokrasi uğruna kurban edilecek. Parti ve ülke büyüklerimiz ortalara salınıp zurnanın kıvrak nameleriyle göbek atacak. Madem “özgürlükçüyüz,” demokrasi aşığıyız, ister göbek atarız, ister zurna çalarız. Her türden seviyesizliği, sonradan görmeliği peş peşe sergileriz.

“Efendim, millet bunu istiyor, halkımız böylesini beğeniyor.”

Öyle mi acaba?

İyisine “Hayır” mı Dendi?

Türkiye’de seviyesizlik ve bayağılık, toplumun alt kesimlerinden kaynaklanıp yukarıyı zorlayan bir olaydan çok, yukarıdan aşağıya kabul ettirilen bir koşullanma görünümünde. En güçlü, en çarpıcı örnekleri, toplumun en varlıklı, en bilgili, iddialı katlarında sergileniyor.

Çarpık değer yargıları, yozlaşmış kültür ölçüleri, sahte toplum kahramanları, açıkgözlülüğün erdemleri, “malı götürmenin” öğütleri, köşe dönmenin kestirme yolları, “namuslu olmanın” saflığı... Karşı durulmaz bir öğreti gibi her gün binlerce ağızdan bunlar topluma haykırılıyor, binlerce örnekle kanıtlanıyor. Yazarak ve çizerek, göbek atarak, kadeh kaldırarak ve manda boğazlayarak... Zurnaların ve vatan-millet edebiyatının, nutukların eşliğinde.

Gerçekten, toplum ille bunu mu istiyor, bunu mu beğeniyor?

Düzeyli olan, güzel olan, etkin ve yararlı olan ne zaman topluma verildi de, insanlar, “Biz bunu istemeyiz” diye tutturdu?

Toplum, “Demokrasi istemiyoruz, oy kullanmak ne haddimize” mi dedi? İş verildi çalışmadı, okul verildi okumadı mı? Özgürlükler biraz aralandığında, sendikalara, meslek odalarına, derneklere üye olmadı mı? Her şeye rağmen ve hemen her zaman en akılcı tercihleri yapmadı mı? Toplum “gerici” olduğundan mı her şeyin en yeni olanına merak sardı, özlem duydu?

Yoksa bağnazlık ve gericilik, düzeysizlik ve bayağılık, öncelikle toplumun önde gelen kesimlerinde, yönetimlerinde mi? Kendi çirkinliklerini, kendi doğal eğilimlerini ve tercihlerini “efendim, millet böyle istiyor, halk böyle beğeniyor” mazeretine saklayanlarda mı?

Beline, Suratına Vurarak

Kırık aynanın bir parçasından, dövülen insanlar yansıyor.

Kıyasıya dövülen, sanki durduk yerde ve büyük bir öfkeyle, hınçla dövülen insanlar.

Yasaların yanlışlığı, demokratik hakları kuşa döndürmesi, çok “demokrat” hükümetin “şefkat” hikâyeleri ayrı bir konu. Ama İstanbul’da gösteri yapan memuru polis coplamadı, insanlar ellerinde pankartlarla yürüdü diye Türkiye zaafa mı uğradı? “Devlet otoritesi” mi sarsıldı? Yoksa ihtilâl mi çıktı? İstanbul polisinin benzer bir durum karşısında herhangi bir demokratik ülkenin kolluk gücü gibi davranabilmesi, bir protesto hareketinin doğal çerçevesinde başlayıp bitmesini mümkün kıldı.

Ankara’da ise, şu teröre karşı bir türlü sağlanamayan “devlet otoritesinin” fukara memur üzerinde kanıtlanması yaşandı. Elindeki pankartlarla barışçı ve düzenli bir protesto yürüyüşü yapanlara, inanılmaz bir öfkeyle, şiddetle saldırıldı. Tek gerekçe, yürüyüş için önceden izin alınmamış olması. Yani, demokrasilerin doğal bir hakkını antidemokratik biçimde yasaklayan mevzuata uyulmamış bulunması. Yasalara kendileri çok uyan, her tür mevzuata sıkı sıkıya bağlı, gecekondu mafyalarına, yolsuzluğa ve hırsızlığa son derece “şefkatli” yöneticilerimiz, hedef hak arayan memur olunca “devletliğini” hatırlayabildi. Benzerlerine ancak geçmişin televizyon belgesellerinde rastlanabilen bir acımasızlıkla, sömürge yöneticilerine yakışan bir umursamazlıkla, kendi memuruna bir güzel meydan dayağı çektiriverdi.

Kırık aynanın bir başka parçasında, cezaevine gönderilmeyi bekleyen bir bilimadamı var. Suç: Kitap yazmak, bu kitapta büyüklerimize aykırı gelen düşünceleri savunmak. Evet, düşünceleri savunmak. Demokrasinin “d”sine sahip toplumlar, kendi ayrıcalığını, üstünlüğünü, her tür düşüncenin özgürce ortaya konabilmesinden, kitabın yayımlanabilmesinden alır. Yasak olan, ancak insanları şiddete başvurmaya, silâhlanmaya, yakıp yıkmaya özendirmektir.

Bizim bilimadamımız yalnız değil; aynanın o köşesinde başkaları da var. Yıllarını cezaevlerinde geçiren başka bilimadamları, başka yazarlar, ülke yönetenlerdeki ortak ilkelliğin kanıtı gibi onun yanında yer alıyor.

Bu İşte Bir Terslik Var...

Bunca güzellik ve bunca çirkinlik nasıl oluyor da kırık aynanın parçalarından birlikte yansıyabiliyor?

Yer yer alabildiğine demokrat ve çağdaş, derken olağanüstü acımasız ve ilkel. Bir örnekte çoğulcu ve özgürlükçü, öbüründe neredeyse faşist. İleri teknolojinin en uç uygulamalarıyla göçebe geleneğinin en yozlaşmış görüntüleri iç içe.

Böyle bir durum, bütün toplumlarda ve bu ölçüde var mı? Yok. Genellikle, bir toplumun ortak kültürünü, temel değer yargılarını, ortak yaşayış ve davranış biçimlerini paylaşan kesim, o toplumun büyük çoğunluğudur. Bu çoğunluğun içindeki insanlar, ortak ölçüleri paylaştıkları için birbiriyle kalın çizgilerde benzeşirler. Toplumdaki ortak değerlerden, demokrasi, insan hakları gibi ölçütlerden, ortak mantıktan kopuk davranış biçimleri ise, bu toplumun eteklerinde yer alan "marjinal" ve küçük kümeciklerdir.

Türkiye'mizde ise ortak yararların birleştirebildiği temel küme çok cılızdır; çevredeki kümecikler ise çok fazladır. Demokrasi, çoğulculuk, farklı duyarlılıklara saygılı olmak, hoşgörü gibi özellikleri ortak nitelik olarak paylaşabilen temel küme, bir türlü gelişememiştir. Toplum, sanki her biri kendi başına buyruk marjinal kümeciklerden oluşmaktadır.

Türkiye'nin sorunu, belki de, "ortak paydayı" hâlâ bulamamış olmasındadır:

Düşüncelerinde, siyasetlerinde, yararlarında özgürce farklılaşabilen, temel kültür ve anlayış birlikteliklerini üst düzeyde gerçekleştirebilen bir toplum olabilmek. Baskıcı yöntemlerin ürünü zorlama benzeşmeyi değil, insancıl değerlerin büyük çizgisindeki birlikteliği sağlayan "ortak paydayı" bulamamış olmak mı, ortak "mantığı" kuramamış olmak mı, kendimizi hâlâ kırık aynalarda seyretmemizin nedeni?..

16 Ocak 1994

## Bir Hayat Tarzı: Etkisiz ve Tepkisiz Olmak

"Yapabileceğinin en azını yapan, olabileceğinin en eksiğiyle yetinen bir ülke..."

Bizim en anlamlı –ve doğru– bir tanımımız herhalde budur. Türkiye, tarihin, doğanın, hattâ ekonominin ona tanıdığı olanakları, inanılmaz biçimde harcayıp tüketen bir ülkedir. Bir "verimsizlik" rekortmeni denebilir. Birçok alanda ve birçok durumda, akılcılığın "a"sına bile rastlamak mümkün değildir.

İşin ilginç yanı, bu özelliğin bir “hayat tarzına” dönüşmesidir. Herkes “alışmıştır.” Kimsenin, “nedenlerini” araştırmaya, çözümlerini aramaya pek niyeti yoktur. Her durumda ve her fırsatta şikâyet etmek, sonra, gene şikâyet etmek, gene şikâyetçi olmak ama hiçbir şey yapmamak. Arabesk müziğin bile, “şikâyetinde ısrarlı, çözümünde tembel” bu hayat tarzının bir yansıması olduğu söylenebilir.

Hem Ağlayıp Hem Susmak...

“Sebep-sonuç” ilişkisini aramaktaki, görmekteki adalet mi kendi kendimize acıyıp sonuçta hiçbir şey yapmamaya yol açıyor?

Dünyanın en fazla şikâyet eden esnafı, bizim esnafımızdır. Ödediği vergiden, müşterinin azlığından, “siftah yapmamaktan,” vergi memurundan; özetle, “halinden” son derece şikâyetçidir.

Ne var ki, “Nasıl oluyor da ülkedeki toplam kredinin kırıntısını ben alamazken, devlet büyüklerimiz ve bütün akraba, hısım ve yakınlar, devlet bankalarından her şeyi alabiliyor?” diye düşünmez. Hele, başkaları haklarından fazla aldığı için kendisinin adil payını alamadığı, aklından bile geçmez.

İran’ın batısında yer alıp da, caddeleri çukurlarla bezenmiş olan tek ülke Türkiye’dir. Her nedense, dayanıklı asfaltlama tekniği bizde keşfedilememiştir. Yapılacak işler birlikte planlanıp yolun bir kez kazılmasıyla gerçekleşebilecek olanı, her hizmet için yolu ayrı zamanda kazarak müteahhitlere ayrı ayrı para kazandıran tek ülke, gene Türkiye’dir.

Bunlardan en çok şikâyetçi olan, kentlerdeki insanlarımız, “hemşerilerdir.” Ama saygıdeğer hemşerilerimiz, ne çektiklerinin ve ödedikleri vergilerin hesabını sorar, ne de sorumluların ortaya çıkması için en küçük çabayı gösterir. Ya ne yapar? Kendi kendine yakınır durur. İlkokulda çocuğu bulunan tüm aileler, istisnasız, okuldan ve eğitimden şikâyetçidir. İnanılmaz ağırlıktaki, gerilikteki, bıktıran ve çocuğu hayata küstüren bir “müfredat”tan yakınırlar. Ama aileler seslerini yükseltmez, çocuklarının hakkını aramaz, harekete geçmez.

Bu örnekler uzatılabilir. Başka alanlarda da benzerleri bulunabilir.

Demokrasi Merakımız

Örneğin, bizim ülkemizde, başbakanından koalisyon ortağına, cumhurbaşkanına kadar tüm “iktidar odakları,” demokrasinin yetersizliğinden yakınır. Sonra, gene yakınır. Neden ve kimden yakındıklarını bilip bilmedikleri ise pek anlaşılamaz.

Sayın Başbakan, “Mumcu suikastına ilişkin sahte mektubun, mit içinden bir grup tarafından yazıldığını” (Sabah, 11 Şubat 1993) açıklar; Sayın İçişleri Bakanı, “Büyük olasılıkla öyle” diye ekler.

Öte yandan, Muş Cumhuriyet Başsavcısı, devlet görevlilerinin altı sanığı kurşuna dizdiğini Aktüel dergisinde açıklar. Konuyla ilgili resmi belge de yayımlanır. Ancak kurşuna dizme zanlılarının araştırılmasına, zanlıların görevleri nedeniyle Adalet Bakanlığı imkân vermez.

Sayın Adalet Bakanı önce inanamaz bu duruma; gerçek olduğunu görünce de, baktırtacağını söyler.

Bütün bunlar toplumun gözleri önünde yaşanır. Sonra da, tüm devlet ve hükümet büyüklerimizle, basınımız ve bilumum demokratlarımızla, “Bir türlü demokratik olamıyoruz” diye ağlaşıp dururuz.

İşçiler, ücretlerin düşüklüğünden yakınır. Ödedikleri verginin oran olarak Avrupa ortalamasının çok üzerinde bulunmasına pek dikkat etmezler. Oysa ücretin düşüklüğü, ödenilen verginin yüksekliğiyle de bağlantılıdır.

Ödenen verginin yüksek olmasındaki temel bir neden ise, başkalarının vergi kaçırmasıdır. Bu durum işçi ve memur gibi, vergisini ödeyen sermaye kesimi için de geçerlidir. Ama kimse, bu vergi kaçakçılığının üzerine ciddi önlemlerle gitmez. Böyle bir talebin öncülüğünü yapması gereken sendikalar bile, tıpkı işçi gibi, tıpkı toplum gibi, “yakınmakla” yetinir.

Yakınmanın Nedenleri

Gerçekten, herkesin yakındığı, kimsenin bir şey yapmadığı, sanki yakınmakla yetindiği, yakınmakla tatmin olduğu bir ortam.

Bu özellikleriyle de gelişmeyi, daha iyiye ulaşmayı, kaliteyi engelleyen bir ortam. Başta belirttiğimiz gibi, olabileceğin en azıyla, yapılabileceğin en eksiğiyle yetinmek ortamı.

Bu özellik nereden kaynaklanıyor?

Tarih sürecinde uzun süre “tebaa” olarak kalmış bulunmaktan mı? Sorgulamayı, hak aramayı gene uzun süre engellemiş koşullanmadan, geleneklerden mi? Demokrasiye hâlâ alışamamış olmamızdan mı?

Bütün bunlar bir ölçüde doğruysa, o zaman, “Biz bize benzeriz, ne yapalım, gelişme sürecimizde geciktik” diyerek, bu olumsuz özelliği kabul mü edeceğiz? Etmiyorsak ne yapacağız? Daha iyisini sadece “istemekle” ve onu bize “başkalarının vermesini” beklemekle yetinmeyip üzerine düşeni yapan bir toplum olabilmek için, sonuç alan özellikler edinmek için nasıl davranacağız?

Çağımızın özelliği, çağı paylaşabilen insanın, “devlet karşısında” ve öteki kurumlar karşısında “edilgenlikten” kurtulabilmesi. “Etken” olması. Sorgulaması, hakkını araması, sade kendininkini değil, başkalarının da hakkını arayabilmesi.

Ancak bu özellikleri taşıyorsa, toplumlar ve bireyler, “saf mevkiine” konmaktan çıkabiliyor. Kolay kandırılamıyor. Hakkı elinden alınamıyor. En ölçüsüz biçimde ona yüklenilemiyor. Demokrasinin kuralları işliyor, verimlilik ve akılcılık dikkate alınıyor, caddeler doğru dürüst asfaltlanıyor, otoyollara işaret konuyor, vb.

Özgürlükçü Toplum

Bir bakıma, yasakçı toplumdan özgürlükçü topluma geçiş süreci. Yasakları düzenleyerek toplumları yönetme anlayışından, özgürlüklerin organizasyonu ile toplumların kendi kendini yönetmesi. Bu çerçevede, sorgulayan, hakkını arayan ve alan insanın gelişmesi...

“Yakınmaktan” kurtulmanın yolu buradan geçiyor.

İnsan, hem topluca, hem de birey olarak bu etkinliğe ulaşmak zorunda. “Devletin,” toplumdaki büyük ve güçlü karar merkezlerinin karşısında, sıradan yurttaşların birliktelikleriyle, ilgili dernekleriyle, tüketiciyi kollayan, çevreyi koruyan kuruluşlarla, meslek birlikleriyle kişi kendini güçlendirebiliyor. Sıradan yurttaş, bu beraberlikler aracılığıyla, devleti paylaşabiliyor.

Ya da, toplumun güçlüleri tarafından hiçe sayılmanın, kandırılmanın, küçümsenmenin kaderine rıza gösteriyor.

Gelişmenin Neresindeyiz?

Türkiye’de doğal saydığımız eksikler, rahatlıklar, aldatmalar, verimsizlik ve akıldışı özellikler, dünyanın büyük bir coğrafyasında artık tarihe karışıyor.

Bizde, kural olmaya devam ediyor.

“Statüko,” kalıpları ve anlayışlarıyla bezdirdiği, tehditleriyle korkuttuğu insanlar sayesinde varlığını sürdürüyor. “Gölgesinden çekinip sözünü sakınan” vatandaş türü, statükolara can katıyor, değişmezliğin ve geriliğin güvencesini sağlıyor.

Düne kıyasla, bugünün toplumu belki az daha ileri. Ama olabileceğinden çok daha geri.

Olması gereken ise, konuşan, talepte bulunan, talebinin gereğini yapan, hakkını arayan, haksızlığa isyan eden, kendisine ve başkalarına haksızlık

yaptırtmayan, hakkını alan insanlar ve onların oluşturduğu toplum. Çağı paylaşan toplum.

Türkiye bunun hâlâ uzağında.

Ancak aklıyla ve emeğiyle, gönlüyle ve yüreğiyle ulaşabileceği yere, küçük hesaplarla ve çıkmaz sokaklarla onu götürmenin önerilerine kulak vererek, zaman kaybederek ve kendinden kaybederek.

14 Şubat 1993

Sorunların Çözümü Var da, Sahibi Yok

Bâzı dev sorunlara bir türlü çözüm bulamayışımız, onların "çözümsüz" olmasından mıdır? Yoksa onları çözmek gibi bir niyetimizin aslında pek olmayışından mıdır?

Çözümsüzlüklerin temel nedeni, Türkiye'nin kaynak darlığı, ekonomik halsizliği midir, yoksa çözüm getirecek yüreğin, duyarlılığın, ahlâkın, siyasal iradenin eksikliği midir?

Bâzı sorunlarla dünyada ilk kez karşılaşan biz miyiz? Mutlaka yepyeni çözümler keşfetmek, "mucizevi formüller" yaratmak mı zorundayız? Yoksa çoğu başka ülkelerde yaşanmış ve bir ölçüde çözümlenmiş sorunların deneyimine gözlerimiz mi kapalı?

Gerçekten, Türkiye sorunlarını çözmek istiyor mu? Ya da, "Bizim sorunlarımızın çözümü yok" demenin tembelliğine, kimi durumda "kararlılığına" mı kendini kaptırıyor? Olaylara, sorunlara bakıyor da, göremiyor, eliyle dokunuyor da, yüreğiyle hissedemiyor.

"Yolsuzluklar" Ülkesinde Çözüm Arayışı

Örneğin, şu "yolsuzluklar," devletin hırsızlığa âlet edilmesi, siyasal görevin kötüye kullanılması, kamu yönetiminin her düzeyde istismarı. Bunlar gerçekten bir çözümsüzlük sonucu mu? Bunların karşısında bizim kadar çözümsüz kalmak bir kader mi?

Bir "çözüm arayışı" nasıl başlatılabilir, bir çözüm stratejisi nasıl oluşabilir?

Bâzı yöntemler şöyle sıralanabilir, bâzı yaklaşımlar tartışmaya açılabilir:

1) "Siyasi Ahlâk Yasası" derhal çıkarılmalıdır. Anayasa'nın da öngördüğü bu yasal düzenleme ile milletvekillerinin ve bakanların hangi meslekleri sürdürebileceği, milletvekili olmak için hangi meslekleri terk etmeleri gerektiği, hangi özel işlerin ve özel konumların, milletvekilliğiyle

ve kamu yöneticiliğiyle bağdaşmayacağı açıkça ortaya konulmalı, gereği yapılmalıdır. (Bu uygulamanın örnekleri dünyada vardır.)

2) Devletin ve kit'lerin tüm ihaleleri, başlangıcından sonuçlanmasına kadar, ilgili sanayi, ticaret ve meslek odalarının katılımı, denetimi ile gerçekleşmelidir. (Bu husus mevzuatta vardır fakat iktidarlarca uygulanmamaktadır.)

3) Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin yönetim kurullarına konudan habersiz kişilerin sırf siyasal kimlikleri nedeniyle atanmasına son verilmeli, sadece siyasal kimlikleri nedeniyle bu görevlere atanmış olanlar, görevden alınmalıdır.

Devlet Bankaları Kime Yarıyor?

4) Kredi yolsuzluklarının, batık kredilerin, siyasal etkinlikle gerçekleşen vurgunların ve halkın uğradığı büyük kayıpların çok önemli bir kaynağı, devlete ait ihtisas bankalarının, genel ticari bankacılık yapmalarıdır. Bakanların, iktidar politikacılarının, yakınlarının ve iş ortaklarının devlet eliyle ve halkın parasından haksız kazanca kavuşturulmasına yol açan bu uygulamanın önlenmesi için, kamu bankaları, dört yıllık bir süreç içinde, kendi kuruluş gerekçeleri olan ihtisas bankacılığının sınırlarına çekilmelidir.

5) İlçe ve merkez belediyelerinin ihaleye ve imara dönük tüm işlemlerine, yörenin ilgili meslek odaları da temsilcileriyle katılmalı; bu konulardaki kararlar, ancak "hemşeri meclislerinin" önünde, kamuoyunun gözetiminde alınabilmelidir.

6) Devletin, KİT'lerin, belediyelerin, belediyelere bağlı işletmelerin müteahhitlere ödediği "istihkak," her kamu biriminin kendi içinde eşit ve objektif yüzdelerle, sıralarla ödenmelidir. İstihkakını alabilmek, istihkak oranını artırabilmek için rüşvet verme zorunluluğunu ortadan kaldırmanın tek yöntemi budur.

7) Belediyelerin hizmet verdikleri iş sahiplerinden ya da vatandaştan "bağış almaları" uygulamasına derhal son verilmeli; belediyelerin ihtiyacı bir tür keyfi vergi niteliğinde olan, suiistimale açık olan bu yöntemle değil, devletin yasal desteğinin artmasıyla sağlanmalıdır. Aynı şekilde, belediyelerin vakıf uygulamaları, şirket kurmaları ve spor kulüpleriyle ilişkileri yeni bir düzenlemeye kavuşturulmalıdır.

Bu yedi maddelik programın tüm maddeleri, ya Anayasa'da öngörülmüştür, ya mevzuatımızda zaten vardır, ya geçmişte, hattâ günümüzde bâzı belediyelerimiz tarafından başarıyla uygulanmaktadır ya

da dünyanın çeşitli örneklerinde uygulanmış ve rüşveti, yolsuzluğu önlemekte etkin olmuştur.

Peki, yolsuzluktan bu kadar yakınan biz ne yapmaktayız? “Büyüklerimiz” ne yapmakta?

Sadece ahlâk, namus, fazilet üzerine konuşup aslında hiçbir şey yapmamakta.

“Eğitimden Yasaklı” Gençler

Türkiye’nin temel bir sorunu, eğitimdeki fırsat eşitsizliğidir.

Türkiye’de gençler, sırf ailelerinin parasızlığı nedeniyle, eğitim sürecinden dışlanıyor.

Gerçekten, bu ayıbı sürdürmeye Türkiye mahkûm mudur? Bu kadar güçsüz müdür? Yoksa temel neden duyarsızlık, tembellik, siyasal tercih midir?

Bakınız, Türkiye nüfusunun yüzde 70’i, işçi ve köylü ailelerinden oluşuyor.

Her yıl üniversiteden mezun olan 90 bin dolayında çocuğumuzun içinde, bu ailelerin çocukları yüzde 1 dolayında.

Düşünebiliyor musunuz, Türkiye’deki ailelerin yüzde 70’inin çocukları, üniversite eğitiminden yasaklı. Doktor olamıyor, avukat, mühendis, üst düzeyde memur, yönetici olamıyor.

Neden? Yüksek eğitimden yasaklı bu çocuklar tembel de ondan mı? Okuma hevesi yok, zekâsı yetersiz de ondan mı?

Hayır, ailelerinin parası yok, ailelerinin gelir düzeyi, çocuklarının eğitimini devam ettirmeye yetmiyor da ondan.

Türkiye, çağdaşlık iddiasındaki hiçbir ülkede benzeri kalmamış bu ayıba son vermek durumundadır; son verecek güce sahiptir.

Her çocuğun eğitimde fırsat eşitliğine sahip olması, bütün önceliklerden daha önde olmalıdır.

Üniversite sınavını kazanan fakat ailesinin gelir düzeyi nedeniyle eğitimini sürdürmek imkânından yoksun gençlere “Yüksek Eğitim Kredisi” sağlamak, “düşünülemeyecek kadar” uzak bir hedef midir?

Devletin Parası Var, Gönlü Yok

Yakından bakmaya çalışalım:

Öğrencinin, eğitimini tamamlayıp iş sahibi olduktan sonra ve zaman içinde devlete geri ödemesi gereken bir kredinin yıllık tutarı, bugünün rakamlarıyla ve üniversiteli öğrenci başına azami 30 milyon lira düzeyinde öngörülebilir. Her yıl 10 bin öğrencinin katılmasıyla, dört yılda 40 bin

öğrenciyi kapsayacak kredi programının ilk yılki maliyeti 300 milyar, dördüncü yılın sonundaki maliyeti yılda 1 trilyon 200 milyardır. (Bu rakam ve krediden yararlanan öğrenci sayısı, uygulama başladıktan sonra koşullara göre artabilir.)

Türkiye'nin, gelir düzeyi yetersiz 40 bin ailenin çocuklarına yüksek eğitim vermesini sağlayacak bu "maliyetin" karşılanması gerçekten imkânsız mıdır? Klasik soruyu sorarsak, "kaynak" nasıl bulunacaktır?

Bu maliyet, (1) gelir düzeyi yeterli ailelerin çocuklarının eğitimi için ödeyeceği eğitim dayanışma ücretinden; (2) sigara tüketiminden alınan fonlardan bir bölümünün ve (3) içki tüketimine getirilecek ek bir verginin eğitim kredisine ayrılmasından; (4) devletin diğer kaynaklarından karşılanabilir. Yılda 20 trilyon dolayında bir desteği (doğru kullanılması koşuluyla yararlı olan) "özel sektörü özendirme amacına" ayırabilen Türkiye'nin eğitim ayıbını gidermek için yeterli gücü, yılda 1 trilyon 200 milyar lirası vardır.

Başka bir deyişle, devletin parası vardır da gönlü yoktur.

Bu Para Nereye Gidiyor?

Türkiye'nin tüm hükümetleri, köylünün desteklenmesi için çok büyük kaynaklar tüketir. İşçinin, memurun, esnafın, tacirin, sanayicinin ödediği vergilerin önemli bölümü, bu amaçla kullanılır. Tarım ürünlerinin dünya piyasalarındaki değerinin üzerindeki fiyatlarla Türkiye'de destekleme alımı yapılır. Hiçbir şeye yaramayan kalitesiz ürünler gereğinde denize atılır, yakılır, depolarda çürütülür. Temel "gerekçe," fukara köylünün korunmasıdır.

Ne var ki, o korunması amaçlanan küçük ve orta köylü genelde perişandır. On beş yıldan beri sürekli yoksullaşmaktadır. Neden?

Çünkü mevcut destekleme politikaları, küçük ve orta çiftçiye değil, büyük çiftçiye ve aracıya yarar sağlamanın mantığı üzerine kuruludur. Küçük ve orta köylüye "bir damla" ulaştırabilmek için, devletin tarıma "bir kova su boşaltması" gerekmektedir.

Çözüm?

Çözüm, bu "destekleme anlayışını" değiştirmektir.

Çözüm, gerçekten küçük ve orta köylüye destek sağlarken geneldeki yüksek fiyatı zaman içinde geriye çekerek onu dünya piyasalarına yakınlaştırmaktır; kalitesizliğe ve gereksiz üretime prim verirken çok büyük kaynakları toplumdan alıp aracılara ve zaten destek ihtiyacında olmayanlara armağan eden uygulamaları düzeltmektir.

“Aile Bazında Destekleme”

Nasıl?

“Aile bazında desteklemeyi” tarım politikalarına yeni bir esas olarak getirmek gerekiyor. Köylü “ailesinin” ihtiyaç duyduğu asgari geçim düzeyinin hesaplanarak, desteklemenin öncelikle bu temelde düzenlenmesi, “köylü ailesinin” –üretimi en alt düzeyde de olsa, en üst düzeyde de olsa– bu asgari parayı devletten alması. Bu sağlandıktan sonra, yani destekleme alımı asıl amacı olan bir güvenceyi köylü ailesine sağladıktan sonra, “taban fiyatının” dünya piyasalarına yakın ölçülerle, daha gerçekçi şekilde belirlenmesi. Köylü fazla üretmekteyse daha fazla kazanması, ancak bu fazla kazancın gerçekçi ve ekonomik bir fiyatla oluşması.

Böylece, (1) köylü ailesinin asgari geçim düzeyi güvenceye alınarak, tarımın sosyal sigorta kapsamına girmesinin ilk adımı atılabilir; (2) desteklemenin sosyal gerekçesi “aile bazındaki desteklemeyle” karşılanmış olacağından, ürün alım fiyatlarının zaman içinde dünya piyasalarına yakınlaştırılması mümkün olabilir; (3) devletin tarım desteklemesine ayırdığı toplam kaynak, zaman içinde azaltılabilir.

Böyle bir düzenlemeden küçük ve orta köylü kazanır. Vergileriyle tarımı (daha doğrusu tarımdaki yüksek gelirlileri ve aracıları) destekleyen şehirli nüfus kazanır. Devlet ve genelde Türkiye kazanır. Tarımdaki yüksek gelir kesimiyle aracılar kazançlı çıkmaz.

Tarımda, eğitimde, devletin, toplumun soyulmasını önlemekte, yapılabilecek çok şey vardır. Hele bunlar ciddi boyutlarda düşünülüp tartışılırsa...

Ama önce yürek lâzımdır, gönül lâzımdır, olaylara ve insanlara sadece bakmak değil, onları görebilmek lâzımdır...

28 Mart 1993

Toplum mu Çok Saf, Yönetenler mi Çok Akıllı?

Şu güzelim Türkiye’de olayları izlerken düşünmemek elden gelmiyor:

Acaba toplum olarak biz mi çok safız, yoksa bizi yönetenler mi çok akıllı? Ya biri ya öteki.

Siz hiç, Ankara ve İstanbul’da olduğu gibi, tüm kavşaklara trafik lambaları asıp sonra her lambanın başına bir trafik polisi dikerek trafiği yönettiren bir ülke duydunuz mu? Kırmızı ışıkta “geç” işareti veren, yeşilde “dur” diyen trafikçiler ve hangisine bakacağını şaşırmış çaresiz sürücüler.

Her biri maşallah dörtten az çocuk yapmayan ve ardından devlet kapılarını iş isteriz diye aşındıran çaresiz insanlar. Ya da, “İşsiz sayımız her yıl 300 bin artıyor” diye yakınıp iş yaratmaya dönük hiçbir projesi, hiçbir ciddi düşüncesi bulunmayan başbakanlar, bakanlar.

Devlet bankalarını kendi özel kasaları gibi kullanan devlet bakanları. Devlet bakanı yakınları. Sonra, tüm Avrupa’nın en yüksek orandaki vergisini ödeyen fukara işçiler. Tüm Avrupa’nın en yüksek orandaki emeklilik kesintisini ödeyip emekli maaşı kuyruklarına sabahın altısında girerek akşama kadar çile dolduran ihtiyarlar. Tüm Avrupa’nın en yüksek orandaki sigorta primlerini ödeyip eczaneden ilaç alamayan sigortalılar.

Güneydoğu’dan, Konuşma Merakına

İnsanların daha çok ölmesine, askerlerin daha fazla şehit olmasına, halkın devlete düşman, teröre çaresiz yandaş kılınmasına yıllardır katkı getiren bir olağanüstü hal uygulamasıyla ufkunu kapatmış, benzer terörle dünyada nasıl baş edildiğini dahi araştırmamış iktidarlar.

Hükümette kalmak uğruna, dün söylediğinin bugün tam aksini yapabilen, “ciddi ve sorumlu” liderler.

Hele hele, Türkiye’nin söz verdiği üzere gümrük vergilerini 1992 sonunda kazasız belasız indirmesi için Avrupa Topluluğu’nun çocuk kandırma misali ortaya koyduğu birkaç pırıltılı vaadi dış siyaset zaferi gibi sunan dış siyaset sorumluları. Ve tabii, aynı topluluğun kendi parlamentosunda peş peşe aldığı Türkiye karşıtı kararları göz ardı etmenin üstün becerisi.

Bir yandan trilyonlarca lira açık vererek bütçeyi perişan eden, pahalılığa en büyük katkılardan birini getiren kit’ler, öte yandan bu kit’lerin yönetimine siyasal menfaat yandaşlarını getirerek onları büsbütün perişan eden iktidarlar... Ve tabii, 104 trilyon vergi toplarken, 140 trilyon vergi kaçırılmasından yüksek müsamahasını esirgemeyen bir yönetim mahareti.

Bu tabloya ek olarak, sadece ekim ayında 15 ili ziyaret ederek, 4 defa televizyona, 15 defa basına, 30 defa da içerideki ve dışarıdaki topluluklara konuşarak, 14 adet resepsiyon ve yemek vererek, 2 bin ziyaretçi kabul edip onlara nasihatte bulunarak Türkiye’yi yöneten ya da yönettiğini sanan bir Başbakanlık uygulaması. (Mehmet Barlas, “Süper Babanın İcraat Programı Çok Şaşırtıcı”, Hürriyet, 13 Ekim 1993).

Gerçekten, bu gidişle nereye varılır?

Eşikte 2000 Yılı

Yazmaya insanın kalemi varmıyor ama bu gidişin sonu iyi değil.

Bizi o çok sevip çok beğenen Avrupa, Türkiye'yi Kıbrıs-Güneydoğu kıskacına aldı bile: "Kıbrıs'ta bizim politikalarımıza uyum göstermezseniz, Güneydoğu'da yalnız kalırsınız; Güneydoğu'da önerilerimize kulak vermezseniz, Kıbrıs'ta zorlanırsınız. Çekiç Gücümüzün Türkiye'deki varlığına karşı çıkarsanız, Kuzey Irak'ta dünya kamuoyu karşınıza dikilir" vb.

Hükümetlerin beceriksizliğiyle, duyarsızlığıyla, ufuksuzluğuyla büsbütün çıkmaza giren Güneydoğu sorunu, kötüleşmesine bu tempoda devam ederse, 2000 yılında geriye ne kalır?

Hızla işsiz üreten, yatırımı değil spekülasyonu özendiren, verimsiz işletmelerinin açıklarını kapatmak uğruna kaynaklarını tüketen bir ekonomiyi kendi haline bırakarak, bol bol çocuk doğurarak, vergi kaçıranları vergi ödeyenlerle finanse ederek, ucuz bir popülizmi kendine ekonomik kılavuz yaparak gerçekten 2000 yılının "mutlu ve müreffeh Türkiye'sine" ulaşılacağı mı sanılıyor?

Ya da kitapları yakarak, kitap fuarını basarak, yazarları hapse koyarak, ilim irfan yolunda ilerleneceği mi?

İmkânsızın İddiası mı?

Gerçekten, Türkiye olarak, bunalımlara, çapsızlığa, kalitesizliğe mahkûm muyuz? Yoksa kendi zihnimizde, kendi bilinçaltımızda mı mahkûm ettik kendimizi?

Devletin, toplumun varlığını bu kadar hor, akıldışı ve ahlâkdışı kullanmak, üzerimize görev olarak mı verildi? Yatırımları finanse etmek yerine verimsizliği finanse etmek, kutsal kitaplarda mı yazılı?

Güneydoğu'daki teröre karşı, benzer koşullardaki tüm ciddi devletlerin yaptığı gibi, özel yetiştirilmiş profesyonel birlikler oluşturmak istedik de elimizi kolumuzu bağlayan mı oldu?

Ya da ilk maddesinde, "demokratik hakların kullanımını sınırlamaya dair" olduğunu açıklayan bir Olağanüstü Hal Yasası'yla Güneydoğu sorununun "çözüleceğini," bize düşmanlar mı telkin etti? Demokratik hakları sınırlayarak terörle baş edeceğimize, bölünmeyi önleyeceğimize. Türkiye'nin batısında var olan demokratik hakları Güneydoğu'daki insanlarımıza da kullandırtmanın ise Güneydoğu'yu bölüp götüreceğine, bizi uzaylılar mı inandırdı?

İktidarımız, kendi yakınlarına menfaat dağıtmanın talimatını etkili dış güçlerden mi aldı? Hükümetlerimiz, kültür mirasını, kıyıları, denizleri, akarsuları, ağaçları korumak istediler de, onlara mâni olan mı çıktı?

Örnekleri uzatmak mümkündür. Sorunların böylesine ağırlaşması ve çözümsüz kalması, büyük ölçüde, çapsız ve kişiliksiz yönetimlerin bir sonucudur.

Dolayısıyla, sorunların bir bölümüyle ve önemli ölçüde çözümü, toplumun ellerindedir.

Değişim Zorunluluğu

Türkiye'de herkes, bu işin böyle gitmeyeceğini görmek durumundadır. Her şeyin en yanlış olanını seçerek, her tercihin en kötüsünü yaparak hiçbir yere varamaz.

Bu yönetim alışkanlıklarıyla da bir yere varılmaz, bu özel sektörle de, bu devlet sektörüyle de, bu idari yapıyla da, bu bürokrasiyle de, bu particilik anlayışıyla da, bu eğitimle de, bu hastanelerle de, bu belediyelerle de, bu tarım politikalarıyla da, bu kentleşmeyle de; en önemlisi, bu zihniyetle de.

"İdare-i maslahat" kolaycılığını terk ederek Türkiye'nin daha doğrusunu yapabileceğine, daha iyisinin mümkün olduğuna güvenmek. Var olanla yetinmenin kaderini değil, daha fazlasına ve daha güzeline erişmenin iddiasını birlikte paylaşabilmek.

Toplumun tüm kesitleri, hassasiyetleri, siyasetleri, kendi doğrultularındaki bir yenileşmenin formüllerini yaratmak zorunda.

Türkiye'nin yeni bir mantığa, yeni bir yüreğe ihtiyacı var.

Korkunun yerini, umudun alması gerekiyor.

Durağanlığın yerini, dinamizmin.

Statükonun yerini, değişimin.

15 Kasım 1992

Mışıl Mışıl Uyuyan Hünerli Yöneticilerimiz

Türkiye'yi çözümlemeye çalışırken, iki gerçeği görebilmek gerekiyor:

İlki, Türkiye'nin benzeri az bulunur bir dinamizme, birikime sahip olduğudur. Türkiye insanı, biraz önü açıldığında, biraz rahat bırakıldığında, ciddi boyutlarda üretmektedir, gelişmektedir, hattâ düşünmektedir.

İkincisi, Türkiye'nin "devlet kadroları," siyaseti ile ve bürokrasisi ile, partileriyle, hükümetleriyle, hükümet darbeleriyle, olağan-üstü halleri ve sıkıyönetimleriyle, yönetim anlayışları ve organizasyon fukaralığıyla, insanların ve ülkenin daha ciddi boyutta üretmesinde, gelişmesinde ve düşünmesinde, engelleyici, geciktirici, hattâ cezalandırıcı olagelmiştir.

Hele toplumun “organizasyonu”, “dış siyaseti” gibi birikim ve hüner gerektiren konularda ve her ülkenin bazen yaşadığı “bunalım” dönemlerinde, bu devlet kadroları, yetersizliğini bütün çıplaklığıyla sergileyegelmiştir.

Bunun son örneği şu sıra Güneydoğu’da yaşanıyor.

Bu çözümleme doğruysa, yani insanının dinamizmi ile devlet kadrolarının çapsızlığı arasında Türkiye tarihi sıkışıp kalmışsa, ne olabilir, ne yapılabilir?

Bunları düşünmek gerekiyor. Hazırlıklı olalım: Bugünlerde daha sıkıntılı olanları, ufukta gözüküyor.

“Devlet Kadroları” Ne Yapıyor?

Peki, “devlet kadroları” ne yapıyor?

Geçmişte yaptıkları da, bugün yapmakta oldukları da inanılır gibi değil.

Bu insanlar Türkiye’nin sorumluluk zirvelerine nasıl kondurulmuş, oralarda nasıl tutulabilmiş, anlamak mümkün değil. Hemen her dönemde her şeyin yanlışını yapan, kendi yanlışını, yasaklar koyarak, tabular yaratarak konuşturtmayan, gözlerden gizleyen, göreni ve konuşanı cezalandıran, kendi egemenliğinin sürekliliğini böylece sağlayan kadrolar, Türkiye’yi yönetmiş. Görünmez bir güç, gizli bir el, Türkiye’yi olabileceğin en azına, yapılabileceğin en kalitesizine adetâ mahkûm etmiş.

Bu yönetim kadrolarının geriletildiği, önemsizleştirildiği ölçüde, Türkiye’nin o büyük dinamizmi kendini bir ölçüde duyurabilmiş. Bu bile, büyük sorunlarla karşılaşılmadığı zaman kesitlerinde ülkeyi geliştirmeye yetebilmiş. Ama sorunların devleştiği, sıradanlığın yetmez olduğu dönemlerde, dış siyaset, sosyoloji, strateji gibi hüner ve bilgi gerektiren özelliklere ihtiyaç doğduğunda, devleti yöneten siyaset ve bürokrasi kadrolarının çapsızlığı apaçık ortaya çıkmış. Bugün çıktığı gibi.

Demirel ve Çiller Hükümetleri

Devlet kadrolarının tümü, geçmişte de, günümüzde de, şu ya da bu ölçüde sorumludur. Türkiye’nin bugün karşı karşıya bulunduğu Güneydoğu sorununun oluşmasında, büyümesinde, bunalıma dönüşmesinde tümünün sorumluluğu vardır. Ama belirtmek gerekir ki, 1991 seçimini izleyen Demirel-İnönü hükümeti ve onun devamı, Güneydoğu sorununun bu hale gelmesinde başlıca etken olmuştur. Bu koalisyon, ne yapmak gerekiyorsa yapmamıştır; neyi yapmamak gerekiyorsa onu yapmıştır. Dış siyasette, iç siyasette, savunma siyasetinde son iki yılın özeti budur.

Şimdilerde moda, pkk lideri Apo'yu ve yanındakileri nasıl öldürteceğimizi, gazetelere "ilânat vererek" vatandaşa ve dünyaya duyurmak. Benzetme yapmıyoruz, Türkiye'deki devlet sorumlularının önceki gün gazete manşetlerinde yer alan sözlerini naklediyoruz. Gene, düşünebiliyor musunuz, ciddi bir ülkenin ciddi yöneticileri tarafından, kimi, nasıl öldüreceklerini bizzat ilân ederek konuşmalarını.

Belki de daha da düşündürtücü olan, devlet kadrolarının, Güneydoğu'daki saldırıları tek başına bir kişinin ve yanındaki üç-beş kişinin yönettiğini hâlâ sanmaları. Olayın çapını, birkaç şiddet eylemcisi tarafından değil, yabancı başkentlerden kurmay planlamasıyla ve kadroyla yönetildiğini hâlâ göremeyişleri.

Hele koalisyon ortaklarının şimdi üzerinde "ince-ayar" yapmakla meşgul oldukları "Anti-Terör" Yasası, tam zamanında (!) bir girişim: Güneydoğu'da roketlerle, birliklerle savaşılıyor; komşu ülkelerden yabancı uyruklu askerler gelip Türkiye'de eylem yapıyor, bizim hükümetimiz "Terörle Mücadele Yasası'yla" savaş kazanmaya hazırlanıyor. Aynen olağanüstü hal uygulamasında olduğu gibi, kendi aczini yasa çıkararak gidereceğini sanıyor. Basındaki haberler doğruysa, protesto anlamında "dükkân ve kepenk kapatanlar" ağır cezaya çarptırılacakmış. Bu haberi duyunca, şiddet eylemcileri kim bilir nasıl da korkmuştur.

En güzeli, "terörün dış desteğine karşı önlem alınması", "komşularımızla bu işin mutlaka çözüleceği – ama iyilikle, ama kötülükle."

Bu konuda Sayın Çiller'e "başbakan olarak" geçmişin sorumluluğunu yüklemek haksızlık olur. Ancak kendisinin de bakan göreviyle yer aldığı Demirel-İnönü hükümetinin aklı neredeydi? Dış siyaseti kabul törenlerinden ibaret, Batılı bakanlar tarafından ilk isimleriyle hitap edilmeyi meziyet, televizyon ekranlarında boy göstermeyi marifet sanan bir dış politika amatörlüğü, Türkiye'nin çaresizliğe sürüklenişinde başlıca etkendir. Yapılan yanlışlar, kullanılmayan fırsatlar, teslimiyet ve açıkça bilgisizlik, birikimsizlik: Dün Azerbaycan'dan ve Elçibey'den sakınılmış bir yardımın bedelini, bugün Ermeni sınırından rahatça giren şiddet eylemcilerinin öldürdüğü insanlarla ve şehit ettikleri askerlerle ödemekte olduğumuzu, devlet kadroları hiç değilse fark ediyor mu? Terörün sızdığı sınırlarımızın neden kuzeye tırmandığını, Kars, Iğdır ve Erzurum'un neden hedefler arasına giriverdiğini, Azerbaycan politikasındaki iflâsın bu sonuçtaki payını anlayabiliyor mu?

Gerçekçi Olabilmek

Şimdi, en azından gerçekçi olmak gerekiyor:

Güneydoğu olayları, daha da büyümeye adaydır. Bugüne kadar karşılaşmadığımız sorunlar da önümüze çıkabilir. Topluma, “ezdik, geçiyoruz” benzeri komik mesajlar ve umutlar vermeyi bırakıp da herkesin daha zor günlere hazırlıklı olmasını sağlayalım. Bunun psikolojik hazırlığını yapalım. Yoksa şaşırırız ve daha büyük yanlışların yolunu açarız.

Devlet kadrolarının Güneydoğu politikaları her alanda iflâs etmiştir. Ekonomi boyutunda, demokrasi, can güvenliği, dış siyaset, savunma siyaseti boyutlarında. Nedenlerini görebilmek, yanlışlardan ders almak ve doğruları bulabilmek gerekiyor.

Güneydoğu sorununun daha zahmetsiz çözümünün imkânı ne yazık ki devlet kadroları tarafından kullanılamadı. Şimdi, çok daha zor bir sorun karşısındayız. Demeç vermek hafifliğiyle, ülke yönetimi acziyle, tehdit savurmakla, hiçbir yere varılmaz. Öyle “terör yasasıyla,” terörist karşısında âciz kalıp halkı perişan ederek teröre ortam ve destek yaratan olağanüstü hal anlayışıyla, kimilerinin ağzındaki sıkıyönetimle, hiçbir yere varılamaz. Çünkü bu yasaların en iyi uygulanan en kusursuz örnekleri bile, bir ülkenin büyük ölçüde “kendi içinden” kaynaklanmış şiddete karşı etkili olur. Oysa devlet kadrolarının artık görmesi gereken, olayın, bırakınız şiddet eylemlerini, “gerilla boyutunu” bile aşmış bulunmasıdır.

Ne yazık ki durum acıdır ve açıktır: Türkiye artık yurtdışında organize edilen, büyük ölçüde dışarıdan gelen ve çeşitli nedenlerle içte destek bulan, kurmaylar tarafından planlanmış, düzenli bir askeri saldırının hedefidir.

Peki, ne yapılacak?

Çok Yönlü Davranabilmek

Önce, Türkiye’nin kendi sınırlarını bugüne kadar neden koruyamadığını, savunmada neden yetersiz kaldığını saptamak ve gereğini yapmak. Türkiye, dün olduğu gibi bugün de sınırlarını dıştan gelen silâhlı birliklere karşı koruyamazsa, olayların azalması mümkün gözükmüyor.

İkincisi, sınırların ötesinden gelen silâhlı birliklerin desteğini sağlayan, ortamını hazırlayan dış koşulları belirleyerek bunların etkinliğini azaltmak. Dış siyasetin her cephesinde ve hiç vakit kaybetmeksizin gerekli olanı yapmak. Türkiye’nin hayati bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunun bilinciyle bunu yapmak.

Efendim, demokratik önlem ne demekmiş, kurşunlara karşı demokrasi kalkan olur muymuş?

Demokrasi gelişti diye, silâhlı saldırılar, hele Türkiye'deki gibi büyük ölçüde dış kaynaklı, dış hesaplı saldırılar tabii ki sona ermez; ama demokrasi, terörü önleyecek gerekçesiyle, beklentisiyle değil, demokrasinin gelişimi doğru olduğu için, demokrasi "kendi başına amaç" olduğu için önemlidir, gereklidir. Güneydoğu'daki insanlarımızı hangi konuda olursa olsun bir nebze rahatlatmak mümkünse, onu gerçekleştirmek mutlak zorunluluktur. Uzun vadede daha iyi koşulların gerçekleşmesi için, demokrasi bugünden zorunludur.

Güneydoğu'ya devletin yatırım projeleriyle gitmesi mi, yoksa acilen insanlara iş yaratması mı? Günümüzün gerçeğinde öncelik, altyapı düzenlemesi ve toprak ıslahı gibi geçici işlerin on binlerce yaratılarak bölgeye derhal kaynak ve iş aktarılmasında gözüküyor.

Ve sınırların savunulması ve can güvenliği konularında, parayla yapılabilecek ne varsa yapmak. En ileri teknolojiyi bu alanda seferber etmek. Ve tabii, bütün bunları düşünebilen, koordine edebilen bir yönetim anlayışını gerçekleştirmek.

Bu Hükümetle Olur mu?

Ne yazık ki, iki yıldır iktidarda olan anlayışla Güneydoğu sorununa çözüm getirilmesini beklemek, hayâl gözüküyor. Bu anlayış çözüm değil, sadece çözümsüzlük üretmiştir. Çok değerli iki yıl boşa, hattâ yanlışa kullanılmıştır.

İktidar koalisyonunun ortakları, toplum ve tarih önünde sorumludur. İktidar olmak keyif değil, sorumluluktur. Ya Güneydoğu politikalarındaki her özelliği değiştirmelidirler ya da bu güçleri, akılları, becerileri yoksa bugüne kadar olmadığı gibi bugün de ve bugün görüldüğü üzere yoksa, görevi bırakmalıdırlar.

31 Ekim 1993

"Sen ki Durmadan Ağlarsın, Döversin Dizlerini"

Bir yandan, sorunların en zoru olan bölücü dehşetin iç nedenleri karşısında basiretsiz, dış nedenleri karşısında cesaretsiz politikaları sürdüreceksiniz. Yıllar boyu sürdüreceksiniz.

Öte yandan, devletin kaynaklarıyla devletin eğitim düzenini alt-üst edeceksiniz. Türkiye'deki din adamlarının finansmanını yabancı kurumların kalkışına bırakmakta sakınca görmeyeceksiniz. Türkiye ihtiyacının çok üzerindeki bir yoğunlukla dinsel eğitim verecek, dinsel eğitimli işsiz kitle

yaratacaksınız. Ve bu arada, ne laikliğin herkes için güvence olmak özelliğini, çağdaş yorumunu topluma anlatacaksınız, ne de en sorumlu siyasal makamlarda, ezan-Kuran istismarı yapmaktan kendinizi alıkoyacaksınız.

Elinizdeki imkânı kullanmayacaksınız, kozlarınızın farkında olmayacaksınız; adaletli, eşitlikli, akılcı, becerikli olamayacaksınız.

Kendi kaynağınızı tüketeceksiniz, insanınızı süründüreceksiniz.

Avrupa kapılarından Kıbrıs'a, Azerbaycan'dan Bosna'ya kadar her cephede bozguna uğrayan bir dış politikayı, "dünya bize hayran" edebiyatıyla topluma sunacaksınız.

En beceriksiz siyaset yandaşlarınızı, devletin en önemli kit'lerine yönetim kurulu üyesi yapacaksınız.

Türkiye solunun başına gelmiş en büyük talihsizliği, "devlet kuşu kondu" diye alkışlayacaksınız. Türkiye merkez-sağının en tutucu bir söylem türünü, "yenileşme" sanacaksınız.

İki ekmek çalanı hapiste çürütüp milyarlık vergi kaçakçılarını affedenleri saygıyla karşılayacaksınız.

Her söylediğinin tam tersini, ancak çapsızların gözünde büyük olan bir "ikbal" uğruna yapabilenleri "sorumlu devlet adamı" belleyeceksiniz.

Muhalefetteki kimliğini iktidarda terk edip bukalemun misali değişmeyi, açıkçası siyasal ahlâksızlığı "uzlaşma" diye alkışlayacaksınız. Menfaat uğruna siyasal dönekliği, "değişim" niyetine öveceksiniz.

Toplum olarak, kamuoyu olarak, bütün bunları engin bir hoşgörüyle ya da muhteşem bir aymazlıkla izleyeceksiniz, bazen alkışlarla izleyeceksiniz.

Sonra da, "Bize ne oldu?", "Bölünüp parçalanıyoruz", "Çağdaş cumhuriyetimiz karanlığa gidiyor" diye ağlaşacak, yakınacaksınız...

Gerçekten başka türlü olabileceğini mi sanmaktaydınız? Başka yönde gelişeceğini mi beklemekteydiniz?

"Gerçeküstü" akımının öncülerinden bir Fransız şairin söylediği gibi:

"Sen ki durmadan ağlarsın,
Döversin dizlerini,
Gel söyle bakalım, ne yaptın,
Ne ettin gençliğini."

"Sorumlu" Aranıyor

Toplumların bâzı zor dönemlerinde, akılcı ve dengeli yönetimlere, sorumlu bir kamuoyuna, duyarlı vatandaşa özellikle ihtiyaç doğar. Hele

bizim toplumumuzda “zor dönem” kural olduğu için, ihtiyaç neredeyse süreklidir.

Gelin görün ki, bizdeki sorunların ağırlığıyla çözüm getirmesi gerekenlerin hafifliği birbirine ters orantılıdır: Türkiye’nin sorunları ağırlaştıkça, yöneticileri hafifler.

Sivas’ta “suçlular” bulundu: Vali, kentin Emniyet Müdürü, Belediye Başkanı, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı.

Böyle bir suçluluk silsilesine ancak bizde rastlanabilir.

Olaylar Türkiye’nin gözü önünde gerçekleşiyor. Basında tefrika ediliyor. Yalanlanmıyor, doğrulanıyor. Suçlu denilenlerin suçluluk payı elbette olabilir. Ama “asıl” sorumluluk taşıyanlar, inanılmaz bir gönül rahatlığıyla ve vurdumduymazlıkla, başkalarının suçu üzerine fetva veriyor.

Düşünebiliyor musunuz, önce kültür merkezine bir saldırı denemesi yapılıyor. Ardından, insanlar otelde abluka altına alınıyor. Onları linç etmeye hazır bir güruh, çevreyi sarıyor. Ve insanlar, çaresiz, telefona sarılıyor. Defalarca Ankara’yı arayarak İçişleri Bakanı’ndan, Başbakan Yardımcısı’ndan yardım istiyor. Saatler boyu, tekrar tekrar yardım istiyor.

Ne yapıyor bu sayın sorumlular?

“Devlet güçlüdür, duruma hâkimdir, merak etmeyin, devlete güvenin!” edebiyatı yapıyor.

Tek bir emirleriyle yöre illerden anında askeri birlik getirebilecek olan bu sorumlular, otelin üzerinden iki helikopter uçursalar, otelin çevresine üç sıra komando erini dizdirseler, 37 hayatı kurtaracak durumda, konumda, görevde ve sorumlulukta, güçte olanlar, beş saat süreyle sadece seyircilikle yetiniyor. İnanılmaz bir aymazlıkla, “Halkla (yani insanları linç etmek üzere oteli sarmış bulunan güruh) devleti karşı karşıya getirmekten” çekiniyor.

Sayın sorumlular, pek “devlet sever” ve “halk sever” olduklarından, üç cümlelik bir emri vermiyor. Varsın 37 insan katledilsin, yeter ki o çok sevdikleri “halk” ile o çok saydıkları “devlet” karşı karşıya gelmesin.

Bu büyük “devlet adamları,” Cumhurbaşkanı’ndan başlayarak, olayları basında pek de güzel açıklıyor. Gazetelerden başlıklar: “Sivas’taki otelden Ankara’ya imdat çığlıkları: Madımak Oteli’nde ölümle yüz yüze olanlar. Başbakan Yardımcısı ve İçişleri Bakanı’yla telefonda konuşarak saatlerce yardımın gelmesini bekledi.”

Sayın Cumhurbaşkanı (olaylardan sonra): “Paniğe gerek yok, devlet güçlüdür.”

Sayın Başbakan Yardımcısı (olaylardan sonra): “Diyelim ki, inandığınız bir insan var. Bir mevkide ve her felâketten o sizi korur. Bu tabii duygusal bir yaklaşım, böyle bir şey yok. Sizin tanıdığınız hükümet de, o halde, o sizi her türlü şeyden kurtarır diye düşünmek gerçekçi değil.”

Bu anlayışlar, bu yaklaşımlar üzerine yorum bile yapılmaz.

Güneydoğu “Yerinde Duruyor” mu?

“Güneydoğu’da eşkıyanın beli kırılmıştır”, “Devlet duruma hâkimdir!”, “Sorunlar çözüm yoluna girmiştir!” vb., vb., vb.

Türkiye’yi yönetenler bunları yıllarca tekrarlamışlardır. Tekrarlamaktadırlar. Gözümüzün içine baka baka bizi yanıltmışlardır. Kendilerini aldatmışlardır.

Türkiye’yi yönetenler, kendilerine sual edildiğinde, “Ne olmuş Güneydoğu’ya, Güneydoğu yerinde duruyor, gidin bakın!” diyebilmişlerdir.

Yıllarca süren bu rahatlığın, umursamazlığın, “sorunu çözdük, çözüyoruz” benzeri lafların hem nedeni hem de başlıca sonucu, Türkiye’yi yönetenlerin düşünce tembelliği ve çözüm fukaralığı olagelmiştir. Türkiye’nin ve insanların ödediği fatura her gün biraz daha büyümüştür. Toplumun içine sürüklendiği tehlikeler artmıştır. Dış güçlerin körüklediği, iç beceriksizliğin beslediği terör, Erzincan kıyımına kadar tırmanmıştır.

Önce, doğru tespitler gerekiyor. Çünkü Türkiye’yi yönetenler, Cumhurbaşkanı’ndan geçmişteki ve mevcut Başbakan’ına, Başbakan Yardımcısı’ndan bakanlarına, ülkeyi yöneten koalisyon ortaklarına kadar. Önce doğru saptama, yani Türkiye’yi yönetmiş olanların ve halen yönetenlerin Güneydoğu politikalarında iflâs etmiş oldukları gerçeği.

Ciddiyet İhtiyacı

Türkiye sorumluluklarının bunca eksiğine, yanlış ya da yetersiz politikalarına, politikasızlığına bakınca, Güneydoğu sorununun böylesine ağırlaşması şaşırtıcı olmayabilir.

Temel yanlış çok boyutlu, çok unsurlu bir makro plandan, geniş açılı bir politikadan yoksun olmakta gözüküyor. Açıkçası, Türkiye’nin sorumluları, Güneydoğu sorunu karşısında ne yapacaklarını bilmiyor. Nasıl yapacakları konusunda da netleşmiş bir görüşleri yok. El yordamıyla, biraz da iman gücüyle Güneydoğu sorununa çözüm aranıyor.

Eksikliği apaçık ortada olan ve yapılması gereken şudur:

Güneydoğu sorununun tüm boyutlarını içeren, ekonomiden can güvenliğine, insan haklarından savunmaya, dış siyasete kadar her boyuttaki

girişimleri sıralayan, zamanlayan, maliyetini hesaplayıp kaynağını belirten kapsamlı bir hareket planı.

Örneğin, sınırları korumak için en ileri savunma teknolojisi, en iyi yetiştirilmiş birlikler gerekiyorsa, bunu ayrıntılarıyla hesaplayıp, kaynağını ayırıp gerçekleştirmek gibi. “Demokratikleşme önlemlerini” tek tek isimlendirip, zamanlamasını yapıp bir an önce hayata geçirmek, ekonomik önlemleri peş peşe sıralamak, sosyal reformları başlatmak gibi.

Böyle bir girişime kamuoyunun tartışması, katılımı ve desteği sağlanabilir. Değişik boyutlar taşıyan bir girişim ciddiyetle planlanıp gerçekleşirse, Güneydoğu sorunu çözüm yoluna konabilir.

Aksi halde Türkiye’nin sorumluları bol bol demeç vermeye devam eder. Bütünlüğü olmayan, birbirinden kopuk ve yetersiz önlemlerle yetinilir. Yeni olaylar yaşanır. Devekuşu başını kuma gömüp karanlıklar içindeki rahatını sürdürür.

11 Temmuz 1993

Türkiye İçin Ciddi Düşünme Zamanı

“Ne yapacağınızı” bilmiyorsanız, “nasıl yapacağınızı” bilebilir misiniz?

Elbette bilemezsiniz. Eliniz ayağınıza dolaşır ve yarı yolda kalırsınız. Günümüzün Türkiye’sinde olduğu gibi.

Buna karşılık, “ne yapacağınızı”, “neyi amaçladığınızı” bilmekteyseniz, yolun yarısına ulaştınız demektir. Bundan sonrası, yani işin “nasıl” tarafı, nihayet bir yöntem ve teknik sorunudur.

Bu olayı Türkiye’de en iyi kavrayanlardan biri, genç milli takım antrenörü Serpil Hamdi Tüzün’dür. Bundan iki-üç ay önce, gençlerimizi Avrupa futbol şampiyonu yaptıktan hemen sonra verdiği bir demeçte, Tüzün, özetle ve mealen, başarıyı şöyle açıklıyor:

“Herkesin sahaların çamuruyla ve teknik imkânın yetersizliğiyle uğraşıp kendini bu sorunlar içine hapsettiği bir ortamda, biz önceliği amacımıza verdik; ne yapmak istediğimizi, bunun zaman içindeki hedeflerini belirledik. Bir kez bunu tamamlayınca, olayın teknik özellikleri, nasıl gerçekleşeceği, yöntem sorunları kendiliğinden çözüm yoluna girdi... Esas olan nasıl yapılacağı değil, ‘ne yapılacağıdır.’”

Nasıl Bir Türkiye?

Gerçekten, nasıl bir Türkiye? Amacı, yoldaki hedefleri, ulaşmak istediğimiz Türkiye’yi ciddiyetle belirlemedikten sonra, tüm çabalar eksik

kalıyor, olabilecekten daha azıyla yetiniliyor. Zaman ve enerji tüketiliyor.

Her iddialı ülkenin, kendine uygun gördüğü bir “imaj,” taşıdığını varsaymakta olduğu bir “misyon” vardır. Biz, nereden geldiğimizi, nereye varmak istediğimizi, insanlığın büyük yürüyüşüne hangi özgün katkıyı getireceğimizi bilmekte miyiz?

Türkiye, temel tercihlerindeki önceliği açık ve net belirlemedikçe, uyguladığı “yöntemlerde” başarılı olabilir mi?

Örneğin, amaçladığımız Türkiye, “Avrupa’yla bütünleşen” bir Türkiye ise, o zaman, işkence iddialarını kökten çözecek bir “Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu” nasıl olur da hükümet tarafından ertelenir? Gündeme hiç getirilmeseydi Türkiye imajına vereceği zarardan daha fazlasını, getirilip de ertelenmesiyle vermekte olmasına göz yumulur?

Örneğin, “nasıl bir Türkiye” sorusuna yanıtımız, “akılcı” bir Türkiye mi, yoksa akılcılığın geçici faturalarından çekinerek, sorunları erteleyen, uzun bir sürece yayan, durumu idare eden bir Türkiye mi?

Örneğin, Kuzey Irak’taki Kürt devleti oluşumunu her ne pahasına olursa olsun engellemeyi amaçlamış bir Türkiye mi, yoksa söz konusu oluşumu kendi yararlarına göre yönlendirmekle yetinecek bir Türkiye mi?

Örneğin, Kafkaslar’daki ve Orta Asya’daki Türk-İslam cumhuriyetlerine 1 milyar 100 milyon dolar kredi ve yardım verip 1992’nin ilk üç ayında onlarla ancak 26 milyon dolarlık ticaret yapabilmek, bir büyük hesabın mı ürünü, yoksa bir büyük hesapsızlığın mı?

Tutarlı Olabilmek

“Nasıl bir Türkiye” sorusuna verilebilecek değişik cevaplar var. Burada, onları tartışmıyoruz. Ancak, bu temel soru boşlukta bırakılınca, olabileceğin en yetersiziyle Türkiye’nin yetindiğine işaret ediyoruz. Günümüzde olduğu gibi.

Gene birkaç örnekle konuya yaklaşılabilir:

Son olarak, petrol ürünlerine anormal denebilecek bir zam yapıldı. Neden? Çünkü giderlerini karşılamak için devletin paraya ihtiyacı var. Öbür bütün devletler gibi. Ne var ki, amaç “akılcı” Türkiye’yse, hele “adil” Türkiye’yse, “Nasıl bir Türkiye?” sorusu bu yönde yanıtlanmışsa, o zaman bundan daha tutarsız bir “çözüm” düşünülemez.

Petrol ürünlerine zam, tüm ekonomiyi ve zengin-fakir demeksizin her yurttaşı etkileyen hem en olumsuz, hem en eşitsiz zam türüdür.

Bir yandan enflasyonla mücadeleyi ve sosyal adaleti hedeflerken, öte yandan toplam gelir vergisinin yarısının kaçırılmakta olmasını içimize

sindirmek. Dolayısıyla, kaynak bulmanın en kolaycı yöntemiyle, petrol ürünlerine yüksek zam yapmak. Devletin ekonomik varlığını “mümkün olan en kötü şekilde” yöneterek, şimdi petrol zammıyla kapatılmasına çalışılan açıkların sürekli büyümesine göz yummak. Bunlar, belki “samimiyetsizliğin” değil ama, hiç kuşkusuz, tutarsızlığın örnekleri.

Sorunları Göğüslemek

“Nasıl bir Türkiye” amaçlandığı düşünülmezse, örneğin, sorunları göğüslemek yerine onları ertelemek, bir “hayat tarzına” dönüşür.

Türkiye, tarım politikalarında, “idare-i maslahatın” eşsiz örneklerine sahiptir. Önemli bölümü hiçbir değer taşımayan, hem tüketilmeyen hem de satılamayan bâzı ürünlere devlet, daha doğrusu ortalama vatandaş, dünyanın parasını ödüyor.

Yurttaşın parasını boşa harcamak yerine, onu hem tarımdaki insanlara hem de toplumun tümüne yararlı kılmak, aklın doğal gereği.

Ne var ki, böyle bir tercih, köktenci çözümleri, ciddi planlamayı, tarımda bir tür yapısal değişimi göze almayı zorunlu kılıyor. Nasıl bir Türkiye amaçladığını, ne yapmak istediğini bilemeyen iktidarlar ise, doğal olarak, eskimiş düzeni sürdürmeyi yeğliyor. Bu düzenin topluma verdiği dev kayıplara ve köylüyü bir değişmezliğe mahkûm etmesine rağmen.

İstenen Ne?

Nasıl bir Türkiye, nasıl bir Güneydoğu ve bunlarla bağlantılı olarak, nasıl bir dış politika? Kendimize yakıştırdığımız hangi imajla, kendimizde varsaydığımız hangi misyonla?

Bu soruların yanıtı hâlâ karanlıktaysa, ki karanlıkta, o zaman sonuç günümüzdeki gibi olur:

Bir yanda, Türkiye’nin Cumhurbaşkanı, Iraklı Kürt liderlerle toplantılar yapar. Öte yanda, Türkiye’nin Başbakan’ı, “Siz bunları önemsemeyin” mesajını zımnen de olsa verir.

Türkiye’nin tüm sorumlu büyükleri, “Sınırlarımızın bitişiğinde bir Kürt devleti kurulmasını kabul etmeyiz!” tarzından, geçerliliği tartışmalı bile olsa, oldukça “kararlı” açıklamalar yapar. Öte yandan, aynı büyükler, dolaylı sonucu bu Kürt devletinin oluşumunu güvenceye almak olan bir Çekiç Güç’ün Türkiye’de mevzilenmesini (hiçbir ciddi kayıt getirmeksizin, karşılık istemeksizin) oybirliğiyle onaylar.

Aralarından bâzıları muhalefette tam aksini savunmuşken, iktidara gelince “hidayete ererek” ve gerçeği (!) görerek bu onayı verirler.

Ne amaçladığı Türkiye’yi, ne de öngördüğü Güneydoğu’yu tarif edebilmiş olanlar, kendi belirsizlikleri için, “terörün mali ve askeri desteği olan” ülkelerle ilişkilerini aynen sürdürürler. Bunu da başarılı dış politika diye anlatırlar.

Düşünmek Gereği

Gerçekten, Türkiye kritik bir dönemi yaşıyor. Böbürlenmeyle ya da vurdumduymazlıkla geçiştirilecek gibi değil. Bugün yapılacak ve yapılmakta olan yanlışlar, bugün ertelenen sorumluluklar, Türkiye’nin 2000’li yıllara sakat girmesine neden olur. Yanlışlar ve eksiklikler biraz daha sürerse, işin arkasını toparlayamayız.

Türkiye, bâzı temel tercihlerini belirlemek ve bunların gereğini artık yapmak durumundadır.

Çoğulcu demokrasilerle birliktelik amaçlanacaksa demokrasi yolunda ayak sürümekten vazgeçelim.

Sosyal adalet denenecekse, vergi ödeyenlerin vergi kaçıranları finanse ettiği bir ekonomi olmaktan çıkalım.

Büyüme iddiası taşınacaksa, toplumun kaynaklarını en yetkisiz ellere ve en akıldışı yöntemlere teslim etmeyelim.

Güneydoğu’daki insanlarımızı terörün ve baskının çaresiz uydularına dönüştürtmeyeceksek, askerlerimizi dış destekli namlulara hedef yaptırtmayacaksak, olağanüstü halden Çekiç Güç’e, toprak mülkiyeti dağılımından sınırların korunmasına, demokrasiden dış politikaya kadar her şeyi yeniden düşünelim.

Bugün yapılmakta olan yanlışların ve bugün göz ardı edilen eksiklerin, geleceğe faturası çok ağır olacak.

“Nasıl yapacağımızı” bilmek için, önce “ne yapacağımızı” bilmemiz gerekiyor.

“Ne yapmak istediğimizi” yeniden, yeniden düşünelim.

20 Eylül 1992

## b) Eskimiş Siyasetle Sözde Yenilik

Sine-i Millet, Vekiline Açık mı?

Fabrikaların işlevi, mal üretmektir.

Okullar, eğitim vermek için vardır.

Hastanelerin görevi, hastaları tedavi etmektir.

Üretim yapmayan fabrika, fabrika olmaktan çıkar. Eğitim vermeyen okul, artık bir okul değildir. Hastaları tedavi etmekten vazgeçmiş hastane, depo niyetine kullanılabilir, ama hastane olamaz.

Muhalefetleri ve iktidarlarıyla “siyaset kurumunun” işlevi, görevi, “varoluş nedeni”, “meşruiyet gerekçesi,” ülke sorunlarına çözüm üretmektir.

Çözüm üretmeyen, dolayısıyla asli görevini yapamayan bir kurum, toplumdaki saygınlığını sürdürebilir mi? Güçlü ve etkili olabilir mi?

Bu durum, günümüzün gerçeğidir. Bu durumun oluşmasında milletvekillerinin kişisel sorumluluk payları çok az da olsa, sorun öncelikle bir anlayış ve sistem sorunu bile olsa, şu yılan hikâyesine dönüşmüş, komisyona havale edilmiş “sine-i millet” olayını bir de bu özelliğiyle görmek gerekir:

“Millet,” işlevini yerine getirmemiş ve çözüm üretmemiş bir kurumun üyeleri olan “vekillerine” baktığında, sevgiyle, saygıyla, coşkuyla bağrını açmaya, onları bağrına basmaya, onlara yeni bir atılımın dinamiklerini sunmaya hazır mı?

Hiç sanmıyoruz.

Ne Oldu, Neden Oldu?

Bu işte bir yanlışlık var. Tek başına “sine-i millet” olayında değil tabii, o tek başına doğru da olabilir, ama işin bütününde, partilerinde, hükümetlerinde, muhalefetinde, parlamentosunda, anlayışlarında, kurallarında, sisteminde, tümüyle “siyaset kurumunda” bir yanlış var:

Galiba, İttihatçılardan devralınmış yaklaşımlarla 21. yüzyıl eşiğinde siyaset yapılabileceğini, çözüm üretileceğini sanmaktayız.

Galiba, “tekçi anlayışlarla,” günümüzün “çoğulcu ve demokrat” Türkiye’sini kurabileceğimizin hayâlindeyiz.

Galiba, “tebligat” yöntemiyle partilerimizi ve Türkiye’yi yönetmenin, ortaya “tez” koymak yerine, “antitez” çıkarmak kolaycılığının, dara

düştüğümüzde “istemezük” diyerek Anayasa Mahkemesi’nde hesaplaşmanın “çoğulcu, demokratik hayat tarzı” olduğu yanılgısındayız.

Eskinin anlayışları üzerinde, eskimiş mekanizmalar kullanılarak, geçmişin yöntemlerine başvurularak geleceğin Türkiye’si inşa edilemez.

Bu her alanda doğrudur ama öncelikle de tüm alanları en fazla etkilemek ve belirleyici olmak özelliğindeki siyaset kurumu için doğrudur. Sorunun özü buradadır.

Konuya “parlamento” düzeyinde ve evrensel ölçülerle bakalım: Parlamentolar, bir toplumdaki sosyal ve siyasal akımların birlikte var olabildikleri, toplumun büyük doğrultularının belirlenip büyük “sentezlerinin” oluştuğu kurumlardır. Parlamento için, bir “sentez kurumu” da denebilir. Herkesin kendi gücü oranında var olduğu, kararların ve çözümlerin oluşumuna kendi katkısını, çoğu durumda kendi rengini ekleyebildiği, üretilen çözümlerde kendini de görebildiği bir platformdur, parlamento. Çoğunluğun mutlak iradesinin değil, tüm unsurlarının bir ölçüde etkilediği ya da yer aldığı, bir ölçüde katıldığı “ortak iradenin” ifadesidir. Karşıtların tartışmasına ve katılımına dayalı bir süreçtir.

Parlamentoların bu tarihsel özelliği, çağımızın karmaşık sorunlarına çözüm üretebilmenin önkoşuluna, bir zorunluluğa dönüşmüştür: Ancak bu çözümler parlamentoda ortaklaşa aranırsa, tartışma ve katılım ortamı geliştirilir, çözüm önerilerini çoklaştırmanın yolları açılırsa, uzlaşma ve sentez özendirilirse, bütün taraflar çoğu sonuçta kendilerinden de yansımalar bulabilirse, toplumun ihtiyacını yanıtlayan çözümlere ulaşmak mümkün olabilmektedir.

1920’lerin Anlayışıyla “2000’lere” Hazırlanmak

Bizim parlamento geleneğimiz ya da ülkeyi yönetme anlayışımız, 1920’lerin gerçeklerinde oluştu. Ve hep aynı kaldı. Osmanlı’dan devralınmış geleneklerin, aşırı merkeziyetçi ve buyrukçu yaklaşımların etkisiyle, milletvekillerini, hattâ partileri önemsizleştiren, milletvekillerinin “evet” ve “hayır”ını otomatiğe bağlamış bir parlamento pratiği gelişti.

Bizim bu anlayışlarımız ve bu sistemimiz, parlamentoda büyük sentezlerin oluşumuna değil, “dediği dedik” inadının ve “her şeyin doğrusunu büyüklerimiz bilir” tevekkülünün devamına dönüktür. Milletvekillerini, hattâ partileri karar oluşumu sürecine katmanın değil, bilâkis, katılım yollarını tıkamanın ve dışlamanın modelidir.

Tüm kararların ve karar oluşumu sürecinin hükümet tekelinde tutulduğu, görünürde “milletvekillerinin,” aslında “bürokrasi ve teknokrasi

vekilleri" yardımıyla tek başına hükümetin, hattâ kimi durumda tek başına başbakanın, cumhurbaşkanının ülkeyi yönettiği bir sistem oluştu. Bu bize özgü model, uzunca bir süre bu çerçevede ihtiyacı karşılayabildi. Dünyanın ve Türkiye'nin geliştiği, daha karmaşık ve çözümü zor sorunların çoklaştığı ölçüde ise, sistem geri kaldı. Zamanın ve çağın dışına düşen, "anakronik" özellikler aldı. Parlamento anlayışımız, günümüzde görüldüğü üzere, üretimsizliğin, çözümsüzlüğün, dolayısıyla da toplumdan kopukluğun ve itibarsızlığın ifadesi ve kaynağı olabildi.

Yanlış değerlendirilmesin, mesele, tek tek milletvekillerinin, iktidarın ya da muhalefetin "yetersizliği", "yeterliliği" değildir. Bunların her biri, olabileceğin en mükemmeli olsa bile parlamentomuzun var olan anlayışları ve mekanizmaları, sonuçta aynı kalitesizliği üretecektir.

Gerçekten ne yapacağız?

Kendi küçük çevresinde antidemokrat kalmaya alışmış insanlarla, çağdaş demokrasi olamıyor.

Partiler kendi içinde çoğulculuğu, farklılaşmayı benimseyip siyaseti düşünce temelinde oluşturmadıkça, alternatif çözüm politikaları üretilemiyor.

Bir yandan toplumu ve insanları tekçi anlayışlara şartlandırırken ya da mevcut şartlanmalar yerli yerinde bırakılırken, hoşgörülü, barışçı, kendi içinde uzlaşmış bir toplum olabilmek, hayâlden öteye gitmiyor.

Hele parlamento, dünyadaki sayısız örnekten ve kendi geçmişimizdeki bâzı ipuçlarından hareketle ülke sorunlarına çözüm üretimine dönük yepyeni anlayışlara, mekanizmalara, yöntem ve yönetmeliklere kavuşturulmadıkça, mümkünü yok Türkiye, olabileceğinin çok gerilerinde kalıyor.

Çözüm, hem siyaset anlayışımızda, hem de parlamento pratiğinde çağı paylaşmanın "devrimini" yapmaktan, bunu amaçlamış tartışmaları, arayışları, diyaloğu toplumun her düzeyinde, her kanalında başlatmaktan geçiyor.

Sine-i milletten söz açılmışken birkaç gözlemle bu yazıyı noktalamak istiyoruz.

Türkiye'de erken seçime en fazla ihtiyaç duyan kişi –cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi koşuluyla– Sayın Özal'dan başkası olamaz:

Sayın Özal, milletvekili seçimi erken de yapılsa, zamanında da yapılsa, anap'ın tek başına iktidar olamayacağını gayet iyi biliyor. Ayrıca, günümüzün güç dengelerinde hiçbir partinin tek başına iktidara

gelemeyeceğini, beş-altı partinin birden tbmm'ye gireceğini, kimsenin diğerinden çok fazla bir üstünlüğe sahip olmayacağını, "koalisyonlar döneminin" başlayacağını hesaplıyor.

Sayın Özal, hiçbir partinin –anap dahil hiçbir partinin– egemen olmadığı bir tbmm'de, gücünü halkın oylarından almış bir cumhurbaşkanının çok daha geniş bir manevra alanı bulacağını, bugünkünden daha da etkili olacağını biliyor.

Ve Sayın Özal, halkın yapacağı bir seçimde kendisini bugün için (yanlış ya da doğru) en şanslı aday görüyor; koşullar, dengeler ve muhtemel rakipler değişmeden, seçimi yapıp bitirmek istiyor.

Dolayısıyla, halkın belirleyeceği bir cumhurbaşkanı seçimiyle birleştirilmiş genel seçimi erkene alacak tüm gelişmelerin Sayın Özal tarafından ustaca özendirildiğini, en azından memnunlukla karşılandığını varsaymak, yanlış gözükmüyor.

Bu bağlamda Özal açısından temel sorun, anap ile dyp'yi kendi öngördüğü bir çerçevede uzlaştırmak. dyp, halkın başkanı seçmesine evet diyor; koşulu, erken genel seçim. anap ise başkanı halkın seçmesini benimsiyor ama, erken seçimi –kendi açısından haklı olarak– istemiyor. Dolayısıyla, bütün sorun, Sayın Özal'ın, anap'ı erken seçime razı etmesine bağlı. Bunu başardığı, bir erken tarih üzerinde anap-dyp uzlaşmasını sağladığı anda, olay bitiyor. Sine-i millet tartışmalarına bir katkı olabilir düşüncesiyle, tüm ilgililerin değerlendirmesine sunulur.

16 Haziran 1991

Gelişmeyi Engelleyen Siyaset

Bugün bayramın ilk günü. Bayram niyetine, bir tılsımlı değnek Türkiye'nin üzerinden geçiverse. Ankara'da özellikle durup Millet Meclisi'ne, Çankaya Köşkü'ne, siyasal partilerin genel merkezlerine şöyle bir dokunsa.

Derken, Millet Meclisi, ülke sorunlarına en akılcı çözümleri üretmeye başlayıverse. Parti gruplarının kendi sosyal ve sınıfsal öncelikleri doğrultusunda geliştirdiği öneriler, Türkiye'nin büyük sentezlerini oluştursa. Her parti, kendi siyasal gücü ölçüsünde bu süreçte yer alsa.

Çankaya, "Çankaya" olduğunu birden hatırlayıverse.

Siyasal partiler, ciddi işler yapmaya başlasa, siyaset liderleri daha az konuşup daha çok düşünebilse. İktidar, ciddi bir hükümet kurup laf yerine iş

üretse. Yüz binlerce kamu işçisinin sorununu çözüverse. Muhalefet, siyaseti herkesin en fazlasını “vaat ettiği” ucuz ve popülist bir “açıkartırma” olmaktan kurtarabilse.

“Gölge Etmesin, Yeter”

“İyi şeyler, yapmasından vazgeçtik, yanlışlarıyla memleketin işlerini altüst etmesin, razıyız.”

Bayramın getirdiği çağrışımlardan sıyrılırsak, olayın gerçeği burada: Türkiye’nin insanları, kendi seçtiği parlamentoya ve onun partilerine, hükümetlerine bir “umut” gibi bakamıyor. Bilâkis, “bugün hangi yanlışı yapıp bana fazladan hangi sıkıntıyı yaratacaklar” kaygısıyla olaya yaklaşıyor. “Gene kavgalaşacaklar, gene çözümsüz kalacaklar, olan gene bize olacak” korkusuyla, radyo-tv haberleri izleniyor. Siyaset yönünden iyi haberin değil, kötü haberin geleceği varsayımıyla her sabah gazeteler alınıyor.

Bu son derece olumsuz bir durum:

1) Parlamentosu, hükümeti ve partileriyle bir ülkenin siyaset kurumu, “öteki kurumları en fazla etkileyen” özelliğe, önceliğe sahiptir. Örneğin, ekonomi, basın, bilim, milli savunma kurumları: Bunlardan sözgelişi “bilim kurumu” zaafa düşmüşse, bu zaaf ekonomiyi, milli savunmayı ve diğerlerini bir ölçüde ve orta vadede olumsuz etkiler. Ama zaaf içinde olan siyaset kurumuysa, tüm öteki kurumlar derhal ve büyük ölçüde etkilenir.

2) Bu önemi ve özellikleri çerçevesinde, Türkiye’nin siyaseti, öncelikle olumsuz çağrışımlara yol açıyor. Siyaset kurumu, Türkiye’nin ekonomik büyümesini ve sosyal gelişmesini, çağı paylaşmasını ve insanını birey olarak yüceltmesini “kolaylaştırıcı” değil, “zorlaştırıcı” bir faktör şeklinde belirliyor.

3) Siyaset kurumunun öneminden ve işlevinden kaybetmesi, günümüzde olduğu gibi saygınlığının azalması, sadece siyasetçinin sorunu değildir. Tümüyle toplumun, hepimizin sorunudur. Çünkü siyaset, demokrasinin simgesidir, önkoşuludur ve ürünüdür. Siyaseti, siyasetçiyi küçümsemek, ister istemez demokrasiyi zaafa uğratır. Bu küçümseyiş haklı olsa bile.

Kaygılı Bekleyiş

Bu fotoğrafın içine “günümüzü” yerleştirirsek şöyle bir görüntü beliriyor: İktidar partisi, yeni bir başbakanla, yeni bir hükümet kurmaya çalışıyor. Sıradan bir ülkenin olağan ortamında, böyle bir değişim kaygı

yaratmaz; tam tersine, engel çıkarmamaya hiç değilse kısa bir süre özen gösterilir. İngiltere’de Thatcher’ın gidip yerine Major’ın gelişi gibi.

Bize gelince: Siyaset kurumuna güven öylesine azalmış ki, herkes sanki “diken üzerinde.” İşçi kaygılı, işveren kaygılı, köylü, esnaf hep kaygılı. Memur birkaç yönden kaygılı. Siyaset kurumunun olumsuz özellikleri her yerde kendini gösteriyor.

Sanki çok gerekliymiş gibi, “Çankaya-hükümet” sorunu uç veriyor; iktidarın kendi içinde, biraz hazımsızlıktan, biraz “yer kapmak” özleminden, “tehditler” yükseliyor.

Açıkçası, Türkiye’nin önünde “kaygılı bir bayram” gözüküyor.

Yurttaşın yüreği ağzında, şu siyasetçiler bakalım bu kez bize ne oyun oynayacak diye bekliyor.

Seyirci Toplumla Demokrasi

Bu hastalıklı siyaset ortamının oluşumunda “sıradan vatandaşın da sorumluluk payı var” dense, haksızlık mı edilir?

Gerçekten, siyasete ve ödediği vergilerin siyasal makamlarca kullanılışına bu ölçüde kayıtsız kalan, seyirci kalan bir toplum, ne bekleyebilir? Günümüzdekinden daha iyisini beklemeye hakkı olabilir mi?

Siyasete “ilgi,” onun kolay ve emek gerektirmeyen bir “sohbet konusu” olmasından ibaretse, siyaset kurumu işte bu kadar olabilir. Parlamento çalışmıyor, toplumdan en küçük bir tepki, ciddi bir tahlil, öneri gelmiyor. Yurttaşın yarısı vergisini ödemiyor, öbür yarısı “saf” mevkiine konduğunu bile fark etmiyor. “Sol’un önderleri” siyasal ve sendikal düzeyde yeri göğü inletip vergilerin hesabını sormuyor.

Ne kaliteye talep var, ne de kalitesizliğe tepki var. Yurttaşa “seyirci kalmak” işlevi kabul ettirilmiş bir kez, öyle gidiyor. Ne ödediği verginin hesabını soruyor, ne siyasal kalitesizliğin, çözümsüzlüğün çözümünü arıyor. Siyaset düzelsin, ama “başkaları” düzeltsin deniyor. Hesap sorulsun, ama “başkaları” sorsun.

Sonuç: Tüm organları hastalıklı bir siyaset kurumu, gelişmenin gerisinde kalıyor; toplumun önünü açamıyor, hattâ bazen kapadığı izlenimini veriyor.

Bayram İçin Öneri

Şu güzel bayram günlerinde, en iyisi, bunları hiç düşünmemek. “Türkiye’nin hali ne olacak” gibi “milli meseleleri” bir köşeye bırakmak. Kaygıları bayram sonrasına ertelemek.

İlginç hikâyedir: Türkiye'ye tatile gelmiş Alman arkadaşını, bizim yurttaşımız "Türk usulü" eğlendirmeye götürmüş. Lokantada rakının ilk kadehleri içilirken, yurttaşımızı bir düşüncedir almış. Alman arkadaşı ise alabildiğine neşeli.

Rakı şişesi yarılanırken, bu kez Alman'ı da hüzün basmış. Konuşmuyor, rakısından içip boşlukları seyrediyormuş. Yurttaşımız dayanamayıp nedenini sorunca, Alman arkadaşı, "Of, of" demiş. "Şu Almanya'nın hali ne olacak diye düşünüyorum."

Tüm okuyucularımıza, aileleriyle birlikte güzel bayramlar dileriz.

Zamana Hâkim Olmak İhtiyacı

Hükümetin başarısı neyle ölçülür?

Söyledikleri sözlerle mi, yaptıkları işlerle mi?

Türkiye özelinde olaya bakarsak, söylediği sözler gayet olumlu bir hükümetimiz var. "Niyetine" ve "içtenliğine" hemen herkes güveniyor.

Ne var ki, yalnızca niyet ve söz yetmiyor.

"İşle" bütünlenemeyen sözler etkinliklerini zaman içinde kaybeder. Bu nedenle, iyi niyeti ve güzel sözleri artık hayata geçirmenin ihtiyacı var. Bunun mekanizmalarını oluşturmaya ihtiyaç var.

Beklentiler ve Sözler

Hükümetin topluma verdiği sözler ya da toplumun hükümetten bekledikleri, üç kategoride toplanabilir: Demokrasi, güvenlik, ekonomi.

Türkiye'nin demokratikleşme sürecini hızlandırmak, bu hükümetin temel bir iddiasıdır, bir bakıma onun varlık gerekçesidir. Koalisyon protokolünde ve hükümet programında belirttiği üzere, demokrasiyle bağdaşmayan tüm kurallar, hukuk sisteminden çıkarılacaktır. Demokrasiyi geliştirmeye dönük yeni uygulamalar getirilecektir.

Verilmiş bu sözlerin neresindeyiz?

Memurların sendikal haklara kavuşmaları, toplusözleşme düzenine geçmeleri gerekiyor. Gözaltı süresinin demokrasilerdeki sınırlarına çekilmesi, sanık avukatının sorgulamada bulunabilmesi öngörülüyor. Siyaset yapma özgürlüğünün genişlemesi, partilerin katılıma açılması, sendikaların, meslek kuruluşlarının, öğrencilerin, memurların dinamizmine siyasetin kavuşması bekleniyor. 12 Eylül'ün kapattığı kurumlara ve öncelikle disk'e malvarlığının iadesi amaçlanıyor. Anayasa'nın demokrasiyi engelleyen hükümlerinden arınması için düzenli girişimleri hükümetin başlatması bekleniyor.

Ne zaman?

Belirtmek gerekir ki, günler hızla geçiyor. Ve bir bakıma, hiç değilse bir bölümüyle, sanki boşa geçiyor.

Güvenlik ve Güvensizlik

Türkiye'nin Güneydoğu sorunu var; güvenlik sorunu var. Hepimiz biliyoruz: Bunlar bir günden ikincisine çözümlenebilecek konular değil. Ancak toplum, çözüm yolunda adımlar atılmasını, bu adımların işaretlerini bekliyor. Kendine verilmiş sözler doğrultusundaki girişimleri görmek istiyor.

Oysa geçmiş dönemlerdekinden farklı yöntemler hâlâ pek gözükmüyor. Bu durumda, sonuçlar da geçmiştekinden pek farklı olamıyor. Hattâ terörün daha da tırmandığı anlaşılıyor. Her yeni gün, yeni bir acıyı getiriyor.

Geçmiş hükümetlerin yetersiz kalan yöntemleriyle bugünün hükümeti kendi ufkunu sınırlarsa, geçmiştekinden başarılı olmayı nasıl bekleyebilir? Biraz "şefkat" beyanı, biraz "kanları yerde kalmayacak" uyarısı, birkaç askeri operasyon: Tıpkı geçmişte olduğu gibi.

Buna karşılık, "yeni"den henüz bir işaret yok. Bilemiyoruz, Güneydoğu'nun derebeylik düzeniyle bölücü terörün arasındaki bağlardan mı hareket etmek gerek? Güneydoğu'da daha adil ve ileri bir sosyal düzenin temelleri oluşursa, maceracılığın bâzı kaynakları kurutulur mu? Terörün apaçık ortada olan dış desteklerine karşı Türk dış politikası çaresiz mi? Türkiye'nin Güneydoğu sınırlarını korumak, askeri açıdan imkânsız mı?

Topluma verilmiş sözlerin gerçekleşme yoluna girmesi için, yeni yaklaşımlara, yeni yöntemlere ihtiyaç gözüküyor. Ve zaman geçmeden, bir "çözümsüzlük" izlenimi yerleşmeden, insanlara, "Bu hükümet de bir şey yapamıyor" dedirtmeden, düşüncenin ufkunu ve imkânın çapını genişletmek, yeni girişimleri başlatmak gerekiyor.

Enflasyon ve Adalet

Malûm, Türk ekonomisinin pahalılık sorunu var, adaletsizlik sorunu var. Bunlarla mücadele edileceğine dair verilmiş sözler var.

Burada da kimse mucize beklemiyor; ekonominin bir günden ikincisine düze çıkmasını kimse hayâl etmiyor. Ancak şu soru akla ve gündeme geliyor: Enflasyonla mücadele etmek ve eşitsizlikleri azaltmak için mümkün olan her şey, mümkün olan en kısa sürede yapılıyor mu?

Enflasyonun artış hızı bakımından umutlu bir işaret gözükmüyor. "kit'lerin kötü yönetimi" ve "kadro şişkinliği," o kit'leri satmanın gerekçesi ve enflasyonun başlıca suçlusu olarak ilân ediliyor. Büyük ölçüde doğru. Bu doğrudan hareketle, başka şeyleri de doğru yapmak gerek; kit'lerin kadro

fazlalığından yakınırken, devlet kadrolarını çoğaltmamak, şişirmemek gibi. Devletin en önemli ekonomik kuruluşlarının başına, ahbap-çavuş ilişkileri ya da eski iş ortaklıkları nedeniyle niteliksiz, özelliksiz insanları getirmeyip akla, deneyime, beceriye öncelik vermek gibi.

Enflasyonla mücadelenin ancak çeşitli düzeylerde ve birlikte başlatılacak ortak girişimlerle mümkün olabileceğini görmemiz gerek. Plan, program ve zamanlama içinde, topluma anlatılarak, toplumun benimsemesi sağlanarak enflasyonun hızı kesilebilir. Böyle bir bütünsel ve kapsamlı yaklaşım için gecikmekteyiz. Toplumsal bir uzlaşmanın varlığı şöyle dursun, ciddi arayışı bile henüz yok.

Enflasyonla mücadele, –hükümet programında belirtildiği gibi– devletin açıklarını kapatmakla başlar. Bunun önemli bir boyutu “kaynak yaratmaktır; var olan kaynakları iyi kullanmaktır.”

Türkiye’de toplanan vergi kadarı kaçırılıyor. Vergi kaçağını azaltmaya dönük çok ciddi, etkili, kapsamlı yöntemler –diğer ülkelerde olduğu gibi– bizde gerçekleşmezse bütçe açığı nasıl kapatılacak? Bu yönde niye gecikmekteyiz?

En temel adaletsizliklerin tamirinden uzak durmamızın nedeni, başka adaletsizliklere seyirci kalmamızdan kaynaklanıyor: Asgari ücretten vergiyi kaldıramıyoruz; çünkü vergi kaçakçılığının yarattığı açıkları, asgari ücretliden kesilen verginin de katkısıyla kapatmaya çalışıyoruz.

Planlama ve Zamanlama

Demokrasi, güvenlik, ekonomi.

Verilmiş sözlerin yerine getirilmesi için, hükümetin kapsamlı bir planlamaya ve bir “takvim”e ihtiyacı gözüküyor.

Örneğin, bir “demokrasi takvimine:”

Sözü verilmiş değişimlerin hangi tarihte gerçekleşeceği; onlarla ilgili çalışmaların tamamlanarak tasarıların hangi tarihte Meclis’e sunulmuş olacağı şimdiden açıklanabilir. Böylece güven sağlanır. İşin takibi kolaylaşır.

Ya da Güneydoğu konusunda, enflasyon konusunda “nelerin yapılacağı,” hangi “girişimlerin başlayacağı” bir program çerçevesinde, takvime bağlanabilir.

Bütünselliği olan, kapsayıcılığı olan böyle bir yaklaşımla, verilmiş sözlere sahip çıkılabilir. Yoksa ağaçlara bakarken orman gözden kaçırılır.

Hükümetin Başarısı

Türkiye’nin güç bir dönemindeyiz, iç ve özellikle dış sorunlar bizi zorluyor.

Böyle bir zaman kesitinde görev üstlenen, iyi niyetli, içtenliği tartışılmayan hükümetin başarısı, Türkiye’nin başarısı olacak.

Parti tercihi ne olursa olsun hemen herkesin hükümete destek vermeye çalışması bundan kaynaklanıyor.

Ama zamanı yakalamak, zamanın bilincinde olmak ve gereğini yapmak, planla olur, takvimle olur.

Zamanın hükümete değil, hükümetin zamana hâkim olmasının tek yolu budur.

Gecikmeden.

“Demokrasi” Uğruna Nelere Katlanmaktayız?

Bilemiyoruz, böyle düşünenler hep çağdışı, geri kalmış, modası geçmiş insanlar mı?

Bin bir tür ilişki içinde olanların eline ve emrine kendi menfaatleri için kullanabileceği bankaları emanet etmek, sonra bu garip ilişkilerin garip sonuçlarını, “Olur böyle şeyler” rahatlığıyla izlemek, “çağdaşlık” işareti mi? Bu durumu sergilemek, bunu eleştirmek, “çağdışı” kalmanın belirtisi.

“Köşe dönmeci”, “iş bitirici”, “malı götürücü” anlayışın etkisine, sağcımız ve solcumuzla birlikte, toplum olarak, elbirliği ve gönül birlikteliğiyle mi girdik?

Dün söylediğimizin tam aksini bugün yapmak, yapanlara gözlerimizi sımsıkı yummak, “değişen dünyaya uyumlu olmanın” mı gereği?

“Şahsımıza ait” ufacık bir dükkânın sorumluluğunu bile kendisine emanet edemeyeceğimiz ne kadar eş, dost, partisel takım arkadaşı varsa, “topluma ait” dev ekonomik kuruluşların yönetimine getirmek, bundan kişisel ve siyasal yarar beklemek, “piyasa ekonomisine geçişin” mi yöntemi?

Simit çalan fukaranın boy boy fotoğraflarını, zorla ırzına geçilen küçük kızın sayfa sayfa hikâyesini izleyebilen bir toplumda, müzmin vergi kaçakçılarını devletin koruyucu kanatları altında ısrarla ve inatla gizlemek, olsa olsa, demokrasi aşkımızın ve çokça demokratlığımızın gereği.

Gerçekten, Öyle mi?

Sıra devletin “çalışanlarına” gelince, o zaman durum değişiyor:

Efendim, bütçenin şu kadarı zaten maaşına gidiyor; memura para verince yatırıma kaynak kalmıyor. Bilinen bir şey: “Rasyonel” olmak da “modernleşmenin” gereği.

Hem öyle “rasyonel” (akılcı) olacağız ki, bir yandan memur sayısını artıracağız, öte yandan mevcut memurun maaşını düşük tutarak tasarruf sağlayacağız.

Bir de, memurların üst düzeylerinde kim varsa, onu görevden atacağız. Malûm, eşe dosta yer açmak gerekiyor. Görevden aldığımız memura da “iş yaratmak” yasal zorunluluk olduğundan, onlara “müşavirlik” kadrosu açacağız. Hiç üretmeyecek, ama maaşını alacak. Böylece, “rasyonel” yönetimin bir başka gereğini karşılayacağız.

Demokrasi Aşkımız

Demokrasiye olan derin tutkumuzu, topluma ait kent topraklarını gecekondu mafyasının parsellemesine seyirci kalarak kanıtlayacağız. Tarih ve kültür mirasının yıkımına, yeşil alanların ve kıyıların betonlaşmasına –çok demokrat olduğumuzdan– gözlerimizi yumacağız, insanlarımız ev bark sahibi oluyor diye sevineceğiz.

Öylesine demokrat olacağız ki, teröristlerden başka kimseye yaramadığı yıllarca kanıtlanan bir “olağanüstü hal uygulamasını”, “sorumluluğumuz gereği” gözümüzü kırpmadan sürdüreceğiz.

Memur sendikalarına izin vermedik ama kimsenin kuşkusu olmasın, gelecek bahara ve mutlaka gerçekleştireceğiz.

İşçimizin, sendikalarımızın “ılo standartlarına” uygun özgürlüklere kavuşması için zaman yetmedi ama bu da olacak inşallah.

yök’e gücümüz yetmedi ama kararlıyız, o da hizaya getirilecek.

Bu arada, işkence iddialarını ve olaylarını büyük ölçüde önleyecek “ceza muhakemeleri usulü” değişimini, elbette gerçekleştireceğiz. Bu dönem olmadı, bir dahaki dönem yapacağız.

Karar ve İnanç

Toplum olarak kararlıyız ve inançlıyız. Avrupa ile uyum sağlayacak “rasyonelleşmeyi” mutlaka başaracağız. Zaten yaptıklarımız, yapacaklarımızın kanıtıdır. Memur maaşından gecekondulaşmaya, siyaset-ticaret ilişkilerimizden genel müdür ve yönetim kurulu atamalarımıza kadar tüm başardıklarımız, toplum olarak başaracaklarımızın göstergesidir.

Demokratikleşme ise, toplumumuzun yöneticilerine, yöneticilerin topluma, herkesin kendi kendine verdiği sözdür. Bu söze güvenmeyen varsa, onlar da geçmişe bakıp gelecek için pay çıkarabilir.

Rasyonelleşme ve demokratikleşme: Toplumumuz, tek tek hepimiz, basınımız, sendikalarımız, işveren kuruluşlarımız, partilerimiz, liderlerimiz, öylesine inançlı, öylesine kararlıyız ki.

Bir gün mutlaka.

12 Ağustos 1992

“Daha İyi” Yönetilmek İster misiniz?

Herkes daha iyi yönetilmek ister. Ama istemekle olmuyor. Lâyık olmak da gerekiyor. Türkiye’nin sorunu, daha iyisini isterken buna lâyık olmanın gereğini yapmamak. Üstelik bütün kurumların tel tel döküldüğü bir dönemde.

Evet, biliniyor, Türkiye geleneksel olarak kötü yönetiliyor. Olabileceğin en azıyla, en kalitesiziyle bizim toplumumuz yetiniyor. Kimse işini yapmıyor. Yapmadığı gibi, yolsuzluğu da özendiriyor, hattâ kimi durumda gerçekleştiriyor.

Her şeyin en geniş biçimde paraya bağımlı kılındığı bir ortamda, adaylıktan seçime kadar bütün bir siyasal süreç, ticari güçlere teslim oluyor. Sonra, teslim olarak gayrimeşru yarar sağladığı ticari güçlerden, siyaset, komisyon alıyor. Aile içi bir “alışveriş” sürüp gidiyor.

Geçmişte de böyleydi, bugün artarak böyle: Toplum, ödediği vergilerden kimilerinin büyük vurgunlar vurmasına, büyük komisyon almasına lâyık mı? Böylece, olabilecek hizmetin de, imkânın da en azına ülkenin mahkûm edilmesine lâyık mı?

Evet, galiba lâyık: Çünkü ilgilenmiyor, denetlemiyor, ödediği verginin hesabını sormuyor.

Devlet Malı Yemeyen

Hepimize ait büyük değerler, ya ihale çarklarında sermayeye fazladan kazanç ve siyasetçiye rüşvet olur ya da namuslu bir şekilde ama en kötü biçimde kullanılır. Göz göre göre kaynaklar kurutulur.

Bu “alışkanlık,” ülke yönetiminde yozlaşmanın, siyasette ticarileşmenin, genel bir ahlâksızlığın yollarını döşer. En kötüsü, tümüyle toplum bu alışkanlığa alıştırılarak, “olur böyle şeyler” dedirtilerek, ayıba ortak getirilir.

Basında haberleri eksik olmuyor:

“Karayolları, ilksan, iski, ihale, komisyon, siyasetçi, bakan, rüşvet, parti, belediye.”

“Devletin turizm işletmesinin başına, falanca devlet büyüğümüzün kaynının emmisi getirildi.”

“Trilyonluk devlet kuruluşunun yönetimi, bir başka devlet büyüğümüzün amca oğluna emanet edildi.”

“En teknik bir konunun sorumluluğu, en büyük siyasal desteğimize sunuldu. Kendileri teknikten anlamazlar ama, siyasetçi zeki ve çalışkan olur.”

İhale verip komisyon alacağız. Bankaların, kooperatiflerin, her türden sanayi kuruluşunun, dev işletmelerin “yönetim kurulu” nedir ki, kim olsa onları yönetir. Ne kadar siyasal destekçimiz varsa, parti içi hesaplarda bizi kollayacak adamımız, eş dosttan bürokrat emeklimiz varsa, onlara iş bulacağız.

“İstihdam yaratmak,” bütün devlet, hükümet ve belediye büyüklerimizin boynunun borcudur:

Yönettiğimiz işletmelerin ve belediyelerin kadroları birse, iki yapacağız. Mümkün olan en çok sayıdaki yandaşımıza maaş dağıtacağız. Hem zaten halkımız bu kaynağı bizim elimize neden veriyor? Kendisine iş ve aş sağlamamız için değil mi?

“Kendi Kendimizin Karikatürü”

İnanılması zor ama Türkiye gerçekten böyle yönetiliyor. Dünün iktidarı, bugünün iktidarı sorunu değil, Türkiye’nin kaynakları her zaman böyle kullanılıyor.

Toplam ekonomik varlığımızın yaklaşık yarısını, çoğu o işlerle hiç mi hiç ilgisi bulunmayanlar yönetiyor.

Bir bakıma, ekonomik gücümüzün önemli bölümü, daha işin başlangıcında “özürlü” hanesine kaydedilebilir:

Çoğu hiçbir işte dikiş tutturamamış, piyasada en küçük değer bulamamış, şöhreti kendinden menkul kişiye, birtakım devlet/hükümet/belediye büyüklerimiz, toplumun varlığını, hepimize ait olan kaynaktan, ödediğimiz vergileri emanet ediyor, “Al, kullan, ama beni gözeterek kullan” diyor...

Olayın asıl düşündürücü yanı, bu tür siyasal ve çıkarsal atamalara ödediğimiz maaşlar değil. Asıl önemli olan, bu tür birikimsiz ve deneyimsiz eş, dost, akraba, siyasal yandaş eline bırakılmış devlet kaynaklarının acıklı hali... Bu ekonomik varlığın, devlet, hükümet ve belediye büyükleri aracılığıyla felç edilmesi. Türkiye’nin bu dev ekonomik birikimin katkısından, dinamizminden yoksun bırakılması.

Şaka gibi. “Kendi kendimizin karikatürü” olmak gibi.

Siyasal Ahlâksızlık

Topluma ait kaynakların emmi oğluna, hanımın yeğenine ve partimizde bize destek olan, ama her nedense piyasada değeri anlaşılmamış, varlığı keşfedilemememiş gizli yeteneklere teslim edilmesi. Ardından, bu kaynaklarla gereksiz "iş" yaratılarak, ulufe misali partisel destekler dağıtılması. Bu geleneğin bir başka sonucu da var: Toplumun kesesinden bol bol yaratılan gereksiz işler, devlet/hükümet/belediye büyüklerimizin eline fevkalâde ahlâksızca kullanabilecekleri bir siyasal koz da veriyor:

"Sen bana partide destek sağlarsan, ben de iş yaratıp seni (ya da yakınını) işe aldırırım, devletteki, belediyedeki işini hallederim!" pazarlığı başlayabiliyor. Büyüklerimiz, kendi ceplerinden çıkmayan paralarla, halkın parasıyla, bazen ihaleye fazladan değer biçip komisyon alıyorlar; bazen, "namusluysalar," lüzumsuz iş yaratmakla yetiniyorlar. Bir kayıpları yok.

Zaten fazla bir çalışmayı gerektirmeyen bu gereksiz işlere girenler de, böylece, "iş güç" sahibi oluyor. Onlardan beklenen ve istenen, parti kongrelerinde oylarını "büyüklerinin gösterdiği yönde" kullanmaları.

Büyüklerimiz için oyumuz feda olsun.

Siyaset profesyonelleştikçe, siyaset ticarileştikçe, kolektif yozlaşma süreci gelişiyor:

Siyasete girenlerde, bu çabalarından "maddi karşılık" bekleme eğilimi artıyor. Ülke sorunlarının çözümüne katkı getirmek, kendi idealleri doğrultusunda bir etken yaratmak ve benzeri iddialar, modası geçmiş, çağdışı kalmış "saflıklara" dönüşüyor. Siyaset, bir yakına iş sağlamanın, belediye kurallarını çiğnemekte kolaylık görmenin, pazarda tezgâh tutmanın, imar yasasını baypas yapmanın öncelikli aracı olabiliyor. Daha kötü örneklerde ise, komisyoncu ve rüşvetçi olmanın imkânını sağlıyor.

Siyasetin üst düzeyindeki kadrolar ise, kendi yerlerini korumak amacıyla, partililerdeki ticarileşme eğilimini destekliyor yahut yaratıyor. Hem böylesi çok da kolay. Ülkenin sorunlarıyla, çözümleriyle uğraşmaktansa, birkaç başarılı kombinezon sonucu devlet/hükümet/belediye imkânıyla sağlanıp dağıtılacak çıkarla, parti zirvelerini tutmak hiç de zor olmuyor.

Profesyonelleşmiş, ticarileşmiş siyasetten tabii ki ülke kaybediyor, varoluş nedeni ülke sorunlarına çözüm üretmek olan bir kurum, siyaset, çözüm üretmiyor.

Ama bunlar ayrı konu. Siyasetin ticaretinde "alan da" memnun, "satan da."

Asıl garip olan, bu ticaret ortamında sürekli zarar eden toplumun duyarsızlığı, tepkisizliği, hareketsizliği...

Bir ülkenin insanları, çevrelerinde yer alan bu çapsızlığa, uygunsuzluğa, kimi durumdaki ahlâksızlığa ve apaçık yozlaşmaya böylesine seyirci olursa, böylesine kayıtsız kalırsa, sonuç, işte bizim halimizdir.

Her şeyin daha azıyla, daha kalitesiziyle yaşamaya devam ederiz. Önümüze konulanla yetinip, gizliden gizliye biz de bir yolunu bulup bir akraba edinmenin, siyasal ticarette yer tutmanın hayâlini kurarız.

Olamaz mı?

Türkiye, büyük yolsuzluk iddialarını, “Ne olmuş yani, parayı verdimse verdim” hafifliğiyle karşılayan başbakanları terfi ettirmeye mecbur değildir. Satın alınmış delege oylarıyla liderliğini sürdürmüş liderlere hoşgörüyle bakmaya da...

Kamu kaynaklarının kullanımıyla ilgilenip denetlemek de mümkündür, belediyelerin aldıkları dış borçlarla, yaptıkları işleri karşılaştırmak da.

Kamu ihalelerinin rüşvet doğurmasını önlemenin de yöntemi vardır.

Bütün bunlar mümkündür. Her ciddi ülkede mümkün olabiliyor da, bizde neden olmasın?

Ama bir önemli koşulla: Toplumun, tek tek her yurttaşın gözünü açıp kendi varlığına sahip çıkmasıyla.

Ahlâklıların, en az ahlâksızlar kadar cesaret ve akıl sahibi olabilmesiyle.

19 Eylül 1993

En “Muhafazakâr” Meslek

Müze bekçiliği, Vakıflar genel müdürlüğü ya da büyük toprak sahipliği değil: En muhafazakâr meslek, kuşkusuz “politikacılık.”

Dünyanın her yanında, politikacı, en muhafazakâr toplum kategorisini oluşturuyor. Ayrıca, “ideolojiden bağımsız” bir özellik de var: İster kapitalist partinin siyasetçisi olsun, ister komünist partinin siyasetçisi, aynı muhafazakâr kişiliği paylaşıyor. Bir başka evrensel özellik de şu: Politikacının rütbesi büyüdükçe, muhafazakârlığının derecesi yükseliyor.

Türkiye’nin iki büyük partisinde (anap ve shp) “kongre heyecanı” yaşanırken, politikacı “kimliği” ilginç bir “faktör” olarak dikkat çekiyor.

“Ben Halimden Memnunum”

Bu muhafazakâr “öz,” muhafazakâr “eğilim”, “bünye” nereden kaynaklanıyor?

Siyaset sosyolojisinde, iki nedene işaret ediliyor:

1) Politikacı, kendi parti çevresinin, kendi küçük dünyasının çok fazla etkisinde kalıyor. Temel sorunlarını, çözümlerini, beklentilerini ve tatminlerini burada arayıp buluyor. Onun “dünyası,” ülke geneli değil, dengesiz bir şekilde, parti özeli olabiliyor.

2) Temel tatminlerini bu dar çevrede bulan –örneğin, bir parti görevine, yerel yönetim görevine seçilmişse, bununla büyük ölçüde yetinen, ülke genelindeki gelişmelerden bir ölçüde uzaklaşan– politikacı, “durumdan memnun” olabiliyor. “Muhafazakâr karakterin” ikinci nedeni burada: Politikacı, hele küçük de olsa bir görev, bir makam sahibi olmuşsa, “statükoyu korumak” eğilimine giriyor. Yenilikten ve değişimden korkuyor. Çünkü her değişimin, onun bireysel statükosunu sarsabileceğini hesaplıyor.

Böylece dünyanın her yerinde ve her partisinde, içgüdüleri “muhafazadan” yana olan, fevkalâde ihtiyatlı, temel eğilimi “durumunu sürdürmek” olan bir politikacı kimliği öne çıkıyor. Tüm politikacılar böyle değil elbette. Ama istisnalar, kaideyi bozmuyor.

“Gözünün Önünü Görmez mi?”

Politikacının muhafazakâr kimliği, siyasal partilerin de genellikle durgun ve değişmez görünümüne, kendi kulvarlarındaki tutuculuğuna yol açıyor. Siyaset, hayatın akışına bazen ayak uyduramıyor. Toplumun gerisinde kalıyor. Toplumla birlikte, toplumun ihtiyaçları ve tercihleri yönünde partiler değişebiliyor. Bunun temel nedeni, partileri meydana getiren politikacıların muhafazakâr kimliği: Yenilikten bünyesi bakımından çekinen politikacının tavrı, partiye de yansıyor. Üstelik parti politikasını belirleyen, öncelikle, parti içinde yükselmiş üyeler. Milletvekilleri, yöneticiler, vb. Bunlar ise, “rütbeleri bakımından,” statükonun yarattığı ve statükodan en fazla yararlanan kesitler:

Örneğin, “saf” adaylar –“saf” sıfatı burada “budala” anlamına da, “temiz” anlamına da gelebilir– parti kongrelerinde delegenin önüne çıkıp “üye yapısının, seçim mekanizmalarının bozukluğundan, bunları düzeltmek zorunluluğundan” söz eder. Ve hitap ettikleri “delegenin,” o yapının ve mekanizmaların sonucunda “delege seçildiğini” gözden kaçırırlar. Doğal olarak da hayâl kırıklığına uğrarlar.

Büyük kongrelerde, kendilerinden “partiyi geliştirmesi, değiştirmesi” istenen parti yönetimleri, genellikle, mevcut statüko ve dengeler sayesinde başa geçmiş ve başta kalmış olanlardır.

Sonuç, politikacının muhafazakâr özelliklerinden kaynaklanan muhafazakâr partiler ve muhafazakâr bir siyaset kurumudur. Kamuoyunun zaman zaman şaşırması da bundandır: Kamuoyu, basın, yurttaş, bazen partilere bakar, "Bunlar nasıl oluyor da kendilerini değiştirmiyor, partililer gözlerinin önünü görmüyor mu?" der. Oysa kamuoyu gibi partili de gözlerinin önünü görür. Ancak, bakış açışı farklıdır.

Bıçak Kemiğe Dayanınca

Partilerin ya da politikacıların tek tek eksiği değil elbette, ama siyasetin "objektif, evrensel" gerçeği, bu "muhafazakârlık" eğilimi.

Peki, objektif gerçek bu olunca, partilerin, "toplumun gerisinde kalmaya" mahkûm olduğuna mı hükmedilecek?

Siyaset sahnesinde değişim olabilmesi için, –toplumun başka alanlarına kıyasla– çok daha fazla değişim ihtiyacı ve değişim faktörü bulunması gerekiyor. Siyasette "jeton" çok yavaş düşer...

Ancak günümüzün gerçeği, siyaset kurumunun bütün dünyada hızla büyüyen bir değişim ihtiyacı yaşamasıdır. Evrensel dengelerin değiştiği, teknolojinin, yeni anlayışların geliştiği, değişim rüzgârlarının fırtınaya dönüştüğü bir zaman kesitindeyiz.

Bir bütün olarak siyaset, bu oluşumun gerisine düşmenin tehlikesini duyuyor. Toplumların önemli kararlarında siyasetin payı azalıyor; başka merkezlerin –bilim, basın, meslek odaları, vb.– belirleyici rolü ve kararlardaki payı büyüyor. Parlamentolar ve partiler, ikinci plana itilmenin kaygısında. Daha şimdiden, bilgisayarların ve teknisyenlerin yöneteceği yeni toplum modelinden söz ediliyor.

Türkiye'de durum pek farklı değil. Hattâ kamuoyu yoklamalarına göre, vahim: Toplumun çok önemli bir bölümü, siyasete, partilere, siyaseti yöneten kadrolara güvenmediğini açıklıyor. Demokrasi inancı geriliyor.

"Dev" Kamuoyu Yoklaması

Böyle bir ortamda, politikacının ve partilerin kendilerini ardında "korumaya aldıkları" muhafazakârlık duvarları sarsılıyor. Özellikle de, büyüme eğrisi içinde gözükmeyen partiler bu durumdan kaygılı. Kendi küçük dünyalarındaki statükoları korusalar bile, ülke genelinde bu dünyaların yıkılması söz konusu. Bu tehlikeli olasılık, onları değişime zorluyor. Değişim, bir "var olmak ya da yok olmak" sorunu gibi şimdi gündeme geliyor.

Türk siyaset kurumunun 1980 öncesinde devraldığı "eski liderlere" göre, kendileri hızla "yenileşiyor;" 1980 sonrası "yeni liderler" ise, "hızla

eskiyor.”

1980 sonrasının “yeni liderleri” ise, “eski liderlerin” artık tarihe karıştığı, kendilerinin süreklilik kazandığı anlayışında.

Türkiye’nin siyaset sahnesi köklü bir değişimin eşiğinde mi?

Partilerin kendi iç dengeleri ve partiler arasındaki güç dengeleri değişecek mi? 2 Haziran’daki yöresel seçimler, böyle bir değişimin ebeliğini yapacak mı?

Konu, hem kongre sürecindeki anap ve shp açısından, hem de dyp ve dsp açısından stratejik öneme sahip:

2 Haziran seçimi, dev bir “kamuoyu yoklaması” niteliği taşıyor. Malûm, son yıllarda kamuoyu yoklamaları, ülkemizde önem kazandı. Bunlardan çoğunun, “sonucu” önceden bulabildiği yaşanan deneyimlerle görüldü. Bu kamuoyu yoklamaları, genellikle 2.000 dolayında yurttaştan yanıt alınarak gerçekleşti.

2 Haziran’da 60 bin dolayında seçmen oy kullanacak. Türkiye’nin her köşesine dağılmış seçim bölgelerinden, Türkiye’nin siyasal fotoğrafı ortaya çıkacak. Bu fotoğrafla, geçmiş seçimlerin sonuçları kıyaslanacak. Var olan siyasal dengelerin devam ettiğine ya da yıkıldığına, yenilerinin oluştuğuna hükmedilecek. Ve partilerle partililer aldıkları sonuca göre, “muhafazakârlığı” sürdürmenin rahatına erecek ya da “yenilenmenin” zorunluluğunu duyup zahmetine katlanacak.

Politikanın bünyesinde “muhafaza” içgüdüsü var. Politikayı oluşturan güçlerin bir bölümü, 2 Haziran fotoğrafında kendini bulamayabilir: Varlığını “muhafaza” amacıyla en “devrimci değişimlere” başvurması, kimseyi şaşırtmamalıdır.

19 Mayıs 1991

Eskiye Rağbet Olduğunda

Kamuoyu yoklamaları yalan söyler mi? Hiç sanmıyoruz. Geçmişlerinin kısalığına rağmen, Türkiye’nin araştırma kurumları genellikle “rüştünü” kanıtlayabildi. Olayların, oylamaların sonucu önceden kestirilebildi. Dikkat çeken yanlışlar ise, daha çok kamuoyundaki siyasal tercihlerin günümüzdeki kaypaklığından, bir günden ikincisine değişebilmesinden kaynaklandı.

Yenilerin Kredisi Tükendi mi?

Son kamuoyu yoklamalarında nasıl bir siyasal fotoğraf gözüküyor?

“Gallup”un Sabah için yaptığı araştırma (Mayıs 91), “Strateji”nin (Ocak 91) ve “Kamar”ın (Aralık 90) sonuçlarıyla kıyaslanınca, “bitpazarına nur yağdığına” hükmetmek gerekiyor.

Önce, Kamar’ın anket sonucuna bakalım:

1990 Aralık ayında, shp yüzde 27’yle başta gözüküyor. dyp yüzde 22, anap yüzde 18, dsp yüzde 10’la sıralanıyor (yüzde 9 kadar, kararsız ve yanıtlanmayan var).

Strateji’nin iki ay kadar sonra gerçekleştirdiği anket ise şu sonuçları vermekte:

“Birinci,” bu kez “ikinciyle” yer değiştiriyor. dyp, yüzde 21 ile başa geçiyor. shp, yüzde 18’e düşüyor. anap (bir önceki ankete göre) gerilerken, dsp ilerliyor. Bu iki parti, yüzde 13 düzeyinde buluşuyor.

Bu ankette “kararsız ve yanıt vermeyen” sayısı yüzde 20 dolayında.

Son ankette, Gallup’un gerçekleştirip Sabah’ın yayımladığı mayıs sonuna ilişkin araştırmaya gelince:

Gallup anketinin ilk özelliği, geçmişteki eğilimlerin (trendlerin) keskinleşmesi ve doğrulanması. anap ve shp’deki düşüş eğrisi ile, dyp ve dsp’deki büyüme eğrisi son anketle bir kez daha ortaya konuyor. Gallup anketinde “kararsız ve yanıtsız” oranı çok düşük, yüzde 10 dolayında. Bu bakımdan, aynı “kararsız yanıtsız” düzeyine sahip Kamar anketiyle (1990 Aralık) bir kıyaslama yapılabilir:

Gallup: 1. dyp, yüzde 27 (1990 Aralık ayında yüzde 22)

2. shp, yüzde 20 (1990 Aralık ayında yüzde 27)

3. dsp, yüzde 17 (1990 Aralık ayında yüzde 10)

4. anap, yüzde 13 (1990 Aralık ayında yüzde 18)

Siyasetin Zaafı ve Ayıbı

Anket sonuçlarının işaret ettiği ilk nokta şu: Halk, 12 Eylül sonrasının yeni liderliğine (Özal, İnönü) ve partilerine (anap, shp) açmış bulunduğu krediyi kısıyor; 12 Eylül öncesinin eski liderliğine (Demirel, Ecevit) ve (bir bakıma) partilerine (dyp, dsp) kısmış bulunduğu krediyi yeniden genişletiyor.

Neden?

Türkiye’nin siyaseti, son on yılda çok yanlış bir özellik kazandı: Siyaset, öncelikle “olumsuzdaki yarışmaya” dönüştü. Olumsuzdaki yarışma, yani hiçbir partinin ya da siyasetçinin, “kendi başarısı, becerisi, güzellikleri” nedeniyle yükselmeyişi. Bütün partilerin ve siyasetçilerin,

“rakiplerinin başarısızlığı, beceriksizliği, çirkinliği” nedeniyle yükselmesi. Siyasetin, olumsuzluk kulvarında koşulması.

Örnek olarak, muhalefetteki “A” partisi, iktidara gelebilmek için hiçbir çabada bulunmuyor, doğru dürüst iş yapmıyor, umut bile vermiyor. Ama iktidardaki “B” partisi öylesine yanlışlar yapıyor ki, yurttaş, “Bundan beteri olamaz” deyip muhalefetteki “A” partisine yöneliyor.

Başka bir deyişle, Türkiye’nin siyasetinde başarı yarışmıyor, farklı yaklaşımlar, yeni projeler, değişik açılımlar yarışmıyor. Partiler kendi doğrularından güç almıyor. Bilâkis, rakibin yanlışlarına dayalı, onun eksikliklerini kullanmaya dönük, verimsiz ve gerçekten “çağdışı” bir politika modeli uygulanıyor.

Dolayısıyla, “shp, anketlerde gerilerken dsp ilerledi; kim bilir ne başarılı politikalar dsp tarafından üretiliyor” demek mümkün değil.

Aynı şekilde, dyp, topluma “harika” çözümler önerdiği, umut yarattığı için büyümüyor. Kulvarında yarıştığı anap’ın yanlışları sayesinde, seçmenin “tepkisini” kullanarak dyp büyüyor.

Özetle, sağda ve solda “birinciler” –anketlere göre– zorlanırken, bunun temel nedeni “ikincilerin” başarısı değil, “birincilerin” başarısızlığı oluyor. Bektaşi hikâyesindeki gibi:

Bektaşi’ye iki kupa şarap vererek iyisini seçmesi istenmiş. İlk kupadan içip ikincisine “iyi olan bu” diye işaret etmiş Bektaşi. “Tadına bakmadan nasıl anladığı” sorulunca da, “Bu ilk tattığımdan daha kötüsü, mümkün değil” deyivermiş.

Bu Tablodan Ne Çıkar?

Biri Aralık 1990’a, diğeri Mayıs 1991’e ait iki anket kıyaslandığında, bir başka ilginç sonuç var: 1990 Aralık ayında (Kamar anketi), merkez-sağ oyların toplamı yüzde 40’ı buluyor (dyp yüzde 22, anap yüzde 18). 1991 Mayısı’nın Gallup anketinde, merkez-sağ oylar gene tastamam yüzde 40 oluyor (dyp yüzde 27, anap yüzde 13). Daha da ilginci, aynı duruma sol oylarda da var: 1990 Aralığı’nda toplam sol oylar yüzde 37 (shp yüzde 27, dsp yüzde 10). 1991 Mayısı’nda ve Gallup’un araştırmasında, sol oylar gene toplam yüzde 37. Ancak kendi içindeki kompozisyonu değişiyor: shp yüzde 20, dsp yüzde 17. Anket sonuçlarına göre, değişim, sağ ve sol arasında olmaktan çok sağın ve solun kendi içlerinde, ayrı ayrı yaşanıyor.

Söz konusu anketlerin verilerine bakarsak, şöyle bir tahminde bulunulabilir:

Bu gelişme eğrileri içinde, herhangi bir partinin “tek başına” iktidara gelmesi mümkün değil. En avantajlı konumdaki dyp’nin böyle bir şansı yakalaması için, anap’ın yüzde 5 dolayına inmesi gerek. Soldaki durum da aynı: shp ve dsp’den hangisi öne geçerse geçsin, diğerinden arayı fazla açamayacağı –gene anket verilerine göre– anlaşılıyor.

Dolayısıyla, Türkiye olarak “koalisyon dönemine” hazırlanalım.

Hangi partilerin birbiriyle koalisyon ortağı olacağını tahmin etmek ise mümkün değil. Çünkü ideolojiden kaçmak, renksizleşmek ve birbirine benzemek, tüm partilerin ortak hastalığı.

Siyaset Tıkanıyor mu?

Türkiye, 1980 yılında geleneksel partilerin zorla kapatılması olayını ve siyaset yasaklarını yaşadı. Bu, sadece demokrasiye değil, siyasetin bünyesine de aykırı bir durumdu.

Tüm çarpıklıklara rağmen, mümkün olan en az yanlışı bu dönemde seçmen yapmaya çalıştı. Bir tür geçiş dönemini, “yumuşak inişi” oylarıyla gerçekleştirmeye uğraştı. Yasakları referandumla kaldırdı. anap’ı iktidarda, shp’yi muhalefette denedi (1987 seçimi).

Böylece, “yenilere” şans tanıdı. Ne var ki, aradan geçen zaman, “yenilerin” eskidiği izlenimini seçmene vermiş olacak ki, şimdi “eskilerin” yenileşeceğine umut bağlayanlar çoğalıyor. Anketlerin objektif sonucu bu.

Eskiyen yeniler ve yenileşmesi beklenen eskiler... Türk siyasetinin günümüzdeki özeti burada. Çözümsüzlüğü de.

26 Mayıs 1991

Yurttaş, Politikacıya Neden Güvenmiyor?

“Karakolda doğru söyler, mahkemede şaşar.” Bu deyişi, küçük bir değişiklikle siyaset dünyamıza aktarabilirsiniz:

“Sayın liderler muhalefette doğru söyler, iktidarda şaşar.”

Gerçekten, bizim siyasetçilerimiz muhalefetteyken başka insanlardır, iktidara geldiklerinde başka insana dönüşürler. Değişimin dozu, bütün toplumlarda ve siyasetlerde anlayışla karşılaşacak bir farkın çok üzerindedir. Bizde söz konusu olan, neredeyse siyasal bir kimlik değişimidir.

Neden?

Muhalefette sorumsuzca konuştuklarından mı?

Halkı kolayca kandırabileceklerine inandıklarından mı?

İktidarı, ciddiyetle hazırlanılan bir görev değil de, bir dönem yararlanılacak bir ikbal olarak gördüklerinden mi?

Türkiye’de işlerin nasıl olsa “böyle gelmiş, böyle gideceğini” bildiklerinden mi?

Toplumu, vatandaşı, seçmeni, biraz “saf” bulduklarından mı?

İktidarda kalmak uğruna yapamayacakları şeyin, vazgeçmeyecekleri ilkenin, dönemeyecekleri sözün olmayışından mı?

Bin bir dersle dolu bir haftayı geride bırakmaktayız.

Bu bir hafta içinde, Kuzey Irak’ı bombalayan abd uçaklarının, vallahi billahi “meşru müdafaa yaptıklarını,” kendimize ve herhalde Amerikan kamuoyuna kanıtlamak amacıyla uluslararası politikada öncü rol üstlendik.

Ama en önemlisi, siyasette tutarlılık, siyasal ahlâk, siyasal güvenilirlik, çifte standart gibi konularda, topluma ve özellikle de gençlerimize onurlu bir örnek verdik. Bize baksınlar da, büyüdüklerinde bizim gibi olsunlar diye.

Ne de Güzel Söylemişler

Türkiye’nin İncirlik Üssü’nden havalanan müttefik uçakları, Irak’ın kuzeyini bol bol bombaladı. Yahut “meşru müdafaa” yaptı. Bu olay, hükümetimizin deyişiyle, “Türkiye’nin bilgisi dahilinde, izni çerçevesinde” gerçekleşti. Hükümetimiz, bu “operasyonun” haklılığını bize anlatmak için uğraşıp durdu.

“Bilgimiz dahilinde, izin alındı, haberliyiz” tarafları biraz karışık da, asıl ilginç olan, siyasetçideki kimlik değişimine, siyasal “metamorfoza” işaret eden özellikler. Benzer sorunlar karşısında, geçmişte söylenen sözler. tbmm tutanaklarından izlemeye çalışalım:

15 Ocak 1991. Irak krizi zirvede. tbmm toplantı halinde. anap iktidarda. Dışişleri Bakanı Alptemoçin’in açıklamaları üzerine, muhalefet liderleri söz alıyor. Sayın Demirel, yabancı uçakların Türkiye’den kalkıp Irak’ı bombalaması şöyle dursun, Türkiye’de ikmal yapmasını bile, fevkalâde yanlış buluyor. Bakalım ne diyor:

“Eğer bizim meydanlarımızdan, biz savaşa bulaşmamışken bir başka ülkenin uçakları ikmal yaparsa, onun karşısında bulunan ülke ile savaşa girmiş sayılırsınız. ‘Hayır’ deyin bakalım. Kuveyt’e savaş için dizilmiş bulunan ve oradaki koalisyona dahil ülkelerden birinin uçakları şayet bizim meydanlarımızdan insani gayeler dışında ikmal yaparsa, o zaman ne olacak? Yani, bombası bitince gelip buradan alacak, ikmal yapacak, götürüp

öbürünün üstüne atacak. O zaman, üstüne attığı ülke ile savaşa girmiş olursunuz. Doğru mu?” (anap sıralarından “doğru” sesleri.)

“Deyin, Diyebiliyorsanız”

“(...) Evet, mademki bastığımız yeri titretiriz, Amerika’dan 48 tane uçak getirmek neyin tedbiri? Gelin burada söyleyin.” (dyp sıralarından alkışlar.)

Alpaslan Pehlivanlı (Ankara) – Hiç değilse onu yapmışız.

Süleyman Demirel (devamla) – Yoksa Türkiye’nin savunmasını ihale mi ettiniz? Bununla ilgili kuşkumuzu söyleyeyim; bütün bunların karşılığında sizden bir şey isterler. Bunları, Türkiye’nin kara kaşı, kara gözü için yapmazlar. (...)

Günümüz Başbakanı Sayın Demirel, bugün, “Çevik Güç bostan korkuluğu değil ya!” demektedir. Dün ise, Türkiye bir saldırıya uğramadıkça, Türkiye’deki üslerin yabancı uçaklar tarafından kullanılmasına karşı fevkalâde duyarlıdır, kararlıdır. tbmm’nin 17 Ocak 1991 tarihli oturumundayız:

Süleyman Demirel (devamla) – (...) “Türkiye’nin birkaç tane meydanında yabancı uçaklar var, bu yabancı uçaklar, Türkiye’ye saldırılıncaya kadar hiçbir şekilde kullanılmayacaktır” deyin... Diyebiliyor musunuz? (...) “Biz bu kararı, Türkiye saldırıya maruz kalırsa, öyle kullanacağız. Yani, dışarıdan gelen uçakları, başka ülkeleri tahrip için kullanmayacağız” deyin, gelin bunu söyleyin.

Mustafa Dinek (Konya) – Kaç defa söylendi.

Mehmet Zeki Uzun (Tokat) – “Ancak Türkiye’ye bir tecavüz vaki olursa, o zaman kullanacağız” deyin. (...)

“Bu Sözlere Kim İnanır?”

Günümüzün iktidar ortağı ve Başbakan Yardımcısı Sayın İnönü, 1991’de dehşetli bir barış yanlısı, ulusal egemenlik savunucusudur. İskenderun’da, İstanbul’da “barış mitingleri”, “barış yürüyüşleri” düzenlenmektedir. Barış uğruna, Saddam’a kadar gidip kendisini iknaya çalışmıştır. Irak krizinin zirvede bulunduğu, sıcak savaşın patlamak üzere olduğu günlerde, 15 Ocak 1991’de, Sayın İnönü tbmm’de şunları söylüyor:

“... Sayın milletvekilleri, doğrudan doğruya bize karşı bir tehdit var mı?.. Yok. Doğrudan doğruya bir tehdit olduğunu kimse söylemiyor; potansiyelmiş, şöyleymiş, böyleymiş. Doğrudan doğruya bize bir tehdit yokken ve Türkiye’nin gücünün, güneyden gelecek tehlikelere karşı kendimizi koruyacak mertebede olduğuna hepimiz, dünyada herkes

güvenirken, mütemadi, ‘Kendimizi savunabilmek için dışarıdan asker çağırıyoruz, uçak çağırıyoruz’ sözlerine kim inanır?

(...) Örneğin, başka bir ülkenin uçağı bizden ikmal yaparak Irak’a savaşa giderse, orasını bombalarsa, ‘Bunlar lojistik destek’ deyip izin verecek miyiz?”

Günümüzün Başbakan Yardımcısı, Irak-Kuveyt sorununun çözümüne ilişkin teşhisini de aynı konuşmasında şöyle açıklıyor:

“(...) Irak’ın Kuveyt’ten çekilmesini sağlamanın, uluslararası hukuk düzenini Ortadoğu’da yerleştirmek için şart olduğunu, ama bunun için askeri müdahalenin yanlış olduğunu, tutulması gereken tek yolun bu olduğunu söylüyoruz, bunu söylemeye devam edeceğiz.”

“Böyle Egemenlik Olur mu?”

Günümüzün Başbakan Yardımcısı’nın, 17 Ocak 1991 tarihli tbmm oturumunda söyledikleri ise gerçekten çok ilginç. Aynı zamanda doğru. Dünün muhalefet lideri, dünkü sözleriyle, kendisinin bugün söylediklerini ve bugün içinde yer aldığı hükümeti mahkûm ediyordu:

“... Değerli milletvekilleri, bir defa, bu ne kadar garip bir şey... Biz, egemen bir ülkeyiz. Biz, istersek başka bir ülkeye savaş ilân edebiliriz, istersek etmeyiz; ama biz, toprağımıza başka ülkeden askerler, uçaklar çağıracağız, o uçaklar bizde üslenecek, bizden kalkıp başka ülke ile savaş yapacaklar ve, ‘Biz karışmıyoruz, bundan bir çıkarımız yok. Biz onlara gelin kullanın dedik, gittiler, bombaladılar” diyeceğiz. Böyle ulusal egemenlik olur mu? Böyle bir hareket Anayasa’ya uygun olur mu? Bu nasıl bir anlayış?”

Kıssadan Hisse

tbmm’deki konuşmalar böyle sürüp gidiyor.

İnsanlar, dün söylediklerinin tam aksini bugün yapabiliyor. Üstelik değişmelerinin açıklamasını yapmaya bile gerek görmüyor.

Sonra, toplumun sayın liderlere inanması, siyaset kurumuna güvenmesi bekleniyor.

Daha çok beklenir.

23 Ocak 1993

Statükonun Adı Bizde “Değişim” mi Oldu?

Türkiye değişti mi? Siyaset yenilendi mi? Yeni bir dönem başladı mı?

Gerçekten yeniliğe, güzelliğe doğru değişmekte miyiz?

Aslında, acele tarafından değişmeyi pek de severiz:

“Moda,” ceketin yaka cebine bir mendil kondurmak ve bir de çiçekli kravat takmak ise izlemekte, “değişmekte” hiç gecikmeyiz. Tabii, mendilin en morunu, kravatın en kırmızısını seçmek koşuluyla. “Moda,” ayağa şort, başa kep geçirmekse, kimsenin kuşkusu olmasın, genç-yaşlı demeksizin, anında izleyiveririz.

Böylece değişip yenileşiriz.

Şimdilerde de “hızlı” bir değişim yaşamaktayız:

Cumhurbaşkanımız değişti, başbakanımız değişti; bâzı partililerimizin inançları değişti. Toplum olarak biz de elden geldiğince değişip yenileşmekteyiz: Değer yargılarımız değişti, ahlâk ölçülerimiz değişti; eskiden ayıpladığımıza şimdi özenmeye, özendiğimizi ayıplamaya başladık.

Böylece, hep birlikte yenileşmekteyiz. Ne güzel, değil mi?

“Değişimden” Görüntüler

Siyaset nasıl yenileşti?

Başbakan, Cumhurbaşkanı oldu. Ekonomiden sorumlu bakan, Başbakan oldu. Böylece “yenileştiler.” Daha doğrusu, Başbakan’ın rütbesi Cumhurbaşkanı’na yükseldi ya da geriledi. Ekonomiden sorumlu kişinin rütbesi de, Başbakanlığa yükseldi.

İnsanlar aynı, en önemlisi, anlayışlar aynı. Geçmişteki kimliğini şimdi Cumhurbaşkanlığı’nda sürdüren bir eski Başbakan; geçmişteki ekonomi politikalarını şimdi Başbakanlık’ta sürdürmeye hazırlanan bir eski bakan.

“Değişim” bunun neresinde?

Galiba değişen pek bir şey yok da, biz mi değiştik? Daha doğrusu, değişim olmayan değişimleri değişim sanmamız bize öğretildi de, böyle mi şartlandık?

Değişmeyen bir özün değişebilen görüntülerini dünyanın en önemli, en çarpıcı olayı saymak, ancak özden uzaklaşıp görüntülere takılmış toplumlarda olabilir. Türkiye uzun zamandır böyle bir süreci yaşıyor. Toplum “değişiyor.” Nereye kadar? Değişim zannettiğinin değişim olmadığını yeterince yaşayıp anlayana kadar. Köşe dönmecilere bilinçaltı özentisinin sonuç vermediğini fark edene kadar... Ahlâksızlığa, yolsuzluğa, inançsızlığa “hoşgörülü” bakmanın, tepkisiz kalmanın, öncelikle ona kaybettirdiğini öğrenene kadar.

Ama bu arada, görüntülere kapılıp özü kaybedenler, bu “değişim oyununu” izlemeye devam ediyor.

“Zaman Uyumu” Yanlışı

Oyun görüntülerden ibaretse, sonuç gölgeler oluyor.

Örneğin, çözüm olmayan çözümlerden medet ummak gibi:

Modası geçmiş, eksikleri kanıtlanmış, uygulanırlığı kaybolmuş, her yerde terk edilmiş reçeteleri, dünyanın en yeni, en mutlak, en tılsımlı politikaları sanmak gibi.

Günümüzün konusu, malûm, "ekonomiye çekidüzen" vermek. Yeni Başbakan'ın (Çiller'in) en büyük iddiası bu.

Peki, nasıl düzelecek bu ekonomi? Sayın Başbakan'ın, öteden beri savunduğu bir ekonomi politikası var. Genel başkan adaylığında da, başbakanlığının ilk günlerinde de bu politikayı dile getirdi. Ayrıca, ekonomiden sorumlu bakan olarak, bu politikayı 18 aydır Türkiye'de uyguluyor.

Tabii insanın aklına şu takılıyor: Sayın Çiller'in uyguladığı politikalar geçmişte başarısızsa, daha hafif tanımıyla "eksikse," şimdi ne değişmiştir ki, aynı Sayın Çiller'in aynı politikaları başarılı olacaktır? Doğal cevap, bu politikalardaki başarısızlığının geçmişte Sayın Demirel'den kaynaklanmış olmasıdır. Sayın eski Başbakan, sayın eski Bakan'ının elini kolunu bağlamış, politikalarını özgürce uygulamasını engellemiş ve bu sonuca yol açmıştır. Tabii cevabın doğrusunu Sayın Çiller bilir.

Asıl önemli olan, geçmişte bekleneni vermemişken, bugün vermesi beklenen ekonomi politikalarının özünde yatıyor:

Kazanan ve Kaybeden

Malûm, bu politikalar Amerika çıkışlı, "Şikago Okulu" tanımlı, Friedman, Hayek gibi ekonomi düşünürlerinden kaynaklı. Başlıca özellikleri, zengini daha zengin ederek toplumu kalkındırma esasına dayalı olmaları. Bu büyüme sürecinde, toplumun geniş kesimi, özellikle orta ve dar gelirliler, ciddi kayıplara uğruyor; model bunun göze alınmasını, hiç değilse belli bir süre göze alınmasını gerektiriyor. Zaten modelin sahipleri bunu açıkça söylüyor.

Söz konusu politikaların başlıca uygulayıcısı eski abd Başkanı Reagan ve eski İngiltere Başbakanı Thatcher. Uygulamaların ekonomik sonucu, zenginler için iyi, orta ve alt düzey gelirliler için kötü. Bu politikalar işsizliği artırıyor, gelir dengesizliğini büyütüyor. Modelin mantığında bunlar zaten öngörülüyor. Söz konusu modelin, ekonomik büyümeye ne ölçüde katkı getirdiği tartışma konusu. Tartışma konusu olmayan ise, bu ekonomi modelinin, iki örnekte de, cinayetten basit hırsızlığa kadar her tür suçu, şiddetten uyuşturucu kullanımına kadar her tür sosyal hastalığı

yaygınlaştırmış olması. Hele İngiltere’de olağanüstü bir düzeye tırmandırması.

Onlar Terk Etti, Biz Alıyoruz

Burada ilginç olan nokta, söz konusu ekonomik modelin, şimdi bize “değişim” olarak sunulan, “yenilik” niyetine savunulan modelin, modasının geçmiş olmasıdır. İngiltere’de Thatcher’ın yol açtığı büyük sosyal deprem fark edilip kendisi parti başkanlığından ve başbakanlıktan ayrılmak zorunda kalınca, modelden uzaklaşıldı. Thatcher’ın, halefi Major’a karşı köklü düşmanlığına yol açan “sapmalar” yaşandı.

Ekonomi denince “insanı” değil, “rakamları” gören bu model, Reagan sonrasında bir ölçüde yumuşatıldı ama abd’de ayakta kalamadı. Bush, “Körfez zaferine” rağmen, çok az başkanın uğradığı felâkete –söz konusu ekonomi politikasına sadakati nedeniyle– hedef oldu. Modelin yol açtığı işsizlik ve yoksullaşma, uygulamanın abd işçisine, abd “orta sınıfına,” sosyal güvenlik, eğitim, sağlık sistemine verdiği zararlar, Bush’u ikinci kez seçilemeden başkanlıktan uzaklaştırdı.

Clinton’ın “en tepedekiler daha çok kazansın, alttakilere de elbet damlar ekonomisi” olarak adlandırdığı model, şimdi abd’de tümüyle terk ediliyor.

Bizde ise, kurtarıcı gibi bekleniyor.

Hem de, geçmiş 18 aydaki uygulayıcısının elinde, şimdi daha sınırsız, daha özgürce uygulanacağı hesabıyla.

“Yenileşme”nin “Arabesk” Olanı

Türkiye’deki “yenileşmenin”, “değişimin” bir başka özelliği var ki, bu tümüyle bizim modele ait:

Bizimkinin, bol bol “ezan sesi,” her tür “hamasiyet,” duygu ve inanç istismarıyla harmanlanan bir “yenileşme” olması.

Eskimiş ve terk edilmiş bir ekonomi modelini örnek alan, 18 aydır zaten uygulananı yenilik diye sunan, “statükonun” en ucuz söylemine sarılan, biraz eski tür Amerikan bireyciliği, biraz din istismarı, bolca vatan, millet, bayrak edebiyatı, “arabesk” bir yenileşme modeli.

Ne umutlu bir değişim, değil mi?

Kutsal değerlere, kavramlara sahip çıkmak elbette doğaldır.

Ama “yenileşme,” bu değerlere sahip çıkanların, kendilerine oy sağlayacağını bilmelerine rağmen o değerleri istismar etmemeleridir.

Bir yandan –sanki başkaları vermek istiyormuş gibi– “Türkiye’den verilecek tek bir çakıl taşı yoktur!” diye haykırırken, Kıbrıs’taki koca

Maraş'ın sebepsiz zamansız armağan edilmesine de karşı çıkabilmektir, yenileşme.

Yenileşme, laik bir ülkede dini bütün Müslüman olanların da, "Müslüman Türkiye" sloganıyla öbür Müslümanların duygularını sömürmekten uzak durabilmesidir.

Bir başka bahara.

20 Haziran 1993

## c) Eskimiş Ekonomide Sözde Yenilik

70 Yıl Sonra Bir de Baktık ki

Yanlış anlaşılmasın, “İzmir İktisat Kongresi”ne değinirken, yetmiş yıl yürüdükten sonra “bir arpa boyu yol alınmadığını” söyleyecek değiliz. Bilâkis, birçok konuda hayli ilerledik. Göğüs kabartan başarılar elde ettik. Birikimine saygı duyulan, sözü ciddiye alınan, kendi bölgesinde öncü özellikler taşıyan bir ülkeyiz.

Ama bâzı şeyler hiç mi değişmedi? Ya da değişir gibi gözüküp de aslında aynı mı kaldı?

Örneğin, 1923’ün İktisat Kongresi’nden bu yana, liberallik, devletçilik, sonra gene liberallik yaptık. Ancak, var olan “akılcılık” özelliğimiz ya da var olmayan “akılcılık” özelliğimiz, yetmiş yıldır hep yerinde mi saydı? Hiç mi değişmedi?

Ekonominin “insan boyutundaki” aldırmazlık kendini aynen sürdürmekte mi?

Ekonominin insan boyutuna önem vermekle, ucuz bir popülizmi, sözde bir “halk severliği” hep birbirine mi karıştırdık? Böylece, bir özelliğiyle halkı yok sayan, bir başka yönden, sözde bir halk severlik görüntüsüyle iktisadi tüm mantığından, “akılcılığından” yoksun bırakan bu karmaşa içinde, küçük imtiyazlı gruplara, üstelik ekonomiyi geliştirme işlevi çok sınırlı gruplara öncelikle kaynak aktaran bir garip “düzen” mi oluşturduk?

Yetmiş yıldır değişik kadrolar, partiler, ekonomi politikaları, üç adet “İzmir İktisat Kongresi.”

Değişmeyen, acaba, “rasyonelini” (mantığını) bulamamış, “insanı” görememiş bir iktisat anlayışı mı?

Nereden Nereye?

“Türkiye İktisat Kongresi”nin 17 Şubat 1923 günü, henüz cumhuriyet bile kurulmamışken toplanması, bir rastlantı değildir. Milli mücadeleyi gerçekleştiren kadro hem ekonomik zaafın farkındadır, hem de Mustafa Kemal’in deyişiyle, “asıl zaferin” ekonomi düzeyinde kazanılacağının bilincindedir. Birinci İzmir İktisat Kongresi, yeni rejime bir ekonomi açısı, bir ekonomi boyutu vermek amacıyla toplanmaktadır:

Neşet Halil’in Büyük Meclis ve İnkılâp eserinde ve 1934’te yayımlanan Küçük İktisat Yıllığı’nda, nakledildiği üzere, 1923’ün Türkiye’sinde “sanayi,” çoğu imâlâthane niteliğindeki 386 işyerinden oluşuyor. Koca

memleketin “sanayi işçisi” 20.000 dolayında. Memlekette, “Birkaç fabrika müstesna olmak üzere, milli denebilecek ve milli ihtiyacı karşılayabilecek tek bir sanat yoktur. Yabancı ülkelerden gelen mallara direnebilecek pek az el tezgâhı kalmıştır.”

1923 Türkiye’sinin ithalatı 145 milyon liradır. Buna karşılık, dışa 85 milyon liralık mal satılmış, dış ticarette 60 milyon açık verilmiştir.

Bu olumsuzluklara ek olarak genç Türkiye, Düyun-u Umumiye idaresine olan 86 milyon liralık borcu da devralmıştır. 1930’da ödenmesine başlanan bu borç, ancak 1954’te kapanabilecektir.

Ne Yapmalı?

Yeni Türkiye’nin izleyeceği yol, 1923’ün İzmir İktisat Kongresi’nde ve Mustafa Kemal’in sözlerinde biçimlenecektir:

Yönetimin adı, “milli iktisat”tır. Amacı, özel ellerde sermayenin birikmesiyle memleketi kalkındırmak, yabancı girişimcinin yerine ya da onun yanı sıra, yerli özel girişimciyi geliştirmektir. Gündüz Ökçün’ün Türkiye İktisat Kongresi başlıklı kitabında belirtildiği gibi, İktisat Kongresi’nin 1923’te “vazettiği” düstur, devletin, ancak özel sermayenin yetmediği iri müesseseleri kurmak için yatırım yapmasıdır. Başka bir deyişle, Kongre’nin öngördüğü ekonomi politikası, “fertlerin yapamadığını devlet yapar” anlayışına bina edilmektedir. Bir tür “liberal yaklaşım” söz konusudur.

Bu anlayış, Mustafa Kemal’in sonraki tarihlerde yapacağı çeşitli konuşmalarda vurgulanacak ve 1930’lara kadar sürecektir. Nitekim genç Türkiye’nin lideri, Türkiye İktisat Kongresi’ndeki nutkunda özel teşebbüse dayalı bir ekonominin çerçevesini çizmekte ve bu ekonomiye yabancı sermayenin katkısını öngörmektedir: “Kanunlarımıza riayet şartıyla, ecnebi sermayelerine lâzım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız. Ve şayanı arzudur ki, ecnebi sermayesi bizim sermayemize, servetimize inzimam etsin...”

“Devletçilik” ve Sonrası

Yeni cumhuriyetin uyguladığı “liberal” iddialı iktisat politikası, başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1930’lara gelindiğinde, ortada fazla bir şey yoktur. Buna karşılık, 1929 dünya ekonomik bunalımı tüm ülkeleri ve tabii Türkiye’yi tehdit etmektedir.

Devletçi bir modele geçişin önemli bir nedeni, uluslararası ekonomik bunalımdan Türkiye’yi sakınmak kaygısıdır. Devlet, bu amaçla ekonominin dizginlerini sıkıca eline almaktadır. Ayrıca, Lozan Antlaşması’nın,

gümrüklerimizin yabancı ürünlere açık tutulmasını zorunlu kılan hükmü de 1929'da süresini doldurmuştur. Türkiye, böylece, ithalatı sınırlamak ve kaynaklarını daha çok yatırıma yöneltmek imkânını bulmaktadır.

Bu devletçilik girişimi, ilk kalkınma planının hazırlanmasına, bâzı yabancı şirketlerin millileştirilmesine, devlet yatırımlarının çoğalmasına imkân hazırlamıştır. Ancak, genel bir kalkınmadan söz etmek zordur. Hele araya dünya savaşının da girmesi, ekonomiyi daha da bunaltmıştır.

1950'ler, hattâ 1960'lar, "devlet eliyle fert zengin etmeye" dönük bir tür "yarım devletçilik" özelliğinde gelişmiştir. Devlet kont-rolleri, yasaklar ve kayırmalar şimdi daha yaygın ölçekte gerçekleşmiştir. Ekonomi böyle bir süreç içinde biçimlenmiş, sonraları, açık bir "liberalizm" tercihi, özünde liberal de olmaksızın, kendini kabul ettirmiştir. Yani 1980'lere, 12 Eylül'e, Özal dönemine, günümüze Türkiye gelmiştir.

Akılcılık Nerede?

Dönemler, insanlar, anlayışlar değişmiştir. Ama bâzı şeyler değişmemiştir. Yazının girişinde de belirttiğimiz gibi, "akılcılık" eksiği, olduğu yerde kalmıştır. Geçmişten devralınan ve günümüzde aynıyla devam eden iki basit örnek verelim:

Günümüzün Türkiye'si, hâlâ ve her şeye rağmen, nüfusunun yarısı diğer yarısını "sübvanse eden," destekleme alımlarıyla ayakta tutan, yani nüfusunun yarısının ürettiğini, değerinin çok üzerindeki fiyatlarla satın alarak onu yaşatabilen bir "ekonomiye" sahiptir.

Dünyanın en güçlü ekonomisi bile, nüfusunun yarısının ürettiğini "destek fiyatlarıyla" ondan satın alarak, kendini ayakta tutamaz.

"Akılcılık eksiği," sadece bu duruma kayıtsız kalmak değildir; olayın bilincinde dahi olmamaktır, çözüm aramamaktır, tartışmamaktır, hiçbir şey yapmamak, zaman içine yayılmış dengeli önlemler almamaktır.

Benzer bir "akılcılık eksiği," şehirleşmenin yarattığı inanılmaz büyüklükteki rantı, bir avuç arsa spekülatörüne, işbilir müteahhite, gecekondu mafyasına toplumun terk etmesidir. İnsanların ortak yararına, sağlıklı şehirleşmeye kullanılabilecek dev kaynakların, bâzılarına hediye edilmesidir... Dün olduğu gibi, bugün de. Ve bu kaynağın kimse bilincine varmıyor, kimse hesabını tutmuyor, çaresini aramıyor.

İnsan Boyutu Nerede?

Ekonomi, insandan soyutlanmış bir teorik bilim değildir. Ekonomi insan için vardır; ekonominin amacı insandır.

Ama değişik dönemlerin ve yetmiş yılın ortak özelliği, insanın neredeyse göz ardı edilmiş olmasıdır.

İnsanları kömür ocaklarında muhtemel bir ölüme gönderen, sonra ocaklardan çok pahalıya çıkarabildikleri bu kömür için onları finanse eden bir anlayıştır, bizimki.

“Hak sahibi” olarak görülen, “hakkı tanınan,” hakkının “gereği yerine getirilen” insan ya da birey yoktur. Ekonominin sahibi devlet olduğunda da yoktur, sermaye olduğunda da yoktur.

Ya ne vardır?

Yaptıklarına “göz yumulan;” vatandaş olarak değil, “tebaa” gibi görülen; hak sahibi olmaya değil, destekleme fiyata lâyık bulunan bir “insan” vardır. Onun ekonomiye katılımı, kararlarda yer alması, işyerinde etkin olması günümüzün ekonomi anlayışında bile vardır.

“İnsan,” sadece ucuz popülizmin, siyasal hesabın ya da parasal çıkarın gerektirdiği yerde, gerektiği kadarıyla ekonomi anlayışımızda vardır, o kadar.

Geleceğin Kongreleri

Yetmiş yıl elbette boşuna yaşanmadı. Daha bilgili, daha haberli, daha varlıklı bir toplum olduk.

Ama akılcı da olamadık, insan boyutuna sahip bir ekonomi de kuramadık.

Akılcı olmayı, “insan boyutunu reddetmek” sandık; ekonomideki insan boyutunun, “ucuz bir popülizmle gerçekleşeceğine” inandık.

Elbette önemli şeyler de başarabildik. Ama işte bu kadarı olabildi.

7 Haziran 1992

Bütçe: Laf Çok, Rakam Çok, Çare Yok

Türkiye ekonomisini perişan eden “Beş Kara Delik” tanımı kimin tarafından yapılmıştır?..

Başbakan Demirel tarafından...

Sayın Demirel, kamu açıklarını “kara delik” diye isimlendirmesinin nedenlerini doğru teşhis ederek şöyle sıralıyor:

1) Bütçe açıkları.

2) kit’lerin açıkları.

3) Tarım kooperatifleri ve birliklerin açıkları.

4) Sosyal güvenlik kurumlarının açıkları.

5) Belediyelerin açıkları.

Gerçekten, şu malûm pahalılığın, yatırım eksiğinin, yüksek faizin, üretim düşüklüğünün, işsizliğinin nedenleri, “beş kara delik”le yakından bağlantılıdır.

Peki, kamu açıklarının kaynaklarına Sayın Başbakan doğru teşhis koymuştur da, sonra ne yapmıştır?

Ne yaptığını öğrenmek için, devletin “1993 Bütçesi’ne” bakıyoruz. Ve hiçbir şey yapılmadığını görüyoruz.

Hükümet “Ne” Makamıydı?

Gerçekten, Türkiye’yi yönetenlerin teşhislerine diyecek yoktur. Bu doğru teşhislerden hareketle, Sayın Başbakan olsun, ekonominin diğer sorumluları olsun, o kadar güzel ve içtenlikle yakınırlar ki, çileyi asıl çeken sıradan yurttaş yanlarında hiç kalır.

Çözüm? Çözüm yoktur. Çözüm getirmek şöyle dursun, çözüm önermek, hattâ çözüm düşünmek bile büyüklerimizin kitabında yazılı değildir.

Böylece, garip bir düzen oluşur:

Ekonomideki sorunların neler olduğunu, hükümetinden gazetecisine, bilimadamından ortalama yurttaşa kadar herkes bilir. Şu iletişim çağında herkes yeterince öğrenmiştir, ilkokul çocukları bile enflasyonun ne olduğundan haberlidir. Hep birlikte yakınmayı da biliyoruz: “Kaynak yeterli değil”, “Beş kara delik,” vb.

Ama “çare” bilinmez ve bulunmaz.

Doğru teşhislerin sahibi Sayın Başbakan’ın, bir başka doğru teşhisi daha vardır:

“Hükümetler, şikâyet makamı değildir; çare müessesesidir.”

Gerçekten, “çare” nerede?

Nerede olduğunu bilemiyoruz da, 1993 Bütçesi’nde olmadığını görüyoruz.

Bütçeyi Görüşmenin Adabı

“Tencere dibin kara. Seninki benden kara.”

Neyse ki televizyon naklen veriyor. Yurttaş, bütçe görüşmesinin ne olduğunu öğrendi:

Efendim, bugün herkesin ortaklaşa yakındığı sorunlar var ya, bunlar günümüz hükümetinin mi suçu, yoksa ondan önceki hükümetin mi suçu?

“Bütçe görüşmeleri,” işte bu “suçlunun” belirlenmesi için yapılıyor.

Pahalılığı, işsizliği, üretimsizliği, yani suçun varlığını, suçun kendisini kimse tartışmıyor. Bütün kavga, bu varlığı tartışılmayan suçun failini,

suçluyu bulmak için. Bu amaçla eski başbakanlar, yeni başbakanlar kürsüye çıkıp saatlerce konuşuyor. Konuşuyor da ne oluyor? Suçlu gene bulunamıyor:

Var olan hükümet, “Evet, ekonomi kötü” diyor. “Ama” diye ekliyor, “böyle kötü olmasının nedeni, önceki hükümetin yanlışlarıdır; bize devrettiği ekonominin kötü olmasıdır.”

Önceki hükümetin temsilcileri, kendi devrettikleri ekonominin ne kadar başarılı olduğunu, bu başarılı gidişi mevcut hükümetin perişan ettiğini anlatıyor.

Önceki hükümette de, bugünkünde de sorumluluk almayanlar, tabii her ikisini birden sorumlu tutuyor.

Sonuçta, suçlu bulunamadan bütçe görüşmesi tamamlanıyor. Neyse ki, mevcut hükümet dahil kimse çıkıp da ekonominin iyi durumda olduğunu söylemiyor. Hükümetlerin böyle bir iyileştirme görevi, iyileştirme kaygısı olmaz tabii.

İdare-i Maslahat

Türkiye’nin üretimsizlik, eşitsizlik, işsizlik sorunları vardır. Kurumlar, yöntemler, anlayışlar eskimiştir; yenileşme ihtiyacı vardır. Verimsizlik, güvensizlik, ekonominin yönetiminde ciddiyet eksiği vardır.

1993 Bütçesi, planlı-programlı bir çözüm girişiminin çıkış noktası, kalın çizgileriyle hayata geçirilmesi olabilirdi aslında.

Bütçenin temel işlevi, toplumun sorunlarına çözüm olabilecek şekilde ekonomiyi düzenlemesidir. Gelirler ve giderler dengesini, gerçekler çerçevesinde ve iktidardaki anlayışın siyasal öncelikleri doğrultusunda kurmasıdır. Bütçe, ekonominin kaynaklarını artırmak, gelişmesini hızlandırmak, adaletsizlikleri gidermek için bir iktidarın elindeki başlıca araçtır, bir “değişim” faktörüdür.

Türkiye’nin bütçeleri ise genellikle bir gelişmenin değil, durağanlığının ifadesi olagelmiştir.

1993 Bütçesi, bir gelişme ve büyüme iddiasının, değişim umudunun bütçesi değildir. İşleri “oldukları haliyle” devam ettirmek kaygısının, “idare-i maslahatın” ifadesidir.

Açıklar Böyle Kapanır mı?

Başbakan’ın sözünü ettiği “beş kara delik”ten birkaçına bakalım:

Bütçe açığının, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (kit) açıklarının enflasyon oluşumundaki payını herkes biliyor. Enflasyon yoluyla eşitsizlik

yarattıkları, kaynakların verimsiz kullanımına yol açtıkları da malûm. Bunları bilmek için politikacı olmaya, başbakan olmaya gerek yok.

Peki, bu açıkların zararı biliniyor da, onları ortadan kaldırmak için ne yapılıyor?

Türkiye'de 1991 rakamlarıyla 104 trilyon lira vergi toplanıyor; Marmara Üniversitesi'nce gerçekleştirilen son bir araştırmaya göre; 140 trilyon lira vergi kaçırılıyor.

Bu kaçağın onda birini kaçak olmaktan kurtarabilse, bütçe açığının kayda değer bir bölümünü kapatacak olan hükümetimiz ne yapıyor?

Şu sıra suçlu koltuğunun baş misafiri sayılan kit'lerde hükümet büyüklerimizin siyasal yandaşı olmaktan başka hiçbir özelliği bulunmayan ne kadar partizan varsa, her biri bir yönetim kurulu üyeliğinde gedik tutuyor. O kit'in çalışma alanından habersizmiş ya da çok marifetliymiş ama "değeri piyasada anlaşılmamış," hiç önemi yok. Yeter ki, partimize ve büyüklerimize hizmet etsin. Peki, "kit'lerin verimsizliğinden yakınan" liderlerimiz bu konuda ne yapıyor?

"Sosyal güvenlik kurumlarının açıklarından" yakınan sayın iktidar büyükleri, durumu düzeltmek için yeni bir sosyal güvenlik politikası mı öneriyor?

Bütçe açığını kapatmaya dönük köklü bir maliye operasyonu mu? Vergi kaçakçılığıyla ciddi bir mücadele programı mı? kit'lerin verimli ve akılcı çalıştırılmasını öngören bir reform projesi ya da cesur bir özelleştirme politikası mı?

Hiçbiri değil tabii.

Ne yazık ki, 1993 Bütçesi, hiçbir şey yapılmadığının ve yapılmayacağının belgesi. "Böyle gelmiş, böyle gidecek," hepsi o kadar.

İhtiyaç ve Yanıt

İktidarın sayın yetkilileri, olanca gerçeğiyle olayı açıklamakta: Türkiye'nin 5 milyondan fazla işsizi var; her yıl üç yüz bin işsiz bu rakama ekleniyor.

Durum böyle olduğuna göre, hangi çözümler öneriliyor?

1993 Bütçesi, yeni kurulan küçük işletmeleri belli bir süre denetim altında tutarken onlara tüm vergilerden bağışıklık sağlayan bir sistem mi geliştiriyor? Özel şirketlerin yarattıkları yeni istihdamı gene bir süre vergi bağışıklığıyla mı destekliyor? Bir tür "istihdamın cezalandırılması" anlamına gelen vergi politikalarında değişim mi öneriyor? Ya da iş ve kaynak yaratacak dev altyapı projelerini, Kurtköy havaalanını, Karadeniz'e

dört yeni limanı, İskenderun Limanı'nın büyütülmesi projesini mi hayata geçiriyor?

Hiçbiri değil. İşsizlikten sadece "yakınılıyor."

Türkiye'de eşitsizlik var. Avrupa'nın en ucuz işçileri, yani bizimkiler, Avrupa'nın ortalamasının çok üzerindeki oranlarda vergi öder, sigorta primi öder. Avrupa'da ortalama hayat süresi en kısa olan, Türk işçisidir. Aldığı ücretten konut kirası olarak en yüksek oranda para ödeyen bizim işçimizdir. Türk işçisi, bir Avrupalı işçiden her hafta ortalama bir gün daha fazla çalışır. Avrupa'da, milli gelirden aldığı pay her yıl sürekli azalan gene bizim işçimizdir.

Peki, bu eşitsizlikleri hafifletmek üzere 1993 Bütçesi ne getiriyor?

İşçilerin ödediği vergilerde ve primlerde köklü bir azalma mı? İsveç'in belli bir süre için uyguladığı Meidner Projesi benzeri bir kaynak transferi mi? İşçi çocuklarına dönük özel bir eğitim bursu mu? Yasal çalışma süresini haftada 45 saatten 40 saate zaman içinde indirecek bir değişim programı mı?

Yenilginin Kabulü

Nerede işsizliği azaltmanın çareleri? Nerede "beş kara lekeyi" silmenin, kamu açıklarını kapatmanın çareleri? Nerede faizleri düşürmenin, yatırımları ve istihdamı özendirmenin, eşitsizliği gidermenin çareleri? Nerede emeklinin, yaşlının, özürlünün çaresi?

1993 Bütçesi, Türkiye'ye çare değil. Türkiye'deki çaresizliğin ifadesi.

Zaten çare olmak gibi bir iddia da taşımıyor. Eski hastalıklara, geçmişin tozlu raflarından indirilmiş eski reçetelerle yaklaşan, çözüm getirmeyen değil, çözüm bile aramayan, olanı olduğu gibi sürdürmekle yetinen, değişmezliğin, "statükonun" bütçesi.

Bu bütçede yanlış çıkacağı bile bile yapılmış hesaplar (örneğin, yüzde 50 enflasyon, 53 trilyonluk açık, vb.) vardır; bol bol rakam vardır; çokça laf vardır; ama Türkiye'nin sorunlarına çözüm getirecek "siyasal irade" yoktur, "ufuk" yoktur, "yürek" yoktur.

Hele hiç aramayın, insan yoktur, insan.

13 Aralık 1992

İnsanın Değeri ve "Akıl Fukaralığı"

Grizu felâketi.

Teknoloji yetersiz, yenilemeye ihtiyaç var.

Ölen maden işçileri.

Yönetim ihmali söz konusu, uyarı sistemleri çalışmadı.

Kuyuların başında ağlaşan çaresiz kadınlar.

Soruşturma komisyonlarını kurduk, araştıracağız.

Bayrağa sarılı tabutlar.

Sendika başkanının “ocakları kapattırmayız” beyanı.

Grizu felâketi.

Topluma tekrar tekrar yaşatılan bir trajedi. Tekrar tekrar gösterilen eski bir film. Her kıdemli yazarın gazetecilik mesleğinde en az beş kez tekrarladığı benzer yazılar.

Bu işte bir yanlış var.

İnsanın Değeri

Benzer çalışma biçimlerine, benzer “risk faktörlerini” bir zamanların acımasız sömürge yönetimlerinde rastlanırdı. Sömürgeciler, kimi durumda kırbaçla, kimi durumda bir lokma ekmek karşılığında fukara zencileri madenlere sokardı: Yeraltındaki “havayı” solumaktan zencinin ciğerleri çürümüş ya da çöken duvarlar, yıkılan direkler altında işçiler ölmüş, kimse pek aldırmazdı. Çünkü zencinin, yani insanın, sömürgeciler gözünde bir değeri yoktu. Şimdilerde bunun örneği pek kalmadı:

Türkiye sömürge değil elbette, sömürgecisi de yok. Ama bizim, insana, insanın varlığına tanımakta olduğumuz değer, hâlâ sömürge anlayışlarıyla çağrışım yapıyor.

Böyle olmasaydı, insanların muhtemel bir ölümün gölgesi altında çalışmalarını bu kolaylıkla içimize sindirebilir miydik?

Türkiye’de ortalama hayat süresi –istatistiklere göre– 68 yılmış. Zonguldak maden işçisinin hayat süresi ise, ortalama 46 yıl. Bunu, böylesine kolaylıkla görmezden gelebilir miydik?

Bizim insanımıza böylesine “değersiz,” böylesine “vazgeçilebilir” diye bakılmasa, her “kaza” sonrasında, “Teknolojimiz eski, güvenlik sorumlusunun ihmali var, şirket yönetimi beceriksiz” denerek, olay geçiştirilir miydi?

İnsana, insan varlığına, insan hayatına böylesine engin bir aldırmazlık bilinçaltımızda yer tutmasa, maden ocaklarına muhtemel kurbanlar gönderilmesine böyle devam edilir miydi? Her felâket, “olur böyle vakalar” anlayışıyla, bu kadar çabuk unutulur muydu?

İnsanın Çaresizliği

Yerin yüzlerce metre altına girip kömür çıkarmak, kömür tozunu, kirlenmiş havayı solumak, elbette kolay iş değil: İnsana verilen değer arttıkça, uygarlığın düzeyi yükseldikçe, bu tür madencilik terk ediliyor.

İngiltere, kömür ocaklarını peş peşe kapatmışsa, bu, sadece "ekonomik verimsizlik" nedeniyle değildir. Bir zamanların kömür diyarı Belçika'da şimdi sadece üç kömür bölgesinin kaldığı belirtilmekteyse, olay artık "insanlık dışı" koşullarda çalışmaya bir isyanın da ifadesidir.

Türkiye'mize gelince:

"Ocaklar kapatılmasın."

"En kısa sürede işbaşı yapmak istiyoruz."

"Bizim hayatımız kömür; kömürden vazgeçmeyiz."

Bizim insanlarımız, o kömür ocaklarında ciğerinin tükendiğini, "ortalama" 46 yıllık bir süreyle hayatlarının sınırlandığını bilmiyor mu? Biliyor tabii. Kendilerini iş kazalarının, muhtemel felâketin beklediğini fark etmiyor mu? Tabii ki fark ediyor. Ama istekle, özlemle, "iştiyakle" kömür ocaklarına koşuyor. Çünkü çaresi yok. Çünkü başka bir iş imkânı yok. Bugün gazeteye ilân verilip maden işçisi arandığı belirtilse, her "iş" için en az üç kişinin başvuracağını herkes biliyor.

Başka bir deyişle, insanların fukaralığından, insanların çaresizliğinden, onları hastalıkla iç içe, ölümle kucak kucağa yaşatmanın yolları döşeniyor.

Toplumun "akil" takımı, toplumun "yönetici" kesimi, toplumun "tuzu kuru" olanları, gözlerinin önündeki bu sessiz ve yavaş ölümü, bir bakıma sessiz ve yavaş intiharı, kayıtsız seyrediyor.

"Akılcı" Yaklaşım

Kendimizi bir an için ciddi bir ekonomide ve ciddiyetle yönetilen bir ülkede farz edelim:

Böylesine hastalığa ve ölüme dönük bir çalışma biçimi, "ekonomiye büyük kazançlar sağlasa bile" çoktan yasaklanmış olurdu.

Ya da böylesine verimsiz ve ziyanlı bir işletmecilik, "hiçbir sağlık sorunu yaratmasa bile" çoktan tarihe karışmış olurdu.

Bizim yaşamakta olduğumuz örnek ise, sadece insan sağlığını tüketmekle ve ömrünü kısaltmakla yetinmiyor. Aynı zamanda, verimsizliğin ve akılsızlığın zirvelerinde dolaşıyor:

Zonguldak'ın kömür madenlerinde, işçi başına günlük ortalama üretim "316 kilo." İstatistikler böyle belirtiyor. Dünyada işçi başına günlük ortalama üretim ise "36 bin kilo."

Bu çok büyük fark, tabii ki bizim işçimizin yetersizliğinden kaynaklanmıyor. Teknolojinin eskiliğinden de öncelikle kaynaklanmıyor. Bizim kömür yataklarımızın yeraltındaki konumundan, onlara ulaşım zorluğundan, kömürün kalitesinden kaynaklanıyor. Bu özellikteki kömür madenleri yoklukta ve savaşta işletilebilir de, olağan bir ekonomi döneminin olağan ekonomi mantığıyla bağdaştırılmaları mümkün değil.

Verimlilik dünya ortalamalarından yüz kat eksik olunca, tabiatıyla kömür çok pahalıya üretiliyor. Gene istatistiki bilgilere göre, Zonguldak kömür işletmelerinin yıllık gideri, 4 trilyon 800 milyar tl. Buna karşılık, sattığı kömürden elde ettiği gelir sadece 1 trilyon tl. İşletmenin bir yıllık zararı 3 trilyon 800 milyar tl. Bu para, devletin bütçe açıklarına ekleniyor.

Peki, biz bu işletmeciliği neden sürdürmekteyiz?

İlk akla gelen, kömürü kendimiz çıkarmayıp da dışarıdan ithal edecek olsak çok daha fazla para ödeneceği. Oysa bu doğru değil. Ürettiğimiz kömürü hiç üretmeyip aynı miktarı dışarıdan ithal etsek (üç milyon ton, tonu 55 dolar hesabıyla), buna toplam 1 trilyon tl para ödenecek. Başka bir deyişle, Türkiye devleti 4 trilyon 800 milyar karşılığında elde ettiği kömürü, dışarıdan 1 trilyon tl'ye sağlayabiliyor. Böylece, yılda 3.5 trilyon tl kadar bir tasarruf gerçekleşebiliyor.

Bu hesabın eksik ve çok önemli boyutu, Zonguldak'taki otuz bin dolayında yeraltı ve yerüstü maden işçisi: Ocaklar kapansa Türkiye'nin 3.5 trilyon yararı gözüküyor ama, işçi ne olacak?

Kömür işletmelerinde çalışan işçilere yılda toplam 1.4 trilyon tl para ödenmekte. Şimdi bu istatistik verilere göre, kömür ocaklarının kullanılmadığını, kömürün ithal edildiğini, işsiz kalan işçilere ise ücretlerinin aynen ödenmeye devam edildiğini varsayalım: Aynı miktar kömür için devletten çıkacak para (1 trilyon tl ithalat; 1.4 trilyon tl ücret) toplam 2.5 trilyon dolayında gözüküyor. Oysa bugün aynı miktardaki kömürün maliyeti 4.8 trilyon. Yani kömür üretmeyip ithal eden ve işsizine geçmişteki ücretini ödemeye devam eden Türkiye bu hesaptan 2 trilyon tl dolayında kazançlı çıkıyor.

Ayrıca, insanlar sağlığını kaybetmiyor, ölüm tehlikesi yaşanmıyor, başka alanlarda üretebilecek bir işgücü sağlanıyor, bu alanların yaratılmasına yönelecek 2 trilyon tl bir kaynak oluşuyor.

Önce İnsan

Akılla, mantıkla izah etmek mümkün değil: İnsanların sağlığı bozulup ömrü kısalacak, insanlar ölecek, bu durumun devamlılığı için ise her yıl en

az 2 trilyon tl boşa tüketilecek.

Türkiye’nin bir “çözüm” oluşturması için geç bile kalınmıştır. Toplum olarak, Zonguldaklı maden işçisine karşı ayıbımız var, sorumluluğumuz var. İşçinin esenliği esas alınarak, o işçinin ve ailesinin geleceği öncelikle gözetilerek yeni bir yaklaşım, yeni bir model gerekiyor.

Yıllara yayılabilecek yöresel bir planla, ocakların en verimsiz ve tehlikeli olanlarından başlayarak üretimi zaman içinde ama büyük ölçüde durdurmak;

Bugünkü ücreti düzeyindeki bir gelirin ve isteğe bağlı emekliliğin güvencesini işi bırakan işçilere sağlamak;

Başlangıçta daha az olmakla birlikte, tavanı 2 trilyon tl olan yıllık bir tasarruf söz konusu: Bu kaynağı tümüyle Zonguldak’a ayırmak, yeni iş alanları açmak ve bu işleri öncelikle eski maden işçilerine vermek.

Bu yaklaşımların çok daha gelişmiş örnekleri ortak tartışmalardan ve bir ortak düşünce sürecinden çıkar. Gözlerimiz önünde yaşanan insan dramına seyirci kalacak kadar demagojiyle işi geçiştirecek kadar çaresiz bir toplum değiliz. Türkiye, bu sorunu çözebilecek düzeydedir.

Akılla, planla ve tabii, insan sevgisiyle.

8 Mart 1992

Türkiye, İşçisiyle Barışmak Zorunda

Toplu pazarlığı uzun süre yasaklayacaksınız.

İşçinin büyük bir bölümünü temsil eden disk’i kapatacaksınız.

Emeğin milli gelirden aldığı payı olabildiğince küçülteceksiniz.

Kıdem tazminatı düzenini altüst edeceksiniz.

İşçiye siyaseti büyük ölçüde sınırlayacaksınız.

“Yeni” Anayasa’yı bir yasaklar mevzuatına dönüştüreceksiniz.

Emeğin dışındaki tüm kesimlerin vergi kaçakçılığına gözlerinizi yumup, dünyada eşi benzeri bulunmayan ağırlıkta emeği vergileyeceksiniz.

Bunlar, “yaptıklarınız.” Yani, olayın sadece bir bölümü. Peki, yapmadıklarınız?

İşçi, “yasal süre” olarak haftada 45 saatlik çalışma gibi, benzeri uygar dünyada kalmamış bir düzene bağlı tutulacak.

Nüfusun yüzde 20’sini işçi oluşturacak. Buna karşılık, her yıl üniversiteden mezun olan gençlerden ancak yüzde 1’i işçi çocuğu olacak.

Ve siz, bu dengesizliği kendinize dert edinmeyecek ve hiçbir öneri getirmeyeceksiniz.

İşsizliğe karşı hiçbir ciddi projeniz olmayacak, hattâ ciddi bir kaygınız bulunmayacak.

“İşsizlik sigortasını,” çok küçük ve iddiasız boyutta bile olsa başlatmayı, bir başlangıç yapmayı asla düşünmeyeceksiniz.

Ekonomik demokrasi kavramlarından bihaber olacaksınız; işçinin işyerindeki çalışma düzenine katılımı da, ülke genelindeki büyük kararlara katkısı da, sizin kitabınızda yer almayacak.

Sağcısı ve özellikle solcusuyla siyasal partilerinizin yönetim görevlerinde, karar organlarında işçiye büyük kapılar fiilen kapatılmış olacak, bunun kaygısını taşımayacak ve çözümünü aramayacaksınız.

Sendikacılık niyetine iki yılda bir ücret artırmayla kendini sınırlamış, etkisiz ve itibarsız bir anlayışla yetineceksiniz.

Sonra da, ekonomiden dışladığınız, karar oluşumundan, siyasetten dışladığınız, tek kelimeyle “hayattan” dışladığınız insanlar şimdi bir hareket geliştirdiğinde, yollara döküldüğünde ya en anlayışsız, en öfkeli tepkilere başvuracaksınız ya da geçmişte yapmadıklarınızı unutturur varsayımıyla yahut başka beklentilerle işçiden fazla işçi kesileceksiniz.

Tümüyle Toplum Sorumludur

Yanlış anlaşılmasın: Yukarıdaki sözlerin muhatabı tek başına 12 Eylül yönetimi değildir; sadece anap iktidarı yahut sadece sermaye kesimi değildir. Yazarı ve çizeriyle, siyasetçisi, sendikacısı, gazetecisi, bilimadamıyla hepimiz sorumluyuz. Emeği yeterince anlayamadık; dünyadaki ve teknolojideki gelişmeleri kavrayamadık; sorunları ciddiye almadık ve çözüm doğrultusundaki ciddi arayışları başlatıp bunları tartışmaya açamadık. Üstelik emeğin tüm dünyada ve Türkiye’de köklü, yeni sorunlarla karşılaştığı bir zaman kesitinde, bizler eksik kaldık:

Her şeyden önce, genel olarak emeğe talebin azaldığı bir dönemden geçmekteyiz. Yeni teknolojiler ve “bilgisayar çağı,” birçok daldaki üretimin gerçekleşmesinde emeğin payını, emek-saat faktörünü, emeğe duyulan nicel ihtiyacı düşürdü. Dolayısıyla, emeğin pazarlık gücü ve ücreti bundan olumsuz etkilendi. Batı Avrupa’da, şimdilerde Doğu Avrupa’da ortaya çıkan bu yeni durum, önce işsizliği artırdı, sonra azalmasını zorlaştırdı. Sırada bekleyen işsizler ne kadar fazlaysa, sendikalar ücret pazarlığında o ölçüde zorlandı. İşsizlik, geçmiştekinden çok daha ağır bir soruna dönüştü. Türkiye’nin yüzde 20’lerdeki “rekor” işsizliği malûm. Batı ülkelerinin

hemen hepsi, kendi gerçeklerinde benzer bir durumu yaşıyor. 1980-90 döneminin Almanya, İngiltere ve Fransa'sında, teknolojinin değişimi nedeniyle 12 milyon iş tarihe karışmış bulunuyor. Montaj robotlarının daha da yaygınlaşması sonucunda, otomotiv sanayiinde emeğin yüzde 50 oranında eksilmiş olacağı belirtiliyor. Bilgisayar kullanımının büro işçilerinde yol açtığı iş kaybı yüzde 40 düzeyinde, vb.

Teknolojinin gelişmesi hiç kuşkusuz insanlığın ilerlemesinde olumlu bir etken; emek dünyasının karşı olmadığı, sahip çıktığı bir değişim. Ne var ki, teknolojinin gelişmesi yeni toplumsal organizasyon modelleriyle bütünlenmedikçe teknikten önce insan düşünülmedikçe, aynı teknoloji, faturasını işsizlik ve eşitsizlik olarak büyük kitlelere çıkarıyor.

Emeğin genel olarak zorlandığı yeni koşullarda, sanayileşmiş ülkelerin bir ayrıcalığı, kendi insanlarını koruyucu bir özelliği var: Bu ülkelerin hemen hepsinde, iki yüz yıllık sanayileşme sürecinde ve sendikal, siyasal özgürlükler alışkanlığında, emek dünyasının özgün bir "kimliğe" sahip olması...

İki yüzyıllık deneyimlerde, mücadelelerde biçimlenmiş bu "kimlik," oluşturduğu değerler sistemiyle, dayanışma modelleriyle, güçlü sendikal temsilcileriyle ve siyasal beraberlikleriyle, güç dönemin zorlu koşullarına direnebiliyor, işçinin hakkını koruyabiliyor.

Türkiye'mizin sanayileşme süreci henüz çok yeni. Sanayinin çapı çok küçük. Sanayi işçisinin oranı, çok sınırlı. Emeğin özgürlükleri ve demokrasinin boyutu, Batı ile kıyaslanmayacak ölçüde dar. Deneyimi ve mücadelesi bu koşullarda oluşabilmiş, tarım toplumundan sanayi toplumuna henüz dönüşmemiş, şehirleşmesi tamamlanmamış bir ülkenin "emek kimliği," tabiatıyla, Batı'dakine benzer sendikal ve siyasal beraberliklerden de yoksun.

Siyasetin Eksikleri Emeğe Yansıyor

Meselenin bir başka boyutu da var: Ülkemizin siyaset kurumu, emeğin sorunlarını anlamakta ve çözüme dönük katkılar getirmekte yetersiz kalıyor. İyi niyetli olsa bile, genelde eksik, basit ya da fazla "kolaycı" öneriler siyasette yapılıyor. Hükümetlere göre, işçi, kendilerinin "yaramaz" çocuğu. Hükümet, işçiye "hakkını" verince, çocuk da uslanıp "hakkından fazlasını" istemeyince, mesele bitmiş oluyor.

Muhalefetler ise, çok temel ve çok doğru olan bir talebi, ancak herkesin bildiği ve söylemesi pek de zor olmayan bir talebi tekrarlamakla yetiniyor:

Anayasa’nın ve çalışmaya ilişkin yasaların emek aleyhine özelliklerinden arındırılması.

Peki, sonra? Sonrasında fazla bir şey yok. Kaynağı, karşılığı, maliyet hesabı netleşmemiş, dolayısıyla inandırıcılığı eksik bırakılmış, bir bölümüyle soyut ve kolaycı öneriler...

İşte böyle bir ortamda, bu elverişsiz koşullarda, Türkiye’nin işçileri, çağı paylaşmanın iddiasını, hayatı paylaşmanın umudunu yükseltiyor.

Tarihin, toplumun, koşulların eksiğini yüreğiyle tamamlamaya çalışıyor.

Emek Dünyası Ne Yapabilir?

Türkiye’nin emek dünyası, her şeyden önce yeni bir sendikacılık anlayışına ihtiyaç duyuyor. Kendini sadece ücret pazarlığından sorumlu görmeyen, edilgen (pasif) bir etken olmakla yetinmeyen bir anlayış. Toplumsal yaşamın her alanındaki karar oluşumu sürecine emeğin katkı ve katılımını gerektirmeye dönük, emeğin her düzeydeki sorunlarına sahip çıkan ve çözüm öneren bir yaklaşım... Kararlılığıyla, ciddiyetiyle ve sorumluluğuyla kendini muhatap kabul ettiren –sadece toplusözleşmede değil, toplumsal oluşumların tümünde muhatap kabul ettiren– bir sendikacılık.

Türkiye’nin emek dünyası, siyasetin yenileşmesine, siyasetin ciddileşmesine ihtiyaç duyuyor. Kolayca ve birçok durumda demagojik, faydacı emek politikalarıyla ya da “pederşahi” yaklaşımlarla, eskimiş “devlet baba” imajıyla, siyaset kurumunun emek dünyasına katabileceği çok şey yok. Tam aksine, temel özgürlüklerin yanı sıra, siyaset dünyasının somut öneriler, somut çözümler getirip tartışmaya açması gerek.

Örneğin, işçinin işyerindeki çalışma düzenine ilişkin kararlara katılımı, Türkiye’de yok gibi; Avrupa Topluluğu’nda “ortak ölçü” alınan uygulamaların henüz çok uzağındayız.

Siyaset dünyası, Türkiye’nin insafsız ve anlamsız uzunluktaki yasal çalışma süresini akıl çerçevesinde kısaltacak öneriler getirmiyor. Fazla mesai ve ücret düzeyi saklı kalmak koşuluyla, zaman içine yayılmış bir planla, “40 saatlik çalışma haftasına” geçişin tartışması bir türlü başlatılmıyor.

Ya da işçi çocukların olağanüstü bir eşitsizlikle hayata başlatılmasının ayıbından, hangi yöntemle ve kısmen de olsa toplumun kurtarılacağı, henüz gündeme girmiyor. İşsizlik sigortasını, çok iddiasız bir düzeyde ve belki işyeri temelinde “pilot projelerle” hayata geçirmenin arayışları gözükmüyor.

Demokrasiye Ciddi Niyetimiz Varsa

Türkiye'de çok sınıflı, çok unsurlu çağdaş demokrasiyi hayata geçirmenin iddiasını ciddiyetle taşıyorsak, çağdaş güç dengelerinin bir özgürlük ortamında oluşmasından, tarafların kendi güçleri oranında bu dengelerde yer almasından, kimsenin kimseyi ortadan kaldırmayacağı ama herkesin birlikte var olacağı bir demokrasiden yana isek, bunun gereğini kabullenmemiz gerek:

Çağdaş demokrasi, iki temel sınıfın, yani sermaye sınıfının ve işçi sınıfının, güçlü, bilgili ve demokrat olmasıyla, demokrasi kuralları içinde kendisini özgürce geliştirmesiyle mümkündür.

Çağı paylaşan toplum modeli, demokrasiyi paylaşabilen sınıflar ve insanlar tarafından gerçekleştirilir.

6 Ocak 1991

## d) Eskimiş Dış Siyasetle Sözde Yenilik

Değişimin Cinleri

"Pandora'nın Efsanesi"nde, ünlü kutu bir kez açılınca, bütün "cinler" çevreye saçılır. Ve onları yakalayıp eski yerlerine yerleştirmek, kapağı arkalarından kapatmak asla mümkün olmaz.

Ortadoğu'da "cinler" dolaşıyor. Hem de çeşit çeşit.

Körfez Savaşı sanki bir kapağı kaldırmış ve her düzeydeki "değişimin cinleri" meydana salınıvermiş. Yeni umutlar, yeni korkular, yeni etkenler Ortadoğu'yu çok yönlü değişime sürüklüyor. Yeni kavgalar ve yeni uzlaşmalar uç veriyor.

Ortadoğu'nun geleneksel düzenini ve en uzun ömürlü barışını Osmanlılar gerçekleştirmişti. Birinci Dünya Savaşı bu düzeni yıktı. Yerine, Avrupa emperyalizminin öngördüğü düzen kuruldu; haritalar buna göre çizildi. İsrail'in de katılmasıyla düzen son biçimini aldı.

Körfez Savaşı'nın yol açtığı yahut hızlandırdığı oluşumlar şimdi bu düzeni değişime zorluyor. Bir yanda, bölgenin iç dinamikleri var. Öte yanda, bu dinamiklerle uyumlu çözümler araştıran abd'nin, yeni düzenin hiç değilse "rejisörü" olmak iddiaları.

Kontrollü ve kontrolsüz her türden değişim etkenleri Ortadoğu'da kol geziyor.

Irak, kuzeyindeki Kürt başkaldırısı ve güneyindeki Şii ayaklanması arasında talihsiz bir dengede gözüküyor. Yirmi kadar Iraklı "muhalefet grubu" Beyrut'ta toplanıp bölüşüm senaryoları yazıyor.

Arap-İsrail sorunu, çoğu Arap'a ve İsrailliye "rağmen" diyalog kanallarına zorlanıyor.

Bağnazlığın ve değişmezliğin Suudi Arabistan benzeri kulelerinde, değişimin esintileri ilk kez hissediliyor.

Türkiye olarak, yanı başımızdaki değişimi doğru değerlendirip gereğini yapmak, bizim için hayati önem taşıyor.

***

Siyasette "boşluk" olmaz.

Tabiatta olmadığı gibi, siyasette de "boşluk" olmaz. Bir kez boşluk doğmuşsa, başka güçler o boşluğu dolduruverir. Başkan Bush, "Irak'ta bir boşluğun doğmasından ve bunu İran'ın doldurması tehlikesinden" yakınsa

bile, gerçek payı vardır. Kuzey'de Kürtler, belki de Türkmenler, Güney'de ise İran'a yakın güçler, bu boşluğu doldurmanın talibidir.

Başkan Saddam Hüseyin, Kuveyt'i işgalinin meşruiyet gerekçeleri arasında, "Kuveyt'in suni şekilde yaratılmış, sınırları dışarıdan çizilmiş" bir ülke olduğunu söylemişti. Saddam'ın söylemediği, Irak'ın da bu tanıma uyduğudur. Irak'ın haritası ve oluşumu, Osmanlı topraklarını paylaşan Batı emperyalizminin ve petrol çıkarlarının bir ürünüdür.

Şimdi, bir ülke zaten köklü bir bütünlüğe sahip olmamışsa, haritasını tarih değil, yabancılar çizmişse; üstelik bir Saddam olayını ve savaş çılgınlığını, savaş yıkımını yaşamışsa, o ülkede "iktidar boşluğunun" doğması kimseyi şaşırtmaz. Dünya ve Türkiye istese de, istemese de durum budur. Sorun, artık bu boşluğun nasıl ve kimler tarafından doldurulacağıdır.

Üç olasılık gözüküyor.

1) Saddam yönetiminin en sert yöntemleri –geçmişte yaptığı– kullanarak her iki ayaklanmayı da bastırması. Ancak Saddam yönetimi geçmişteki gücünün çok altında olduğundan, sürekli bir ayaklanma-çatışma-bastırma olayının bundan böyle Irak'ta yaşanması. İçsavaş halinin devamlılığı.

2) Ayaklanmalar karşısında merkezin çaresiz kalması, ancak kendini koruyabilmesi: Bu durumda Kürtlerin çoğunlukta olduğu, Türkmenlerin, Arapların içinde yer aldığı bir "federe devletin" Irak bütünü çerçevesinde oluşması. Güney'de İran yanlısı bir siyasal yapılanmanın gerçekleşmesi. Böylece, üç unsurdan (Kuzey, Merkez, Güney) oluşan yeni bir çerçevede Irak'ın varlığını sürdürmesi.

3) Ayaklanmaların, Irak merkezini tümden etkisiz kılarak, Kuzey'de ve Güney'de –merkezden ayrı– iki bağımsız devletin daha oluşmasıyla noktalanması.

Her üç gelişme de ihtimal dahilindedir. Her biri, Türkiye'nin hayati yararlarını farklı biçimde ve ciddi ölçüde etkileyecek özelliktedir.

Türkiye Tercih Karşısında

Bu olasılıkların ışığında, iki yaklaşım mümkündür.

İlki, olayların gelişimine kayıtsız kalmak; "ne çıkarsa bahtıma" örneği, izleyici konumuyla yetinmek.

Öbürü daha zor olanı, Irak'taki oluşumu şu ya da bu yönde, şu ya da bu ölçüde etkilemek.

İkinci yolun seçilmesi halinde, gene iki farklı tercih söz konusu.

1) Savaş öncesine ait özelliklerin Irak'ta süreceği varsayımıyla, Türk dış siyasetinin ağırlığını "geçmiş statükodan" yana koyması, Saddam yönetimine mümkün olduğunca destek vermesi.

2) Savaş öncesine ait özelliklerin Irak'ta tarihe karıştığı varsayımıyla, Türk dış siyasetinin ağırlığını "statükonun değişmesinden" yana koyması, değişim hareketlerine sıcak bakması.

Hemen belirtelim, bu tercihlerin hiçbiri kolay değildir. "Kayıtsız kalmak" dahil, hepsinin riski vardır. Ancak bir "objektif durum" sınırlarımızın yanı başında gelişmektedir, hattâ oluşmuştur. Burada, Türkiye'nin ve bölgenin yararları ya da zorunlulukları, Türkiye'yi bir siyasal tercih yapmaya yöneltmektedir.

Irak Kürtlerinin liderleriyle Ankara'da gerçekleşen görüşmeler, böyle bir tercihin işaretidir. Görüldüğü kadarıyla Türkiye, üç temel varsayım üzerine politikasını bina etmektedir:

1) Merkezi Irak hükümetinin, ülke kuzeyine artık egemen olamayacağı, ya sürekli bir içsavaşın yaşanacağı ya da egemenliğinin tümden kaybedileceği;

2) Saddam rejiminin ayakta kalması halinde bile Türkiye'ye ciddi zarar verebilecek bir güçten artık yoksun olacağı;

3) Irak Kürtlerine "anlayış göstermekle" Türkiye'nin, geçmişte kendisine karşı kullanılmış bir olguyu şimdi kendi yararına etkileyeceği.

Bu varsayımlar çerçevesindeki "iyimser" beklenti şöyle gözüküyor:

Kuzey Irak'ta zaten ve Türkiye'nin iradesi, etkisi dışında, yeni bir egemenlik biçimleniyor. Türkiye'nin doğru tercihlerden hareketle geliştireceği iyi niyetli yaklaşımlar söz konusu biçimlenmede iki milyon Türkmen'in de yer almasını, geleceğe dönük dostluk ilişkilerini kolaylaştırabilir.

Hesap Doğru mu?

Türkiye'nin bu hesabı, hesabın temelindeki varsayımlar ölçüsünde doğrudur ya da yanlıştır:

1) Ankara'daki görüşme ve yeni yaklaşım, Türkiye'yi Saddam rejiminin indinde başlıca "tehlike" konumuna getirir. Eğer Saddam rejimi yeniden duruma hâkim olup eski gücüne kavuşursa, Türkiye'nin hesabı yanlıştır. Saddam rejimi gerçekten tükenmişse, hesabın bu bölümü doğrudur.

2) Kuzey Irak'taki gelişmenin yeni bir yapılanmayla sonuçlanması söz konusudur. Türkiye'nin "anlayışlı yaklaşımı" nedeniyle bu yeni yapılanma Türkiye'yle kalıcı dostluk temellerinde gelişirse, hesap doğrudur. Yok eğer

yeni oluşum zaman içinde tahrik ve düşmanlık örnekleri verirse, başlangıçtaki hesap yanlıştır.

3) Nihayet, objektif bir tahlil çerçevesinde şunu da görmek gerekir:

Türkiye, Kuzey Irak'taki oluşumu belirlemek gücüne sahip değildir. Ancak oluşumun sonuçlarını bir ölçüde etkilemek, kendi politikasını bu olası sonuçlara akıllıca uyarlamak olanağına sahiptir.

Dolayısıyla, Türkiye'nin hesabı "yanlış" bile olsa, Kuzey Irak'taki yeni oluşumla ilişkileri bakımından Türkiye için durum pek değişmiyor:

Bu oluşum, Türkiye'ye karşı bir tahrik ve düşmanlık kaynağına ilerde dönüşecekse, Türkiye başlangıçta yakınlık göstermiş olsa da dönüşür, olmasa da dönüşür. Ankara'nın hesabı, yakınlık gösterilmesiyle düşmanlık olasılığının azalacağıdır.

Başka bir deyişle, Türkiye, tercihini "dostluk" kulvarlarında aramaktadır. Bu tercih, çağın ve günün gerçeklerine, havasına ters değildir.

Bir Dönüm Noktası

Görüldüğü kadarıyla, Irak'ın Saddam macerası şimdi bu talihsiz ülkeyi bölünmenin eşiğinde gezdiriyor. Ankara, Irak bütünü içinde federatif bir yapılanmayı, ülkenin kuzeyi için "öncelikli olasılık" görüyor. Bu yeni oluşuma kayıtsız kalmak yerine, ona iyi niyetle yaklaşmanın işaretini veriyor.

Bu anlaşılabilir bir dış siyaset tercihidir. Sonucunun, temelindeki iyi niyeti utandırmaması, hem bölgenin hem de Türkiye'nin yararına olur.

17 Mart 1991

"Büyük" Olabilmenin Bedeli de Vardır

Önce, "sorun"un değişik unsurlarını ve özelliklerini dikkatle belirlemek gerekiyor:

Eski "Sovyetler Birliği"nin tarih boyutundaki mirasçılığına özenen Rusya, "çarlık" politikalarının hayâlleri içinde gözüküyor.

"Orta Asya Cumhuriyetleri", "Kafkas Cumhuriyetleri" gibi tanımlarla anılan "İslam-Türk" özellikleri taşıyan devletlerde belirsizlik sürüyor:

Bu yeni bağımsız devletlerin çoğunda, "tek parti" rejimi fiiliyatta geçerliliğini koruyor; gene çoğunda, eski rejimin temsilcileri iktidarı ellerinde tutuyor. Bunların bâzılarında var olan yönetimlerin yaşayıp yaşayamayacağı değil, ne zaman düşeceği tartışılıyor. Tacikistan'ın komünist hükümeti, sokak gösterileri karşısında çaresizlik sergiliyor;

kimine göre, “gün sayıyor.” Kazakistan ve Özbekistan rejimlerinin de fazla gecikmeden düşeceği öne sürülüyor. Dünya basınındaki yaygın görüş, bunların yerini bir tür “İslam cumhuriyetinin” alacağı şeklinde. Basın daha çok, oluşacak İslam cumhuriyetlerinin “aşırı-köktenci” özellik mi taşıyacağını ya da Tacik muhalefetinin önderi ve İslam hukuk bilgini Turahanzade gibi, Taşkent Müftüsü gibi “ılımlı” dincilerin mi iktidara geleceğini tartışıyor.

Azerbaycan cephelerde yenilgiye uğrarken, kendi içinde iktidar kavgası veriyor.

Elli yıldır Moskova’ya bağımlı yaşamış Orta Asya ve Kafkas ekonomilerinden, peş peşe “imdat” işaretleri yükseliyor.

Ermenistan Ne İstiyor?

Ermenistan, “mazlum Hıristiyan milleti” görünümünün Batı indinde kendisine sağladığı krediyi kullanmaya, bir bakıma istismara çalışıyor.

Ermenistan, ölçüyü kaçırmanın, Batı’nın başka büyük çıkarlarına zarar vermenin, krediyi tüketmenin eşiğinde geziniyor. Ama belirtmek gerekir ki, oyunu ustaca oynuyor. Tarihten çağrışımlar yaparak, bunların bir bölümünü abartıp istismar ederek kendini “İslam-Türk tehdidi” altında gösteriyor. Bölgedeki kargaşadan, herkesin kendi sorunuyla uğraşmasından, özellikle Azerbaycan’ın iktidar kavgalarından ve güçsüzlüğünden sonuna kadar yararlanıyor. Böylece, bir yayılma ve işgal savaşını sürdürebiliyor. Hedef çok açık: Barış masasına oturulduğunda, geniş bir bölgeye fiilen egemen olmak ve bunun sadece bir bölümünü iade ederek, önemli bölümüne artık sahip çıkmak.

Uluslararası hukuka aykırı; agik, vesaireye ters; barışçı “yeni düzenle” alay ediyor; insan haklarını çiğniyor... Ermenistan’ın işgal savaşıyla ilgili söylenebilecek bu ve benzer sözlerin hepsi doğru. Ama aynı şeyler, Amerika’nın Vietnam’da, Sovyetler’in Afganistan’da, İsrail’in Batı Yakası ve Gazze’de yaptıkları için de geçerli. Sırbistan’ın, Hırvatistan ve Bosna-Hersek’ten kaptığı topraklar da aynı çaresizliğin kurbanı. Çoğu durumda, yapılanlar, yapanın yanına kâr kalıyor.

“Büyük Oynamanın” Bedeli

Türk-İslam özellikli cumhuriyetlerin dertleri ve Ermenistan’ın Azeri topraklarına girişi, malûm, öncelikle Türkiye’yi zorluyor.

Bunun çok açık birkaç nedeni var:

1) Ermeni saldırganlığı, kendi dengesizliği nedeniyle ya da dışarıdan güdümlenerek Türkiye’ye yöneltilebilir. Türkiye’nin sınırlarında olay

çıkartabilir. Türkiye karşılık vermeye zorlanabilir. Böylece, istismara elverişli bir durum Türkiye aleyhine oluşabilir; Batı'yla ilişkilerimizde ciddi sorunlar çıkabilir, vb.

2) Türkiye, İslam-Türk özellikli devletlerle iddialı bir açılımın eşiğindedir. Bunun siyasal ve ekonomik altyapısını oluşturmaya çalışmaktadır. Benzer iddiayı taşıyan İran'la rekabet halindedir.

Ne var ki, sadece güzel sözler söylemek, "iyi niyet" ve "kardeşlik" beyanında bulunmak, "büyük" olmaya yetmiyor...

"Büyüklük," zorlu sınavlar vermeyi, "kararlılık" sergilemeyi, güven sağlamayı da gerektiriyor.

3) Dolayısıyla, Türkiye "büyüklük iddiasıyla" uyumlu biçimde Ermeni saldırganlığına karşı çıkarsa, bunun Batı'da istismarı ve Türkiye'nin Batı'daki imajının, yararlarının zedelenmesi ihtimali var.

"Büyüklük iddiasıyla" uyumsuz biçimde etkisiz bir politika sergilenirse, bu defa, Türk-İslam özellikli devletlerde Türkiye'nin ciddi prestij ve dolayısıyla yarar kaybı söz konusu. İyi niyet ve kardeşlik beyanıyla dış etkinliğin kazanılamayacağı, bir kez daha görülmüş olacak.

Bir bakıma, kurulması zor bir denge. Ama hele "büyük devlet olmak" iddiası bir edebiyattan ibaret değilse, bu dengeyi büyüklüğün kuralları çerçevesinde kurmak gerekiyor.

Ne Yapılabilir?

Her şeyden önce, tarihsel Ermeni-Türk çağrışımlarının Batı kamuoyundaki istismara açık özelliklerini bilmek, değerlendirmek, ancak bunun tutsağı olmamak gerekir. Kaldı ki Türkiye, geçmiş dönemdeki olayların kendi payına düşen yanlışlarını görmüş ve bunları değişik ortamlarda açıklamış, kabullenmiş bir ülkedir.

Tarihi, bir "saplantıya" dönüştürmek ve en haklı, en dengeli adımlardan bu saplantı nedeniyle geri durmak, hele "büyüklük iddiasındaki" bir dış siyasette kesinlikle olmaz.

Elbette dengeli, dikkatli şekilde, ama Türkiye'nin Ermeni saldırıları karşısındaki kararlılığını ve henüz ortalarda gözükmeyen caydırıcılığını mutlaka duyurmak gerekir.

Bu nasıl sağlanabilir?

Ermenistan'ın Azeri topraklarını işgali karşısında Türkiye'nin politikası bir alanda hayli başarılı oldu: Olayın uluslararası kurumlara taşınmasında, abd'nin, nato'nun ve diğerlerinin "kınama" mesajlarında bizim payımız var. Var da, dış siyasette bu tür "kınamaların" pek fazla etkisi bulunmadığı,

kınamaların biraz da “usulen” yapıldığı malûmdur. Nitekim olayların gelişmesi de, kınamaların ancak sınırlı bir gücü olduğunu gösteriyor.

Az ve Öz Konuşmak

Görebildiğimiz kadarıyla, Türkiye’nin genel yararlarını gözeten, lüzumsuz tehlikelerden Türkiye’yi uzak tutan, Kafkaslar’da ve Orta Asya’da “etkinlik iddiamızla ters düşmeyen, Azerilerin çiğnenmiş haklarına ve bölge barışına sahip çıkan” bir yaklaşım, çok özet ve çok net birkaç özellik taşımak durumundadır:

Türkiye’nin, Azerbaycan’dan ya da bir başka ülkeden gelen ve gelecek olan “yardım ve işbirliği” taleplerinin, “bu taleplerin uluslararası hukukun ve barışın kuralları içinde karşılanır olmaları koşuluyla” ve “Türkiye’nin dış yararlarına uygun görülmeleri koşuluyla” olumlu yanıtlar alacağını, dünyaya ve ilgili devletlere açıklayabilir.

Fazla lafı uzatmadan ve kendini tekrar etmeden... Neyi yapıp neyi yapmayacağımızın taahhütlerine peşinen gitmeden.

Söz konusu özet açıklama, şu anlama gelir:

Örneğin Azerbaycan’ın, Nahçıvan’ın, “uluslararası hukuk ve barış kurallarıyla sınırlı” talepleri resmen gelirse, –kendi menfaati de buna uygunsa– Türkiye bunları olumlu karşılayabilir.

Bu çerçevedeki talepler, teorik olarak şöyle düşünebilir:

Ekonomik yardım; gıda ve sağlık malzemesi yardımı; askeri yardım; ekonomik işbirliği anlaşması; güvenlik anlaşması, vb.

Bunlar, hemen her ülkenin, başkalarıyla yaptığı anlaşmalardır.

Amerika’nın İsrail’e, Türkiye’ye askeri yardımda bulunması ne kadar doğalsa, çeşitli güvenlik anlaşmaları ne kadar doğalsa, uluslararası hukuka uygunsa, Türkiye’nin de Azerbaycan’la ve Nahçıvan’la gerçekleştireceği bu tür anlaşmalar aynı ölçüde doğal olacaktır; hukukun, barışın kurallarına uygun olacaktır.

Böyle bir yaklaşım, Ermeni saldırganlığını bir ölçüde sınırlayacak etkiler yaratabilir. Türkiye’yle güvenlik anlaşması gerçekleştirmesi söz konusu olan ya da bunu gerçekleştiren ülkenin topraklarına, o kadar da kolay saldırılmayabilir; yoğun askeri malzeme yardımı, Azerilerin silâh dengesini kurmasına katkı getirebilir, vb.

Riski Yok mu?

Bunun yapılması halinde, Batı kamuoyunda istismarına çalışılması, bâzı dostlarımızın sıradan uyarıları gündeme gelebilir. Bu da doğaldır.

Ama doğal olmayan, büyüklüğün gereği yapılmaksızın, başkalarının sizi "büyükten" saymasını beklemektir.

24 Mayıs 1992

Kerameti Kendinden Menkul Dış Politika ve Bosna-Hersek

Ne kadar da başarılı bir dış politikamız var, değil mi?

Bakınız, Kıbrıs davamızın haklılığını dost-düşman herkese nasıl da kabul ettirdik... Avrupa'daki müttefiklerimiz, Ortadoğu'daki Müslüman kardeşlerimiz, 1992'de 1 milyar 100 milyon dolar kredi ve yardım sağladığımız "Türki" cumhuriyetlerimiz. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni resmen tanımak için sıraya girmiş durumda.

Sadece onlar mı? Ebedi ve ezeli dostumuz abd, Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs'ı Yunan tarafına bağışlayan kararı uğruna her tür çabayı sarf etti ama, sakın inanmayın: O da politikalarımızın hayranı, Kıbrıs davamızın tasvipkârı, "taktik olarak" karşı görünüyor.

Bütün Batı Avrupa bizi destekliyor: Avrupa Topluluğu'na bizi almayacaklarını söylüyorlar, üstelik Avrupa Parlamentosu'nda, Türkiye'nin güneydoğusunu Türkiye'den ayrı sayan kararlar çıkarıyorlar ama, bunu neden yapıyorlar?

Hiç kuşkusuz, Türkiye'yi çok sevdikleri için ve hükümetimizin, dış politikamızın destekçileri oldukları için.

Ermenistan'a elektrik satmak üzere anlaşma yapıp sonra dost ve kardeş Azerbaycan'ın sert notası ve vetosu üzerine imzamızı görmezden gelmemiz, tüm Avrupa'da "kararlı dış politika örneği" olarak hayranlık uyandırdı.

Avrupa'ya Aşkımızı Kanıtladık

Batı Avrupa'yla bütünleşmek için, Batı Avrupa Birliği'nin "oy hakkından yoksun, ortak savunma güvencesinden yoksun" şerefli bir "ikinci sınıf üyeliğini kabullenmemiz, Avrupa için ne özverilere katlanabileceğimizi kanıtladı. Yunanistan hasetinden çatladı.

Böylece, "kendin pişir, kendin ye" misali, kendi dış politika başarılarımızı kendimize anlata anlata bugünlere ulaştık. Ne kadar başarılı olduğumuzu, tüm dünyanın bize hayran kaldığını, büyüklerimizden bol bol dinledik. "Kerameti kendinden menkul" dış politikamız sayesinde, "büyükler" arasında sayıldığımıza bile inanır olduk.

Hele Bosna-Hersek'teki din kardeşlerimize getirdiğimiz engin ve etkin katkılar var ya, inanınız, tüm Avrupa'da dillere destan oldu. "Türkiye'nin hükümeti meğer ne güçlüymüş, ne kararlıymış, Bosnalı dindaşlarına ne de bağlıymış" diyorlar da, başka hiçbir şey demiyorlar.

Bosna İçin Karar Saati

Sırbistan'da bugün cumhurbaşkanı seçimi var. Her bakımdan olağanüstü bir seçim bu, tümüyle olağandışı koşullarda gerçekleşiyor:

Bir yanda, Sırp liderlerin "savaş canisi" ilân edilerek uluslararası bir mahkemece yargılanmaları talepleri var. Aynen İkinci Dünya Savaşı bitiminde, Nazi liderlerinin Nürnberg'te yargılanıp cezalandırılması gibi. abd Dışişleri Bakanı Eagleburger, Sırbistan Cumhurbaşkanı Miloseviç'in, Bosna'daki Sırpların lideri Karadziç'in ve Sırp Komutanı General Mladiç'in de isimlerini vererek, soykırım sorumlularının "... insanlığa karşı suçlarından ötürü" yargılanmalarını talep ediyor.

Öte yanda, "seçimin sonucuna göre," Batı Avrupalıların nihayet daha etkin önlemler alabileceği belirtiliyor.

Gene seçim sonucunun, Bosna'daki vahşeti bu kez Kosova, Sancak ve Makedonya'ya taşıyabileceği söyleniyor. Yani, bir Balkan savaşını başlatacağı.

Seçimin görünürdeki konusu cumhurbaşkanını belirlemek; iki aday arasında, yani mevcut Cumhurbaşkanı Miloseviç ile, ona rakip olan şimdiki Başbakan Paniç arasında tercih yapmak.

Seçimin özü ise, Bosna'daki vahşetin ve işgalin devamına ilişkin: Miloseviç tercihi, bugünkü durumun benimsenmesi anlamına. Paniç ise, savaşa son vermeyi ve Bosna'da "yaraların sarılmasını" savunuyor.

Açık Oy, Gizli Sayım

Barış yanlısı Paniç kazansa bile sorunların kısa sürede çözümü beklenemez. Ancak, kazanması uzak ihtimal olarak niteleniyor. Yanlış anlaşılmasın, bütün gözlemciler Paniç'in daha fazla oy toplayacağını belirtiyor da, sandığa giren oyların "renk değiştirerek" sandıktan çıkmasından çekiniliyor:

Genel kanı, terör yöntemleri uygulayan mevcut rejimin, her yola başvurup, her baskıyı yaparak, oyları bizzat sayıp sandık sonuçlarını "kendine göre" toplayarak "zaferini" ilân edeceği... Bunun belirtileri şimdiden görülüyor. Sırp rejimi, ülke içinden ve dışından çok zorlanması nedeniyle, "ikinci adayı" kabullenmek zorunda kaldı. Başbakan Paniç, zorlu

bir hukuk mücadelesi sonucunda ve seçime sekiz gün kala resmen aday olabildi:

Önce, Paniç'in adaylığı seçim kurulu tarafından reddedildi. Gerekçe, son on iki ayın tamamında Yugoslavya'da bulunmamış olmasıydı. Yargı önündeki bir dizi başvuru sonucunda, daha önemlisi, öğrenci gösterilerinin ve muhalefet boykotunun tehdidi karşısında, adaylık kabul edildi. Sonra, bu rakip adayın halka ulaşmasını önlemenin yöntemleri devreye sokuldu. Sırbistan'ın devlet denetiminde ve sansürcüler yönetiminde olan televizyonu, haberlerinde bol bol Miloseviç'i övüp Paniç'i küçültürken, Paniç'in seçim reklamlarına da engeller çıkardı: "İki yıl önce, Miloseviç bize işlerin daha iyi gideceğine söz vermişti" diye başlayan reklam filmi geri çevrildi. Bunun üzerine, "iki yıl önce, bize söz verilmişti"ye reklam filmi dönüştürüldü. Ve sansür kurulunca gene reddedildi. Sonunda, "iki yıl önce, biz oy vermiştik," sözcüklerine indirgenen reklam filmi, televizyonda gösterilebildi.

Karanlık Senaryolar

Sırbistan'ın enflasyon oranı yılda yüzde 28.000 (yirmi sekiz bin)... İşsizlik yüzde 40 düzeyinde. Yokluk, savaş ve tüm dünya tarafından suçlu ilân edilmek.

Serbest seçim yapılması halinde, cumhurbaşkanı tarafından "yabancı sahiplerinin hizmetinde" diye nitelenen Paniç'in kazanması muhakkak gözüküyor ama böyle bir sonucun bu kez Sırpların kendi aralarındaki bir içsavaşa yol açacağı belirtiliyor:

Paniç'in verdiği sözlerde durması ve dünya ile barışması için, Bosna'daki ve Hırvatistan'daki Sırp milislerden desteği çekmesi gerekiyor. Oysa böyle bir davranışın tartışması bile, Sırpları şimdiden ikiye bölüyor. Önemli bir kesit, bu "ihanetin" ancak savaşla temizleneceği görüşünde. Belgrad'ın siyaset ve basın çevrelerinde bir "Batı müdahalesinden" çok, Sırplar arasındaki içsavaş ihtimali ciddiye alınıyor.

Cumhurbaşkanı ve soykırımın siyasal mimarı Miloseviç'in şu ya da bu şekilde kazanması, Bosna-Hersek'te çözümsüzlüğü getiriyor. Ayrıca, böyle bir zaferin Sırp "şahinlerine" ve "Büyük Sırbistan" idealine güç katarak, Kosova, Sancak ve Makedonya'da "etnik temizlemeyi" başlatacağı belirtiliyor.

Göz Göre Göre

Batı müdahale edecek mi, etmeyecek mi? Seçim sonucu, durumu değiştirecek mi, değiştirmeyecek mi? Elimizden geleni yaptık mı, yapmadık

mı?

Bu sualler soruladursun, “kurtarılacak” bir Bosna da, Bosnalı da kalmayacak bu gidişle.

Mucize kabilinde bir “ateşkes” ilân edilse bile, Bosna’nın Müslüman kesimi zaten topraklarından, köylerinden çıkarılmış, kasabalarından uzaklaştırılmış durumda. Oralarda şimdi Sırp egemenliği var.

Ölenler ise geri gelmez.

İspanyol generallerinin önce seçim sonuçlarına ve meşru hükümete isyan edip, ardından Hitler’i yardıma çağırarak İspanya halkını katletmesine dünya bir zamanlar seyirci kalmıştı. Sonra, Alman faşistlerinin Yahudileri öldürmesini seyretti. Günümüzde ise, Sırpların Bosna’da “etnik temizleme” yapmasını dünya seyrediyor. Değişen bir şey yok.

Peki, biz ne yapmaktayız?

“Ambargo” tek taraflı çalışıyor. Sırplar, Yunanistan ve Bulgaristan üzerinden silâh da alıyor, petrol de getirtiyor. Silâh tacirleri, malûm, ambargo, sınır tanımıyor.

“Ambargoya rağmen” Bosna halkına silâh gönderemezdik, yanlış olurdu, diyelim; kendileri isterlerse silâh satın almak için kullanacakları maddi kaynak onlara sağlanamaz mıydı?

Ya da, Batı’nın Türkiye’den başka alanlardaki bâzı destek taleplerine karşılık, biz de Batı’dan, Bosna halkının korunmasını, savunulmasını isteyemez miydik?

Bunları “büyüklerimiz,” bizden daha iyi bilir, daha iyi düşünür. Malûm, kendileri son derece başarılı bir dış politikanın sahibidirler. Bize inanmıyorsanız, kendilerine sorunuz. Ne kadar başarılı olduklarını anlatsınlar.

20 Aralık 1991

Türkiye’nin Yararı Nerede?

İnsan, özünde barışçıdır. Kimse savaş istemez. Buna rağmen, savaşlar çıkar. Demek ki, sadece barıştan yana ve savaşa karşı olmak yetmiyor. Barış isteyenlerin, barışın “gereğini” yapmaları lâzım. Savaş nedenleri belirlenip ortadan kaldırılmıyorsa, savaşa karşı olmanın bir iyi niyet ifadesinden başka anlamı yok.

Ortadoğu’daki son savaş neden çıktı? Yeni bir savaş hangi nedenlerden kaynaklanabilir?

Bölgeyi geleceğin savaşlarından saklayabilmek için, önce bu tahlili doğru yapmak gerekir.

Savaş Olmasın da ya Ne Olsun?

Ortadoğu'da savaş çıkması için tüm koşullar var. Son felâketi onlar yarattı. Yerli yerinde bırakılmaları durumunda benzer bir felâketi gelecekte de yaratırlar. Koşullar değişmedikçe, sonuçlar da değişmez.

Her şeyden önce, bölgede bir “Filistin sorunu” yaşanıyor. Bununla bağlantılı olarak “İsrail sorunu.” Bölgedeki ülkelerin hemen hepsi, İsrail devleti, onun sınırlarını ve var olma hakkını tanımıyor. İsrail ise, Filistinlilerin var olma hakkını tanımıyor, onların topraklarına el koyuyor ve bir işgalci kimliğini büyük ölçüde sürdürüyor. Tek başına bu “Filistin-İsrail sorunu” bile, sürekli bir bunalım, hattâ savaş kaynağı.

Ortadoğu, gelir adaletsizliğinin inanılmaz boyutlarda yaşandığı bir bölge. Bir ülke çok yoksulken, komşusu çok zengin olabiliyor. Çalışkanlık, birikim nedeniyle değil, tamamen “talih” olayı. Sınırlar çizilirken, o dönemin egemen gücü olan Avrupa, kendi petrol hesaplarına göre bir siyasal coğrafya yaratmış. Dünyanın, “kendi içinde en eşitsiz bölgesi” böylece oluşmuş.

Güvensiz ve eşitsiz bir bölgede eline para geçen ne yapar? Hele demokratik kurumlardan yoksunsa, bunu çok büyük ölçüde silâha yatırır. Irak'ın yaptığı gibi. Petrole ödenmiş paraları silâh satarak geri almaya hazır ölüm tacirleri için, Ortadoğu inanılmaz güzellikteki bir pazar. Bölge, dünyanın en büyük silâh depolarından biri konumunda.

Ortadoğu, diktatörlüklerin, krallıkların, şeyhliklerin, emirliklerin mekânı. Feodal yapılarla bağnazlık iç içe yaşıyor. Çoğulculuğun, birbirini denetleyen ve dengeleyen farklı güç merkezlerinin olmadığı bu toplumlarda, Saddam benzeri maceracılar daha kolay ortaya çıkıyor.

Bu özellikleri taşıyan, bu koşulları yaşayan bir Ortadoğu'da, savaş olmasın da ne olsun?

Türkiye Ne Yapabilir?

Her şeyden önce, zihinlerimize yerleştirilmiş bâzı kalıplardan kurtulmak gerekiyor:

Türkiye, Ortadoğu'da bir seyirci değildir, olamaz. Tam aksine, hem tarihsel bağlarıyla hem de ortak inanç özellikleriyle, Ortadoğu'yu en yakından izlemesi, etkilemesi gereken bir konumdadır. Türkiye Ortadoğu'yla ilgilenmekte hedef yapılmışsa, kimsenin kuşkusu olmasın, bu, Batı emperyalizminin tarihsel bir tercihidir. Ortadoğu'nun ilkel yönetimleri

de, bu yönetimleri kullanarak Ortadoğu’yu sömürenler de Türkiye’yi mümkün olduğunca bölgenin dışında tutmak istemiştir. Türkiye’yi bir “yabancı” konumuna indirgemiştir.

Ortadoğu’yla çok yakından ilgilenmek ve barışın, diyaloğun kanallarından onu etkilemek, Türkiye’nin bölgeye karşı, Ortadoğu’nun insanlarına karşı görevidir. Hem bölgenin ve Türkiye’nin, hem de barışın yararınadır.

Türkiye’nin olumlu bir işlev taşımasının önkoşulu budur; zihinlerimize 1920’ler Batı emperyalizminin yerleştirdiği kalıpları kırıp atmaktır. İkinci önkoşul, bir doğru belirlemeyi, dünya ile birlikte bizim de yapabilmemizdir:

Saddam Hüseyin ölse de, kalsa da, “Saddam olayını” aşabilmek ancak bir şekilde mümkündür. Ortadoğu’ya barışı, adaleti ve temel çözümleri getirmekle Saddam aşılabilir. Getiremezsek, Saddam, bir yanlış efsane olarak kalır: “Saddam yenilmeseydi, Filistin sorununu çözecekti; Batı orduları engellemeseydi, Arap uluslarını Saddam refaha ulaştıracaktı; Saddam kazansaydı, Araplar ulusal onurlarına kavuşacaktı,” vb. Bu yanlış mantığın oluşumuna mâni olmanın tek yolu bir büyük savaş sonrasında, Filistin başta olmak üzere tüm sorunlara çözüm sürecini başlatmaktadır.

Yeni Bir Yapılanma

Ortadoğu’ya yeni bir yapı önermenin uluslararası her boyutunda Türkiye öncü bir rol üstlenebilir:

1) Ortadoğu’nun yeniden yapılanmasında ilk hedef, Filistin sorununun çözümüdür; İsrail ve Filistin’in, birer devlet, birer ülke olarak barış içinde yer alabileceği bir Ortadoğu’dur.

2) Ortadoğu, ölüm tacirlerine tatlı pazar olmaktan kurtarılmalıdır. Bölgeye silâh girişini ve satışını denetleyecek sistem bu yeni yapıda yer almalıdır.

3) Petrol kaynağından yoksun Ortadoğu ülkelerinin petrol gelirinden bir ölçüde yararlanması için, ortak bir fon oluşması ve bir düzenleme yapılmasına ihtiyaç vardır. Bu çerçevede, herkesin kendi zenginliğiyle –Türkiye’nin suları gibi– katılacağı bir ekonomik işbirliği organizasyonu kurulabilir.

4) Nihayet, Ortadoğu’ya çoğulcu demokrasinin kurumlarını tanıtmak ve demokrasi girişimlerine yardımcı olmak üzere, sistemli bir çalışma başlatılabilir. Çok farklı özelliklerde olmakla birlikte, aynı doğrultudaki bir katkıyı, Batı Avrupa, Doğu Avrupa’ya sağlamaktadır. Bu deneyden yararlanılabilir.

Ortadoğu’yla ilgili görüşmeler şu sıralarda bağlıyor. Birçok ülke, ikili temaslarında ya da uluslararası büyük platformlarda bu konuyu tartışacak ve öneri getirecek.

Türkiye, Ortadoğu’nun yeniden yapılanmasına dönük bu çalışmaların ön safında yer almalıdır. Yukarıda özetlediğimiz dört temel konuda kendi düşüncelerini, katkılarını ve planlarını uluslararası düzeye sunmalıdır.

Türkiye Modeli

Tarihi, gelenekleri, inanç özellikleri, nihayet, “çağı paylaşmak deneyimi” ile Türkiye, böyle bir katkı için fevkalâde öncelikli, ayrıcalıklı bir konumdadır.

Bir milyar insanı kapsayan “İslam geleneğine sahip ülkeler” arasında, çağı paylaşmak iddiasını taşıyan tek örnek Türkiye’dir. Cumhuriyeti ve çoğulcu demokrasiyi amaçlamıştır. Laiklik, kadın-erkek eşitliği, demokratik hayat tarzı, gelişmiş hukuk düzeni, bedensel cezaların yasalardan çıkarılması gibi, insanların ortak ve çağdaş değer ölçüleri, Türkiye’nin iddiasıdır. İslam geleneğinden kaynaklanmış bir toplum olarak, Türkiye’nin özelliğidir.

Bir milyar insanı kapsayan İslam geleneğinin diğer toplumları arasında, bu amaçları ve iddiaları, bu özellikleri taşıyan, çağı paylaşmak hedefine köklü ve kapsamlı olarak yönelmiş tek bir örnek yoktur. Hem İslam geleneğinden kaynaklanmış olmak, hem de çağı paylaşmak Türkiye’nin özelliğidir, ayrıcalığıdır, farklılığıdır. Bu nedenle, Türkiye, özgün bir siyasal modeldir.

Bir ülkenin, diğer ülkelere “önerebileceği,” sahip çıkarak savunabileceği özgün bir modeli olması, dış politikada fevkalâde önemlidir. Özgün model, barışçı kanallardan dış etkinlik kazanmanın, hem kendine hem de başkalarına siyasal, kültürel ve ekonomik yarar sağlamanın başlıca aracıdır, insanlığın önemli bir kesitine model önerebilmek nimettir. Nitekim Türkiye’nin ayrıcalıklı konumuyla kıyaslanmayacak küçük bir ölçekte de olsa, böyle bir farklılığı yakalayan her ülke bundan yararlanmaya çalışmıştır. Kendi “modelini” bir etkinlik aracına, bir ihraç metaına dönüştürmeye uğraşmıştır. “Castro Modeli,” Türkiye’de yayılmasına çalışılan “Humeyni Modeli” gibi.

Türkiye, Ortadoğu’da etkinliğini artıracak bu politikalarını hiçbir dönemde düşünmemiştir. Bu imkânını kullanmamıştır. Taşıyabileceği barışçı, demokratik işleve sırt çevirmiştir. Batı’dan çekindiğinden, Ortadoğu’nun ilkel yönetimlerinin tepkisinden ürktüğünden, en önemlisi

kendini tanımadığından, “model olmak” özelliğini göz ardı etmiştir. Ortadoğu uluslarıyla kurabileceği bir diyaloğun kanallarını kapalı tutmuştur.

Körfez Savaşı sonrasında Ortadoğu’da etkili ve yararlı olmak istiyorsak, olumlu bir işlev taşımayı amaçlıyorsak, bunun yolu ve yöntemi açıktır: Türkiye Modeli’ni barışçı kanallardan Ortadoğu’ya taşımak, bu modeli Ortadoğu’ya önermek, Ortadoğu uluslarıyla, bu temellerde yeni bir diyalog etkileşim sürecini başlatmak... Hem İslam geleneğinden kaynaklanan hem de çağı paylaşan tek ülke, tek örnek, tek model biziz. Türkiye’nin bu özellikteki birikimini, deneyimini ve iddiasını tanıtmak, savunmak, örnek göstermek, yaygınlaştırmak şansına sahibiz.

“Yeni Bir Dünya” Oluşuyor

Ortadoğu’da yeni bir dünyanın oluşum sancıları, işaretleri var.

Bu yeni dünyada barışın, özgürlüğün, çağdaşlığın temsilcisi olmak, öncelikle kendi yeteneğimize, bilgimize ve yaratıcılığımıza bağlı.

Tarih, günümüze devrettiği birikimle, Türkiye’ye bu büyük imkânı sağlamış. Bakalım, yaşadığımız gün, tarihin ona sunduğu imkânı kullanabilecek mi?

3 Mart 1991

Biz Bu Kadar Güçsüz müyüz?

“Çoksesli”, “çoğulcu” topluma yakışan görüntüler vermekteyiz.

Aramızdan bâzıları, ümidi hepten kesmiş durumda: Kuzey Irak’ta güvenlik kampları kurulunca, Türkiye’nin başına olmadık işler açılacak. Kimine göre, “Batı emperyalizmi,” nihayet punduna getirip Türkiye’yi bıçak gibi ikiye bölecek. Soykırımdan kaçmaya çalışanların güvenlik bölgesi, bu bölünmede başrolü oynayacak.

Kampların, Türkiye’nin başına kondurulmuş Zümrüdü Anka Kuşu olduğuna yürekten inananlarımız da var. Gıda sanayiimize ihracat imkânları, ulaştırma sektörümüze canlılık. Neredeyse Kuzey Irak’tan turist bile bekleniyor... “Filistin benzeri gelişmelerin” kaygısı ile, “zulümden arındırılmış Ortadoğu”nun hayâli atbaşı yürümekte.

“Rivayet muhtelif,” gerçek nerede?

Günün Görünümü

İlk olumlu gelişmeden söz edilebilir:

Kuzey Irak’ta güvenlik bölgesi oluşumuyla, Türkiye yollarındaki bir milyona yakın göçmen hiç değilse ölümden kurtarılmış gözüküyor. Kamplar kurulmayıp da yüz binlerin Türkiye sınırlarına yığılması devam etseydi, şu ara “günde bin” dolayında seyreden çocuk ölümleri, iki hafta sonra “binlerce” olabilirdi. Güvenlik bölgesi –bütün sakıncalarına rağmen– bir soykırımı, bir kitlesel ölümü engelledi.

Öteki olumlu gelişme Türkiye’yle ilgili. Irak’ın kuzeyindeki güvenlik bölgesi oluşmasaydı, Türkiye bu çaresiz insanlara karşı sınırlarını “korumaya” zorlanacaktı. İlk durumda, ülkenin ekonomik dengeleri altüst olurdu. Göçmenler arasında, açlık ve perişanlık devam ederdi. Bütün bunların sorumlusu olarak da dünya kamuoyuna Türkiye gösterilirdi. Nitekim bu yöndeki gelişmeler başlamıştı. Türkiye sınırları kapalı tutmaya çalışsa, bu kez ne kadar “acımasız” olduğu dillere destan edilecekti. Dehşetli bir düşmanlığın propagandası başlatılacaktı. Üstelik böylesine büyük bir göçü sınırda önlemek de mümkün olmayacaktı.

Açıkçası, Kuzey Irak’ta “güvenlik bölgesi” oluşumu, hem yüz binlerce Türk göçmeni soykırımından korudu, hem de Türkiye’yi dev sorunlar altında ezilmekten sakındı.

Kampların oluşumu, birlikte dizi dizi sorun getiriyor. Ama bu çözüm, çözümler arasında yapılmış bir tercihin ifadesi değil. Başka çözüm olmayışının ifadesi.

Savaş Sonrasında Irak

Günümüzün ikinci objektif görünümü, Irak’ın gerçeklerinden kaynaklanıyor. Irak, “hükümranlık haklarının” önemli bir bölümünü artık kullanamıyor. Ülkenin kuzeyinde 100 km. derinliği olan bir büyük toprak parçası “koalisyon güçlerinin” mutlak denetimi altında. Irak’ın fikri bile alınmaksızın “kampların oluşumuna” karar veriliyor. Yabancı askerler bölgeye giriyor. Irak rejiminin yapabildiği tek şey, yabancıların hazırlayıp önüne uzattığı “anlaşmaları” imzalamaktan ibaret. Irak’ın “fiilen” işgal altında olduğunu belirtmek yanlış gözükmüyor. “Kuveyt fatihi” görünmenin hevesleri, çok pahalıya mal oldu.

Irak’ta bir başka gelişme var. Çok önemsiz olabileceği gibi, son derece önemli sonuçlar da verebilir:

Saddam rejimi, –son anda değişiklik olmazsa– şu günlerde Irak Kürtlerinin liderleriyle görüşmeye hazırlanıyor. Öteki gün dünya radyolarından duyurulan haberlere göre, Irak Devlet Başkanı, isyancı Kürtlere “Özerklik güvencesi” ve “demokratik düzene geçiş” vaadinde

bulunuyor. Daha doğrusu, Irak Anayasası'nın zaten tanımış olduğu özerkliğin şimdi sağlam güvencelere bağlanacağı belirtiliyor.

Rejimin bu çerçevedeki görüşme önerisini Iraklı Kürt liderlerin kabul ettiği de, önceki gün açıklandı. Hattâ Kuzey Irak'ta ordu ile isyancılar arasında geçici olarak ateş kesildiği de duyuruldu.

Bu başlangıç yarı yolda kalabilir. Ama görüşmeler gerçekleşir ve gelişirse, o zaman, bugünkünden hayli farklı bir Irak oluşabilir.

Model ve Yöntem Arayışları

Irak'ın geleceğine ilişkin sual işaretleri büyürken, olasılıklar ardı ardına sıralanıyor:

Kuzey Irak'ta oluşan kamplar, yeni bir "Filistin olayı" mı yaratacak? Filistinlilerin acısına yarım yüzyılda çözüm getiremeyen dünya, daha ilkini noktalamadan şimdi ikincisini mi başlatıyor?

Kürt göçmenlerin kampları bölgeye kök saldığında, Filistinlilerinkine benzer bir "yönetim" ve "devlet" arayışının başlayacağı öne sürülüyor.

Bir başka olasılık, Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'a ilişkin tezlerinden yola çıkan, bir tür "federe devlet" modelinin Kuzey Irak için gündeme gelmesi. Görüşmeler ya da çatışmalar sonucunda, böyle bir federe devletin Irak bütünü içinde ve o bütüne bağlı olarak oluşması.

"Emperyalizmi" öne çıkaran yaklaşımlar haber veriyor: Batı emperyalizmi Kuzey Irak'taki göçmen kamplarından hareketle Kürtlere devlet kurdurup sonra bu devlet aracılığıyla Türkiye'yi bölecek.

Bu yorumlara göre, nereden baksak işimiz zor görülüyor: Kuzey Irak'ta "güvenlik bölgesi" oluşumuna sevinmeye kalksak, Filistin kampları, bağımsız devlet örnekleri, emperyalizmin Türkiye'yi bölüvermesi önümüze sürülüyor.

Şu "güvenlik bölgesi hiç oluşmasaydı" desek, bu kez sürüp gidecek soykırım, binlerce çocuğun ölümü, bir milyonluk bir kitlenin sınırlarımızı zorlaması, aşması, ekonominin perişanlığı, vb.

Cumhuriyet Boşa mı Yaşandı?

Gerçekten, sandığımız kadar ya da bize anlatıldığı kadar çaresiz miyiz?

Gerçekten, komşu Irak'ta şu ya da bu biçimde özerk bir Kürt bölgesi oluşsa ya da bir devletleşme yaşansa, bizim Kürt asıllı yurttaşlarımız, 56 milyonun içinden herhangi biri kadar yurttaş olan yurttaşlarımız mı ayaklanıverecek? Emperyalizmin kuyruğuna takılarak onlar mı ülkeyi bölecek. Kuzey Irak'a iltihakın savaşını açacak?

Gerçekten, Türkiye olarak biz bu kadar güçsüz müyüz? Kendi insanımıza karşı, toplum olarak kendimize ve yetmiş yıllık cumhuriyetimize karşı bu kadar güvensiz miyiz?

Yoksa kendi insanlarımıza ve toplumumuza karşı, cumhuriyetimize karşı haksız kaygıların mı içindeyiz?

Sanki Türkiye, iskambilden bir şato. Kuzey Irak'ta kargaşa ve değişim yaşanıyor diye birisi üfleyiverecek ve yedi yüzyılın ürünü olan Türkiye, başımıza yıkılacak. Bölüm bölüm bölünecek.

İlle de "emperyalizmin parmağı" aranmaktaysa, bu parmak, böylesi bir özgüven eksiğine sürüklenmemizde, kendimize karşı kuşkularımızda ve korkularımızda aranmalı.

Her Şey Kendi Ellerimizde

Sınırımız ötesinde ne olursa olsun, Türkiye ne bölünür, ne parçalanır, ne de birliği bütünlüğü tehlikeye düşer. Biz "ırk" cumhuriyeti değiliz. "Bilinç cumhuriyetiyiz."

Her toplumda ırkçı-ayrılıkçı fanteziler, özlemler yahut ırkçı tepkiler, baskılar bulunabilir. Sorun, toplumun ortak ve doğru davranışlarıyla, kararlılığıyla bunları etkisiz kılmasıdır. Akılcılığı ve insancıllığı elde tutmasıdır.

Türkiye olarak bunları bilebilecek ve kendi insanlarımıza sahip çıkacak güçteyiz, olgunluktayız.

Sürekli yakınmaya, ağlaşmaya, kendi kendimize acımaya dayalı bir tür olan "arabesk," müzikte olabiliyor da, hele dış politikanın "arabeski" hiç olmuyor.

21 Nisan 1991

# II

# GÜNEYDOĞU

Aynı Yere Bakıp Farklı Şeyler Görmek

Türkiye'nin "Kürt sorunu," ilk kez bir kamuoyu araştırmasının büyüteci altında.

Sabah'ın Piar-Gallup'la gerçekleştirdiği araştırma, çeşitli yönleriyle büyük önem taşıyor. Bu tür çalışmaların işlevi, elbette her şeyi, her sorunu ve her çözümü ortaya koymak değil. Hele "yanılgısız olmak" hiç değil. Bu tür araştırmalar, çok önemli "işaretleri" getirir; bir bakıma uyarıda bulunur. Akılcı toplumlar, sorumlu siyasetçiler, dikkatli bilim çevreleri bu işaretleri değerlendirir. Onları toplumda, bilimde ve deneyimlerinde sınavdan geçirir. Sonuçta, kamuoyu araştırmasının kimi "işareti," kendini başka ölçeklerde kanıtlayamaz. Sınırlı bir araştırma bulgusu olarak kalır.

Bâzı "işaretler" ise, kendilerini farklı düzeylerde doğrulayarak yeni arayışların ve yeni çözümlerin hareket noktasını oluşturur.

Önemli Ayrışma

Araştırma, "çok ciddi" denebilecek bir farklılaşmaya işaret ediyor. Meselenin temel konularında, temel teşhisinde ve dolayısıyla çözüm arayışında, birbiriyle çelişen iki yorum ortaya çıkıyor. Kürt sorununu toplumun bir kesimi başka şekilde görüyor, diğer kesimi tümüyle farklı şekilde algılıyor. Araştırmayı yöneten Bülent Tanla'nın da altını çizerek belirttiği bu sonuca göre, araştırmanın kullandığı tanımlarla, "Türk kamuoyu" ve "Kürt kamuoyu" aynı olaya bakıyor, ama farklı şeyler görüyor.

"Ekonomik" Sorun mu?

Araştırmanın ilk çarpıcı bulgusu, Kürt sorununun niteliğiyle, faktörleriyle ilgili:

Malûm, böyle bir sorunun varoluş nedeni, geleneksel olarak "ekonomik" olgulara bağlanır. Nitekim araştırmanın üçüncü denek grubunu oluşturan "seçkinler" (eğitim-gelir düzeyi yüksek olanlar) sorunu öncelikle bu şekilde açıklıyor. "Türk kökenli" yurttaşlar da, bu "sosyal-ekonomik" nedenlere öncelik veriyor.

"Kürt kökenli" yurttaşlar ise Güneydoğu'nun ekonomik geriliğini, Kürt sorununda ancak tali (ikincil, önemsiz) bir neden olarak görüyor.

Bu farklılaşma, "hangi çözümlere öncelik tanınması gerektiğine" ilişkin düşüncelere de yansıyor: Ekonomik çözümü içeren "bölgesel bir kalkınma planının uygulanması", "elit" (seçkinler) için en önemli tercihi oluşturuyor (yüzde 39 oranında).

Türk kökenli deneklerde (araştırmaya cevap verenler) bu oran yüzde 33. Güneydoğu'nun Kürt kökenli denekleri ise, ancak yüzde 11 oranında ekonomik çözüme önem tanıyor.

Özetle, Kürt sorununun temel nedeni ve çözümü, ülkenin bir bölümü tarafından ekonomik boyutta görülüyor, ülkenin güneydoğusunda ise hiç de böyle görülmüyor.

Demokrasi Çözüm mü?

Kürt sorununun çözümünde "demokratik önlemlerin" yeri ve önceliği konusunda da köklü bir farklılaşma var. Yanlış anlaşılmasın, bu, toplumun bir kesimi demokrasi-insan hakları istemiyor, bunları önemsemiyor demek değil. Ancak meselenin nedenleri ve çözümleri içinde demokrasi-insan hakları boyutunun "önceliği-önemi" üzerinde iki denek grubu farklılaşıyor:

Güneydoğu'dan ankete katılan yurttaşlarımızın çok önemli bir kesiti, yüzde 35'i "Kürt sorununun ortaya çıkmasında devletin baskı politikasını" sorumlu görüyor. Türkiye'nin diğer bölgelerinde ise yurttaşların ancak yüzde 5'i bu nedene işaret ediyor. Yani, "devlet baskısını" neden olarak önemsemiyor.

Aynı şekilde, Kürt kökenli vatandaşlar, "temel hak ve özgürlüklerin olmamasını" (yüzde 33) ve "devletin baskı politikalarıyla, güvenlik güçlerinin halka sert muamele etmesini" (yüzde 25) sorunların öncelikli nedenleri olarak tanımlıyor. Diğer vatandaşlarımız ise, bu "nedenlere" ancak yüzde 14 ve yüzde 4 oranlarında önem payı tanıyor.

Demokrasi ve insan hakları konusunun "bir çözüm olarak" önceliği de, değişik değerlendirmeye yol açıyor. Güneydoğu'da yaşayan insanlarımız, "anadili Kürtçe olan vatandaşların insan hak ve özgürlüklerinden yararlanmasını" öncelikli çözüm olarak yüzde 48 oranında önemsiyor. Toplumun diğer kesimlerinde ise bu önemsemenin oranı yüzde 13'e düşüyor.

Kürt sorununun özgürce, iyi niyetle tartışılmasını bir çözüm olarak Güneydoğu görüyor, yüzde 26 ölçüsünde. Toplumun diğer kesimlerinde bu ölçü yüzde 7'den ibaret.

Güneydoğu, "Kürt halkının temsilcileriyle uzlaşmaya çalışılmasına" öncelik tanıyor, yüzde 25 oranında. Toplumun diğer kesimlerinde bu oran

yüzde 6’ya düşüyor.

“Her türlü siyasal görüşe örgütlenme hakkı verilmesini” Güneydoğu önemsiyor, yüzde 20 düzeyinde. Diğer bölgelerde ise deneklerin sadece yüzde 3’ü böyle bir ihtiyaca işaret ediyor. Nihayet, “olağanüstü halin kalkmasını ve özel timlerin yöreden çekilmesini,” Güneydoğu’da yaşayan insanlarımız muhtemel çözümler arasında önemli bulurken (yüzde 20), diğer yörelerdeki insanlarımız buna ancak yüzde 3’lük bir önem tanıyor.

“Terör” Nasıl Görülüyor?

Anketin belki en önemli ve düşündürücü işareti “terörün” ve “dış etkenin” farklı değerlendirilmesinden kaynaklanıyor:

“Yabancı ülkelerden destek gören ve bölücülüğü amaçlayan terör”ün Kürt sorununun nedenleri arasındaki yeri Güneydoğu dışındaki yurttaşlarımızın yüzde 45’i tarafından önemseniyor; Güneydoğu’da ise bu oran yüzde 25’e düşüyor.

Çözüm önerisi olarak “Türkiye’yi bölmeyi amaçlayan dış mihraklara karşı mücadelenin artırılması” Güneydoğu dışında yüzde 29 oranında destekleniyor. “Terörizmin kökünün kazınması” gene Güneydoğu dışında yüzde 51 gibi çok yüksek bir oranla, “yapılması gereken öncelikli iş” şeklinde niteleniyor.

Oysa aynı iki önleme Güneydoğu’dan gelen cevaplar yüzde 1’lik bir orana bile ulaşmıyor. Yani, Güneydoğu bu iki öneriye inanmıyor.

Sonuç

Bu tür anketleri elbette bir belirli ihtiyat payıyla değerlendirmek gerekir. Bunların ortaya koyduğu, nihayet, bâzı işaretlerdir. Ancak bu işaretleri dikkate almak, doğruluklarını başka ölçülerle de tartmak ve gereğini yapmak, sorumluluğun sonucudur.

Anketin ortaya koyduğu tablonun bâzı bölünmüş özelliklere, tahlillere ve yorumlara işaret etmesi ürkütücü olmamalıdır. Anketler bir ayna gibidir, aynaya kızılmaz, yanlış yansımalar da olabileceğinin bilinciyle, aynada görülenleri değerlendirmek gerekir.

Anketten yansıyan olumlu sonuç ise Piar-Gallup’un Sabah’taki yorumunda belirtildiği gibi “Türk ve Kürt halkları arasındaki kardeşçe bir arada yaşama anlayışının ve arayışının” ağırlıklı şekilde var olmasıdır. Gene Piar-Gallup’un ankete ilişkin yorumuna göre söz konusu durum, bir yandan Kürt ve Türk halklarının soruna farklı yaklaşımlar geliştirdiklerini gösterirken, öte yandan da birlikte yaşama arayışını ve mevcut sorunların devlet düzeyinde çözülmesi gerektiğini sergilemektedir.

Kürt sorunu hepimizin, tümüyle toplumun sorunudur. Elbirliğiyle, anlayış ve demokrasi ortamında, kararlılıkla çözeceğimiz sorundur.

12 Nisan 1992

Güneydoğu Gerçekten “Yerinde” Duruyor mu?

Toplumların ve yönetimlerin, devekuşu politikasıyla başarıya ulaştıkları henüz görülmüş değildir. Gerçekleri yok saymak için başını kuma gömenler, ister ülke yönetsinler, ister spor kulübü, isterse de apartman yöneticisi olsunlar, sonuç değişmez. Sonuç hem kendileri için, hem de yönettikleri memleket, kulüp ya da apartman için kayıptır, zarardır, bazen kargaşadır.

“Güneydoğu’da eşkıyanın beli kırılmıştır”, “devlet duruma hâkimdir”, “sorunlar çözüm yoluna girmiştir,” vb., vb., vb...

Türkiye’yi yönetenler bunları yıllarca tekrarlamışlardır. Tekrarlamaktadırlar. Gözümüzün içine baka baka bizi yanıltmışlardır. Kendilerini aldatmışlardır.

Türkiye’yi yönetenler, kendilerine sual edildiğinde, “Ne olmuş Güneydoğu’ya, Güneydoğu yerinde duruyor, gidin bakın!” diyebilmişlerdir.

Yıllarca süren bu rahatlığın, umursamazlığın, “sorunu çözdük, çözüyoruz” benzeri lafların hem nedeni hem de başlıca sonucu, Türkiye’yi yönetenlerin düşünce tembelliği ve çözüm fukaralığı olagelmiştir. Türkiye’nin ve insanların ödediği fatura her gün biraz daha büyümüştür. Toplumun içine sürüklendiği tehlikeler artmıştır.

Gerçekten, Güneydoğu “yerinde” mi duruyor?

Ciddiyet İhtiyacı

“Devlet” tanımının klasik bir koşulu, “yurttaşını koruyabilmektir.”

Yurttaşının canını, malını güvence altında tutamayan devlet olmaz. Güneydoğu Anadolu’da, kimsenin can güvenliği yoktur. Bir kentten diğerine, köyden kasabaya yolculuk yapabilmek, eşkıyanın insafına kalmıştır. Devlet, yollarda, sokaklarda, kentlerde, kasabalarda ve köylerde yurttaşın güvenliğini sağlamaktan uzaktır.

“Devlet” tanımının bir başka klasik önkoşulu, “sınırlarını koruyabilmektir.”

Devleti tarif eden, onun sınırlarıdır; devlet olmak, kendi sınırları içindeki egemenliğin ifadesidir. Kendi sınırlarını koruyamayan bir devlet, doğal olarak, sınırları içindeki egemenliğinden kaybetmiş bir devlettir.

Türkiye, Güneydoğu'daki sınırlarını koruyamayan bir zaaf içindedir. Komşu ülkelerden yola çıkmış silâhlı gruplar, rahatça Türkiye sınırını aşarak her tür saldırıyı Türkiye içinde düzenlemektedir. Günümüzün düşündürücü gerçeği, Türkiye'nin kendi sınırlarını koruyacak güçten yoksun bulunmasıdır.

"Devlet" tanımının bir başka önkoşulu, devletin, "kendi organizasyonunu, kendisi için çalışanları ve maddi varlığını" koruyabilmesidir.

Memurunun, öğretmeninin, devlet kurumlarındaki personelinin güvenlik içinde çalışmasını sağlamak, devlet olabilmenin ifadesidir. Adalet, eğitim, sağlık, maliye gibi devlet organizasyonlarının sürekliliği, devletin varlık işaretidir. Enerji santralleri, sulama tesisleri, okullar, hastaneler gibi kamu varlığının her tür tehlikeden, hattâ tehlike kaygısından uzak kalabilmesi, dokunulmaz olabilmesi, devletin doğal yansımasıdır.

Gerçeklerin Fotoğrafı

Sıradan bir ülkede, sıradan bir devlet, kendi insanlarının can güvenliğine sahip çıkar. Köyünde, mahallesinde, yollarında insanlar kaderlerine terk edilmez.

Sıradan bir ülkede, sıradan bir devlet, sınırlarını korur. Silâh taşıyan araçların, silâhlı grupların bu sınırları aşmasına sıradan bir devlet izin vermez.

Sıradan bir ülkede, devlet, kendi organizasyonunu gerçekleştiren insanları ve bu organizasyonun maddi altyapısını güvence altında tutar.

Türkiye'nin güneydoğusunda, "devlet" olabilmenin hangi önkoşulu geçerli kalabilmiştir, düşünmek gerekiyor:

Türkiye'nin devleti ve bu devletin sorumluları, insanımıza mı sahip çıkabilmektedir?

Sınırlarımızı mı koruyabilmektedir?

Devletin temel görevlerini mi sürdürebilmektedir?

Doğru yanıt, üç kez "hayır"dır.

Sorun, şu hükümet iyi yaptı, başkası kötü yaptı sorunu değildir. Kuşkusuz herkes olumlu bir şey yapmak istedi.

Ama sonuç, kimsenin bir şey yapmadığını, yapmışsa da başaramadığını gösteriyor.

Güneydoğu Anadolu sorunlarını çözmek şöyle dursun, çözmeye başlamak için "ciddiyet" gerekir. Ciddiyet, yani "devekuşu politikasının" terk edilmesi. Ciddiyet, yani çok ve boş konuşmaktan vazgeçilmesi.

Ciddiyet, yani gerçekçi olarak belirlenmiş sorunlara düşünerek, tartışarak, planlayarak çözüm üretilmesi.

Güneydoğu'daki Peynir Gemisi Nasıl Yüzer?

Önce doğru saptamalar gerekiyor. Çünkü Türkiye'yi yönetenler, Cumhurbaşkanı'ndan geçmişteki ve şu andaki Başbakan'ına, Başbakan Yardımcısı'ndan ülkeyi yöneten koalisyon ortaklarına kadar, ne demişlerse yanlış çıkmıştır. Ne yapmışlarsa yanlış olmuştur. Üstelik bu yanlışların şakası yoktur. Yanlışların faturası, ülke bütünlüğünün gündeme gelmesidir; can güvenliğinin, sınır güvenliğinin perişan halidir; toplumun içine düşmanlık tohumlarının serpiştirilmesidir; toplumun, demokrasiye lâyık olanlar ve olmayanlar diye hükümetler tarafından fiilen ikiye bölünmesidir; "olağanüstü hal" beceriksizliğidir; bütün bunların sonucunda, vatan görevine gidip de geriye cenazeleri gelen gencecik askerlerdir; Güneydoğu'da akan kandır.

Önce doğru saptama, yani Türkiye'yi yönetmiş olanların ve halen yönetenlerin Güneydoğu politikalarında iflâs etmiş oldukları gerçeği.

"Yaptırtmayız" Edebiyatı

1) Türkiye'yi yönetenler, "Sınırlarımızın ötesinde bir devlet oluşumuna izin vermeyiz; kimseye devlet kurdurtmayız!" politikasına kendini bağlamıştır. Bunu bütün dünyaya ve Türkiye'ye ısrarla, ısrarla tekrarlamıştır.

Türkiye'yi yönetenler, ülke sınırlarının dışındaki bir oluşumu engelleyecek güce de, kararlılığa da, belki haklılığa da sahip bulunmadıklarını görmemişlerdir.

Sonuçta, zaten aylardır, "Ben geliyorum" diye bangır bangır mesaj veren oluşum gerçekleşmiştir. Türkiye'nin "yaptırtmayız" eksenindeki dış politikası iflâs etmiştir. Dünya ve bölge önündeki imajı, çaresizliğin rengiyle bezenmiştir. Toplum, yöneticileri tarafından kendine ısrarla inandırılan bir inancın boş çıktığını görmüştür. Bu boşluğa tanık olmanın moralsizliğine, hayâl kırıklığına, özgüven kaybına sürüklenmiştir.

2) Türkiye'nin sorumluları, "yaptırtmayız, kurdurtmayız" derken, nelerine ya da neye güvenmiştir?

Böyle bir beyan ya da politika, bir devletin gereğinde güç kullanarak sınır ötesindeki oluşumu engelleme kararlılığının ifadesi olabilir. Türkiye'nin konumu bu değildir:

Bizi yönetenlerin söz konusu beyanları ve büyük lafları, "müttefiklerimizin" Türkiye'ye verdikleri "güvencelerin" yansıması olarak,

yöneticilerimiz tarafından dünyaya ve bizlere tekrarlanmıştır. Yöneticilerimiz, bu “ikinci elden” güvencelere safça inanmış ve toplumu inandırmaya çalışmıştır. İşin acıklı yanı, bunlara hâlâ inandıklarına bizleri inandırmaya çalışmaktadırlar. Hükümet, hâlâ, abd’nin, İngiltere’nin, Fransa’nın, vb.’nin “bağımsız Kürt devleti kurdurtmayacağını” bize anlatabilmektedir.

“Tanınma” Olayı

3) Oysa devlet artık kurulmuştur. Kurulacağı zaten uzun süredir belliydi; geçtiğimiz nisan ayında ise kesinlik kazanmıştı. Sayın büyüklerimiz hazırlıklı olsunlar: Bizim Kıbrıs “federe” Türk devleti nasıl uluslararası “tanınma” talep etmişse ve nasıl Türkiye Cumhuriyeti, Kıbrıs Federe Türk Devleti’ni “tanımışsa” şimdi başkaları da “Kürt Federe Devleti’nin” tanınma talepleriyle karşılaşacaktır. Ve belki de bunu kabul edenler olacaktır.

4) Türkiye’nin “Çekiç Güç” karşısında izlediği politika bir başka ilginç konudur. İlk oluştuğunda Türkiye’nin bâzı sorunlarına da çözüm getirdiği söylenebilir. Ne var ki, sıra Çekiç Güç’ün süresini uzatmalara geldiğinde, bu Çekiç Güç’ün, sonuçları bakımından, Kuzey Irak’ta Kürt Devleti oluşumuna doğrudan bir katkı olduğu, bu oluşumu mümkün kıldığı, belki de öngördüğü, açıkça ortaya çıkmıştır. Bütün dünya bunu saptamıştır, dünya basını aylardan beri bunu yazmaktadır. Türkiye’yi yönetenler ise, her nedense, Çekiç Güç’ün işlevi ile Kuzey Irak’taki devlet oluşumu arasındaki bağlantıyı görmemekte direnmiştir.

Bunun izahı kolay değildir. Yöneticilerimiz bağımsız devlet oluşumuna (beyan ettikleri üzere) karşı iseler, o zaman, bu oluşumu mümkün kılan temel etkene, Çekiç Güç’e, Türkiye’nin katkısını nasıl verebilmiş, oluşumunun sorumluluğunu Türkiye’nin de paylaşmasını nasıl kabul etmişlerdir?

Üstelik koalisyon hükümetinin her iki ortağı da, muhalefetteki dönemlerinde Çekiç Güç’ün varlığına şiddetle karşı çıkmıştır. Sonra, iktidara gelince bu sözlerini unutuvermiştir. Politikasını “neden” değiştirdiğini ise zahmet edip topluma anlatmamıştır.

Kendimizi Kandırmak

5) Bir toplumun, bir yönetimin, bir insanın başkalarını kandırması ayıptır. Ama bunun bile, çirkin de olsa bir mantığı bulunabilir.

“Kendi kendini kandırmak” ise, kandırmanın en çaresiz türüdür. Türkiye’yi yönetenler, bu çaresizliği hâlâ sürdürmekte, sergilemektedir:

İnanılır gibi değil ama, Türkiye'nin hükümeti, "Irak'ta oluşan bağımsız devlet değil, federe devlet, hem zaten oralarda özerklik uygulaması vardı" diyebilmektedir. Böylece, herhalde, kendi politikalarının iflâsını başkalarından ve kendinden gizlemektedir.

Bir başka garip beyan, Türkiye'nin, "... Irak'ın toprak bütünlüğüne ne kadar önem verdiği, sahip çıktığı, savunduğu" üzerinedir. Bir yandan, bu bütünlüğü ortadan kaldıran, Irak'ı "paraleller arasında" üçe bölen, Irak'ın egemenliğini üst ve alt kesimlere girmekten yasaklayan Çekiç Güç'e kendi katkını getireceksin. Öte yandan, aynı Irak'ın "bütünlüğünü" savunmaktan söz edeceksin. Sonra da Türkiye'nin öbür ülkelerden saygı görmesini, sözlerinin ciddiye alınmasını, uluslararasında saygın bir yer bulmasını bekleyeceksin.

Hele hâlâ tekrarlanan o, "abd güvence verdi, İngiltere güvence verdi, bağımsız Kürt devleti olmayacak..." beyanları... Yukarıda belirtildiği gibi, yöneticilerimiz bizi kandırmayı amaçlasalar, neyse. Asıl düşündürücü olan, bizzat kendilerini kandırmakta olmaları.

Hem sonra, Türkiye'nin hükümeti, Kuzey Irak'taki Kürt oluşumu ve Türkiye'nin yaklaşımı konusunda müttefiklerimizin hangi önceliklere ve tercihlere sahip olduğunu, kamuoylarının hangi şartlanmalar altında olduğunu herhalde biliyor. Bilmek için, devlet istihbaratı da gerekmiyor. Batı basınını, radyo ve televizyonlarını, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi gibi kurumlardaki tartışmaları bir ölçüde izlemek bile yeterli.

Yeniden Düşünmek

Türkiye için konu, bir "dış sorundan ibaret" değil elbette. Kendi toplumumuza ait sıkıntıların bir fonksiyonu niteliğiyle de, Kuzey Irak'taki devlet oluşumu bizi ilgilendiriyor.

Bu çerçevede olaya baktığımızda, iç ve dış boyutlarıyla nasıl bir yaklaşım öngörülebilir?

1) Türkiye'nin toplumuyla ve toprağıyla bütünlüğü, Güneydoğu politikalarının yalnızca temel taşı değildir. Aynı zamanda, Türkiye'nin üzerinde en küçük bir "kaygıya" sahip olmadığı, olmayacağı bir vakıadır. Bu gerçeğin bilinmediği izlenimini, kaygılar taşındığı izlenimini vermek, tartışmalara davet olabilir:

"Kuzey Irak'ta bağımsız devlet oluşumu gerçekleşirse, Türkiye'ye dönük toprak talepleri başlar" gibi bir kaygıyı devletin en üst düzeylerinden dillendirmek, tümüyle yanlıştır.

Bu tarz talepler olur ya da olmaz. Bunun kararı, sorumluluğu, yol açacağı tepkilerin maliyetiyle birlikte, olası talep sahiplerinin sorunudur. Türkiye'nin benzer dış talepleri geri çevirecek ve böyle bir talepte bulunmanın bedelini talep sahiplerine ödettirecek güçte olduğuna kimse kuşku duymamalıdır. Bizim de en küçük bir kaygımız bulunmadığını herkes bilmelidir. "Kürt devleti oluşursa, bu toprak taleplerine uzanır" demek ve bunu özel bir sorun yapmak, kendimize karşı haksız bir güvensizliktir. Türkiye, en güçlü dönemindeki Stalin'in ve koca Sovyetler Birliği'nin benzer taleplerine, en güçsüz olduğu bir sırada ve tek başına karşı koyabilmiş bir ülkedir.

2) "Kuzey Irak'ta bağımsız devlet oluşursa, Türkiye'nin Kürt kökenli yurttaşlarına bir çekim alanı yaratır, bölücü ve ayrılıkçı eğilimleri güçlendirir" kaygısı, –bizim asgari bir akla ve akılcılığa sahip olmamız koşuluyla– bir başka yersiz kaygıdır:

Sorun, insanlarımızı bölücü ve ayrılıkçı akımların etkisine girmeyecek düzeyde ekonomik koşullara, ülkenin her yanında olandan daha eksik kalmayan demokratik haklara, onları maceracılığa sürüklenmekten alıkoyan bir ortama kavuşturmaktır. Benzer sorunların çözümü, dünyanın her yanında böyle olmuştur. Koyu bir çaresizliğe mahkûm edilmedikçe, kimse, ırk temelindeki birliktelikler peşinde bir bilinmezliğe koşmaz.

Bunun en ciddi ve olumlu bir örneği Türkiye'de yaşanmıştır: Türkiye'nin çok sayıda Arap kökenli yurttaşı vardır; Türkiye'nin her vatandaşı gibi, ülkenin asli sahibidir; büyük bir kesimiyle, Türkiye coğrafyasına sonradan katılan Hatay'da yaşamaktadır. Ama hiçbir dönemde, komşu Arap ülkelerinin çekim alanına girmemiştir.

Dost mu, Düşman mı?

"Yaptırtmayız, kurdurtmayız" benzeri, başkalarının beyanlarından mülhem sözler Türkiye'nin hükümetlerinde ne kadar yankılanırsa yankılansın, gerçek şudur: Hele günümüzün koşullarında, hemen hiçbir ülke, komşu topraklarındaki bir devlet oluşumunu tek başına durdurtacak güce sahip değildir. Tek yol zor kullanmaktır ki, bunun da başka faturaları olur.

Kuzey Irak'taki oluşum karşısında Türkiye'nin zor kullanıp engellemek gibi bir yaklaşımı bulunmadığına göre, doğru politika, şöyle gözükmektedir:

Kuzey Irak'taki Kürt devleti oluşumunun "muhtemel bir düşmana" dönüşebileceği varsayımıyla her türlü önlemi almak, buna karşılık, "olası

bir dost olabileceğini” de bilerek dostluğun yollarını da açık tutmak.

Burada, “Federe Kürt Devleti pkk ile dövüşüyor, onu yok edecek” benzeri gerekçelerden hareket etmiyoruz. Kaldı ki, bu haberlerin doğruluğu ve çapı konusunda kuşkular var. Örneğin, dikkatle izlemeye çalıştığımız ve Kuzey Irak’ta kuş uçsa haberini veren bbc, Amerika’nın Sesi, cnn gibi yayınlarda, her nedense, bizdeki gibi, “Peşmergeler, pkk ile savaşıyor” haberleri hemen hiç yer almadı. Ancak Kuzey Irak’taki bir devlet yapılanmasının, kendi egemenliğine ve düzenli ordusuna “rakip” bir egemenlik ve silâh odağını kabullenmesi herhalde zor olacaktır.

Bizim Sorunumuz

Bizim sorunumuz, bizim çözümümüz, öncelikle kendi topraklarımızın içindedir.

Türkiye’yi yönetenler, kendi sınırlarımızı korumak, kendi ülkemizde can güvenliğini sağlamak, teröre karşı en etkili önlemleri almak sorumluluğundadır.

Türkiye’yi yönetenler, ne yazık ki, toplumu ve ülkeyi istemeyerek de olsa iki ayrı kategoriye bölmektedir.

Ülkenin bir kesiminde, tam on üç yıldan beri, ülkenin öbür kesimlerindekinden ayrı bir hukuk düzeni, yönetim sistemi ve hayat tarzı geçerlidir. Türkiye’nin öbür kesimlerinde var olan insan hakları ve demokrasi, Türkiye’nin bu kesiminden on üç yıldan beri esirgenmiştir.

Esirgenmiştir de ne olmuştur?

Halkı bezdiren, buna karşılık terörizmi ortadan kaldıramayan, tam tersine, bezdirdiği halkı kendi safına çekebilmesi için şiddet eylemcilerine ortam sağlayan bir uygulama, insanlarda “fiilen” ikinci sınıf yurttaş sayıldıkları izlenimini yaratan bir düzen, sürüp gitmiştir. Bu özellikleriyle, şiddetin yaygınlaşmasında, kanın akmasında, davul zurnayla vatan hizmetine gönderdiği çocuklarının cenazesini karşılayan insanların acılarında, bu anlayış ve düzen, temel bir neden olabilmiştir.

Aklın Zamanı

Türkiye artık akılcı olabilmelidir. İçi boş “yaptırtmayız, ettirtmeyiz” laflarıyla toplumu şartlayıp sonra çaresizlikle el kavuşturmanın yol açtığı moral yıkımlarının ve çaresizlik duygularının sorumlusu olan hükümetler, gerçekten sorumluluklarını bilmelidir.

Sapı samandan ayırmaktan âciz “olağanüstü hal” uygulamaları, artık terörle mücadeleyi kolaylaştırırken, insan haklarını ve demokrasiyi yok etmeyecek, toplumu fiilen bölmeyecek yöntemlere dönüşebilmelidir.

Türkiye’nin bunları başaracak birikime de, güce de sahip bulunduğuna inanıyoruz.

Yeter ki Türkiye’nin sorumluları da inanabilsin, daha önemlisi, yapabilsin.

11 Ekim 1992

“Kızılderililere Karşı Kovboylar” Yanlışı

Tartışmayı, ortaklaşa düşünce geliştirmeyi, hele tartışarak değişim yapmayı sevmiyoruz...

“gap televizyonundan Kürtçe yayın konusunu bir düşünüp tartışalım” diyen Sayın Cumhurbaşkanı neden böylesine hoşgörüsüzlükle, hattâ tepkiyle karşılandı?

Çünkü biz, bu tür konuları toplumun ortak birikiminde yoğurup ortaklaşa biçimlendirmeye alışık değiliz. Ya neye alışığız? Değişimin, “hükümet tasarısı” olarak, ansızın ve tepeden inme yapılmasına alışığız.

Yani “büyüklerimiz,” bizim için neyin iyi olduğunu oturup düşünecek. Sonra bunu bir “kanun tasarısına” dönüştürecek. Toplumun tartışmasına açmaya, hattâ partilerden etraflı görüş istemeye ne gerek var? Meclis’e gönderip otomatiğe bağlı oylarınızla yasalaştırırsınız, olup biter. Biz böyle görüp böyle bilmişiz. Böylesine derin saygı göstermişiz.

Ama, “Şu konuyu bir tartışalım” diyen çıksa, Kürtçe yayında olduğu gibi, işten uzaklaştırmanın yargı gözetimine bağlanması gibi, tartışmaktansa, dünyayı onun başına yıkmayı tercih ederiz.

Farklılaşma İhtiyacı

Oysa tartışmaya, eleştiriye, aykırı düşünceye her zamankinden fazla ihtiyaç var. Durağan (statik) bir toplum özelliklerinden kurtulmak, demokrasiye ve gelişmeye yatkın “dinamik” toplum olabilmek, öncelikle buna bağlı.

Ne var ki, son günlerde ve özellikle hayatı konu olan Güneydoğu sorununda ters yöndeki işaretler dikkati çekiyor. Eleştirinin, kendimizi sınamanın, aykırı düşüncenin özenle uzağında duruluyor. Yukarıdan gelen yönlendirmeleri sessiz bir kabulün, bir tür “üniformizmin” (tek şekle girmenin) alışkanlığı depreşiyor. Çoğunlukta ve geçerlikte olan yorumlara herkesin uyması bekleniyor. Herkes, sanki aynı şekilde düşünmek zorunda. Daha da tehlikelisi, kazara bu “ortak kabullenmenin” dışına çıkana, eleştirene, “Şu tarafı yanlış” diyene, neredeyse düşman diye bakılıyor.

Hem de, egemen yorumun, ortak kabullenmenin, tartışılmayan “direktiflerin” bâzı özellikleriyle, topluma ciddi zarar vermelerine rağmen.

Tehlikeli Eğilimler

Güneydoğu olayları ve ayrılıkçı terör, toplumda ortak kaygılara ve ortak tepkilere yol açtı. Bunların büyük bölümü bir sorumluluğun ve bilincin ifadesidir. Bir başka bölümü ise oldukça düşündürücüdür ve ciddi çözümleme gerektirir.

Tırmanan teröre karşı toplumda ortak bir duyarlılığın gelişmesi, kendi hayatını toplum için tehlikeye atan güvenlik güçlerine sahip çıkılması, onlara destek verilmesi doğaldır ve olumludur.

Ne var ki, gerekli ve doğru olan bu moral desteğin, “polislere eşlik ederek halkın terörist yakalamasına” dönüşmesi, fevkalâde düşündürücüdür. Tatsız örneğini geçenlerde yaşadık, kendini gönüllü polis gücü sanan ve “terörist yakalamaya” kalkışan bir kalabalık, masum bir genci neredeyse linç ediyordu.

Daha da düşündürücü olan, siyasal irade temsilcilerinin, ölçüsüz beyanlarda, halkı adetâ bir “polisin görevlerini üstlenmek” misyonuna özendirmeleridir. Öyle bir hava yaratılmaktadır ki, sanki her yurttaşın kendi başına gönüllü bir polis olarak terörist peşine düşmesi onun üzerine vazifedir. Bu özendirmeyi, bu oluşumları tehlikeli bulup eleştirenler ise, “terörizmin yandaşıdır. Halk-devlet birlikteliğinin düşmanıdır,” vb.

Türkiye, böyle bir çarpık yaklaşımın acı sonuçlarını yakın geçmişte yaşadı. 12 Eylül öncesinde, polisin gönüllü yardımcısı olarak kendine misyon tanıyan ve o günkü siyasal iradenin hoşgörüsünü, onayını, hattâ desteğini bu misyona sağlayabilen sivil gruplar, Türkiye’nin kargaşaya sürüklenmesinde başlıca bir etken olmuştu.

Benzer oluşumları iyi niyetle bile olsa bugün de özendirmek, yanlıştır. Geçmişten ders alınmadığının işaretidir. Hükümetin ciddiyetle karşı çıkması gereken bir oluşumdur.

Irkçılık “Virüsü”

Güneydoğu olaylarının ve tırmanan terörün çok dikkatle incelenmesi gereken bir başka sonucu var:

Güneydoğu’daki pkk terörünün özünde bir ırkçılık-milliyetçilik hareketi olması, kaçınılmaz şekilde, aynı özellikli tepkilere yol açıyor. Etki-tepki süreci, ırk ve milliyet temelinde gelişiyor.

Önceki bir yazımızda etraflı incelemiştik: “Milliyetçilik,” bir ülkede yaşayan insanların “ülkenin dışına dönük” yaklaşım özelliğiyse, birçok

durumda olumludur: Milli mücadele dönemi, Kıbrıs Harekâtı, dış tehdide ve sömürüye direnme, vb.

Ama aynı “milliyetçilik,” bir ülkenin “kendi içinde,” o ülkedeki toplulukların “birbirine karşı” kullanılmaktaysa, sonuç hemen her zaman felâkettir.

Şu sıralarda, böyle bir sürecin eşiğinde gözükmekteyiz; Güneydoğu’dan gelişen ırkçı-milliyetçi hareket, kendi karşıtını yaratmanın işaretlerini veriyor.

Son zamanlarda âdet oldu, futbol maçlarına İstiklal Marşı’yla başlanıyor. Ama bunun ardından bazen, Türkiye’nin bir belirli etnik gruba “mezar olacağı” sloganları duyuluyor. İnsanların “ırkı” ölçü alınarak onlarla iş yapılmasının ya da onlara iş verilmesinin az da olsa işaretleri görülüyor. Daha da tehlikelisi, farklı kökenlere sahip insanlarımızın yan yana yaşadıkları kırsal yörelerden, kolektif bir korkunun geliştiği haberleri geliyor.

Bütün bunlar, ırkçı-ayrılıkçı hareketin bir bakıma kaçınılmaz olan tepkileridir. Aslında, ırkçı-ayrılıkçı hareketin isteyip de henüz yaratamadığı sonuçlardır.

Türkiye’yi yönetenler, tepki özelliğindeki bu milliyetçilik havasına kendini kaptırmaktan toplumu sakınmalıdır. Mehter marşlı devriyeler ya da ölçüsü kaçmış bir milliyetçilik söylemi, Güneydoğu’daki ırkçı-ayrılıkçı hareketin oyununa gelmekten, onun ateşini körüklemekten başka bir şey değildir.

Toplumun soğukkanlı değerlendirmeye, ölçülü davranmaya, tepkiden sakınmaya ihtiyacı var. Bunları topluma telkin edebilecek olan, bunun sorumluluğunu taşıyan, hükümettir.

Bir başka yanlış, insan hakları konusunda dikkati çekiyor:

Son günlerde yaratılan hava nedeniyle, insan haklarından söz etmek, bu alanda duyarlı olmak, neredeyse suç sayılıyor.

Özellikle bâzı siyasal çevrelerden şöyle bir mantık geliştiriliyor: Terörizmle mücadele edilen bu ortamda insan haklarını konu yapmak, terörle mücadeleyi sürdüren güvenlik güçlerinin şevkini kırmaktır; onların elini kolunu bağlamaktır. Kaldı ki, halk bu mücadeleyi destekliyor, öyle insan haklarına falan aldırmıyor.

Bu son derece tehlikeli bir mantıktır. Özellikle de, insan haklarının başlıca savunucusu olan shp’nin şimdi hükümet icraatında yer alması nedeniyle, insan hakları konusundaki kamuoyu duyarlılığının azaldığı bir

dönemdeyiz. Dolayısıyla, “insan hakları ihlaline göz yumulmazsa, terörle etkin mücadele edilemez” mantığı daha kolay gelişiyor, daha fazla kabul görüyor.

Bu tuzaktan kendimizi ve Türkiye’yi sakınmak gerekir:

İnsan haklarını göz ardı eden yöntemler, terörle mücadeleyi kolaylaştırmak şöyle dursun, bilâkis ayrılıkçı teröre güç katıyor. Söz konusu yöntemler teröristten çok halkı rahatsız ettiğinden ayrılıkçı teröre kitle desteği yaratıyor. Tüm devlet sorumluları bu desteğin arttığına işaret ediyor.

İkincisi, insan haklarını gözetmeyen yöntemler dünya kamuoyunda Türkiye’nin karalanmasına, terörün ise kendine mazeret yaratmasına imkân veriyor. “İnsan haklarını çiğneyen Türkiye” imajı bol bol işlenerek Türkiye’nin önüne engel çıkarılması, ayrılıkçı terörün ise dış desteklerini artırması kolaylaştırılıyor. Çoğu konuda Türkiye’ye karşı haksızlık yapan, çarpık bakmaya yatkın olan Batı kamuoyu, insan hakları nedeniyle haklı bir nokta yakalıyor, bununla haksızlıklarını besliyor.

Günümüzün siyasal sorumluları, insan haklarına özellikle Güneydoğu’da ve özellikle terörle mücadelede her zamankinden fazla sahip çıkmak durumundadır.

Aksi halde, kaybeden Türkiye olmaktadır; ayrılıkçı teröre karşı verdiğimiz mücadele olmaktadır.

Türkiye, güneydoğusundaki ırkçı-ayrılıkçı hareketin yol açtığı kritik bir dönemden geçmektedir. Bu dönemin, “tartışmaya açılan cesur düşüncelerle” değil de, direktiflerle aşılması beklenemez.

Kolaycı ve çoğu yanlış formüllere, hazır yorumlara herkesin uyum göstermesiyle değil, her şeyin tartışılmasıyla, eleştirinin süzgecinden geçmesiyle, aykırı düşüncelerle sınanmasıyla Türkiye düzlüğe çıkar.

Yoksa yeni düşünceleri tanışmaya açanlara kızalım; polisin görevlerini halka paylaştıralım; bol bol mehter marşı çalalım; insan hakları ihlaline göz yummayı terörle mücadelenin önkoşulu sanıp aksini söyleyenleri güvenlik güçlerinin şevkini kırmakla suçlayalım; sonuçta da, terör ve ayrılıkçılık başını alıp giderken biz yerimizde sayalım.

Türkiye bu yanlışlara düşmemelidir.

Bu çok önemli, çok hayati konuyu, “Kızılderililere karşı kovboyların mücadelesi” mantığına sıkıştırmayalım.

26 Nisan 1992

## GÜNEYDOĞU

### Çözüm: Düşünme Eksiği

2935 sayılı ve 25 Ekim 1983 tarihli “Olağanüstü Hal Kanunu”nun “Kapsam” başlıklı 2. maddesinde, yasanın özü şu sözcüklerle açıklanıyor:

“Bu kanun... temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlanacağı veya nasıl durdurulacağına... ilişkin hükümleri kapsar.”

Şiddet hareketleriyle, ırk özellikli bölücü ve ayrılıkçı akımlarla dünyada ilk karşılaşan, tek karşılaşan ülke Türkiye değildir. Ama Türkiye, bir özelliğiyle “ilk” ve “tek”tir:

“Temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlanacağı ve durdurulacağına” dair ve yasayı esas alarak, şiddetle mücadelesini çok büyük ölçüde bu yasanın anlayışına bina ederek, kendi düşünce ufkunu böyle bir anlayışla sınırlayarak “bölücü ve ayrılıkçı şiddeti” alt edeceğini sanan ilk ve tek örnek, Türkiye’dir.

Dokuz yıldır uygulanan ve verdiği başarılı (!) sonuçlar ortada olan “Olağanüstü Hal Yasası” yöntemi, belirli bir “mantığın” ifadesidir. Bu mantık, halkın, sıradan yurttaşın “demokratik hak ve hürriyetinin” sınırlanmasıyla şiddet oluşumunun engelleneceği mantığıdır. “Mefhumu muhalifinden” bakarsak, halkın, sıradan vatandaşın, demokratik hak ve hürriyetlerine sahip olduğu ölçüde teröre destek vereceği varsayımı bu mantıkta vardır.

“Yanlış-doğru” gibi soyut tanımlardan sakınarak söylenebilecek olan şudur: Türkiye’nin Güneydoğu sorununa yaklaşımdaki temel yöntem, temel “mantık,” son derece başarısız kalmıştır; amaçladığı sonuçların tümüyle tersine yol açmıştır; terörü önlemek yerine, terörün oluşumunu kolaylaştırmak, bölücülüğe zemin hazırlamak gibi bir işlev taşımıştır.

Aynı mantık, aynı ters sonuçları, sadece bizde değil, dünyadaki birçok örneğinde de yaratmıştır.

Türkiye’mizdeki soruna, yakından bakmaya çalışalım:

### “Niyet” Olayı Değil

Şimdi, belirtmek gerekir ki, ister geçmiş hükümetler, ister günümüzün hükümeti olsun, bu yanlış mantığa sarılanlar bir “iyi niyet eksiğinden” bunu yapmamıştır. Hükümetler ve ilgili bakanlar, halkın ve ülkenin yararını bunda gördükleri için böyle davranmıştır. Günümüzden örnek verirsek, İçişleri Bakanı Sayın Sezgin’in gecesini gündüzüne katarak, insancıl yaklaşımları öne çıkararak konuya eğildiğine tanık olmaktayız. Ama sonuç

değişmiyor. Çünkü uygulanagelen politikanın temeli, felsefesi, mantığı yetersiz.

“Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması ve durdurulması” öncelikli yöntem olunca, sorun daha da büyümüştür:

1) “Olağanüstü Hal Kanunu” ve getirdiği mantık, şiddet eylemcisinin değil, esas olarak halkın, sıradan vatandaşın üzerinde etkilidir; bu amaçla biçimlenmiştir. Gerçekten de, halkı etkilemiş ama şiddet eylemleri üzerinde etkisiz kalmıştır.

2) Olağanüstü hal uygulaması ve mantığı, “kurunun yanında yaşı da yakmaya” son derece yatkındır. Bu, şiddet eylemcilerinin arayıp da bulamayacağı kadar, şiddet oluşumunu besleyen bir özelliktir. Daha kolay açıklaması bakımından, aşırı bir örnek veriyoruz: Bir silâhlı eylemcinin peşindeki güvenlik güçleri, o kişinin bulunduğu köyü ya da bulunduğu varsayılan köyü sarmaktadır. Olağanüstü Hal Yasası’nın tanıdığı geniş yetkiyle, evleri basarak, insanları meydanlarda toplayarak sorgulama-arama işlemini başlatmaktadır. Olayın bünyesindeki gerilim, kaçınılmaz şekilde, vatandaşa kötü muamele edilmesine, baskıcı yöntemlere ortam hazırlamaktadır. Saatlerce soğukta bekletilen insanlar, tehditler, zor kullanımıyla evinden çıkarılanlar, bu yöntemde doğaldır. Sonuç olarak belki de bir evde terörist sanığı yakalanmaktadır. Ama diğer doksan dokuz evin insanları, uğradıkları baskı ve kötü muamele nedeniyle “şiddet eylemcilerine sempatizan” olmaya şartlanmakta, güvenlik güçlerine tepki duymaktadır. Yöntem, şiddet sempatizanlarını çoğaltarak, ele geçirdiği bir teröriste karşı 99 terör sempatizanı oluşturarak, belki 5’ini geleceğin teröristi yaparak, kurunun yanında yaşı da yakarak terör ve ayrılıkçılığı beslemektedir.

Bu durumun, o yöntemin alternatifi elbette, “O zaman bırakalım, şiddet eylemcileri rahatça dolaşsın, rahatça saklansın” demek değildir. Alternatif, daha özenli, daha ustalıklı yöntemlerle olaya yaklaşmak, güvenliğe değil, teröre yarayan sonuçlardan sakınmaktır.

Düşünce Tembelliği

3) Olağanüstü Hal Yasası, ilgili güvenlik güçlerine halkın üzerinde kullanabilecekleri neredeyse sınırsız bir yetkiyi, yaptıklarından sorumsuz olma özelliğini getirmektedir. İlk bakışta doğru gibi gözüken bu anlayış, sonuçları bakımından zararlı olmaktadır. Tehlike altında görev yapan güvenlik güçleri, kendilerine tanınmış aşırı yetkiyi, doğal olarak, ölçüsüz kullanmaya yönelebilmektedir. “İyi niyet-kötü niyet” olayı değil bu;

koşullar ve ortamın bünyesinden kaynaklanan gerilim, her tür ölçünün aşılabilmesine, aşırı yetkilerin yanlış kullanımına kapıları açmaktadır. Bu sınırsız yetkiler de, güvenliğe değil şiddet eylemlerinin gelişmesine dönük sonuçlar vermektedir.

4) Ve “olağanüstü halin” varlığı ve sürekliliği, hükümetleri “tembelliğe” yöneltti. “Olabilecek çözümü nasıl olsa uyguluyoruz” rahatlığı, siyasal sorumluların ufkunu daralttı. Yeni düşünce ve yeni çözüm üretmekten onları uzaklaştırdı. Böylece güvenliğe değil teröriste ve terörün yaygınlaşmasına, giderek, kitle tabanı oluşturmasına dönük gelişmeler karşısında hem siyasal sorumlular, hem de kamuoyu “rehavete” sürüklendi. Nasıl olsa olağanüstü hal vardı, nasıl olsa gereği düşünülmüştü. Şiddeti, şiddetin çok sayıdaki nedenini değil de, öncelikle halkı ve yurttaşı hedef almış yöntemler, olayın bugünkü acıklı özelliklerine ulaşmasını böylece kolaylaştırdı.

Açıkçası, görünen köy, artık kılavuz gerektirmiyor.

Kısa Vadeli Sorun

Şimdi, Türkiye’nin sorumluları, “olağanüstü halin devam etmesine” yeniden karar vermek durumunda. Hükümetin hazırlayıp her iki partiden bakanların imzaladığı bu öneri, iki gün sonra Meclis’te görüşülecek.

Hükümetin bu girişimi, birkaç yönden düşündürücüdür, hattâ kaygı vericidir:

1) Her şeyden önce, “çözümsüzlüğün çözümü” niteliğindedir; terörü engellemekte başarısızlığı, terörü yaygınlaştırmaya katkısı apaçık ortada olan bir yaklaşımın “devamlılığıdır.”

2) Siyaseten “özürlü”, “eksik” bir girişimdir. Çünkü koalisyonu oluşturan iki partiden biri, shp, yıllardan beri olağanüstü halin devamına karşı çıkmıştır; bunun güvenliğe değil, şiddet eylemlerine katkı olduğunu görmüş, her düzeyde anlatmış, savunmuştur. Şimdi, bu anlayış sahiplerinin, hükümet üyesi olunca eski görüşlerinden vazgeçip olağanüstü halin devamını önermeleri, bu yolda çıkabilecek kararı inandırıcılıktan yoksun bırakır.

3) Olayın doğru tartışılmasını engelleyen yanlış varsayımların, hattâ demagojilerin ortadan kalkması için hiçbir çaba gösterilmemiştir. Örneğin, hâlâ, “Olağanüstü hal devam etmezse, meydan teröristlere kalır, güvenlik güçleri, askerler bölgeye yollanamaz, teröristlerle mücadele edemez...” denilebilmektedir.

Oysa Olağanüstü Hal Yasası’nın şiddet eylemleri tehlikesindeki bölgeye asker gönderip göndermemekle ilgisi yoktur. Askerin talep edilmesi ve yollanması, yürürlükteki eski bir yasa olan “İl İdaresi Yasası”nın 2. maddesi tarafından gerçekleştirilen bir yetkidir.

4) Ve siyasi anlamda bir “yanlış” söz konusudur.

Toplumda bunca tartışılan, üzerinde soru işaretleri bulunan, koalisyonun bir ortağınca reddedilen bir “olağanüstü hal” mutlak zorunluluk gibi görülmüşse ve ille de uzatılacaksa, bunu, olduğu gibi devam ettirmenin yanlışından ve tutarsızlığından bir ölçüde sakınmak mümkündü:

Kapsam daraltılarak, sakin gözüken bâzı iller uygulamadan çıkarılabilirdi; uygulama süresi kısaltılabilirdi; Olağanüstü Hal Yasası’nın en fazla tepki uyandıran bâzı maddeleri ve uygulamaları kaldırılabilirdi.

5) Bir de şunu eklemek gerekiyor: Olağanüstü halin kapsam, süre ve bâzı uygulamalarıyla sınırlanması, “çok yanlış bir iş” olsa, yanlışlığı görülse, bu, düzeltilemeyecek bir yanlış değildir. Yanlıştan dönmek, örneğin, kapsam dışı bırakılmış bir ili şiddet olayların çoğalması nedeniyle yeniden Olağanüstü Hal Bölgesi’ne dahil etmek, Meclis’in yetkisindedir; iki cümlelik bir kararın konusudur.

Sonuç

Verdiği sonuçlar bakımından son çözümlemede şiddet eylemcilerini engelleyici değil, tam aksine, şiddet eylemlerinin kitle desteğini genişletici nitelikte gözüken bir durum karşısındayız. Ve bunun olduğu gibi devamı öneriliyor.

Konunun çözümüne dönük orta ve uzun vadeli önlemlerin “düşünülmesine” bile, her nedense, bir türlü vakit bulunamıyor.

Doğrudan terörizmi hedef alan etkin yöntemler gözükmüyor; bunca hükümet geldi geçti, şiddet eylemlerine roket ve ağır silâh sağlayanların rahatça Türkiye’ye girmelerini engelleyecek bir sınır korumasını hükümetler hâlâ planlayamıyor; şu teknoloji çağında, çaresizliği kabulleniyor; Türkiye’nin genişlemiş imkânlarından, her nedense, yararlanamıyor.

Olayın “demokrasi ve insan hakları” boyutu, “dış politika” boyutu, radikal ekonomik yaklaşımlar, toprak düzeni ve derebeylik ile bağlantıları, planlı-programlı girişimler, her nedense düşünülmüyor. Nasıl olsa “büyüklerimiz bizden iyi bilir” şartlanmasıyla, nasıl olsa “olağanüstü hali uzatır, vazifemizi yaparız” anlayışıyla, düşünmeye gerek duyulmuyor, düşünmeye vakit bulunmuyor, düşüncenin ufku genişlemiyor.

Bu arada, şiddet eylemlerinin önlenmesi, barışın ve bütünlüğün korunması için Türkiye'nin önündeki süre kısalıyor.

Zihinlerimizi zorlamanın, yeni düşünceler üretmenin, düşünceleri hayata geçirmenin günlerindeyiz.

Vakit çok geçmeden.

15 Mart 1992

Sorun "Apo'nun Ötesini" Görebilmek

Son olayı değerlendirirken, biri "geçmiş," öbürü "günümüze" ilişkin iki "gözlemler dizisi" dikkate alınabilir. Önce, "düne" bakalım:

1) "Kürt sorununun," Türkiye'nin güneydoğusunu teröre ve kana bulaştıran bir olaya dönüşmesi "rastlantı" değildir. Bu olayın tarihten kaynaklanmış özellikleri, sosyal yapının ürettiği nedenleri, Türkiye'yi yönetenlerin "yönetim zaafıyla" bağlantılı etkenleri, nihayet, yabancı ülkelerin Türkiye'ye dönük hesapları söz konusudur. Bütün bu faktörler birleşince, milliyetçi bir terör hareketi gelişebilmiş, bir ölçüde halk desteği oluşturabilmiş ve Güneydoğu'da binlerce insanın ölümüne yol açan silâhlı eylemlerini başlatabilmiştir.

2) Güneydoğu, Osmanlı döneminde de Kürt beylerinin bölge halkı üzerinde kurduğu egemenliğe sahne olmuştur. Osmanlı Devleti, imparatorluğun başka yörelerinde ve özellikle Balkanlar'da feodal yapıları zaman içinde tasfiye eden, yöresel güç odaklarını etkisizleştiren bilinçli politikalar izlemiştir. Buna karşılık, Güneydoğu'nun feodal Kürt beyleri ile bölgenin yoğun Kürt nüfusu arasına Osmanlı Devleti girmemiştir. Devlet, kendi Kürt tebaasının yönetimini sanki beylere terk etmiştir.

Balkanlar'da yaptığının aksine, devlet geçerlilikteki sosyal düzene ve toprak mülkiyeti yapısına dokunmamıştır. Böylece, bölgenin günümüze dek süren beylik-ağalık düzeni güçlenerek devam edebilmiştir.

Şiddet Eyleminin Sosyal Kaynağı

3) Cumhuriyet yönetimi, ilginç bir şekilde, Osmanlı yaklaşımını sürdürmüştür. Merkezi devlete başkaldırmadıkça, Güneydoğu'nun beyleri ve ağaları, geleneksel feodal ilişkileri içinde, kendi halklarını kendi bildikleri gibi yönetmiş, bir bakıma sömürmüştür.

4) Böylece, akrabalık, ırk, kan bağlarını güçlendiren, bu bağlardan kaynaklanmış değer yargılarını aynıyla yaşatan, sonuçta, büyük toprak

sahipliği ve ağalık düzenini koruyan özellikler, Güneydoğu'da süreklilik kazanmıştır.

5) Son çözümlemede ırkçı/milliyetçi nitelikte olan günümüzün şiddet hareketi, sosyal gücünü öncelikle bu yapıdan, onun yönetim birimleri olan beylerden, ağalardan alabilmiştir. Çünkü ırkçı/milliyetçi ve ayrılıkçı şiddet hareketi de, geçerlikteki sosyal yapı ve onun beyleri de aynı değer yargılarının –ırk, kan bağı, aşiret, vb.– yansımasıdır; bunlar sayesinde vardır. Nitekim ırk, kan birliği, mülkiyet gibi özelliklerden kimliğini alan ayrılıkçı şiddet hareketi, doğal olarak, var olan sosyal yapının desteğiyle büyümüştür. "Irk/milliyet bağlamında savaşanlardan uzak durmak, beyler ve ağalar için kendilerini, kendi güç kaynaklarını inkâr etmekle" aynı anlamdadır. Katkı getirmeyi şahsen istemeseler bile, dayandıkları güç ve yarar mekanizmasını ayakta tutabilmek için, şiddet hareketiyle ortak değer yargılarına (aile, aşiret bağı, milliyet, vb.) ve şiddet hareketine sahip çıkmak zorundadırlar. Gerçekler dikkate alındığında, bundan başka yapabilecekleri bir şey de yoktur.

Böylece, bir yandan tarihin, öte yandan bölgede geçerli ağalık-beylik düzeninin özellikleri, ırkçı/milliyetçi şiddet hareketinin üzerinde gelişebileceği bir zemini hazır ve canlı tutmuştur.

Devletin Zaaf Geleneği

6) Bu özellikleri taşıyan Güneydoğu'ya dönük devlet politikaları, her dönemde ve her zaman, yanlışlarla doludur.

A- Cumhuriyet'in ilk dönemindeki, "Doğu'ya yol yapmayalım, sonra Ruslar bu yolları kullanıp Anadolu'ya saldırır" anlayışı, koskoca bir bölgeyi "ayrı tutmanın" başlangıcı olmuştur. Güneydoğu, ağalarının ve beylerinin egemenliğine, insafına, kendi kaderine terk edilmiştir. Devlet, bu egemenliği kıracak ve bölgeyi Türkiye'nin sosyal bütününe katacak bir "toprak reformundan" uzak durmuştur. Zaten, bölgenin siyasal katılımı da, her dönemde ağaların ve beylerin politikacı rolünü de üstlenmesiyle olmuştur: Tüm cumhuriyet dönemindeki Kürt asıllı milletvekillerinin büyük çoğunluğu toprak ağası ve aşiret reisidir.

B- Devlet politikaları, hemen her zaman baskıcı özellikler taşımıştır. Devlet, haklı olduğu yerde bile ölçüyü kaçırarak, bazen gereksiz müdahalede bulunarak ayrılıkçı ve ırkçı/milliyetçi şiddetin zeminine kendi katkısını getirmiştir.

Cumhuriyet'in ilk dönemindeki Kürt isyanlarını devlerin bastırması, onun doğal işlevinin sonucudur. Ama bu isyanların bastırılışında –İngiliz

Devlet Arşivi’nin olaylardan elli yıl sonra açıklanan gizli belgelerinde anlatıldığına göre– bazen halka karşı öyle yöntemler kullanılmıştır ki, bunların izleri günümüze dek tümüyle silinememiştir. Bir dizi anlamsız yasak, kimi dönemde insanları yüzlerce yıllık köy adlarını değiştirmeye zorlayarak, kiminde çocuklarına verecekleri isme karışarak, bazen kendi anadilini konuşmasını cezalandırarak, anadilini öğretip geliştirmesini engelleyerek anlamsızlık zincirine eklenmiştir. Yasakların yanı sıra baskı ve kötü muamele, dönem dönem azalıp artarak, zaten zor olan hayatı büsbütün dayanılmaz kılmıştır.

Bölgenin ekonomik sorunları ise, on-on beş yıl öncesine kadar, devletin ilgi alanının dışında tutulmuştur.

Yabancı Güçlerin Kullandığı Fırsat

7) Türkiye’nin ve güneydoğusunun bu özelliklerinden, yabancı devletler tarih boyunca yararlanmıştır.

Cumhuriyet’in ilk dönemindeki Kürt isyanlarının bir bölümü, Türkiye’yi uluslararası taleplerinden vazgeçirmek amacıyla yabancı devletler tarafından kışkırtılmış, desteklenmiştir. Son ırkçı/milliyetçi şiddet, sınır komşularımız tarafından açıkça desteklenmiştir. Desteğin de ötesinde, bazen bizzat organize edildiği, ilgili devletler tarafından gizlenmeyen olgulardır. Bu dış etkene, Batı’nın bazen “insancıllık” adına, bazen de Türkiye’yi zorlayıcı bir baskı altında tutmanın soğuk hesabıyla teröre verdiği destek eklenmiştir.

8) Bu geçmiş, bu koşullar, bu etkenler, elbette terörü mazur göstermez. Çoluk-çocuk, genç-yaşlı, sivil-asker demeden yıllardır can alan bir hareketin ağır sorumluluğunu hafifletmez.

Ne var ki, şiddet eylemini etkisizleştirecek çözümleri yaratmak için ya da son gelişmeleri ölçülü, akılcı değerlendirmek için, olaya bütünlüğü ve gerçekliği çerçevesinde bakmak gerekiyor.

Şiddetin Tıkandığı Nokta

Irkçı/milliyetçi şiddet hareketinin bilinen son açıklamaları, elbette, birdenbire barışta karar kılmasının sonucu değildir: Olay, şiddet hareketinin, objektif bir değerlendirme yaparak şiddet yoluyla amacına ulaşamayacağını kabulüdür.

Bu kabulden sonra hiçbir şey eskisi gibi olamaz; olay kesildiği yerden aynen başlatılıp devam ettirilemez. Çünkü bugüne kadar kendi amacına şiddet yönetiminin baskısıyla ulaşacağını iddia etmiş bir hareket, bugün, şiddet yoluyla ona ulaşamayacağını açıklamıştır.

Bir bakıma, kendi varoluş nedenini, “şiddetin başarısına olan güvenini” reddetmiştir. Hesaplarını ustalıkla yapan bir hareketin, böylesine stratejik bir değişimi başlatması, elbette somut koşulların sonucudur:

1) Irkçı/milliyetçi şiddetin “komşu desteği” zayıflamaktadır. Bu desteğin ardındaki hesap değişmektedir. Bunun şiddet hareketine faturası çok ağırdır.

2) Kuzey Irak’taki Kürt (devleti) oluşumu, Türkiye’nin dostluğuna muhtaçtır. Türkiye’yi kendine düşman eden bir oluşumun ekonomik olarak gelişmesi fevkalâde zordur. Güneyden Saddam’ın düşmanlığı ile sarılı Irak Kürt oluşumu, Türkiye’yle iyi geçinmek için pkk hareketini sınırlamak durumundadır. Kendi dünyası içinde engellenen hareket, dolayısıyla, ciddi güç kaybına uğramıştır.

3) Nihayet, şiddet hareketi de, bu harekete destek olan insanlar da, bizzat açıklandığı üzere “yorulmuştur.” Şiddetin bir çözüm getirmeyeceği daha iyi anlaşıldıkça, şiddet eylemine katılma eğilimi azalmaktadır.

Devlet Ne Yapabilir?

1) Doğru yaklaşım, Türkiye’de devletin “muhatabını” doğru saptamasıyla mümkündür: Muhatap, batıda yaşayanıyla, doğuda yaşayanıyla “yurttaştır.” Güneydoğu konusunda, öncelikle Güneydoğu’da yaşayan vatandaştır. Dolayısıyla, devletin Güneydoğu’nun sorunlarına çözüm geliştirmek için vatandaştan başkasını “özel vekâlet sahibi” sıfatıyla muhatap alması yanlıştır.

Vatandaşın bir anlamdaki vekâleti sadece milletvekillerine aittir. O vekâlet ise, (bölgesel hassasiyetler saklı kalmak üzere) “bölge vekâleti” değildir; her milletvekili, seçildiği bölgenin değil, bütünüyle Türkiye’nin milletvekilidir.

2) Doğru yaklaşım, Türkiye’nin güneydoğusuna ilişkin sorunları ve ihtiyaçları belirlemektir, gereğini yapmaktır.

Bunlardan bâzılarını şiddet hareketi de savunuyor, öneriyor diye bu sorunlardan ya da çözümlerden uzak durmak, yapılabilecek en büyük yanlıştır.

3) Güneydoğu sorunu, bir yönüyle etnik bir sorundur; demokratik haklarla bağlantılıdır. “Kürt gerçeğini tanımak” diye Başbakan’ın tanımladığı ihtiyaç budur.

Bu bağlamda, devlet, köy adından çocukların adına, Kürtçeyi yurttaşın öğrenip öğretmek, geliştirmek özgürlüğüne kadar, çağdaş demokrasilerin tüm olağan haklarını yurttaşa sağlamalıdır.

4) Güneydoğu’yu sanki Türkiye bütününden ayıran, ona farklı bir hukuk sistemi ve yönetim uygulayan, halka yönelik baskıya da yol açan “olağanüstü hale” devlet son vermelidir.

5) Demokrasilerde, önemli dönüşümleri içeren kararlar, haklı ve meşru olmakla birlikte yurttaşın bir kesitinden ciddi tepki alırsa, uygulamada sorunla karşılaşılır. Devlet, öncelikle, Türkiye’nin güneydoğusunu ilgilendiren yeni çözümlerin, Türkiye’nin batısında da anlayışla karşılanması ve kabullenilmesi için özel bir çaba göstermelidir.

6) Sonuç olarak, mesele, Güneydoğu’yu bir “Apo olayının” çerçevesinde, bir “şiddet hareketinin” ekseninde değil, bu çerçeveyle bu eksenin “ötesinde” görebilmektir.

Bugün Nevruz

Nevruz, dostluğun, barışın, umudun geleneğidir.

Dileriz bugün, böyle bir güzelliği yurt düzeyinde yaşayalım.

Dileriz, yanlışlarla, acılarla dolu bir geçmişi, bugün başlayarak, geçmişe terk edelim.

Sınır Savunması ve Dış Siyaset Neden Yetersiz Kalıyor?

Türkiye’nin komşularından yola çıkmış şiddet eylemcileri, Türkiye’nin sınırlarını bu kadar kolay aşarak Türkiye’ye girerse, her tür silâh ve malzemeyi birlikte getirebilirse, Türkiye’nin “terör” sorununda hafifleme beklenebilir mi?

Bu eylemciler komşu ülkelerde silâhı, malzemeyi toplayacak, konvoylar oluşturup sınırı geçecek. Sonra, Türkiye içinde köyleri basıp, yolları kesip, insanları öldürüp eylem yapacak. Sonra, bir bölümü gene elini kolunu sallayarak geldiği yere geri dönecek.

Şiddet eylemcileri tarafından sınırları her gün ihlal edilen “ciddi” bir ülke düşünebiliyor musunuz?

Türkiye’nin dış siyaseti dostunun ve düşmanının önünde çaresizlik ve beceriksizlik sergilemeye devam ederse, Türkiye’nin yararları, güvenliği, sınırları doğru dürüst korunabilir mi?

Uluslararası hiçbir forumda ve hiçbir konuda sesine kulak verilmeyen, dostlarınca kandırılan, düşmanlarınca ciddiye alınmayan, ama herkes tarafından “sayıldığını”, “sevildiğini” sanan, “ciddi” bir dış politika biliyor musunuz?

Türkiye iki hayati alanda çözümsüzlük sergiliyor. Biri dış siyasetinde, diğeri ülke sınırlarını savunmasında. Bu iki konu birbirini etkiliyor. Birinin başarısızlığı, öbürünün başarısını zorlaştırıyor.

Önce Gerçekçi Olabilmek

Dış siyaset ve savunma, başka hiçbir konuya benzemez: Buralardaki yetersizliğin bedeli, ekonomiden spora kadar her alanda katlanarak ödenir. Artan sayılarla insanların ölümü, güvensizlik ortamı, ekonomideki kanama –örneğin, terör nedeniyle turizm gelirlerinin düşmesi–, Türkiye'nin hayati yararlarının tehlikeye girmesi, Türkiye sınırlarının yabancı başkentlerin strateji merkezlerinde tartışılır olması, Türkiye karşıtlığının özellikle Avrupa'da yaygınlaşması, vb.

Olay, tek başına bir dönemin, bir başbakanın, birkaç bakanın, genelkurmay başkanının yeterliliği yahut yetersizliği sorunu değildir. Olay, hükümet ve sorumluluk dönemlerini aşan bir boyuttadır; köklüdür ve süreklidir.

Olayın en düşündürücü boyutu ise, böylesine bir durumun Türkiye'yi yönetenler tarafından ve kamuoyu tarafından yeterince ciddiye alınmayışıdır. Tartışılmayışıdır. Biraz "Allah kerim" hesabı, biraz da "kol kırılır, yen içinde kalır" kaygısı. Oysa durum, asgari sorumluluk duygusuna sahip bir yönetim kadrosunu geceleri rahat uyutmayacak, uyusa bile, dehşetle uyandıracak kadar vahimdir.

Sınırlar Neden Korunamıyor?

Güneydoğu'daki bölücü şiddetin tümüyle dış etkenlerden oluştuğu, tümüyle dış kaynaklardan beslendiği, gücünü tümüyle dış dinamiklerden aldığı elbette söylenemez. Böyle bir yorum, hayâlcilik örneğidir.

Ama aynı bölücü şiddetin, sınır dışında organize olup Türkiye sınırını aşarak ülkeye giren gruplarca ve onların getirdiği silâhlarla beslendiği gerçektir. Türkiye sınırlarını koruyabilse, bölücü şiddetin, gücünden önemli ölçüde kaybedeceği, Türkiye içinde daha az sivil ve asker öldürebileceği, daha az yol kesip yangın çıkarabileceği de, hiç tartışmasız, gerçektir.

Bu durumda, Türkiye'yi yönetenlerin yapması gereken en önemli, en öncelikli iş, sınırları en iyi şekilde korumak değil midir?

Elbette öyledir. O zaman, neden işin gereği yapılmıyor? "Dağlar, tepeler, zorlu coğrafya" ve benzeri gerekçeler, geçmiş bir dönemin, eski bir teknolojinin söylemi. Savunma teknolojisinin mucizevi boyutlara ulaştığı, yerde dolaşan bir tavşanın bile kilometrelerce uzaktan belirlenip hedef alınabildiği bir çağda, nasıl oluyor da Türkiye'nin sınırları hâlâ böylesine korunaksız kalabiliyor? Türkiye'nin parası var. Zaten, parası olmasa bile, insanının can güvenliği için parayı bulmayacak da ya ne için para harcayacak? Amerika'nın, Vietkong'a karşı Vietnam köylerinde kendi

yandaşlarını organize etmek için kullandığı ve mutlak bir başarısızlıkla sonuçlandığını resmen kabul ettiği "Village Guards" sistemini (adını kelimesi kelimesine çevirerek) "Köy Korucusu" başlığıyla Türkiye'de tekrarlamanın, bundan medet ummanın, Vietnam'dakine benzer olumsuzluklar yaratmanın mantığı nerededir?

Ataletin Anlaşılamayan Nedeni

Gerçekten, bu ataletin sebebi ne? Gizli bir el hükümetlerin basiretini mi bağlıyor? Kamuoyunu duyarsız mı kılıyor? Sabah akşam, sınırlarımızın silâhlı eylemciler tarafından nasıl aşıldığını, bu eylemcilerin asker-sivil vatandaşlarımızı nasıl öldürdüğünü, nasıl karakollar bastığını, sonra nasıl üslerine geri döndüğünü dinlemekteyiz. Aylardır, yıllardır dinlemekteyiz.

Ayrıca, aylardır, yıllardır, bu ataletin nedeni hem basınıyla, hem Meclis kürsüsünde zaman zaman soruluyor; önce anap hükümetlerine, sonra dyp-shp koalisyonuna. Tek bir ciddi cevap, tek bir tutarlı gerekçe, bugüne kadar ortaya konabilmiş değil. Türkiye'nin sorumluları durumu görüyor, hattâ soruların haklılığını, bu teknoloji çağında sınırları koruyamamanın tersliğini biliyor. Özel konuşmalarda, "haklısınız" deniyor. Ama olayın ciddiyetiyle, durumun tehlikesiyle, yitirilen canların sayısıyla tutarlı bir ölçekte önlem alınamıyor.

Herhangi bir ciddi ülkede aynı durum aynı koşullarda yaşansaydı, o ülkenin kamuoyu, ilgili hükümetleri de, ilgili partileri de çoktan kapının önüne koymuştu.

Sayılmıyor, Sevilmiyor, Korkutmuyor

Sınır korumasında sergilenen başarısızlık, Türkiye'nin dış siyasetteki "imajını" tabii ki etkiliyor. "Daha kolay baş edilebilir", "daha rahat zorlanabilir", "derdi başından zaten aşmış, başka alanlarda taviz alınabilir" bir konuma, Türkiye'yi getiriyor.

Ama daha önemlisi, Türkiye'nin dış siyasetteki başarısızlığı: Her hükümet döneminde sergilenen, son yıllarda dayanılmaz boyutlara oluşan bir itibarsızlık, bir şahsiyetsizlik, bir yenilgi söz konusu.

Örnekler ve sonuçlar ortada olduğu ve bilindiği için, lafı uzatmak istemiyoruz: "Kıbrıs davası," tek bir ülkeden, tek bir İslam kardeşimizden, nato müttefikimizden destek bulabilmiş değil. Avrupa Topluluğu'ndan Birleşmiş Milletler'e, Rusya'dan Clinton'a uzanan bir ittifak ise karşımızda, bizi suçlayıp duruyor, tavize zorluyor. Türkiye'nin sorumluları, harika bir biçimde, Denktaş'ı etkisizleştirerek, ona baskı yaparak, ne kadar "objektif" olduklarını kanıtlamaya çalışıyor.

Kimse Türkiye'den çekinmiyor, Türkiye'nin ne düşündüğüne aldırmıyor, Türkiye'nin varlığı nedeniyle kendi politikalarına en küçük değişikliği getirmiyor. Sınır komşularımız, Türkiye'ye dönük bölücü şiddete her tür desteği verdiklerini dünyaya ilân edebiliyor; Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi, para yardımlarını organize edebiliyor; ASALA bile, petrol boru hattının güzergâhı üzerine fikir beyan edip tehditte bulunabiliyor. Asıl düşündürücü olan, bu tehditlerin dış ilgililerce dikkate alınması.

Çaresizlik Görüntüsü

Kimse Azerbaycan'a yahut Bosna'ya "ordu gönderelim" demiyor; dış politikanın sorumsuz sorumlularının bu demagojiden vazgeçmesi gerek. Ama insaf, hem Bosna hem Azerbaycan konusunda böylesine pasif, böylesine duyarsız politikaları izleyebilmek, ancak bizim dış politikamıza özgü bir mazhariyet. "Bosna'ya yardım yaparsan, Birleşmiş Milletler'i kızdırırsın; Azerilere arka çıkarsan, Batı hemen Ermeni 'soykırımını' tazeleyip gündeme getirir" ve benzeri korkutmacalarla, çocuk gibi korkutulabilen bir Türkiye, tüm dostlarının çaresizliğine kendi çaresizliğiyle ortak girdi. Ve tabii, Kafkaslar'da, İslam-Türk özellikli cumhuriyetlerde, Balkanlar'da "güvenilir" olmaktan, "saygın" olmaktan, "işlev taşımaktan" hızla uzaklaştı.

Türkiye, Avrupa'dan adım adım dışlanıyor. En önemli, en belirleyici alanda, Avrupalının "zihninde" dışlanıyor. Bugünün sıradan Avrupalısı, Avrupa kamuoyu, Kıbrıs sorunundan bölücü tehdide kadar, Türk işçilerinin Avrupa'daki konumundan Avrupa Topluluğu üyeliğine kadar, Türkiye'nin değil, Türkiye'nin karşısındakilerin yanında yer alıyor.

Peki, dış politika, dışişleri bakanları, diplomatlar, hükümetler ne için vardır?

Bir dış politika, Türkiye'ye yönelik terörün dış kaynaklarını en küçük şekilde etkilemiyorsa, aynı terörün "müttefiklerimiz indinde" anlayışla karşılanmasını önleyemiyorsa, en küçük bir saygınlığı telkin etmiyorsa, tüm sözleri havada kalıyorsa, komik komik açıklamalar yapıp, "Türkiye'nin Bosna ve Azerbaycan'daki kararlılığını herkese anlattık" demekten öteye gidemiyorsa, o zaman, bu dış politika ne için vardır?

Hiçbir şey yapılamıyorsa, bari gerçekler görülebilsin, kamuoyu da hayâl âleminden artık çıksın:

Türkiye'nin sınırlarını korumakta sergilediği başarısızlık, Türkiye'nin dış konularda göz ardı edilmesini kolaylaştırmıştır. Türkiye'nin dış politika

başarısızlıkları, “sınırlarının sürekli ihlalini” ve sınırları üzerine söz ve planla bile olsa, resmiyet dışı bile olsa, yeni “tehdit senaryolarının konuşulmasını” kolaylaştırmıştır.

Bu Ölçüde Çözümsüz müyüz?

Kamuoyu, bir iski olayında gösterdiği haklı duyarlılığı, Türkiye’nin sınırlarının korunması konusunda ve Türkiye yararına dış politika yapılması konusunda göstermek zorundadır.

Türkiye, kendi sınırlarını koruyabilmelidir. En etkili savunma teknolojisi kullanılmalıdır. Kaybedilen tek bir insan hayatının değeri parayla ölçülemez. Bu hedefin gerektirdiği tüm harcamalar göze alınmalıdır.

Gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Örneğin, “Milli Savunma Bakanlığı,” günümüze kadar taşıdığı geleneksel pasif işlevden, Silâhlı Kuvvetler’in sivil genel sekreteri ya da ordu ile hükümet arasında özel ulak konumundan çıkarılmalıdır. İnisiyatif alan, ordunun sorunlarına sahip çıkan, çözümleri kamuoyuna getirebilen, güçlü ve yetkili bir makama dönüşmelidir.

Türkiye’nin kozları ve zaafı, gerçekçi ve dikkatli şekilde yeniden planlanarak, elbette ihtiyatı elden bırakmayan ama tüm imkânlarını kullanabilen, kişilikli, kararlı, etkili bir dış politika belirlenmelidir. Var olan hükümetlerin politikaları devam ederse, savunmadaki ve dış politikadaki yanlışlar birbirini etkileyip daha da büyük yanlışlar ortaya çıkarsa, bu gidişin önünü çok zor alırız, çok büyük bedeller ödeyerek alırız.

Önümüzdeki fotoğrafa “bakmak” yerine, onu “görebilmeliyiz.” Çünkü olayın gayri ciddiyeti kaldırır tarafı yoktur. Böyle giderse, önümüzdeki beş yıl içinde perişan oluruz. Ne ekonomik kalkınma kalır, ne petrol boru hattı, ne de turizmin gelişmesi. Yirmişer, ellişer insanların öldürüldüğü, yolların daha çok kesildiği, köylerin daha fazla basıldığı, felâket haberlerinin birbirini kovaladığı bir ülke oluruz. Uluslararası koronun “Türkiye haksız, hem zaten bu kadar büyük olmasının gereği ne” şarkılarıyla bu oluşumu hızlandırmasını da birlikte izleriz.

Sonuç olarak, bu yazdıklarımız, belki fazla “karamsar” gözüküyor. “Gerçekçi” olduklarını sanıyoruz.

29 Ağustos 1993

“Çekiç Güç” Kimin İçin Var?

Olayın “özüne” girmeden önce, “usul bakımından” söylenmesi gereken birkaç söz var:

Bir ülkenin geleceğini, güvenliğini ilgilendiren önemli bir karar alınacaksa, o ülke yönetimi ne yapar? Hele o karar, ülke insanlarının hayat hakkını, askerlerinin öldürülmesini, toprak bütünlüğünü şu ya da bu yönde, şu ya da bu ölçüde ilgilendirmekteyse?

Üstelik son derece tartışmalı olan, kimine göre, “Türkiye’yi böldürmeye yol döşeyen”, “Türkiye’nin bağımsızlık ve egemenlik iddiasını yok eden bir karar” söz konusuysa?

Görüşlerine katılırız, katılmayız, ayrı konu. Ama kişiliğine yahut kalemine, memleketseverliğine hepimizin saygı duyduğu liderler ve yazarlar, bu karara çok kesin şekilde ve ülkenin güvenliği, geleceği bakımından karşı çıkmaktaysa?

O zaman, o ülkenin yönetim sorumluluğunu taşıyanlar, söz konusu kararı, lehindeki ve aleyhindeki noktaları, getireceklerini ve götüreceklerini topluma anlatır. Kendi tercihlerini, nedenleriyle ve gerekçeleriyle açıklar. Toplumu ikna eder, ikna edemezse bile kendi tavrını anlatabilmiş olur.

Demokrasinin gereği budur; o çok beğenilen ve özenilen “Batı”nın temel bir özelliği budur; yurttaşı “adam yerine koymanın,” insanı “insandan saymanın da gereği budur.”

Bizim “demokrasimizde” ise, tabii, bunların hiçbir gereği yoktur. Büyüklerimiz karar verir, tebligatta bulunur, herkes buna uyar. Hem sonra, biz ne zaman insanı insandan sayıp ona izahatta bulunduk, önerimizi anlattık, iknaya çalıştık ki bugün çalışalım?..

“Değişmenin” Koşulu

Burada incelediğimiz olayın, yani yabancı silâhlı kuvvetlerden oluşmuş “Çekiç Güç”ün Türkiye’de konuşlandırılmasına “devam” kararının, bir başka özelliği de var: Bu kararı “bugün” savunup önerenler, aynı karar yakın bir “geçmişte” tartışılırken onu en ağır biçimde eleştirmişlerdi.

Kimse, kendi geçmişinin, geçmişteki düşüncelerinin tutsağı değildir, olmamalıdır, insanlar düşüncelerini değiştirebilir.

Ancak topluma saygılı olunacaksa, kişi kendine karşı saygılı olacaksa, bu değişimin bir koşulu vardır:

Geçmişte karşı çıktığınızı şimdi savunmaktaysanız, bunun “nedenini” açık seçik ortaya koymak. Ya geçmişte yanlış düşünmüşsünüzdür, şimdi doğruyu görmektesiniz. Ya da, geçmişle bugün arasında koşullar öylesine değişmiştir ki, siz dünün koşullarında da, bugünün değişen koşullarında da

haklı olabilirsiniz. Ama ya geçmişte yanlış düşündüğünüzü anlatarak ya da koşulların nasıl değiştiğini anlatarak.

Tabii bunlar insana, vatandaşa, topluma saygılı bir ortam için geçerli.

Hesap Nerede?

Türkiye'de üslenmesine izin verilen ve şimdi bu iznin uzatılması hükümet tarafından tbmm'ye önerilen "Çekiç Güç," çok açık bir amaca ve işleve sahip; ayrıca, hangi oluşumlara katkı getirdiği de kanıtlanmış durumda:

Çekiç Güç, Irak'ın kuzeyindeki büyük bir bölgeye Irak askerlerinin girmesini önlemek, bu bölgede yaşayan Kürtleri Irak etkisinden ve Saddam saldırganlığından korumak üzere oluştu. Kürt nüfusun can güvenliğini sağlamak ve yeni bir göç zorunluluğundan onu sakınmak kaygıları da, gerekçe olarak gösterilmişti.

Çekiç Güç, bu "caydırıcılık" işlevini yerine getirdi. Güce bağlı uçaklar, abd ve müttefiklerinin Irak'a yasakladığı Irak topraklarına Irak birliklerinin girmemesi için sürekli "denetim" yaptı, yasağın delinmesine karşı etkili bir tehdit oluşturdu.

Çekiç Güç'ü meydana getirenlerin ve onu kullananların "açıklamadıkları" başka bir "hesaba" sahip olup olmadığını bilemeyiz. Ancak yol açtığı sonuçlar bakımından, Çekiç Güç, Irak'ı fiilen ikiye böldü; Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti oluşumunu hazırladı ya da hızlandırdı. Irak'ın kuzeyindeki Kürtler, abd ve müttefiklerinin kendilerine sunduğu imkânı iyi kullanarak devlet olma sürecini başlattı.

Bu oluşum herkesin gözleri önündedir. Çekiç Güç'ün en önemli ve kalıcı sonucu, Irak'ın bölünmesi ve Kuzey Irak'ta Kürt devletinin fiilen oluşmasıdır. Çekiç Güç'ün Türkiye yönetimindeki en hararetli savunucuları bile, bunu görmezden gelemez, bunun aksini söyleyemez.

Türkiye'nin yanı başında bir Kürt devleti kurulursa, ne olur? Kimine göre, hiçbir şey olmaz; kaldı ki, kimse bir başkasının devlet olup olmayışına fazla karışamaz. Ayrıca, Türkiye sınırlarına komşu Kürtleri muhtemel bir düşman değil, muhtemel bir dost gibi görmek, daha akılcı ve yapıcı yaklaşımdır. Ancak Türkiye'nin tüm sorumluları, Cumhurbaşkanı, Başbakan'ı, Genelkurmay Başkan'ı, iktidar partilerinin liderleri, "Kürt devleti oluşumunun Türkiye'ye büyük zararının dokunacağını", "güvenliğin tehlikeye düşeceğini", "buna izin verilmeyeceğini" ısrarla belirtmişlerdir.

Aynı sorumlular eğer hâlâ Kürt devleti oluşumuna karşıysalar, şimdi Çekiç Güç'ün süresini uzatmayı savunmaları, böyle bir öneriyi tbmm'ye

getirmeleri bir çelişki görünümündedir. Ya da açıklanmamış bir politika değişimi söz konusudur. Çünkü Çekiç Güç'ün varlığıyla ve Irak yönetimini Irak'ın bir bölümünden uzak tutmasıyla, Kürt devleti oluşumunun kolaylaşıp hızlandığı tartışılmayacak kadar açıktır. Bu gerçeği göz ardı etmek, en azından, insanın kendi kendini yanıltması olur.

Çekiç Güç'le, daha doğrusu, Çekiç Güç'ün kolladığı yeni siyasal coğrafyayla bağlantılı bir başka sorun, pkk etkinliğinin artmasıdır. Çekiç Güç'ü savunanların ya da oluşturanların böyle bir niyeti yoktur ama oluşumuna katkı getirdikleri yeni "denge," Irak devletini Kuzey Irak'tan çıkararak pkk'nın hareket alanını, etkinlik alanını bu bölgede artırmıştır. Artan etkinlik, çapı büyüyen saldırılarla kendini Türkiye'ye duyurmuştur.

Gitse Ne Olur?

Bu noktada, Çekiç Güç'ün süresini uzatmamak kararının neyi değiştirip değiştirmeyeceği, Türkiye'ye ne getirip getirmeyeceği incelenebilir.

Çekiç Güç'ün Türkiye'de kalmasını daha "tercihe lâyık" görenler, şu noktaları vurguluyor:

Çekiç Güç'e Türkiye'nin sağladığı katkı, Türkiye'nin Batı ile beraberliğinin, birlikte olma kararlılığının bir ifadesidir. Uzun vadeli, stratejik bir tercihtir. Bu beraberlik, Türkiye'ye dış siyaset kozları sağlamaktadır.

Kaldı ki, Çekiç Güç'ün Türkiye'den ayrılması, hiçbir şey değiştirmeyecektir. Çekiç Güç, bu defa bir başka ülkede, örneğin Suriye'de mevzilendirilecektir. Ya da, küçük ihtimal ama, Irak'ın kuzeyinde, örneğin Dohuk'ta üslenecektir. Bu durumda, Türkiye, hem Kuzey Irak'taki oluşum karşısında eski çözümsüzlüğünü sürdürecektir, hem toprakları dışındaki bir Çevik Güç üzerine şimdi hiçbir sözü kalmayacaktır, hem de Batı ile açıkça saf tutmanın kendisine sağladığı uzun ve kısa vadeli kozlardan yoksun kalacaktır.

Bu mantığın, "kozlar" bölümü dışında tutarlılığı vardır: Gerçekten, Çekiç Güç'ün Türkiye dışında mevzilendirilmesine engel gözükmüyor. Ancak Çekiç Güç konusunda Batı ile beraberliğin, Türkiye'ye hangi kozu sağladığı hayli tartışmalıdır. En basitinden, Batı Avrupa'da oluşan yeni savunma sistemlerinde Türkiye hâlâ "ikinci sınıf" konumunda tutulmaktadır; Ermenistan'ın Azeri topraklarını işgali karşısında tüm çabalarımıza rağmen abd üzerinde etkin olunamamıştır. O kadar ki, Ermeniler Azerileri alt ederken sessiz kalan abd, Azeriler karşı saldırıya

geçer geçmez “tarafların derhal silâhları bırakması, aksi halde karşılarında abd’yi bulacakları” çağrısını yapıvermiştir.

Bir de, Körfez Savaşı sırasındaki haklı tavrını Türkiye’nin şimdi bir tür kalıcı Irak karşıtlığına dönüştürmesinin de, Ortadoğu dengeleri bakımından ve ekonomik yararları bakımından Türkiye’ye faturalarını dikkatten kaçırmamak gerekir.

Karşılığı Ne?

Çekiç Güç konusu işte böyle gözüküyor. Tercihler elbette kolay değil. Her birinin getirdiği gibi, götürdüğü ve götüreceği de var. Benzer durumlarda, abd siyasetbilimcileri çok basit ama etkili bir mantığa da başvurur, “trade off” mantığı: Ne verip ne aldığınızı, bir ticaret alışverişi şeklinde değerlendirmek.

Ya Çekiç Güç’e “hayır” denecek, böylece Türkiye’nin, kendi sınırları bitişiğindeki devlet oluşumuna bizzat katkı getirmesine, bu katkının sorumluluğuna girmesine son verilecektir. Özellikle de iktidar sorumluları bu konuda belirttikleri ölçüde duyarlıysa, bu tercih yapılacaktır. Ayrıca Türkiye’nin yabancı askerlerce üs olarak kullanılmasına hayli duyarlı olan ve bunu bir egemenlik devri şeklinde yorumlayan çevrelerin kaygıları giderilecektir. Ayrıca, Irak’la ilişkilerin düzelmesi yolunda bir adım atılmış olacaktır. Buna karşılık, Çevik Güç’ün süresini uzatmamak, elbette Batı tarafından olumlu görülmeyecektir.

Ya da, “öyle de kayıp, böyle de” mantığıyla, bu kayıp ortamında hiç değilse Batı’yı hoşnut tutmanın siyaseti izlenecektir. Ancak bu siyasetin, Kürt devleti oluşumunu açıkça hızlandıran sonuçlarına bizzat katkıda bulunmanın sorumluluğu üstlenilecektir.

Bizim düşüncemiz, günümüz iktidar sorumlularının muhalefetteyken savunduklarına yakındır.

Gerçi, olaya salt bir, “Kuzey Irak’ta Kürt devleti kurulursa, Türkiye için felâket olur” mantığıyla bakmıyoruz; bizim sınırlarımız dışındaki tercihlere saygılı olmanın gereğine, hele Türkiye’nin, kendi sınırları dışındaki oluşumlardan etkilenmeyecek kadar güçlü olduğuna inanıyoruz. Ne var ki, hem saldırıları –istemeyerek de olsa– kolaylaştırdığını görmekteyiz; hem de, Batı’nın, Ortadoğu coğrafyasını kendi yararları uyarınca yeniden biçimlendirmesinde Türkiye’nin bir “âlet” olmasını, Çevik Güç’e “örs” olmasını, Türkiye’nin uzun vadeli yararlarına, bu yararlar doğrultusunda oluşturması gereken “kimliğe” uygun bulmamaktayız.

15 Temmuz 1992

Sorunları, Demokrasinin Çözebileceği Düzeyde Tutmak

Demokrasi tanımlarından birine göre, “Demokrasi, ancak uygar sorunları çözebilen” rejimdir. Yapısı, özelliği, becerisi “uygar sorunlara” göre biçimlenmiştir. Uygar olmayan sorunlarla karşılaştığında, demokrasi zorlanır. Çünkü bunların çözümü için donanımlı, hazırlıklı değildir.

Aynı tanımı sürdürürsek, demokrasilerin “tahammül edebileceği” ağırlıkta sorunlar vardır; demokrasilerin “tahammül gücünü zorlayan bunalımlar” vardır. Demokrasilerin temel konusu, üstünlüğü ve becerisi, kendi özellikleriyle çözebileceği sorunların bunalıma dönüşmesini engellemektir. Engellemek, böylece sorunların bunalıma dönüşüp demokrasilerin tahammül gücünü ve çözüm yeteneğini zorlayan noktalara tırmanmasına imkân tanımamak.

Örneğin, bir ülkede ağır ekonomik sorunlar yaşanmaktaysa ya da yer yer güvensizlik oluşmaktaysa, demokrasi, bunların üstesinden gelir; çözümlerini bulur ve uygular. Ama aynı ülkede insanlar açlıktan kitlesel olarak ölmekteyse ya da eline silâhı alan dağa çıkmakta, sokağa dökülmekteyse, demokrasi zorlanır. Çünkü demokrasi “uygar sorunları” çözebilmenin rejimidir; bunun için ve buna göre biçimlenmiştir.

Demokrasinin esenliği, taşıyamayacağı ve karşısında çaresiz kalmayacağı bir bunalıma sorunları dönüştürmeden, onları çözebilmesine bağlıdır.

Bunalımdan Sakınabilmek

Türkiye’nin uzunca süredir yaşadığı Güneydoğu sorunu, bunalıma dönüşmektedir. Başta yaptığımız tanım çerçevesinde bakarsak, demokrasilerin doğal çözümlerini ve tahammül gücünü zorlayan bir noktaya tırmanmaktadır. Bu gerçeği görmek ve önlemini almak, demokrasinin sağlığı için mutlak bir önkoşuludur.

Nedir, “tahammül gücünün zorlanması?”

Örneğin, kitlesel öfke birikimleridir; bu öfkenin her geçen gün biraz daha şiddetle ortaya konmasıdır. Örneğin, ülkenin bir büyük kesiminde güvensizliktir. Örneğin, devletin ancak “olağandışı” yöntemlerle görevini yapmaya çalışabilmesidir. Örneğin, resmi güvenlik güçlerinin dışındaki güçlere silâh dağılarak onlardan medet umulmasıdır, vb.

Bunlar ve benzeri işaretler, demokrasilerin doğal yöntemleriyle çözümü zorlaşan, bu yöntemlerin dışına taşan bir durumu, tehlikeli bir tırmanışı sergiliyor. Dün “çözüm” olabilecek yaklaşımlar, bugün yetersiz kalıyor, çözüm olmaktan uzaklaşıyor.

Özetle, çok akılcı, çok dikkatli ve hızla davranmanın zorunluluğu ortaya çıkıyor.

Sorunların “bunalım” özelliği daha da büyümeden, demokrasinin olağan çerçevesi içinde onları tutabilmek ve çözebilmek gerekiyor.

Eksikliği apaçık ortada olan ve yapılması gereken şudur:

Güneydoğu sorununun tüm boyutlarını içeren, ekonomiden can güvenliğine, insan haklarından savunmaya, dış siyasete kadar her boyuttaki girişimleri sıralayan, zamanlayan, maliyetini hesaplayıp kaynağını belirten kapsamlı bir hareket planı.

Demokrasi ve Kararlılık

Batı Avrupa’nın, Türkiye’nin Güneydoğu sorununa daha dikkatle eğileceğinin işaretleri var. Almanya’nın, özgürlüklerin kullanımı ile şiddet destekçiliği arasındaki farkı şimdi gözetmeye başlaması, önemli bir gelişmedir. Türkiye, bu yeni durumdan yararlanmalıdır. Sorunlar karşısında hem insan hakları/demokrasi önceliği taşıyan, hem de güvenliğin gerçekleşmesi için kesin bir kararlılıkla davranabilen politikalar eşzamanlı olarak uygulamaya girebilmelidir.

Böyle bir yaklaşım, sorunları demokrasilerin olağan çerçevesi içinde tutabilmenin ve çözümleyebilmenin önkoşuludur. “İlkeler” ve “önlemler” olarak, şunlar öngörülebilir:

• “Demokratikleşme” ile “şiddet karşısındaki kararlılık,” birbiriyle çelişen yöntemler değildir. “Şiddet devam ediyor, dolayısıyla demokratikleşme önlemleri alınamaz” benzeri bir mantık yanlıştır. “Demokratik ortam olursa, şiddetle mücadele edilemez” mantığı da yanlıştır. Bilâkis, denge ve bütünlük içindeki, eşzamanlı bir kararlılık ve demokratikleşme, halkı kazanarak şiddeti etkisizleştirmenin temel yaklaşımıdır.

• Kürt sorunu ile bölgedeki terörün birbirinden ayrı olarak ele alınması ve eşzamanlı olarak, demokrasi içinde, etkin politikalarla çözüm aranması gerekir.

• Türkiye Cumhuriyeti, bir ırk ve kan bağı cumhuriyeti, etnik köken cumhuriyeti olarak kurulmadı. Farklı insanların, cumhuriyetin eşit statüdeki kurucu unsurlar olarak yer aldığı bir yapılanmadan, bir ideal birliğinden Türkiye Cumhuriyeti kaynaklandı. Bu gelenek, günümüzün koşullarında sürdürülmelidir.

• Türkiye’nin ulusal bütünlüğünün ve coğrafya bütünlüğünün içinde, farklı etnik yapıların, farklı kültür kimliklerinin var olması doğaldır.

• Demokrasilerde, insanların köken, ırk ve inanç özgürlükleri her zaman saygınlığa ve dokunulmazlığa sahiptir. Ama hiçbir zaman bir temel ayrışma ölçüsü değildir. Siyasal işlevselliği yoktur; büyük çözümlerin kaynağı, aracı yahut amacı olamaz.

• Irkçı ayrımcılığın, ırkçı baskının, asimilasyon yönteminin, bölünmenin, ırk temelinde çözüm arayışının tuzaklarından Türkiye kendini sakınmalıdır.

Çözüm Yaklaşımları

Güneydoğu sorunu, çok boyutlu karmaşık bir sorundur. Değişik nitelikli önlemlerin bir büyük planda öngörülmesi, hedeflerinin, yöntemlerinin, kaynaklarının belirlenmesi, önlemlerin takvime bağlanması gerekir.

• Güneydoğu sorunu, aynı zamanda bir demokrasi sorunudur. Terörün kurşunlarına demokrasi tek başına kalkan olamaz. Aynı şekilde, demokratik girişimlerin gerçekleşmesi nedeniyle terörün ortadan kalkması elbette beklenemez. Kaldı ki, demokrasi, kendi başına bir amaçtır.

• Ancak, demokrasinin eksikliği, ayrılıkçı şiddet hareketinin kendi açısından istismar ettiği, onun işini kolaylaştıran bir olgudur. Demokrasi eksiğini gidermek, şiddetin yararlandığı bir duruma son vermek işlevini taşımayacaktır.

• İşkenceye, gizli kontrgerilla uygulamasına, yerinde infaza, faili meçhul cinayetlere ilişkin iddiaların üzerine devlet kararlılıkla gitmeli, Türkiye bu ayıplardan kurtarılmalıdır.

• İnsanların etnik ve kültürel özelliklerini ülke ve toplum bütünlüğü içinde geliştirmelerine imkân tanınması, demokrasinin ve çağın gereğidir. Bu çerçevede, çağdaş demokrasilerde var olan tüm özgürlükler ve sorumluluklar, Anayasa’nın ilkeleri doğrultusunda Türkiye’de de var olmalıdır.

Güvenlik Politikaları

• Bölgenin ve insanların güvenliği, çağdaş bir yapılanmayla, yörenin hassasiyetlerini bilen, yöreyi tanıyan, demokrasi kültürünü almış, etkin güvenlik gücüyle sağlanabilir. Halkla şiddet eylemcisi arasındaki ayrımı gözetebilen bir güvenlik politikasına ihtiyaç vardır.

• Güvenlik güçleri, iletişim ve hareket açısından en ileri teknolojiyi kullanmalıdır. Bölgenin stratejik nokraları sürekli bir güvenlik gözetimine sahip olmalıdır.

• Türkiye, elindeki maddi ve askeri gücüyle sınırlarını daha iyi koruyabilmelidir. Savunma teknolojisinin ulaşmış olduğu düzeyde

Türkiye'nin bunu sağlayabilmesi gerekir. Oysa şiddet eylemlerinin çoğu, sınırları rahatça geçen ve her tür silâhı Türkiye'ye getirebilen gruplar tarafından gerçekleşmektedir. Uzay ve bilgi çağının yaşandığı günümüzde, sınır güvenliğini sağlamanın sorumluluğundan hiçbir hükümet kaçınamaz. Benzer bir sorumlulukla, mobilize savunma anlayışının ihtiyaçları dikkate alınarak, mevcut sınır karakolları yeniden düzenlenmelidir.

• Türkiye'nin dış siyaseti, ayrılıkçı şiddet hareketinin Batılı kaynaklarından ve sınır komşularımızdan sağladığı destek karşısında sürekli bir duyarlılık içinde olmalıdır. Stratejik konumu önem taşıyan, ekonomik pazar gücü azımsanmayacak bir ülkedir Türkiye. Ancak bu kozlarını yeterince kullanmanın uzağındadır.

Ekonomik ve Sosyal Önlemler

• Yöreler arası eşitsizliklerin giderilmesine dönük kararlı politikalara ve bölgesel kalkınma planlarına ihtiyaç vardır. Bu bağlamda, gap'la birlikte Doğu Anadolu'da doğal kaynaklara ve hayvancılığa dayalı sanayileri geliştirmeyi hedef alacak gap bölgesel kalkınma planları, toplumsal gelişme projeleriyle bütünleşerek gerçekleşmelidir.

• Yörede atıl duran kamu ve özel tesislerinin, yarım bırakılmış özel yatırımların verimlilik şansı bulunanları, özel destek sağlanarak canlandırılmalıdır.

• Ciddi projesi olan, ancak yeterli ekonomik gücü bulunmayan girişimcilere faizsiz sermaye imkânı sağlayan "risk sermayesi" uygulanmasına, öncelikle Güneydoğu'da başlanmalıdır.

• Şiddet hareketinin kaynağında önemli bir unsur olan işsizlik sorununu kısa vadede azaltacak "üretken-geçici istihdam projeleri" uygulamasına geçilmelidir. Türkiye'de 1978-79 yıllarında başarıyla uygulanan ve üretkenliğe katkı sağlayan model dikkate alınmalıdır. Güneydoğu'nun uzun vadeli yatırımdan çok, kısa vadeli istihdama ihtiyacı vardır. Kırsal altyapı, toprak korunması ve geliştirilmesi, ormancılık alanlarında asgari ücret düzeyinde yaygın çalışma imkânı sağlanmalıdır.

• Ayrılıkçı şiddetin temel nedenleri arasında bölgenin fukaralığı ve feodal yapısı vardır. Bu geri sosyal düzenin mantığı ve kendini sürdürmesi, "ırk", "kan bağı" gibi değer ölçülerine sahip çıkmasıyla ilişkilidir. Benzer feodal değerleri paylaşan ve kullanan şiddet hareketi, gücünü önemli ölçüde bu feodal özelliklerden almaktadır.

• Feodalizmin toplumsal yapıdaki olumsuzluklarını giderebilmek amacıyla, demokratik kooperatifçiliği temel alan, tarım planlaması ile

verimlilik artışını amaçlayan köklü bir toprak reformu Güneydoğu'da uygulanmalıdır. Feodalizmin kalıntılarından bölge kurtarılmalıdır.

Demokrasinin Yöntemleri

Güneydoğu sorununu, demokrasilerin doğal çerçevesine çekmek ve demokrasilerin doğal yöntemleriyle zaman içinde çözmek, kapsayıcı bir planlamayı gerektiriyor.

Sorunun çözümüne katkı olabilecek bâzı işaretlerin Avrupa'da gözlendiği günümüzde, Güneydoğu'da güvenliğin ve kardeşliğin gerçekleşmesi için Türkiye tüm imkânını kullanabilmelidir.

Vakit henüz çok geç değildir.

28 Kasım 1993

# III

# İNSAN VE KÜLTÜR

Anılar, Gerçekler ve Sevgili Uğur Mumcu

Yazmak bir yana, düşünmek bile, hatırlatmak bile zorlaşıyor, dayanılmaz oluyor.

Fikir, inanç, dava, mücadele boyutu. Ama her şeyden önce, çok yakın bir arkadaşın sonsuza devredilmesi. Bir suikast sonucunda.

Doğal olmayan bir şekilde.

Ya da, doğruya ulaşmanın, doğruyu savunmanın en onurlu ve en tehlikeli zirvelerinde ömür boyu dolaşabilmiş, yılmamış, usanmamış, yenilmemiş bir kişilik için, ne yazık ki, en adaletsiz bir şekilde.

Uğur’un evinin önünde meşaleler karanlığı aydınlatıyordu. Meşalelerin çevresinde toplanmış gençler, gecenin geç saatinde şiirler okuyordu:

“Sen yanmasan, ben yanmasam, biz yanmasak, nasıl çıkar karanlıklar aydınlığa.”

Nâzım Hikmet, bu şiirini sanki Uğur için yazmış, ona adamıştı.

İlk kez Çetin Altan’da görmüştüm bir yazarın yazı yazarken ağladığını. Çok sevdiğimiz ve genç yaşında kaybettiğimiz bir başka arkadaşımızın, Örsan Öymen’in ardından, Örsan için yazarken. Çetin’in gözyaşları daktilonun tuşlarına dökülmekteydi. Demek sadece Çetin’e özgü bir duyarlılık değilmiş bu.

“Doğrunun Aşırısı”

Bir düşüncenin, bir duygunun, bir davranışın “aşırı” olanı, kaçınılması, sınırlanması gereken bir olgu mudur?

“Aşırı” tanımına küçültücü anlam yüklemenin moda olduğu bir dönemdeydik. Bu kolaycılığa karşı çıkanların o yıllardaki birkaç sözünü şimdi hatırlıyorum: “Doğrunun aşırısı olmaz, doğrunun aşırısı, daha doğru olandır.”

Bu sözler, Uğur Mumcu için söylenmiş gibi.

Gelip geçici kavgalardan, basın dünyasının kaçınılmaz sürtüşmelerinden bahsetmiyorum. Hattâ, nihayet tartışılabilir olan ideolojik doğrultulardan, siyasal tercihlerden de:

Uğur’un kimliği, kişiliği, tanımın en güzel özelliğiyle, en güzel anlamıyla “aşırıydı.”

Uğur, her zaman ve her durumda “aşırıydı.” Aşırı doğruluktu, aşırı namustu, aşırı yüreklilikti, aşırı duyarlılıktı, aşırı sadakatti, aşırı sorumluluktu, aşırı özveriydi, aşırı cesaretti...

Her Şey, Üzerine Vazifeydi

Bütün arkadaşları, Uğur’a “dikkatli olmasını” şu ya da bu nedenle mutlaka birkaç kez önermiştir. Önerenlerin tümü, önerilerinin dikkate alınmayacağını bilerek bu dilekte bulunmuştur.

Arkadaş olarak, bundan doğal bir yaklaşım düşünülemezdi. Ne denli yüce davalar için kavga verirse versin. Uğur bizim için öncelikle arkadaşımızdı. Bir köşe yazısından ibaret değildi. Eşi, çocukları vardı. Ve ne kadar tehlikeli uğraş varsa, ne kadar tehlikeli konu, tehlikeli düşman varsa, Uğur tümüyle en sert şekilde mücadele etmekteydi. Hepsine karşı ve aynı zamanda. Silâh kaçakçısından uyuşturucusuna, yerli-yabancı terör örgütlerinden devlet içindeki karanlıklara kadar. Dünyanın tüm pisliğiyle mücadele etmek sanki Uğur’un üzerine vazifeydi. Türkiye’dekiler yetmiyormuş gibi, Almanya’da, İtalya’da, Bulgaristan’da bile belanın üzerine üzerine giderdi.

Belki hepimizin zaman zaman, kimimizin çoğu zaman diğer insanlar için göğüslediği tehlikeleri, toplum adına ödediği kişisel faturaları, Uğur, “bir hayat tarzı” olarak benimsemiş ve hayatının her dakikasında yaşamıştı. Öyle büyük işler yapıyor, büyük özverilerde bulunuyor gibi değil... Gülerek, bazen kendini alaya alan ince bir mizahla, Sakıncalı Piyade’ye yaraşır kara bir mizahla.

Yirmi yıllık bir arkadaşlığın anıları. Siyasal tercihlerde bazen farklılaşarak, ama özde birlikte olarak... Hele Uğur’un misyonuna, inadına, cesaretine her zaman hayranlık duyarak.

Geniş bir dostlar çevresinde paylaşılmış umutlar ve umutsuzluklar, paylaşılmış keyifler ve kederler, sözcüklerle ve görüntülerle anılarda yarışıyor. Onları Uğur’la paylaşmış çok sayıda arkadaşı yaşadıkça, yarışmaya devam edecek.

Yeni “Senaryolar” mı?

Gene Türkiye’nin önüne “çok bilinmeyenli” bir denklem çıkarılıyor... Ne oldu, neden oldu, kim yaptı? İç mi, dış mı, ikisi birlikte mi? Bu suikastla onu izleyen bir suikast girişimi arasında bağ var mı? Cevabı verilemeyecek bile olsa akıllara takılan, yazılara dökülen sorular.

Benzer durumlar karşısındaki bir yaklaşım yöntemi, “menfaat ölçüsüyle” olaya bakmaktır: Ortaya çıkan sonuçlardan kimin hesabı,

menfaati var? Bu sonuçlardan ne beklenir, sonuçlar kimin hesabına gelir, kimin işine yarar?

Cinayet, eğer sanıldığı ve göründüğü gibi ciddi bir planlamanın ve organizasyonun ürünüyse, ilk varsayım şu olabilir:

Uğur Mumcu'yu hedef almanın hesabında, Türkiye'yi yeniden gerilime sürüklemenin, yeniden kutuplaşma yaratmanın, Türkiye'ye hız ve güç kaybettirmenin beklentisi vardır. Çünkü Uğur Mumcu'nun siyasal kimliği dikkate alındığında, suikast, doğal olarak ve büyük olasılıkla, onun tezleriyle antitezleri arasında bir gerilim, bir öfke yaratmaya dönüktür.

Somutlarsak, Mumcu, laikliği ve Atatürkçülüğü, onun içerdiği çağdaşlık, pozitivizm gibi değerleri, Atatürkçülüğün sol yorumlarını en güçlü şekilde simgeleyen bir kimlikti. Dolayısıyla olay laiklik, Atatürkçülük, çağdaşlık, pozitivizm gibi hassasiyetleri yüksek olmayan toplum kesitlerine (başka toplum kesitlerinin en azından bilinçaltında) mal edildi. Belki gerçeğin bununla hiç ilgisi yok, ayrıca bu mal edişin doğruluğu, yanlışlığı, haklılığı ve haksızlığı tabii ki bilinmiyor. Kaldı ki, bir kesitte yer alan dar çevrenin yapabileceğiyle, o kesitin tümünü sorumlu tutmak da yanlıştır.

Ama sonuç (bir "büyük hesap" varsa, bu hesabın sonucu), bir toplum kesitinin, bir başka toplum kesitini en azından bilinçaltıyla sorumlu görmesidir.

Dolayısıyla, gerilimdir.

Kimin İşine Gelir?

Suikast, bir büyük plan ve organizasyonun ürünüyse ve suikastın siyasal sonucu, farklı toplum kesitleri arasında gerginliğin, belki öfkenin oluşmasıysa, o zaman, şuna hükmetmek gerekir:

Suikast organizasyonunu yapanların amacı ve menfaati, Türkiye'de toplumun gerginleşmesidir; bir gerginlik ortamında yeni olayların şekillenmesi, gerginliğin büyümesidir.

Bir de şunu sormak gerekir: Türkiye'de böyle bir gerginliğin oluşmasında, gerilim ortamında öfke birikimlerinin şekillenmesinde, Türkiye'nin hız ve güç kaybetmesinde öncelikle kimin yararı olabilir?

Bu sorunun yanıtı nettir ve yanıtı, doğrudan doğruya, Türkiye sınırlarının dışına işaret eder.

İç Nedenler Olasılığı

Bir başka senaryo, çok daha basit bir neden-sonuç ilişkisinden kaynaklanmış olabilir:

Uğur Mumcu, en güçlü ve en karanlık menfaat şebekelerini hedef alan bir yazardı. Bu şebekeler, “düşmanları” olarak gördükleri bir insana ya da haklarında çok şey bilen ve açıklayabilmiş olan bir yazara bu suikastı düzenlemiş olabilir. Aynı şekilde, Mumcu, onun fiziksel varlığını yok ederek düşüncelerini cezalandırmayı amaçlayanların saldırısına uğramış da olabilir.

Her iki durumda da, bir büyük organizasyon, sınır dışı boyutu olan bir plan değil, daha çok ulusal özellikteki bir suikast söz konusudur.

Olayın nedenleri umarız yakın bir gelecekte aydınlanır. Türkiye’nin dış boyut taşıyan bir organizasyon karşısında mı olduğu, yoksa çıkar şebekelerinden ya da ülke içindeki bir hareketten kaynaklanmış bir terörün mü yaşandığı açıklığa kavuşur.

Ama her hal ve şartta, ister dış, ister iç kaynaklı olsun, bir “sonuç” ortadadır: Türkiye, gerginleşmiştir. Bu noktada Türkiye’nin ortak yararı, gerilimi artırmak değil yumuşatmaya çalışmaktır. Özellikle de kışkırtmaya kapılmamaktır.

Uğur Olsaydı

Evet, Uğur olsaydı, “provokasyona gelmeyelim” diye herhalde yazar, emperyalizmin benzer oyunlarından, geçmişteki örneklerden, dış kaynaklı tahriklerden söz ederdi.

Uğur olsaydı... Hayatını ortaya koyarak sergilediği cesaretin, namusun, özverinin milyonlar tarafından nasıl hayranlıkla izlenmiş olduğunu, nasıl anlaşılmış, paylaşılmış, benimsenmiş olduğunu Uğur görebilseydi... Uğruna hayatını verdiği düşüncelerin, milyonların elinde nasıl bayraklaştığını görseydi... O zaman, kendi hayatının yaşanmaya en değeni olduğunu, ölümünün bile, belki de, bu hayatı yaşamak ve bu sonuca ulaşmak uğruna katlanılabilir olduğunu düşünürdü.

31 Ocak 1993

## a) “Kültürümüz” Nerede?

“Batılı” Değiliz, “Doğulu” Değiliz, Peki Biz Neyiz?

İnsanların, dünyanın neresinde olursa olsun, hangi gelir düzeyini, eğitim özelliğini paylaşırsa paylaşsın, “ortak” tercihleri var. Temel önceliklerin sıralanması değişmiyor: İnsan, ailesini ve kendini yaşatmak, devam ettirmek istiyor. Bunu gerçekleştireceği ekonomik ortamı, güvenlik ortamını arıyor. İçinde yer aldığı topluma, toplumsal çevre ile ilişkilerine bakınca, bundan kıvanç duymak istiyor; birey olarak kendisinin bir anlam ve önem taşıdığına, yarattığı toplumun değerli ve doğru olduğuna inanmak istiyor.

Başka bir deyişle, insanın maddi olan ve maddi olmayan en temel ihtiyaçları, dünyanın her tarafında birbirine benziyor ve öncelik taşıyor.

Söz konusu ihtiyaçlar benzeşiyor ama, bunları karşılamanın yöntemleri farklılaşıyor. Üretimde, güvenliği sağlamakta, paylaşımda, ahlâk ölçülerinde, “hayat tarzında” değişik yaklaşımlar, insanın değişmeyen amacını, “mutluluğu” kovalıyor.

Bu farklı yaklaşımların kendi farklı kulvarlarında birbirleriyle bütünleşmesi sonucunda da, “sistemler” oluşuyor, büyük “modeller” biçimleniyor: “Batı Modeli”, “Asya Modeli,” şimdi dağılmış olan “Sovyet Modeli” gibi; gene büyük “ahlâk ve değer sistemleri” gelişiyor: “Protestan ahlâkı”, “İslam değerleri” gibi.

Bunların hepsi, aynı temel ve değişmeyen amacı, insanı daha mutlu kılmayı kendi değişik doğrultularında izliyor.

Altüst Olan Değerler

Sistemlerin ya da büyük modellerin yıkıldığı bir dönemdeyiz. Daha doğrusu, alışılmış modellerin yetersizliği ortaya çıkıyor; modeller üzerine yapılmış ve yapılan değerlendirmelerin eksikliği anlaşılıyor.

Bâzı birey ve toplum kavramları, her bakımdan yeni değerlendirmelerin ihtiyacına işaret ediyor. Birkaç örnek verilebilir:

“Doğu Modeli,” bir bölümüyle “İslam özellikli” olan model, sistem, hayat tarzı, sanıldığından daha kalıcı olduğuna dikkati çekiyor. Dünyanın geniş bir kesiminde kendini sürdürüyor; umut olmaya devam edebiliyor.

“Eski Sovyet Modeli,” sanıldığı kadar ya da gösterildiği kadar kötü olmadığı izlenimine şimdi bâzı toplumlarda yol açıyor. Bu, sistemin bütününü ya da sonucunu olumlu görmek seklinde değil. Kimse özgürlüksüzlüğün, diktanın özleminde değil elbette. Ama bu sistemin

güvenlik, eşitlik gibi özellikleri, kalıcı ve şimdi aranılan değerler olarak ortaya çıkıyor. Özellikle bu modelin eski ülkelerinde, eşitsizlik, işsizlik, güvensizlik, yokluk, suç eğilimleri, birer dev sorun niteliğiyle gündeme geliyor.

Ekonomik büyümeye ve bireysel özgürlüklere en elverişli ortamı yarattığı kanıtlanmamış olan "Batı Modeli" ise, en temel bir olumsuzluğunu, şimdi daha açık sergiliyor. Modelin eksikleri ya da "zaafı" bir türlü alt edilemiyor; ekonomi geliştikçe, bu zaaf da büyüme eğilimi gösteriyor: Ekonominin "motoru" olan bireycilik, toplumda bencillik ve duyarsızlık eğilimlerine de yol açıyor; yaygın yoksulluk kümeleri oluşurken, onların derdiyle varlıklılar ilgilenmiyor; model, şiddeti, ırkçılığı ve faşizmi her an hayata geçirebiliyor; cinayet, hırsızlık, uyuşturucu kullanımı, bireyin artan "yalnızlaşması" ve sonuçta mutsuzluğu, Batı modelinin, şimdilik "kaçınılmaz" gözüken bâzı sonuçları arasında yer alıyor.

Almanya ve Amerika

Mevcutların "en az kötüsü" diye de genellikle nitelenen Batı Modeli, iki öncüsünün peş peşe verdiği kötü sınavlarla dikkati çekiyor.

Her bakımdan Avrupa'nın "en güçlüsü" olan Almanya, zor bir sorunla ne zaman karşılaşsa, rayından çıkabileceği izlenimini yaratıyor: Doğusuyla birleşmenin ekonomik güçlükleri, başlangıç hesabını hayli aşan birleşme maliyeti, büyüyen işsizlik derken Almanya, bir anda Hitler öncesini andıran ırkçı-faşist titreşimlere sahne oluyor. Yaygınlaşan yabancı düşmanlığı, bir zamanların Yahudilerinin yerine, şimdi kendisine hedef olarak Almanya'daki Türkleri, Arapları, Afrikalıları alıyor: Faşist sapıkların taşlı sopalı saldırıları, hattâ cinayetleri katlanarak artıyor; Alman toplumunun sağlıklı çoğunluğunda endişe yaratıyor. Ama onu hareketlendirmeye, bu sağlıklı kesime ciddi önlemler aldırtmaya yetmiyor.

Kendi vatandaşına (zencilere) karşı ayrımcılık ve ırkçılık yapmanın ayıbından bâzı bölgelerinde abd hâlâ kurtulamıyor. "Batı Modeli"nin en zengini, aynı zamanda en eşitliksizini de oluşturuyor. Modelin ekonomik büyümesinde bir fatura gibi görünen toplumsal ve bireysel gerilim, şiddete olağanüstü yatkın insanlar üretiyor. Cinayette, silâhlı soygunda, cinsel saldırıda, uyuşturucu kullanımında, boşanmalarda dünya rekorları kırılıyor. Model, bir belirli çizgiyi aşmak için ömür boyu yarışan, sürekli buna koşullanan, aşamayınca da kendi haline terk edilen, kendini işlevsiz ve anlamsız gören varlıksız ve küskün yığınlarda, müthiş bir öfke birikimi

depoluyor. Bu birikim, bir belirli kıvılcım çaktığında, bireysel şiddetten hemen toplumsal şiddete dönüşebiliyor.

İnsanın mümkün olduğunca yaygın ve paylaşılan mutluluğunu ölçü olarak getirirsek, “Batı Modeli”nin de bu amaca eriştiği gözükmüyor.

“Bürokrasinin Demokrasisi”

Bu “modeller kargaşasında,” birbiriyle çelişen ve her biri bir noktada yetersiz kalan değer yargılarının arasında, Türkiye’mizin çok ilginç, çok değişik, herhalde çok zor olan bir konumu var. “Batı Modeli” desek, Batılı değiliz; “Doğu” desek, Doğulu değiliz. “Klasik İslam toplumu” özellikli değiliz, belki hiçbir dönemde olmadık. “Üçüncü Dünya’nın mazlum bir toplumu” desek, o da değiliz. Peki biz neyiz?

Üstelik bizim gelişme sürecimiz başkalarınınkinden çok farklı. Örneğin “demokrasi,” öncelikle Batı modelinin bir ürünü. Ama Batı’da demokrasiyi gene öncelikle burjuvazi gerçekleştiriyor; yani, kentlerde gelişen tüccar-sanayici-banker sınıfı. Bizde ise, bürokrasi demokrasiyi getiriyor; burjuvazisi olmayan bir demokrasi, bir tür “bürokrasinin demokrasisi” ülkemizde oluşuyor.

Geniş anlamıyla ahlâk ölçüleri (ethic), değer yargıları, ne Batı’daki gibi Hıristiyan ahlâkında yoğrulup biçimleniyor, ne de Doğu’nun bir bölümündeki gibi İslam ahlâkından kaynaklanıyor. Geniş anlamıyla İslam ahlâkını yerine getirdiğimiz, ekonomik büyümeye ve çağı paylaşmaya dönük cumhuriyetçi bir ölçüde Batılı ahlâk değerleri ise, bir türlü yerleşemiyor. Belki bürokratik demokrasi zorunluluğundan, belki burjuvazinin ve işçi sınıfının tarih sahnemizdeki gecikmişliğinden... Ama bu ahlâk ölçüleri de yeterince gelişmiyor.

Sonuçta, bir temel kimliğin, bir temel ahlâk ve değerler sisteminin eksikliği, her alanda, her düzeyde, toplumsal ve bireysel her tür ilişkide kendini duyuruyor.

Örnekler ve Sonuç

O kadar çok sayıda örnek var ki... Siyasetten, yönetimden davranış özelliklerine kadar.

Bir tanesi, hırsızlığa karşı son derece hoşgörülü bir yaklaşımı benimsemiş, özümsemiş olmamız. Böylesi, ne Protestan ahlâkının Batı modellerinde, ne İslam ahlâkının biçimlediği toplumlarda görülebilir: Devletten ve devlet aracılığıyla diğer vatandaşlardan çalmak, ortaklaşa “kayıtsız kalınan” bir durumdur. İsteyen vergi kaçırır, isteyen toplumun

ortak varlığından arazi çalıp gecekondu ticareti yapar, isteyen elektrik ve su şebekesinden özel hat çekip bedava kullanır, vb.

Bizim “değerler sistemimizde”, “ahlâk ölçülerimizde” bunlar fazla tepki yaratmaz. Belki de, vergi kaçakçılığına tepki göstermesi gereken toplum kesitlerinin, bir bölümüyle, kaçak elektrik kullanıp devletten arazi çalmalarından, ya da, kent arazisinin yağmalanmasına karşı çıkmaları gerekenlerin, bir bölümüyle, vergi kaçırmakla uğraşır olmasından.

Yani, hiçbir ahlâk sisteminin kabul etmeyeceği bir ortak suçluluğun yaygınlığından; kimsede başkasıyla uğraşabilecek konumun bulunmayışından. Yani, temel bir ahlâk ve değer sisteminin yokluğundan. “Doğru”, “yanlış”, “ayıp” gibi ortaklaşa benimsenmiş toplumsal ölçülerin eksiğinden.

Ne yazık ki, Türkiye’mizin “kimlik” sorunları, “ahlâk sistemi,” Batı ve Doğu modelleri arasındaki konumu, yeterince düşünülmüyor, incelenmiyor. Bu alanda ürkütücü bir bilgi ve ilgi eksiği var. Düşünce, makale, kitap eksiği var.

Batı’nın ve Doğu’nun kendine özgü doğrularını, güzelliklerini yeterince alamadan, ama Batı’nın ve Doğu’nun kendine özgü yanlışlarını, çirkinliklerini bol bol paylaşarak yıllar geçiyor, zaman tüketiliyor.

10 Mayıs 1992

Eksik Olan Bir Şey Var Türkiye’mizde

Selahattin Giz’in inanılmaz güzellikteki fotoğraf kitabı Beyoğlu-1930’a, aynı ölçüde güzel bir düşündürücü olan bir önsözü Demir Özlü yazmış. Bir yerinde şöyle diyor:

“Ama Beyoğlu’nu yıkan Doğu kültürü ya da (ulusal kültür) olmadı. Kültür dışı bir şiddet yıktı onu. Aynı kültür dışı şiddet, bugün Bursa’da ilk Osmanlı başyapıtlarından Yeşil Türbe’yi de yıkıyor.”

“Kültür dışı.” Demir Özlü’nün Türkiye’deki değerlerinin yıkılmasından sorumlu tuttuğu bu “kültür dışı olmak” özelliği, günümüzün de açıklamasını getirmiyor mu?

Geniş anlamıyla “kültür,” yani, toplumun temel değer ölçüleri, hayat tarzları, yaklaşım ve davranış biçimleri, mantık sistemleri, gelenekler yumağı, toplumun dokusu, atardamarları, kromozomları.

Çevremize bir bakalım: Kültür dışı olanın yıllar boyu, kuşaklar boyu estirdiği çöl rüzgârlarının kupkuru bıraktığı bir ortam... Değer ölçülerinde,

hayat tarzlarında, yaklaşımlarda ve davranışlarda çözülme, dağılma, yozlaşma.

Bir Gariplik Var

Hiçbir temel kurumu, kuruma benzemiyor. Hiçbir sosyal sınıfı, sınıfa benzemiyor. Politikacısı var, politikacı gibi değil; televizyonu televizyon gibi değil; sokakları var, sokaktan başka her şeye benziyor; parlamentosu var, çözüm üretmiyor; partileri var, siyaset yapmıyor; belediyeleri var, belediyecilikle ilgilenmiyor; ustaları var, işini kaytarıyor; okulları var, eğitmiyor; futbolcuları var, oynamıyor.

Sanki herkes, her kurum ve her kişi, üzerine iğreti duran bir role sıvanmış gibi; herkes, kendine ait olmayan, taşımaya hakkı olmayan bir kimliğe bürünmüş gibi.

Bir büyük sahnede irili ufaklı büyük oyuncular koşuşuyor, konuşuyor, bağrışıyor; kimse kimseyi dinlemiyor, kimsenin söylediği anlaşılmıyor; birileri eziliyor, başkaları yükseliyor; oyuncuların sahnede oynamakta olduğu oyun henüz yazılmamış bile. Herkes herkesten ve bizzat kendinden kopuk; hiçbir sözün, hiçbir işin mantığı yok; bu büyük sahnede amaç yok, iddia yok.

Hangi kuruma, hangi kuruluşa el atsanız, elinizde kalıyor, yolsuzluk eteklerinden dökülüyor. Hangi “mükellefin” defterini inceleseniz, içinden kaçırılmış vergileri çıkıyor... Yasalar, çiğnenmek üzere ve çiğneyenlerin affedilmesi için yapılıyor. Çiğnemeyenlerin ise “saf” yerine konması için.

Belki en önemlisi, bu büyük sahnede “tepki” yok. Ne olursa olsun, ne yapılırsa yapılsın, tepki gelmiyor.

İster, şehirlerin ortak varlığına el koyup gecekondu ticareti yap; ister cadde ortasında gökdelen yükselt; ister devletin ihtiyacı olmayan malları devlete satın aldırtıp “komisyonuyla” geçin; ister pis sularınla, zehirli atıklarınla denizleri, gölleri öldür; ister açıp doldurmadığın çukurlarla ve inanılmaz bir kayıtsızlıkla sokakları, meydanları harabeye çevir; ister toplumun sana emanet edilmiş parasını ihale oyunlarıyla yakınlarına dağıt, mümkünü yok, yaprak kımıldamıyor.

Gerçekten, ne oldu, neden oldu?

Ortalıkta hiçbir “ölçü” gözükmüyor. Başvurulacak “değer yargıları” bir bir yıkılmış. “Nirengi noktaları” yok olup gitmiş. Her şey “şirazesinden” çıkmış. Neden?

“Kültür Dışı” Olmak

Acaba, yasaklar ve cezalar yetersiz de, ondan mı?

Değil. Yasaklar ve cezalar toplumların “marjinal” kesimleri için öngörülür. Yani, toplumun çarpık işler yapmaya, suç işlemeye yatkın olan çok küçük kesimi, yasakların ve cezaların varlığıyla engellenir; daha doğrusu, sınırlanır. Yasakların ve cezaların etkinliği, gücü, işlevi bundan ibarettir. Yoksa bir toplumun geniş kesimleri çarpık işler yapmaya dönük durabiliyorsa, hırsızlık kimseyi fazla etkilemiyorsa, adaletsizlik, kaytarıcılık, ahlâksızlık olağan ve sıradan görülebiliyorsa, meşru sayılabiliyorsa, yasaklar ve cezalar çaresiz kalır. Çünkü onların etkisi, ancak marjinal bir kesimle sınırlıdır.

Toplumların büyük çoğunluğunun doğruyu yanlıştan ayırt etmesini sağlayan, onların temel değer sistemleridir, ahlâk ölçüleridir. Bir toplumun çoğunluğunu ya da tek bir insanı, işini kaytarmak imkânı varken kaytarmaktan alıkoyan, çalmak fırsatı varken çaldırmayan, haksızlıklara göz yummak rahatı varken, ona başkaldırtan, çirkinliklerin peşinde sürüklenebilecekken onu güzelliğin zahmetli arayışına yönelten, o toplumdaki ve insandaki “kültür değerleridir.”

Aynı şekilde, bir toplumun bu ortak kültür sistemi, toplumdaki insanların, “farklılaşmaları içinde bütünleşmelerini” kolaylaştırır; karşıtlıklar içinde diyaloğun, anlayışın, hoşgörünün var olmasını sağlar; büyük sorunlara ortak yaklaşımları, büyük çözümlerde uzlaşabilmeyi getirir; toplumun ortak paydalarını, ortak dokusunu oluşturur.

Türkiye’nin temel sorunu, “kültür sisteminin” zaman içinde tahrip olması, kendini yenileyememiş bulunmasıdır. Toplumun, temel değerlerden yoksun şekilde her tür çarpıklığa, her tür yanlışlığa yatkın özelliklere, dağınıklığa, yozlaşmaya, anlayışsızlığa, hattâ düşmanlıklara kendini açmasıdır. “Kültür dışı olmanın” tüm olumsuzluklarıyla, toplum ve birey hayatının her kesitinde, her alanda yerleşmesi, etkinliğini artırmasıdır.

Neden Böyle Oldu?

Toplumlarda kültür kimliğinin oluşumu ve temel ölçülerin yerleşmesi, büyük oranda, inanç sisteminin etkisiyle gerçekleşmiştir. Batı Avrupa, günümüzde de kendi kültür kimliğini “Hıristiyan-hümanist akımların bütünlüğü” olarak görür. Batı Avrupa’nın laiklik anlayışının bile, dinsel kültürün bâzı temel değerleri üzerine kurulduğu söylenebilir. Türkiye’de de, toplumun doğru-yanlış ölçüleri, benimsenmesi yahut sakınılması önerilen davranış biçimleri, tarih içinde ve öncelikle dinsel değerler sisteminden kaynaklanmıştır.

Türkiye, çağdaş devlete geçiş sürecinde, kültür sistemine yeni bir kaynak, yeni bir meşruiyet bulmanın zorunluluğuna düşmüştür. Çünkü yeni bir devlet modelini amaçlamıştır. Oysa var olan İslami değerler sistemi, aynı zamanda, bir "devlet sistemidir." Cumhuriyetçilerin amaçladığı yeni devlet, zaten bir devlet modeli bulunan mevcut kültür üzerine kurulamayacağından, cumhuriyeti gerçekleştirenler, yeni bir kültür ve değerler sistemine yönelmiştir. Geçmişin "dinsel kaynaklı" değer ölçülerinin "doğru-yanlış" tanımlarının yerine, şimdi, "devlet kaynaklı" ölçüler ve tanımlar getirilmiştir. Ne var ki durumun Hıristiyan özellikli Batı oluşumundan farklılığı, Batı'daki gibi sentezleri ve bütünlüğü olan geçişleri zorlamıştır. Bir "kopuş" gündeme gelmiştir.

Bu değişim, kısa bir süre etkili olmuştur. Cumhuriyet'in ilk dönemindeki heyecan ve idealizm, toplumun hiç değilse "öncü" kesiminde yeni bir "değerler sisteminin" varlığını mümkün kılmıştır.

Sonra, heyecan ve idealizm azaldıkça, "yeni," etkinliğinden ve işlevinden uzaklaşmıştır. "Eski" ise, zaten etkisinden uzaklaştırılmıştır. "Kültürsüzlük", "ölçüsüzlük" ortamı doğmuştur. Bu ortama, sivil toplum, demokrasi gibi kültür oluşumlarını destekleyici etkenlerdeki gecikme eklenmiştir. "Şehirleşmenin", "dışa açılmanın" özünde sağlıklı ama bunalımlı yansımaları da gelince, "kültür dışı" olmanın, değer sisteminden yoksun bulunmanın tüm olumsuzlukları, tüm hastalıkları toplumu sarmıştır.

"Entel" Bir Uğraşı mı?

Kültür sistemleri, değer yargıları, temel doğruluk ölçüleri ve benzeri kavramlar: Bunlar, soyut tartışmaların, sonuç vermeyen gevezeliklerin mi konusu? Son zamanların deyişiyle, hayattan kopuk "entel" tartışmaları mı?

Kesinlikle değil.

Günümüzde ülkeyi saran bütün olumsuzlukların, insanların güncel sorunlarıyla yaşanan bütün çaresizliklerin temelinde, bu "kültür dışı" kalmanın öncelikli yeri var. Değer sisteminden yoksun bir ülkede, siyasetin de, ticaretin de, insanlar arasındaki ilişkilerin de ancak bu kadarı olabiliyor. Var olan imkânlar en kötü şekilde, en azıyla kullanılıyor. Toplum, her an dağılmaya hazır, hattâ her an dağılmakta olan bir özellik taşıyor. Çünkü Türkiye'de "kültür değerlerinin" eksiği var. Hattâ yokluğu var.

Türkiye'nin temel sorunu, çözmenin çıkış noktası burada.

Bunu görmenin zamanı geldi ve geçiyor.

16 Şubat 1992

Yeni Yaklaşımları Düşünmek Zamanı

Avrupa'nın en az kitap okuyan ülkesi. Bu ayıptan bakalım ne zaman kurtulacağız.

Bilgisayar kullanımında "Batı Avrupa"nın sonuncusuyuz. Bu teknolojiden yararlanan yurttaşlarımızın oranı, diğer ülkelerden çok daha düşük.

Aynı sonunculuk durumu, üniversite mezunlarının oranında dikkati çekiyor: Batısı ve doğusuyla tüm Avrupa'da sonuncuyuz.

Bilimsel yayınlarda, üniversitelerin süreli yayınlarında, araştırma ve geliştirmeye ayrılan bütçelerde, hep en sonlardayız.

Sanat ve edebiyat eserlerinin basımında, kütüphaneye gidenlerimizin sayısında, tiyatro, sinema ve klasik müzik konserlerinin meraklılarında, sanat galerilerine aşina olanlarımızda, gene sonlardayız.

Bedeni büyüyen, kolları, bacakları gelişen, ama kafası ve beyni küçücük kalmış bir ülke mi olmaktayız?

Örneğin, kitap okumaktaki, bilimsel yayın yapmaktaki ve bilgisayar kullanmaktaki sonunculuğumuzla, Güneydoğu sorununu yıllardır çözüm yoluna koyamamak arasında bir bağlantı yok mu? Kent kargaşasıyla, çirkinliklerle, çöp yığınlarıyla ve gecekondu mafyası karşısında yenilgiyi böylesine kolay kabullenmekle, sanat duyarsızlığı doğru orantılı değil mi?

Seçkin semtlerde pis su atıklarının üzerinde seksek oynanıyor; hava zehirliyor; en basit konularda çözüm bulunmuyor; ciddi sorunlar karşısında ise düpedüz çaresiz kalınıyor.

Açıkçası, çağ atlamak şöyle dursun, çağın çok gerisindeki bir bilgi, metot ve organizasyon fukaralığı.

Yeni Bir Mantığın Gereği

Türkiye'nin, "bilgisayar mantığına" geçebilmesi lâzım. Bilgisayar mantığı, yani, çok özet olarak, insan düşüncesini en verimli, en etkili kılan ve en üst düzeyde organize eden mantık.

Yöntem konusunda geleneksel dağınıklığı bulunan, kendi düşüncesini ve eylemini organize etmekte zorluk çeken, etkinlik/verimlilik kavramından uzak kalmış bir özelliğimiz var. Okullarımızda "metot" öğretilmemiş; zihnimizde olayları "1-2-3" diye bölümlemek yerleşmemiş; eylemimizde adımları "1a-1b-1c" şeklinde sıralayıp planlamak alışkanlığı oluşmamış.

Bu alanda geleneksel birikimi bulunan, yüz yıldır ilkokuldan başlayarak öncelikle "metot" öğreten ülkeler bile, bilgisayar mantığının getirdiği yeni açılıma bir kurtarıcı gibi sarılıyor. Bilgisayar kullanımı, küçücük çocuklara

ilk öğretilen beceri oluyor. Bu teknolojinin sağladığı kolaylıklardan, verimden yararlanmak için değil sadece, öncelikle onun “mantığına” alışabilmek için. Etkinliği, verimliliği, organizasyon becerisini zihinlere ve bilinçaltına yerleştirmek için... Bu beceriyi insan kimliğinin bir ayrılmaz bölümüne dönüştürmek, hayatın her evresinde ve her alanında onun nimetlerinden bireyi ve toplumu yararlandırmak için.

Günümüzün Türkiye’si, öncelikle ve ivedilikle bilgisayar mantığına geçmek, bu mantığı hem çocuklarına hem yetişkinlerine benimsetmek durumundadır. Bilgisayar teknolojisinin yaygınlaşması ve ucuzlaması, tarihin açığını kapatmak durumunda olan bütün toplumlara eşsiz bir fırsat getirmiştir. Hele “verimlilik, etkinlik, organizasyon” açığı bulunan, “metotlu düşünceye” uzak kalmış bir toplum özelliğiyle, Türkiye’nin bu mantıktan kazanacağı çok şey var.

Türkiye’nin çağı paylaşması amaçlanmaktaysa, bilgisayar eğitiminin ilkokullara mutlaka getirilmesi, yaygınlaştırılması, yetişkinlerin bilgisayar kullanımına özendirilmesi, bu yönde desteklenmesi gerekiyor. Çağın mantığını özümsemeden, çağı paylaşan toplum olunmaz.

Kitap Okumayan “Çağdaşlar”

Türkiye’nin “bilim”, “sanat” ve “kültür” merkezi İstanbul’un haline bakın:

Diploma düzeyi en yüksek ilçe olan, nüfusu milyondan fazla Kadıköy’ün, üç tane kitapçısı yok. O zengin Şişli’de kırtasiye satışıyla ayakta durabilen birkaç melez kitabevi. Gündüzleri milyonluk olan Beyoğlu’nda tek bir kitapçı... Eminönü ilçesinin çoğu geçim derdindeki geleneksel kitapçıları. Başka semtlerde, birkaç iyi niyetli amatörün gene kırtasiye desteğiyle yaşam kavgası veren ufak kitabevleri.

Ankara’da, İzmir’de, bir elin parmaklarını geçmeyen kitapçılar. Anadolu ve Trakya kent merkezlerinde ancak adres sorup belki de bulabileceğiniz “kitap da satan” kırtasiyeciler.

Hepsi bu.

Kitap. Yani, yazarının bir ömür boyu çalışarak, yaşayarak, bireysel bedelini ödeyerek oluşturduğu bilgi, gözlem, duygu birikimini bir anda kitlelere sunabilen, bu birikimi kolayca paylaşmak fırsatını başka insanlara tanıyan o tılsımlı araç.

Kitap okumadan gelişebilmiş bir topluma dünya henüz tanık olamadı. Türkiye’nin de kitap okumadan gelişmesi söz konusu değil. Oysa biz hem

okumuyoruz, hem de geliştiğimizi sanıyoruz. Dolayısıyla, bizim gelişmemiz, işte ancak böylesi olabiliyor.

Gerçekten, zihni gelişmemiş kocaman bir çocuk olmayı kendimize yakıştırmıyorsak, daha çok yazmamız, daha çok okumamız, daha çok araştırma yapmamız, yazıp-okuduklarımızı daha çok tartışmamız gerekiyor.

Efendim, insanlar kitap almıyorsa, biz ne yapalım? Televizyondan vakit kalmıyor ki. Hem kitaplar da çok pahalı. Meraklısı kütüphaneye gitsin, vb.

Dünyanın en çok okuyan ülkelerinden İngiltere'de, kitap, dergi ve gazeteden "katma değer vergisi" alınmamıştır. Bu verginin yayınlara getirilmesi bu yıl nihayet düşünülmüş, ancak büyük tartışmalara ve yaygın tepkiye neden olmuştur. Bir başka "çok okuyan" ülkede, Fransa'da, kitap, dergi ve gazete devletin özel desteğine sahiptir; kullandığı kâğıdın fiyatından ulaştırma giderlerine kadar "sübvansiyon" alır. Gene bu ve benzeri ülkelerde, kitabın tanıtımı ve milyarlarca lira değerindeki dolaylı reklamı, tüm devlet radyo ve televizyonlarından, hattâ özel televizyonlarından çok yoğun biçimde yapılır. Bir "kamu hizmeti" anlayışıyla, bir "toplumsal görev" bilinciyle bu yapılır.

Türkiye'nin fukara yayınevleri ise, en küçük bir destekten yoksun olarak, kitap okumayan bir topluma kitap okutmaya çalışır. Fukara üniversiteler, bilimsel bir süreli yayın için, bir araştırmayı bastırabilmek için bütçe cambazlığı yapar. Sonuçta, Türkiye, kitap ve araştırma yayınında ve kişi başına kitap tüketiminde tüm Avrupa'nın en son sırasında çakılıp kalır. Üstelik aynı Türkiye'nin sorumluları, "öncü ülke" olmaktan, çağ atlamaktan söz eder.

Bizde pek moda olan bir "Batı özentisi" vardır: Bütün dükkânlarımızın adı ya İngilizcedir ya Fransızca. Siyasal liderlerimiz, çoğu yanlış kullanılmış yahut yanlış telaffuz edilmiş İngilizce sözcükleri, İngilizce tanımları cümlelerinin arasına sıkıştırıverir. Böylece, ne kadar "bilgili" ve de "çağdaş" olduklarını gösterir. Futbolun "Avrupai" olanını isteriz; "Avrupalı gibi davranmak" bir övünç nedenidir, vb.

Bu yaklaşımı ve özentiyi her zaman yadırgamışımdır da, itiraf edeyim, bir alanda benzer bir kompleks hissederim: Avrupa'nın, Amerika'nın herhangi bir "orta boy" kentinde sıra sıra dizilmiş kitapçıları dolaşırken, yüzlerce, binlerce kitabın, süreli yayının raflarda sergilenişine bakarken ve kitapçıları günün her saatinde dolduran kitap meraklılarını özenerek, imrenerek izlerken.

Eğer bu kentlerde sular kesilmiyorsa, caddeler çukurlarla bezenmiş değilse, şehirleşme adına çirkinlikler yükseltmiyorsa, insanlar otobüs kuyruklarında saatler tüketmiyorsa, çevre kirliliği bunaltmıyorsa, “organize” yaşamanın nimetleri paylaşılıyorsa, bütün bunların, o kitapçılarla, o kitaplarla, o araştırmalarla ve o kitapçıları dolduranlarla çok yakın ilişkisi vardır.

Yeni Yaklaşımlar İhtiyacı

Çağı paylaşmak iddiasının sahibi olacaksa, Türkiye’nin yeni bir mantık geliştirmeye, yeni yöntemler oluşturmaya, yeni yaklaşımlar benimsemeye ihtiyacı var.

Çevremize ve kendimize daha dikkatle bakmak, yeni sorular sormak, yeni yanıtlar aramak, yeni tanışmalar başlatmak durumundayız.

“Alıştırıldığımız”, “doğru sandığımız” çok şey, doğru değil.

İşin kötüsü, hiçbirinin değişmeyeceğine, farkına varmaksızın, bilinçaltında şartlanmışız. Hareketsiz kalmışız. Kalitesizliğin ve çapsızlığın kurallarına teslim olmuşuz. Bir yandan da “geliştiğimizi” sanmışız.

Gerçekten “gelişme” olacaksa, büyük bir beden üzerine yerleştirilmiş küçük bir beyinle Türkiye yetinmeyecekse, yeni bir mantığa, yeni bir metoda, yeni bir yaklaşıma ihtiyaç var. Bir de, kitabın ve kitapçıların çoğalmasına.

5 Aralık 1993

Kudüs’te Bir “Osmanlı” Tartışması

Uluslararası bir platformda, başka ülkelerin temsilcileriyle tartışırken, bazen göğsünüzü gere gere Türkiye’den söz edersiniz. Kendinizi methetmenin sevimsiz görünümünden kaçınarak, ölçüye dikkat ederek, ama üstünlüğünüzün keyfini de çıkararak, bu keyfinizi karşınızdakine usulünce hissettirerek kendi toplumunuzu, kendi insanlarınızı anlatırsınız.

Benzer durumlar ne yazık ki pek sık yaşanmaz. Uluslararası platformlarda genellikle savunmada olan bir ülkedir, Türkiye. Ama bazen bunun tersi de olabiliyor: Avrupa Konseyi, 1992’nin temel sorunları arasında “hoşgörüyü” inceliyor. Dinler arasında, siyasetler, ırklar, insanlar arasında hoşgörü. Dünyanın ve Avrupa’nın buna şiddetle ihtiyacı var. Yabancı düşmanlığı ve ırkçılık Avrupa’da büyüyor. Balkanlar’da tarih sanki yeniden yaşanıyor, milliyetçilik Yugoslavya’yı paramparça ediyor. Eski Sovyetler’de, yeni “bağımsız” devletler birbirine saldırıyor. Hemen

hepsinde, çoğunluk-azınlık sorunları, hattâ kavgaları var. Dünyanın başka kesimlerinde durum farklı değil, Arap-İsrail anlaşmazlığı tüm acılarıyla olduğu yerde duruyor. Asya'da, Afrika'da, inanç ve ırk temelindeki hoşgörüsüzlük toplumları kasıp kavuruyor.

Avrupa Konseyi'nin bu çerçevedeki çalışmalarının ilki, "dinsel hoşgörü"yü ele alıyor. Farklı inançlara sahip insanların aynı toplumda ve hoşgörü içinde yaşamak becerisi ya da beceriksizliği.

Konsey, bu toplantıyı en anlamlı mekânda, dinlerin yüzyıllarca barış içinde birlikte var olduğu –günümüzde ise, birbirine girdiği– Kudüs'te gerçekleştirdi. Konu "dinsel hoşgörü" olunca, tabiatıyla, tarihin güzel örneği, onurlu mirası olarak, Osmanlılar gündeme geliyor. Osmanlılar ve onların deneyimini günümüze taşıyan Türkiye.

Osmanlıların "Akılcılığı"

Osmanlılar, dinsel hoşgörünün tarihteki en başarılı örneği. Genel olarak, mukayeseli olarak Osmanlılar, yüzyıllar boyunca Avrupa'nın bu alanda en ileri, en insancıl, en hoşgörülü sistemini yaşatıyor.

Tabii ki zaman zaman sapmaları, çarpıklıkları da bulunan bir sistem. Ama Avrupa uluslarının birbirini din kavgalarıyla kırdığı, Yahudileri engizisyonla, sürgünle ve toplu ölümlerle "cezalandırdığı" bir çağda, Osmanlı hoşgörüsü, bir uygarlık ve insanlık dersi gibi çevresini aydınlatıyor.

Farklı inanç kümelerinin birlikte ve mutlu yaşamaları için Osmanlıların basit bir formülü var: Onların dinsel kimliğine saygılı olmak ve dinsel özgürlüğünü tanımak. Her cemaat, kendi dinsel yapılanmasını ve eğitimini, kendi dinsel temsilcilerini bizzat belirliyor. Devlet bu özgürlüğün uygulanmasına karışmıyor; tam tersine, onu kolaylaştırıyor ve güvence sağlıyor. Farklı inanç topluluklarının inançlarını değiştirmek, onlara çoğunluğun, devletin inancını kabul ettirmek gibi bir çabaya girmiyor. Bu temeller üzerinde, Osmanlıların altı yüzyıla yakın başarılı sonuçlar veren dinsel hoşgörü sistemi yükseliyor.

Kudüs'teki toplantıda Osmanlı deneyimini anlatırken, bunun "nedenlerini" açıklamaya çalıştık: Her şeyden önce, "akılcılık" geliyor. Osmanlılar, farklı dinlerin büyük oranlara ulaştığı bir inanç mozaiğini barış içinde yönetmek durumunda. Nüfusun önemli kesitleri Müslüman değil. Devletin kurucusu Osman Bey'in ölümünde, 1317'de, Osmanlı tebaasının üçte biri Hıristiyanlardan oluşuyor. Bu oran, imparatorluk Doğu'da genişlemezden önce, yüzde 50'ye yaklaşıyor. Sonra, Ortadoğu'nun İslam

toplumlarının katılmasıyla, yüzde 50-40 arasında bir değişim gösteriyor. Böyle bir yapının yönetilmesi, ancak hoşgörüyle mümkün olabiliyor.

Hoşgörü ve Büyüme

Osmanlıların hoşgörülü yaklaşımı, imparatorluğun daha kolay büyümesini de kolaylaştırıyor. Osmanlılar bir yandan daha ileri bir ekonomik ve sosyal düzeni genişleme döneminde temsil ederken, öte yandan, dinsel özgürlüklerin güvencesini getirebiliyor. Fransız düşünürü Roger Garaudy, Osmanlı fethinin Balkanlar'da ve Orta Avrupa'da "kabul görmesini" açıklarken, özetle şöyle yazıyor:

"... Çözülme halindeki bir kölecilik âlemine ya da ufak parçalara bölünmüş ve hareket yeteneğinden yoksun kalmış bir feodal âleme, fetihlerin daha yüksek ekonomik ve sosyal örgütlenme biçimleri getirmiş olması, zaferin tayin edici faktörüdür. Halkın çoğunluğu için İslam fethi, güvenlik demekti..." (R. Garaudy, İslam ve Sosyalizm, s. 10, 19).

Tarihçi Edouard Perroy, Osmanlı genişlemesinin Batı'daki özelliklerini incelerken, "İlk Osmanlıların komşu Hıristiyan halkların işbirliğini ya da tarafsızlığını sağlamış oldukları şüphesizdir," diyor. "Toplum düzeninden yararlananlar sadece Müslümanlar değildi. Hıristiyan tebaa devletin koruduğu bir topluluğu meydana getiriyordu." (E. Perroy, Histoire Generale des Civilisations, c. III, s. 535)

"Hoşgörü," Osmanlıların hem başka topluluklarca kabullenilmesini ve dolayısıyla genişlemesini kolaylaştıran, hem de çok unsurlu bir imparatorluğun barış içinde yönetimini mümkün kılan temel tercih olarak beliriyor.

Dinsel hoşgörünün "akılcılık" özelliği, ekonomide de dikkati çekiyor: Müslüman olmayan Osmanlı tebaası, malûm, askere gitmiyor. Bu nedenle de, devlete özel bir vergi, "cizye" veriyor. Nüfusun yaklaşık üçte biri tarafından ödenen bu vergi, devlet gelirlerinde çok önemli bir yer tutuyor. Dolayısıyla, Osmanlılar, Hıristiyan ve Musevi nüfusu İslamlaştırıp vergi kaynağını kurutmak gibi bir davranıştan uzak duruyor.

"Akılcılık," dinsel hoşgörünün önemli bir nedeni. Ama daha köklü nedenler, Osmanlıların kültür kimliğinde ve inanç dünyasında dikkati çekiyor.

Uygarlık Birikimi

Osmanlıların "dinsel hoşgörü" örneği olarak tanımlanması, onların kültür kimliğiyle yakından bağlantılı. Osmanlılar, her şeyden önce, bir İslam topluluğu. Bu kültürün temsilcisi ve bir dönemdeki öncüsü. Ama

sadece tek bir kültürü değil, çeşitli kültürleri Osmanlı kimliği yansıtıyor: Osmanlıların özelliği, Anadolu kültürlerinin ve öncelikle Bizans kültürünün de uzantısı olmaları. Devlet yönetiminde, toprak sisteminde, mimaride, Bizans izleri var. Fatih Sultan Mehmet, kendisini hem İslam âleminin, hem Doğu Roma'nın imparatoru olarak niteliyor.

Bizans'ın yanı sıra, Orta Asya'dan uzanıp gelen Türk kültürleri, İran kültürü, İslam aracılığıyla Arap kültürü, Osmanlıların "kültür sentezinde" yerlerini alıyor. Osmanlıların kimliği, farklı akımların katkısıyla oluşmuş bir İslam sentezini yansıtıyor.

Değişik uygarlıkların mirasçısı olmak, İslam'ın çerçevesinde, hattâ potasında farklı kültür kimliklerini bir araya getirmek, sonuçta, "hoşgörü özelliğinin" öne çıkmasını kolaylaştırıyor. Bu özelliği geliştiriyor. Tek unsurdan oluşmuş bir kültür kimliğine kıyasla, hoşgörü anlayışını ve ihtiyacını çok daha etkili kılıyor.

Ve, Kudüs'teki Avrupa Konseyi çalışmasında Avrupalı uzmanların belirttiği gibi, İslam dini, tarih içindeki örnek ve uygulamalarında, Hıristiyanlığa ve Yahudiliğe kıyasla diğer dinlere karşı çok daha hoşgörülü ve insancıl yaklaşımlara sahip. Osmanlıların yanı sıra Abbasilerin de büyük bir hoşgörü örneği yarattıkları belirtiliyor.

Osmanlılardan Türkiye'ye

Günümüz Türkiye'sinin, dünyadaki İslam geleneğine sahip toplumlar arasındaki tek "laik" ülke olması, Osmanlı geçmişimizden ayrı düşünülebilir mi?

Genç cumhuriyetin bir dinsel hoşgörü mirasının, bir belirli kültür yapısının üzerinde yükselmesi, hiç kuşkusuz, laikliğin benimsenmesini ve uygulanmasını kolaylaştırıcı bir faktör.

Günümüzdeki laiklik anlayışı, sadece "başka dinlere, inançlara karşı" bir hoşgörünün, bir tarafsızlığın ifadesi değil. Devletin, çoğunluk dinini paylaşan vatandaşlarına karşı da, onların dindar olup olmamasına bakmaksızın, aynı hoşgörüyü ve tarafsızlığı koruyabilmesi, günümüzün laikliği.

Türkiye, laik özellikleriyle, şu sıralarda çok konuşulan ve "örnek", "model" niteliği gündeme gelen bir ülke. Hem Ortadoğu açısından, hem de eski Sovyet cumhuriyetlerinin İslam özellikli olanları açısından, Türkiye büyük önem taşıyor. Bunu belirtirken, bizdeki laiklik uygulamasının kusursuz olduğu iddiasında değiliz. Türkiye, hâlâ var olan ve laiklikle bağdaşmayan uygulamalara son verirken, bir yandan da, laikliğin demokrat

yorumunu geliştirmek durumundadır. Laiklik, geçmişin “yasakçı”, “dışlayıcı”, “baskıcı” anlayışından çıkabilmelidir. Laikliğin “çoğulcu”, “özgürlükçü”, “demokrat” yorumuna Türkiye artık ulaşabilmelidir. Laiklik, bütün farklı hassasiyetler için “kendi özgürlüklerinin güvencesi,” onların tercihlerine “kimsenin baskı yapamayacağının” göstergesi olabilmelidir. Bu anlayışa tartışmalı bir alandan örnek verilebilir: Çağdaş ve demokrat yorumuyla laiklik, başörtüsü kullananın bu tercihinin de, kullanmayanın tercihinin de “ortak” güvencesi olabilmelidir.

Kudüs’ten Sonuç

Osmanlı dinsel hoşgörüsü günümüz ölçüleriyle “mükemmel” olmayabilir; Türkiye’nin “laiklik” anlayışı geliştirilmeye muhtaç gözükebilir.

Ama tarih içindeki Osmanlılar da, günümüzün Türkiye’si de, bu çok önemli alanda, çağımızın temel bir sorunu olan dinsel hoşgörüde, örnek ve model niteliği, önceliği taşıyor.

Tek tanrılı dinlerin yüzlerce, binlerce yıllık kutsal mekânlarıyla iç içe yaşadıkları Kudüs’teki Avrupa Konseyi toplantısında, güzel örneği, olumlu örneği Osmanlılar veriyor, Türkiye veriyor.

22 Mart 1992

Toplumun Üzerindeki “Vesayet” Kalkarken

Herhalde farkındasınız, herhalde farkındayız, çok önemli bir değişim yaşanıyor Türkiye’de. Son üç-dört yılda işaretlerini veren, ilk adımlarını atan bir süreç, hızlanarak gelişiyor. Türkiye’de demokrasi, rejim ve sistem, sonunda, bürokrasinin “vesayetinden”, “gözetiminden”, “denetiminden” çıkıyor.

Çağdaş Türkiye’nin çözümlenmesinde, özellikle Amerikan siyasetbilimcilerinin kullandığı bir model ve bir tanım vardır: “Vesayet sistemi.” Buna göre, cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, bir “vesayet sistemi” ülkemizde oluşmuştur. Asker-sivil bürokrasisinin vesayeti altında, “siviller” de ülkenin yönetiminde yer almaya başlamıştır. Böylece, 1923’te kurulan Cumhuriyet rejimi, “sivil” olmayan, ama hiç değilse görüntüsünde “sivil” özellikler taşıyan, kendi kişiliğine özgü bir rejim olarak tarih sahnesine çıkmıştır.

1920’lerin zor koşullarında, vesayetten başka bir şey belki düşünülemezdi. Osmanlı devletini yönetenler, Osmanlı düzeninin

“seçkinleri,” bürokratlardı. Padişahın yanı sıra, sivil ve asker bürokratlardan oluşan bir seçkinler zümresi, ülkenin kaderine yön vermekteydi. Her şey, bu bürokrat kadronun içinde başlayıp bitmekteydi: Siyaset, kimi dönemde gelenekçi bürokratlarla değişimci bürokratlar arasında bir mücadeleydi; kimi dönemde milliyetçi bürokratlarla uzlaşmacı bürokratlar arasında. Kültür tartışmalarının iki tarafı, “İslamcı” bürokrasi ile “Batı yanlısı” bürokrasi olagelmişti. Sivil güçler –bürokrasi dışındaki toplum kesitleri– ya ortalarda yoktu ya da olsalar bile, etkileyebildikleri bürokratlar aracılığıyla sınırlı bir işlev taşıyorlardı.

Döneme ilişkin araştırmalara göre, genç Cumhuriyet, Osmanlı bürokrasisini, “yüzde 90” oranında devralmaktaydı. Bir zamanın Osmanlı bürokrasisi neredeyse tam kadroyla, şimdi Cumhuriyet bürokrasisi olmuştur.

Derin Bir Güvensizlik

Böylece, bürokrasinin vesayeti altındaki bir cumhuriyet rejimi oluştu. Rejimin başlıca özelliği, bürokratların, sivillere karşı engin güvensizliğiydi.

Siyasal partiler kurulacaksa, bunu, bürokrat kadrolar –emekli paşalar, valiler vb.– kuracaktı; iktidar kendilerindeydi, muhalefet de kendileri olacaktı. Kendilerinde olan muhalefet –Serbest Fırka örneği– vesayetin dışına doğru meylederse, parti derhal kapatılacaktı. Basın, sendika ve benzerleri mutlak bir gözetim altında tutulacak, gereğinde takrir-i sükûn çıkarılarak susturulacak, dağıtılacaktı.

Vesayetin çapı ve güvensizliğin boyutları öylesine büyüktü ki, tek partinin il başkanlıkları bile, devletin valileri tarafından üstlenilmişti. Gene bir valinin sözleriyle, “Bu memlekette komünizm olacaksa, onu da biz yaparız...” diyecek kadar, Türkiye’nin bürokrasisi, kendi egemenliğine, kendi rolüne ve gücünün tartışılmazlığına güvenmekteydi... Ve sivillere o ölçüde güvenmemekteydi.

Türkiye’de devirler değişti, bürokrasi karşısında başka güç odakları oluştu, çok partili düzen geldi, ama rejim, “vesayet” özelliklerinden kurtulamadı. Güvensizlik, vesayetin temel bir özelliği olarak sürdü gitti. “Siviller” haddini bilmezse, sınırını aşarsa, müeyyide hazırdı. Rejimin “asıl” sahibi olan bürokrasi hemen duruma müdahale edecek, sivillere haddini bildirecek, işleri yeniden düzene sokacaktı. Bir bakıma, 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül, bu vesayet rejiminin doğal uzantıları olacaktı.

Vesayet rejiminin iki büyük özelliği var:

İlki “oyunun kurallarını” bizzat belirlemesi; kendi “doğrusuna” göre sınırları çizip temel tercihleri yapması.

İkincisi, “zihinleri” vesayetinin altına alarak, neyin nereye kadar düşünülebileceğini, neyin hiç düşünülmeyeceğini saptaması. Buna göre düşünce “tabuları” oluşturup düşünce “dokunulmazlıkları” getirmesi.

Vesayet rejiminin ilk özelliğine büyük örnek, Türkiye’nin anayasalarıdır. Bu anayasaların tümü, bürokrasi tarafından gerçekleştirildi. Bürokrasi, kendine göre oyunun kurallarını koyup sivillere, “hadi oynayın” dedi. Demokrasi, siyaset, bireyin hakları, özgürlükler, emeğin hakları, her şey, bürokrasinin belirlediği ölçüler içinde var olabildi ya da olamadı.

Bâzı Düşünce Kalıpları

Zihinlerin vesayet altına alınması, izahı ve örneklemesi daha zor bir olgu. Zaman içindeki ısrarlı şartlamalarla, insanlara bâzı düşünce kalıpları, bâzı “doğrular” ve “yanlışlar” kabul ettirildi. Davranış biçimleri ve ölçüler, tanımlar zihinlere yerleştirildi. Modern devletin oluşumu bürokrasinin vesayetinde gerçekleşirken, zihinler de aynı vesayetin altında yoğruldu. Örneğin “ilerici”, “gerici” tanımlarının ve ayrışımının içeriği böylece belirlendi. “Çarşaf yırtmayı ilericilik sanmak” buralardan kaynaklandı. Bir “başörtüsü sorunu,” aynı ilericilik-gericilik anlayışının yadigârı olarak günümüze kadar sarktı. Ya da bu zihinsel vesayet, bize bâzı şeyleri düşünmemek, bâzılarını görememek özelliğini verdi. Örneğin, Diyanet İşleri Başkanlığı’nı kurduk. Toplumun dinsel ihtiyaçlarına destek olduk ama, Alevi mezhebinden milyonlarca yurttaşımızın bu destekten yoksun bırakılması, neredeyse dışlanması, toplumu yönetenleri, hattâ düşünürlerimizi rahatsız etmedi. Ya da, bir Güneydoğu sorununa bürokrasinin zihnimize yerleştirmiş olduğu kalıplara hep baktık ve çok şeyi göremedik, anlayamadık.

Günümüzün Türkiye’si, bir tarihsel vesayetten uzaklaşmanın işaretlerini veriyor. Bu bir anda, kendiliğinden ve kolay olmadı. Ama oluyor.

Bir yandan, toplumun gelişimi, demokratikleşme doğrultusunda yıllarca verilmiş mücadelenin birikimi. Öte yandan, dünyadaki gelişmeler ve her şeyin sorgulandığı, her şeyin yeni baştan düşünüldüğü bir çağın başlaması.

Yeni Bir Dönem

Bütün bunlar, üç-dört yıldır Türkiye’de yeni arayışlara, yeni düşüncelere ve yeni soru işaretlerine yol açtı. Giderek, hızlanan bir demokratikleşme sürecini başlattı. Bugün, artık, bu sürecin köklü adımları bile, toplumda genel bir uzlaşma içinde atılabiliyor.

Özetle Türkiye'nin rejimi, demokrasisi ve belki tümünden önemli olan, insanların zihinleri vesayetten uzaklaşıyor.

13 Aralık 1991

Laiklik: Çatışma Konusu mu, Uzlaşma Platformu mu?

Başkaları başarıyla uyguluyor, sorunun üstesinden geliyor:

Farklı düşünceler, farklı inançlar, farklı hayat tarzları bir arada ve barış içinde yaşayabiliyor; çelişkiler ve zıtlaşmalar demokrasinin doğal sınırları ve kuralları içinde kalabiliyor. "Laiklik," bu anlayışların temel bir unsuru olabiliyor. Amerika'da oluyor, Fransa'da oluyor, vb.

"Biz Türküz, biz Müslümanız, dolayısıyla biz bunu beceremeyiz, bize göre değil" demek, kendimize ve yaygın inancımıza karşı haksızlık olmuyor mu? Hele Malaysiya'nın laiklik girişimi kökleşirken; özgürlük yolundaki Filistin bunu başarmaya adaylığını koyarken?

Türkiye, laikliği bir kavga konusu yapmaya devam edecek mi? Pek de iyi tanımlanamamış bir "laiklik" ölçüsüyle toplumu ikiye bölme merakı sürecek mi? Bu ölçüyle bölünenleri kışkırtmanın, hattâ birbirine düşman etmenin bilinçli-bilinçsiz çabaları sürecek mi?

Ya da bizim insanlarımız, hayli gecikmiş de olsalar, laikliği bir barış faktörüne, bir uzlaşma platformuna, "farklılıklar içinde bütün olabilmenin, birlikte yaşayabilmenin" yönetimine dönüştürebilecek mi?

70 Yıla Yakın Süre

Laikliğin benimsenmesinden 70 yıl kadar sonra, bir laiklik sorununun bu özellikleriyle hâlâ var olması, "laikliği" pek de becerememiş olduğumuzu göstermiyor mu?

Yoksa "laiklik," ancak "demokrasiyi, temel hak ve özgürlükleri" benimseyen toplumlarda mı başarıyla uygulanabiliyor?

Düşünsel, siyasal, sosyal, bireysel ve dinsel özgürlükler "bir bütün olarak" özümsendiğinde mi laiklik kendinden beklenen işlevi tam olarak gerçekleştiriyor?

Bir yandan "laiklik" ilkesi benimsenirken, öte yandan demokrasiyi, insan haklarını ve düşünsel-siyasal-sosyal özgürlükleri göz ardı etmiş bir düzen, sonuçta sadece demokrasisinde değil, laikliğinde de mi "yetersizliğe" kendini mahkûm ediyor?

Laikliğin "tek cümlelik", "tek" bir tanımı olabilir mi?

“Laik olan-laik olmayan” etiketi üzerlerine kondurulmuş tarafların çatışması Türkiye’de körüklendiğinde, bundan kim kaybeder? Bu tür ayrışmaların ve çatışmaların, bâzı gerçekleri topluma unutturmak, bâzı sorumluları toplumun gözünden saklamak gibi bir işlevi geçmişte olmuş mudur?

Bu soruların cevabını vermek bir yana, yanıtını “aramak” bile bizim “pek demokrat” ortamımızda kolay değildir. Benzer konuları kurcalayan “tehlikeli” yurttaşı bir çırpıda “din düşmanı” ilân etmek de mümkündür. “Atatürk düşmanı” bellemek de.

Türkiye, “Çözmek” Zorunda

Bu sorunu çözmemiz gerek. Türkiye’nin özel bir konumu ve özel zorlukları bulunduğu açıktır. Dinsel nitelikli bir devlet anlayışını yüzlerce yıl uyguladıktan sonra, laik özellikli bir devlet modelini gerçekleştirmek kolay değildir. Sağladığı büyük imkânların yanı sıra, köklü sorunlara da yol açması doğaldır. Doğal olmayan, bu sorunları çözmekte bunca yıldır süregelen başarısızlıktır. Cumhuriyet’in 70. yılında hâlâ “laiklik elden gidiyor mu, gitmiyor mu” sorunuyla uğraşılması, hepimizin ortak ayıbıdır.

Soruna yakından bakmaya çalışalım:

Türkiye’nin kendi kimliğini devrim yoluyla yenileyişi ve dinsel esaslara dayalı bir devlet modelinden tümüyle dinsel özellikli kültür ve değer ölçülerinden cumhuriyetçi esaslara, kültüre ve değer ölçülerine geçmiş olması, doğal olarak, baskıcı yöntemleri de beraberinde getirmiştir. Türkiye’nin o dönemdeki koşullarında ve ihtiyaçlarında bunun başka türlü olabileceğini düşünmek, gerçekçiliğin dışına çıkar. Ne var ki, aynı baskıcı yaklaşımın uzun yıllar kendini sürdürmesini doğal kabul etmek de, gerçekçiliğin dışına düşer. Oysa getirilen ve son tahlilde elbette Türkiye’nin yararına olan yeni anlayışlar, siyasal, sosyal ve dinsel özgürlükleri çok uzun süre sınırlamıştır. Cumhuriyetin ancak 23. yılında tek parti rejiminden vazgeçilebilmiştir; ancak 39. yılında sendikal haklar gelebilmiştir; ancak 40. yılında sosyalist parti kurulabilmiştir. Dinsel özgürlüklerin gelişimi ise, doğrudan doğruya demokrasinin ve çoğulcu anlayışların gelişmesiyle paralel olmuştur.

Bu süreç içinde, toplum, laikliğin doğru ve demokrat yorumunu yerleştirmekte zorluk çekmiştir. Bir “uzlaşma platformu, bütünleşme faktörü” olması gereken laiklik, tam tersine, köklü bir ayrışma ve kavga konusuna dönüşmüştür. Farklı hassasiyetlerin birbirini anlamasında değil, birbirini dışlamasında, birbirini baskı yöntemiyle sindirmesinde

kullanılmıştır. Bugün bile, bâzı “laiklerin” ya da “laik olmayanların,” örneğin “türban” konusunda, giyim konusunda, karşılıklı olarak birbirlerine uyguladıkları baskılar, sağlıksız ölçülerle ayrışmanın örneğidir. Benzerine, laikliğin hiçbir başarılı uygulamasında (Amerika, Fransa, vb.) rastlanmaz. Gene bu süreç içinde, “laiklik sorunu,” ekonomik, sosyal ve siyasal gericilik tarafından, kendisini rahatsız eden ilerici akımlara karşı özellikle 1950 sonrasında kullanılmıştır. “Dinsizlik” ve benzeri iddialarla, bu akımların karalanmasına, toplumdan soyutlanmasına çalışılmıştır. Günümüzün Türkiye’sinde bile laiklik sorunu vardır; laiklik hâlâ bir çatışma konusudur. “Laikliğin elden gittiği” ya da “dinin elden gittiği” varsayımlarıyla birbirine karşı baskıcı ve yasakçı olmaya şartlanmış birikimler azımsanmayacak bir düzeydedir.

“Çözüm” Nerede Aranabilir?

“Laikliğin” çok kısa, çok net tanımını yapmak kolay değildir. Ancak “en yanlışsız” tanım ve “en doğru yöntem,” şöyle öngörülebilir:

Bir toplumdaki inananın, farklı inananın, farklı düşünenin, inanmayanın, kendi özgürlükleri bakımından “ortak güvencesi” laikliktir.

Laiklik, inananların, farklı inananların, inanmayanların, “kendi değişik tercihlerinin, inançlarının, inançlarını uygulayabilmelerinin ortak güvencesidir.” Bir örnek verilirse, türban kullanmak isteyenin bunu özgürce yapabilmesinin de, kullanmak istemeyenin kullanmama özgürlüğünün de “ortak güvencesi” laikliktir.

Laikliğin işlevi, laikliğin güzelliği, laikliğin insan gelişimine büyük katkısı, bu “ortak güvence” özelliğindedir. Yani, laiklik, sadece şu tercihin, bu tercihin değil, “farklı tercihlerin” var olabilme güvencesidir.

Başarıyla uygulandığı her ülkede laikliğin temel özelliği, temel işlevi budur. Türkiye, bunu fark etmekte çok gecikmiştir.

Bu anlayışın, doğru yorumlanmış bir laikliğin “yöntemi” ise, klasik ve bilinen tanımıyla, “din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır.”

Başka bir deyişle, “devletin,” inanç ve din alanında “yansız” olabilmesidir. Bir “tercih” yapmamasıdır. Devletin, kendi “temel işlevlerine,” yani devletin verdiği eğitim, ülke savunması, idari yapılanma, adalet gibi işlevlerine, toplumdaki “inanç özelliklerini, dinsel tercihleri” yansıtmamasıdır; bu özelliklerin ve tercihlerin etkisinden uzak şekilde “devlet işlerini” gerçekleştirmesidir.

“Laik devlet” kendi işlevlerinin sınırları içinde yer alan ve sadece kendisine ait yetkilere sahip çıkabilen, kararlı ve etkin davranabilen

devlettir. “Laik devlet,” aynı zamanda, bütün inançların ve onların ifade biçimlerinin “özgürlüğüne” kefil olabilen, “güvence” olabilen devlettir.

Böyle bir “laikliği,” anlayışlarıyla ve uygulamalarıyla, devletiyle ve inanç dünyasıyla henüz gerçekleştirememiş olduğumuz açıktır. Yeterince “anlayabilmiş” olduğumuz da pek söylenemez.

Nasıl Gelişebilir?

Laikliği bir “kavga konusu” olmaktan kurtarıp bir büyük “uzlaşma platformuna” dönüştürmenin acil ihtiyacı var.

Böyle bir platform, “laiklik hassasiyeti” en yüksek olanların da, “inanç özelliğini” toplumsal ve bireysel kimliğinin en önemli unsuru sayanların da mutlak yararınadır. Toplumun ve ülkenin yararınadır.

Laikliğin çağdaş ve demokrat yorumunu geliştirmek, öncelikle “özgürlüklerin tümüne sahip çıkabilmekle bağlantılıdır.” Türkiye, düşünsel, siyasal, sosyal, bireysel özgürlükler gerçekleştirmekte geciktiği için, bugün hâlâ bir “laiklik” sorunuyla karşı karşıyadır; Türkiye, bu özgürlükleri “bir bütün olarak” göremediği için, sağlıksız ayrışmalara sahnedir: “Dinsel özgürlük benim sorunum değil, ben siyasal özgürlüklerle ilgiliyim” ya da “benim hassasiyetim bireysel özgürlükler, sosyal olanla başkası uğraşsın” anlayışları, Türkiye’yi bugün içinde gözüktüğü yetersizliklere getirmiştir.

Özgürlükleri bir bütün olarak anlayabilirsek. Laikliğin, herkes için güvence olmak özelliğini kavrayabilirsek. Laik devletin yansızlığını ve yöntemini gerçekleştirirsek.

Çok mu zor? Ya da hak etmediğimiz öncelikleri, özellikleri mi kendimizde varsaymaktayız?

20 Şubat 1994

## b) Eşitsizlik Eğitimden Başlıyor

Eğitim Eşittir Eşitsizlik Denebilir mi?

Devlet okulları, kolejler, Anadolu liseleri, giriş sınavları, üniversiteler, yüksekokullar, yabancı dilde eğitim yapanlar, vb.

Eşitsizlikler üzerine bina edilmiş, adaletsizlik üreten, mevcut adaletsizliği ve eşitsizliği konsolide eden bir eğitim düzeni Türkiye'de geçerli. Sade Türkiye'de mi? Kesinlikle hayır. Dünyanın her yerinde, en eşitlikli ortamlarda bile, eğitim eşitsizlikle iç içe gelişiyor. Adaletsizliğin bir "fonksiyonu" oluyor. Olayın bünyesinde bir adaletsizlik var. Türkiye'de birçok ülkeninkinden belki daha fazlası var. Ama her nedense, bu adaletsizlik bizde çok az konuşuluyor. Önlemi aranmıyor. Sorun kamuoyunda dikkat çekmiyor.

Fırsat Eşitliği

"Fırsat eşitliği," çağı paylaşmak iddiasındaki toplumların en kutsal bir kavramı. Buradaki eşitlik, bir zorunlu standartlaşma, monotonluğa özenme değil. Sosyal eşitliğin, hukuki eşitliğin uzantısı ve bütünleyicisi olarak tanımlanan bir "fırsat eşitliği" söz konusu.

Çağı paylaşan toplumların iddiası, "bir sürecin başındaki" insanlara (çocuklara) eşit şans tanınmasıdır. Ancak bu durum, insanların o süreci "eşit bitirecekleri" anlamına değildir. İnsanların iddialarıyla, yetenekleriyle, birikimleriyle, nitelikleriyle birbirinden farklılaşması doğaldır. Önemli olan, "hiç kimseye haksızlık yapılmamasıdır." Herkesin "bu sürece eşit başlaması" için, toplumun ölçüler ve kurallar getirmesi, imkân sağlamasıdır.

Temel yaklaşım budur, işin ideali de budur. Ama gerçek bu değildir. Dolayısıyla sorun, zaten var olan, bir bölümü önlenemez olan eşitsizlik faktörlerini belirlemek, etkilerini mümkün olduğunca azaltmak, karşı-ağırlıklar getirerek bir ölçüde denge kurabilmektir.

Fransa'sından Rusya'sına, Japonya'dan Amerika'ya kadar bütün toplumların eğitim sisteminde en büyük bir sorundur bu. Türkiye'mizin eğitim anlayışlarında ise, tanışma gündemine alındığı bile tartışmalıdır.

Aileden Başlıyor

İki çocuk. Birinin evinde kitaplık var, annesi ve babası kitap okuyor. Ötekinin evinde sadece televizyon izleniyor. İlkinde akşam sofraya oturulduğunda, dünyadan ve Türkiye'deki sorunlardan söz ediliyor. Ötekinde günün dertleri konuşuluyor. Ya da hemen hiç konuşulmuyor.

Bu iki farklı ortamdan gelen iki çocuğun, hayata eşit başlaması, bu sürece eşit şansla ve aynı çizgiden girmesi, mümkün mü?

Elbette değil. Bir zamanlar “eşitlik kaygısının” her şeyin üzerinde tutulduğu Sovyetler Birliği’nde bile o dönemin çözemediği bir sorun, bir eşitsizlik faktörü bu. Çocuğun doğal ortamı olan “aileler” arasındaki eşitsizlik kaçınılmaz şekilde, çocuklar arasında eşitsizliği yaratıyor. Kimi daha donanımlı olarak eğitim sürecine giriyor, kimi zayıf başlıyor.

Karşıt özellikler taşıyan bir topluma ve onun gelişmiş eğitim sistemine bakalım: Amerika’da, ilk ve ortaöğrenim “mahalle” esasında düzenleniyor. Bu ülkenin ilk ve orta eğitiminde “özel kuruluş” yok düzeyinde. Hemen her çocuk, yaşadığı semtin devlet okuluna gidiyor. Ve tabii, eşitsizlik burada başlıyor: Büyük kentlerin çevre mahallelerindeki okullar, hem öğrencilerin yoğunluğu hem de o mahalledeki sosyal ve ekonomik ortam nedeniyle, son derece kalitesiz olabiliyor. Buna karşılık, kentlerin varlıklı kesimlerindeki okullar, çok daha nitelikli eğitim veriyor.

Sonuç, varlıklı mahallelerin nitelikli liselerinden çıkanlar, abd’nin en büyük üniversitelerine girebiliyor. Taşranın vasat liselerini ya da sorunlu mahallelerin liselerini bitirenler ya sıradan üniversitelerde kabul görebiliyor ya da lise sonrasında eğitimden ayrılıyor.

İstisnalar elbette var, ama kuralı bozmuyor.

Türkiye’de Çıkmaz

Türkiye’mizde eşitsizlik her yerde, her düzeyde ve olağanüstü boyutta. Bu adaletsizlik eğitim düzenine en yoğun şekilde yansıyor. Eğitim, sadece eşitsizliğin yansıdığı bir ortamdan ibaret değil. Eşitsizliğin devamını sağlayan, eşitsizliğin kendini üretmesine katkı getiren, eşitsizlikleri koruyan temel faktörü, eğitim sistemi oluşturuyor. Sanki her şey, Türkiye eşitsiz olsun, eşitsiz kalsın düşüncesiyle eğitim düzenine yerleştirilmiş gibi.

İstanbul’un köklü bir semtinde ilkokula giden çocuğun aile ortamından aldığı birikimle, İstanbul’un yeni bir yerleşim bölgesinde ekmeğini taştan çıkaran bir ailenin çocuğundaki donanım, birbiriyle kıyaslanabilir mi? Hele şehir merkezindeki okulun eğitimiyle, gecekondu mahallesindeki eğitimin kalitesi?

Bu çocuklar, at yarışı misali ortaokul giriş sınavlarına katıldığında, Anadolu liselerine, belki kolejlere aday olduğunda, hangi “meşru rekabetten” söz edilebilir?

Ekonomik İmkân

Kaldı ki, sadece ve tek başına ortam, ilkokulun kalitesi değil, ailenin parasal durumu da belirleyici faktör olarak ortaya çıkıyor:

Ailelerin ancak çok küçük bölümü, çocuğuna giriş sınavlarında şans tanıyan bir “ek hazırlık eğitimini” para verip de ona sağlayabiliyor. Gene ailelerin çok küçük bölümü, sıradan devlet okullarının dışındaki bir eğitimin parasal yükünü göze alabiliyor, daha kaliteli okullarda şansını denemeye cesaret edebiliyor.

Orta eğitim düzeyindeki bu haksız eleme, doğal olarak, kendini üniversite sürecine taşıyor; eşitsizlik ve adaletsizlik, bir hayat tarzı olarak, çocuklarımızın peşini bırakmıyor.

Çocuklar, sorumlusu olmadıkları bir eşitsiz eğitim düzeni tarafından, kendilerine önceden ayrılmış toplumsal kategorilerin içine, ömür boyu sürecek tanımların çerçevesine, çaresiz, yerleştiriliyor.

Kaldı ki, insanlarının çok büyük kesitini “yarışma dışında bırakan” bir toplum, kendi birikiminin çok küçük bir kesitiyle yetiniyor demektir.

Ne Yapılabilir?

Başta da belirttiğimiz gibi, kolay çözüm yok. Dünyanın hiçbir ülkesinde yok, hele Türkiye’de hiç yok.

Ama yapılabilir, denenebilir olan çözüm girişimleri var:

Her şeyden önce, kamuoyunun bu konudaki bir duyarlılığını geliştirmek gerekiyor. Göz göre göre yaşadığımız, çocuklarımıza yaşattığımız eşitsizliğin sanki hiç farkında değiliz. Ne bundan güçlü ve ortak bir sesle yakınıyoruz, ne acısını yüreğimizde paylaşıyoruz, ne de çözüm arıyoruz.

Kaliteli eğitimin paylaştırılması, okullarda düzeyin ortaklaşa yükseltilmesi, çocuğun doğal ortamındaki eksiklerin ek çabalarla bir ölçüde giderilmesi, teknik ve uzun vadeli sorunlar. Ancak bir sorunu mutlaka ve hemen çözüm yoluna koymak gerekiyor:

Bunca eşitsizliğin ve haksız rekabetin içinde öne çıkabilmiş çocukları, “ailesinin parası olmadığı” gerekçesiyle mahkûm etmenin ayıbından Türkiye bir an önce ve mutlaka kurtulmalıdır. Türkiye’de hiçbir aile, yetenekli çocuğunu sırf parasızlık nedeniyle daha kaliteli bir eğitimden yoksun bırakmanın acısına terk edilmemelidir.

Bunun sağlanması, yaygın bir burs sistemidir, elbette kaynak sorunudur. Ama aynı zamanda bir organizasyon sorunudur; her şeyden önce, bu toplumsal ayıbı görebilmektir, onu yüreğimizde hissedebilmektir, beynimizle ona isyan edebilmektir.

Yeni bir eğitim dönemi başlarken, toplumun bu büyük sorun çevresinde bilinçlenmesi, duyarlılıkların harekete geçmesi, konunun kamuoyu gündemine girmesi, tartışılması gerekiyor. Toplu düşünmeye ve çözüm arayışına başlamak için geç bile kaldık.

Başarmanın önkoşulu, başlamaktır.

4 Kasım 1992

Mutsuz Öğretmenlerle Mutlu Kuşaklar Yetişmez

“Şimdi okullu olduk... Sıraları doldurduk... Yaşasın okulumuz... Sevinçliyiz hepimiz...”

Gerçekten, sevinçli miyiz?

Mutlu öğrenciler için, mutlu öğretmenler gerekir. Öğretmen mutsuzsa, ne okul mutlu olabilir, ne de öğrenci.

Okulların açıldığı, her düzeydeki eğitimin yeni döneme hazırlandığı şu günlerde, “mutlu öğretmeni” tanıyanımız var mı? Öğretmeninin mutluluğuyla hiç mi hiç ilgilenmeyen bir toplum, çocuklarının mutlu olmasını bekleyebilir mi?

Bir başka yönden bakarsak, yaprak misali, bir görev yerinden diğerine sürüklenmiş, yokluklar içinde canından bezdirilmiş, hayata küstürülmüş öğretmenlerle, öğrenme arzusu ve yaşam sevinciyle dolu çocuklar yetişir mi? İlkokul, okumayı, hayatı, insanları, doğayı sevmenin ilk adımı olabilir mi?

Önce Öğretmen

Övgüde herkes birbiriyle yarışır: “En kutsal meslek”, “memleketin yarınlarını hazırlayanlar,” vb. İşin gerçeğinde ise, değeri bilinmeyen, sorunları çözülmeyen, varlığı önemsenmeyen insanlar topluluğu.

“Ben ilkokul öğretmeni olmak istiyorum” diyerek hayata hazırlananların sayısı ne acaba? Böyle bir amacı taşıyanların, öğretmenler arasındaki oranı yüksek mi? Yoksa öğretmenlik, bütün kapılar kendilerine kapatılmış olanların çaresizlikten başvurduğu bir meslek mi? Öğretmenin toplumsal “konumu” yüksek mi? Toplumsal sıralamadaki yeri önde mi? Örneğin, “Benim kızım ilkokul öğretmeni ile evleniyor” diyen bir baba, kızı için rahat ve düzenli bir hayatın mı beklentisinde, yoksa bir tayin yerinden öbürüne sürüklenerek ve yokluklarla boğuşarak geçirilecek bir yaşam macerasının mı kaygısında?..

Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu eğitim yenilenmesi, öğretmenden başlar: Öğretmenlik, çekici, güvenli, maddi ve moral tatmin sağlayan bir mesleğe dönüşmedikçe, ne eğitimin kalitesi yükselir, ne de Türkiye’ye mutlu kuşaklar yetiştirilir.

Ne yapmalı?

Hiç değilse, öğretmene çektirilen gereksiz sıkıntılar ortadan kaldırılmalı. Öğretmenliği bir eziyete dönüştüren alışkanlıklar bırakılmalı. Sadece bunlar yapılsa bile, öğretmenliği çekici bir meslek kılmak yolunda adım atılmış olur.

Örneğin, öğretmeni bir görev yerinden ötekine “atamanın,” daha doğrusu, eşi ve çocuklarıyla onu sürekli göçebe yaşatmanın, böylece, maddi durumunu perişan etmenin, öğretmeni “köksüzleştirmenin” mantığı nedir? Anlamı ve amacı nedir?

Yakından bakmaya çalışalım:

“Kul Memur” Zihniyeti

Gerçekten, Türkiye’yi yönetenlerin memura bakışı, geleneksel olarak, onu “devletin kulu” şeklinde görmektir. Bu bakış tarzı hâlâ geçerlidir. Buna göre, devletin sahipleri memura haddini her zaman hatırlatacak, ona eziyet edecek, kullanacaktır. Memurun “durumunu iyileştirmek,” bürokrasinin şanına uygun biçimde, sadece bürokratik düzenlemeler sınırında görülecektir. Memurun “kul” değil, “insan” olduğu, bir ailesinin bulunduğu, herkes gibi güncel yaşam sorunlarıyla karşı karşıya olduğu, insani beklentilerinin, taleplerinin olduğu, akla bile getirilmeyecektir.

Devletin “kul memur” anlayışının en ağır faturasını öğretmenler ödemiştir. Öğretmenlerle birlikte, onlara çocuklarının eğitimi emanet edilen toplum ödemiştir.

Bir eğitim döneminin başlangıcında, hiç değilse bir alandaki eziyetten öğretmenleri kurtarmanın yöntemi tartışılmalıdır:

Öğretmen, öncelikle kendi çevresinde öğretmen olabilmeli ve istiyorsa orada kalabilmelidir. Öğretmenin görev yerinin değişmesi öncelikle kendi talebine bağlı olmalıdır. Öğretmenin çevreye daha yararlı olması ve öğretmen mesleğinin çekici kılınması için bütün dünyanın benimsediği bu yöntemi, Türkiye uygulayabilmelidir.

Memurun kendi doğal yöresinden uzaklaştırılması ve “nakillerin” zorunlu kural olması, insanların verimini düşüren, onlara hayatı zorlaştıran başlıca etkendir. Çağdaş yönetim anlayışında terk edilmiş bir uygulamadır.

Memuriyete insanların kendi doğal yörelerinde başlamaları ve eğer istiyorlarsa, orada devam etmeleri, onları çoğu durumda kira sorunundan kurtarabiliyor; kendi doğal çevrelerinde yaşamalarını mümkün kılıyor; çocuklarının eğitimini sürekli kesintilerden, tekrar tekrar başlangıç yapmaktan sakınıyor.

İzlenmesi gereken yeni yaklaşım, memurların zorunlu alanlar ve durumlar dışında, kendi talepleri olmaksızın bir görev yerinden diğerine nakline son vermektir. Memur, istediği ve mümkün olduğu ölçüde, memuriyetini göreve başladığı çevrede sürdürebilmelidir. Bir görev yerinden diğerine sürüklenmenin çaresizliğinden, memur da, ailesi de sakınılmalıdır.

Yerelleşmek ve Kadınlar

Türkiye'den başka bütün ülkelerde, özellikle ileri bir eğitim düzenine sahip ülkelerde, ilk eğitim öncelikle "yerel" bir olgudur. İlkokul öğretmeni, "yörenin çocuğu," hattâ çoklukla "yörenin kızıdır."

Bu, hem öğretmeni insan boyutunda görmenin sonucudur, hem de daha verimli bir ilk eğitimin önkoşuludur:

"Öğretmenlik mesleği," bu mesleğe girenler kendi doğal çevrelerinde yaşayabilecekse, kendi mahallelerinde, kasabalarında, kendi köylerinde görev alabilecekse, çekici olabilmektedir. Çevreyle bütünleşmiş olmak, yörenin insanı olmak, öğretmenliğin idealizmini, "misyonunu," toplumsal konumunu güçlendirmektir. Doğal çevresinde mesleğini sürdürmek, görevin insani boyutunu geliştirmenin yanı sıra, öğretmenin yaşam koşullarını da kolaylaştırmaktadır. Sonuçta, hem öğretmene ve öğrenciye, hem eğitimin kalitesine ve topluma daha yararlı bir öğrenim ortamı oluşturmaktadır.

İleri ve insani eğitim uygulamasına sahip ülkelerde, kadınların özellikle ilk eğitimde çok yaygın görev alabilmesi de, bu yerelleşmenin sonucudur.

Öğretmenliği kendi yöresinde sürdüreceğini bilen genç kızlar, bu mesleğe çok daha geniş ölçüde katılmaktadır. Üstelik gene ileri uygulamalarda, ilkokul öğretmenliğine "yarım gün çalışma" kolaylığı da getirildiğinden, hanım öğretmenler için bu meslek sürekli ve özenilir olmaktadır.

Mesleğinin daha ileri düzeylerinde görev almak isteyenler, başka yörelerin boşluk bulunan müdür ve benzeri konumlarına aday olanlar, yer değiştirme talebi bulunanlar, tabiatıyla, yöresinin dışına çıkabilmektedir.

Gecikmiş Bir Düzenleme

Öğretmenine karşı görevini yapamamış, onun önünde mahcup düşmüş bir eğitim düzeninin sahibiyiz. Bu özelliğimizle, çocuklarımıza ve tabii kendimize kaybettirmekteyiz.

Hiç değilse öğretmeni “kul memur” anlayışının dışına çıkaralım. Onu canından bezdiren, öğretmenliği ancak “zorunluluk altında” benimsenen bir meslek olmaktan kurtaralım. Öğretmene ve eğitime, kendi yöresinde öğretmen olmanın ve istiyorsa orada öğretmen kalmanın hakkını verelim. Böylece, özellikle ilköğrenimde görev yapması kendisine en fazla yaraşanlara, yani kadınlarımıza yaygın çalışma imkânı sağlayalım.

Mutsuz kıldığımız öğretmenlerle mutlu çocuklar yetişmez.

Yeni bir öğrenim yılı başlarken, milli eğitim sorumlularına, öğretmen sendikalarına, öğretmenlere ve öncelikle de anne-babalara, önemle duyurulur.

12 Eylül 199

## c) “Özelleri” Ne Yapmalı?

Özel Televizyon: Tehlikeli Güzellik

İşin sonunda Yunanistan’a benzemek de var.

Komşumuz, Ekim 1989 yasasıyla televizyondan devlet tekelini kaldırıyor. O gün bugün, kimseye yasal olarak frekans ayrılamamış ama tam sekiz özel televizyon, gerçek anlamıyla “yasadışı” yöntemlerle el koydukları frekanslardan yayın yapıyor. Birbiriyle frekans kavgası veriyor, yayınlar bazen birbirine karışıyor, izlenemiyor.

Özel yayınların denetimi için oluşturulan kurul, iki yıldır bir kez bile toplanamamış. Özel televizyonlar da, devletin üç tv kanalı da, tam bir kargaşa ve kalitesizlik içinde yayın yapıyor. Yunan Devlet Televizyonu et, bizim trt’yi andırıyor: Çalışanlarının yüzde 60’ı idari memur... Tüm et çalışanları, “hayat boyu” kaydıyla görevlerine atanıyor.

Le Monde gazetesinin, “Yasal Boşluktan Anarşiye” (5 Kasım 1991) başlıklı incelemesinde, “Yunanistan’daki özelleştirmenin başlıca kurbanı, tabiatıyla, izleyici oldu...” deniyor. On bir tane yabancı televizyonun da uydu aracılığıyla ulaştığı Yunan izleyicilerin “tercihi özelleşme nedeniyle teorik olarak artmış ama onlara sunulan mönü hem yavanlaşmış, hem de daralmış.”

Mafyasız Olur mu?

İtalya, kimseye örnek olamayacak kadar kendine özgü bir örnek... İtalyanlar, tam on dört yıl üzerinde çalıştıktan sonra, 1990’ın mart ayında nihayet “Televizyon Yasasını” çıkararak özel televizyonun yasal çerçevesini kurmuş. “Çok zaman aldı ama mükemmeli başardık” demekteymişler. Ve aradan sadece beş ay geçtikten sonra, İtalyan Parlamentosu “yasadaki yanlışları düzeltmek amacıyla” değişiklik tasarılarını tartışmaya başlamış.

İtalyanlar, özel televizyonları yayına sokmak için tabii ki yasayı beklememiş. “Korsan” televizyonculuğun vatanı sayılabilir, İtalya. Özel kanallar yıllardır “hizmet” veriyor; tam bir kargaşa içinde, birbirlerinin frekansına girip görüntüyü engelliyor. Yeni yasaya göre, ulusal çapta 9 özel kanal, bölgesel düzeyde 500 özel kanal, sahiplerini “yasal olarak” bulacak. Ulusal kanalların özel sahipleri belli gibi. Bölgelerde ise, 500 televizyon yayını için tam 1.459 başvuru var.

İşin ilginç yanı, özel televizyonculuğa mafyanın da karışmış olması: Bölgesel kanallar için yapılan 1.459 başvurudan 610 tanesinin Sicilya ve

Kampania gibi mafyanın yoğun olduğu iki nispeten varlıksız bölgeden kaynaklanması hükümetin dikkatini çekmiş. Araştırınca, mafya ilişkili başvurular anlaşılmış ve şimdi daha titiz bir ayrıma girişilmiş. Yeni uygulamanın sorumlusu Haberleşme Bakanı Carlo Vizzini, “Mafya sızması varsa, bağımsız (özel) bir televizyon istasyonu, dolu bir silâhtan daha tehlikeli olabilir” demekteymiş (Moving Pictures International, 14 Kasım 1991)...

Demokrasi ve Haber

Türkiye’de radyo-televizyon tekelinin kalkması amacıyla çalışmalar sürüyor. Konu hükümet programında var; muhalefetin de görüşü bu doğrultuda. Söz konusu çalışmalarda özel radyo televizyon kuruluşlarının ilkeleri tartışılıyor; devletin trt’sine yeniden şekil veriliyor.

Teknolojinin günümüz özelliklerinde, demokrasilerin çoğulculuk ihtiyacına, Türkiye’deki bu arayışları doğal karşılamak gerekir. Hem doğal, hem de başarılırsa olumlu, yararlı olabilecek değişimler söz konusu.

Buradaki temel sorun, genel sorun, “televizyonun” diğer haberleşme araçlarına kıyasla çok ölçüsüz bir öncelik kazanmasından kaynaklanıyor. Televizyonun çok hızlı ve çok çarpıcı gelişimi sonucunda, dünyadaki “haberleşme-bilgilenme” olgusunun değiştiği, değişimin demokrasiyi zaafa uğrattığı tartışılıyor. Tartışmanın da ötesinde, genellikle kabul ediliyor ve çözüm aranıyor. Türkiye’de televizyonun yeniden biçimlenmesine çalışılan şu günlerde, şu temel soruna yakından bakmakta yarar olabilir:

Demokrasilerin sağlıklı işlemesi için, “doğru bilgilenmiş” yurttaşların varlığı gerekiyor, iyi çalışan bir iletişim sistemi ve yeterli bilgilenme olmadıkça, insanlar özgür ve doğru karar alamıyor, doğru tercih yapamıyor.

Ne var ki, televizyon haberciliğinin olağanüstü gelişimi, bu bilgilenme sürecini olumsuz etkiliyor; insanlarda yanıltıcı, karar ve tercihleri çarpıtıcı izler bırakıyor.

Bu oluşumun temel nedeni, “görüntünün” artık bütün diğer bilgilenme kaynaklarını (yazılı basın, vb.) arka plana atmasından kaynaklanıyor. Yeni tekniklerle, naklen yayınları anında dünyanın dört yanına ulaştıran “görüntü” müthiş bir öncelik kazanıyor: İnsanlar, “tanık oldukları,” içinde yer aldıkları “görüntüyü” istiyor, onunla birlikte yaşıyor, düşünüyor, karar veriyor.

Teknolojinin gelişimiyle “görüntünün” haberleşmede çok öne çıkması, iki önemli değişim yaratıyor: İlki, haberleşme araçlarının birbirini belirlemesinde öncelik değişiyor. Geçmişte, o günün gazeteleri, o akşam

verilecek televizyon haberlerine “ölçü” getirirdi; haber değerlendirmesini, önem sıralamasını etkilerdi, bir bakıma belirlerdi.

Günümüzde ise, anında ve naklen “görüntünün” yoğunlaşması sonucunda, “televizyon haberleri” bir sonraki günün basınını, basındaki öncelik sıralamasını, haber değerlendirmesini, gazete mimarisini etkilemeye, hattâ belirlemeye başladı.

Eksik Bilgilenme

Görüntünün önlenemez yükselişi, hızı, önceliği ve üstünlüğü, kaçınılmaz olarak bünyesinde taşıdığı bir çarpıklığı da beraberinde getirdi. Yol açtığı bu ikinci “değişim,” şimdi yazılı basını da bir ölçüde belirleyen televizyon haberciliğinin başlıca olumsuzluğunu meydana getiriyor:

Etkileyici, çarpıcı, güçlü “görüntü veren” haberler, tabiatıyla, televizyon haberlerinde önceliği alıyor. “Şiddet, felâket, ıstırap” gibi yoğun duygusallık taşıyan görüntülerin haberleri, gerçek önemleri ne olursa olsun, en öne çıkıyor. Böylece, akla değil, duygulara hitap eden, “görüntü vermiyorsa” en önemli haberleri “görmezden gelebilen” bir “habercilik türü,” en öne çıkıyor; hızıyla ve çarpıcılığıyla etkisini artırıyor, belirleyici olabiliyor.

Bu durumda, toplumların en etkili haber kaynağı, televizyon haberleri, “dramatik bir hikâyeye”, “gerilimli macera filmlerine” dönüşebiliyor. İzleyicinin olayları “anlamasını” değil, sadece olay görüntülerine “tanık olmasını” amaçlıyor. Televizyon haberleri basit, kolay, çarpıcı olduklarından –ve bu özellikleriyle daha çok izleyici, reklam, para getirdiklerinden– büyük bir öncelikle çağdaş haber örgüsünün en başına, en belirleyici noktasına yerleşiyor.[1]

Türkiye’nin televizyonda “çoğulculuğa” geçeceği şu günlerde, televizyon haberciliğinin bu özelliklerini çok iyi düşünmek gerekiyor. Düşünmek ve yol açacağı eksikleri, başka alanlardaki önlemlerle bir ölçüde giderebilmek için.

Özelleşmenin Sorunları

Televizyonlardaki devlet tekellerinin kalkması, hemen her ülkede bâzı ortak sorunlar yaratıyor. Benzer çözümlerin arayışı var. Türkiye’mizde de bu sorunlara hazırlıklı olalım:

Özelleşme, hemen her yerde “şiddet”, “pornografi”, “zararlı reklam” gibi tartışmaları beraberinde getiriyor. Bu özellikli yayınlar ve reklamlar hemen her örnekte belli sınırlarda tutuluyor. “Sınırın ne olacağı” ise, sürekli bir tartışma konusu.

Başlangıçta sanılanın aksine, özelleşme, siyasal taraflılığa kural olarak yol açmıyor. Siyasi partilerin kendi kanalları dışında, özel televizyonlar, menfaatleri gereği, “taraflı gözükerek izleyici kaybetmekten” kaçınıyor.

Buna karşılık, “tekelleşme” ciddi bir sorun olarak ortaya çıkıyor. “Devlet tekelini kaldırıyoruz” derken, özel televizyon tekeli oluşabiliyor. Bir özel şirket, –İtalya örneği– üç ulusal kanala birden sahip çıkabiliyor ya da birçok ülkede televizyon satın alıyor. Tekelleşmeyi önlemek amacıyla Avrupa Konseyi’nin getirdiği ve birçok ülkenin benimsediği ölçüler var.

Televizyon yayınlarındaki çoklaşma, ister istemez, kalitesiz yayınlarda artışa neden oluyor. Burada yapılabilecek bir şey de yok. “Televizyonu kapatmak” tek önlem olarak belirtiliyor.

Rekabetin Yararı

Devlet tekellerinin kalkması ve bir yandan “sınırötesi” yayın yapan uluslararası televizyonların, diğer yandan ulusal özel televizyonların gelişmesi, “çoksesliliğe” imkân tanıyor. Tercih çoğalıyor. Daha çok sayıda insanın, düşüncenin, sanat ürününün kendini kitlelere götürmesi mümkün oluyor. Rekabet ortamı, “kalitenin” de artmasına, daha fazla aranmasına yol açıyor. Geçmişteki rahatları kaçan devlet televizyonları da, şimdi kendilerini yenilemelerinin çabasına giriyor.

Her önemli sosyal değişim gibi, televizyondaki özelleşmenin de güzellikleri ve tehlikeleri var. Sorun, tehlikeleri sınırlarken güzelliklerin önünü açabilmek. Bunun akılcılığını, hünerini gösterebilmek. Türkiye olarak, böyle bir iddianın önündeyiz. Başarırsak, sadece “televizyon keyfine” değil, en önemlisi, demokrasinin ve çoğulculuğun gelişimine de önemli bir katkı sağlayacağız.

23 Şubat 1992

Deveye Sormuşlar, “Boynun Neden Eğri?” Diye

Deve yanıt vermiş: “Nerem doğru ki.”

Var olanı değiştirmenin gerekçesi, daha iyisini, daha güzelini sağlamaktır. Mümkünse en iyisini, en güzelini...

Türkiye’de on beşe yakın televizyon, yüzden fazla radyo var. Bunlar bir ölçüde çoğulcu, bir ölçüde özgür yayın yapıyor. Rekabet, farklı görüşlerin, bazen özel radyo-tv sahiplerinin düşüncesiyle çelişen görüşlerin yayınına da (gene bir ölçüde) imkân veriyor. Türkiye’nin düşünce yelpazesi, geçmiştekinden çok daha etkili biçimde ekranlara yansıyor.

Beğenilen var, beğenilmeyen var, kızılan, desteklenen var. Tercih imkânı da (gene belli bir kalitenin sınırları çerçevesinde) var.

Peki, bu “mevcudu” iyileştirmek ve güzelleştirmek için şimdi ne yapmaktayız?

Asıl “Kendimizden” Korkuyoruz

Kaynağında dyp-anap-shp işbirliğinin ürünü olan Radyo-Televizyon Yasası’yla, yurt düzeyinde izlenebilen televizyon yayınlarını yarı yarıya azaltmaktayız.

Yerel televizyonların ve radyoların geleceğini tekno-bürokratik bir meçhulün insafına terk etmekteyiz.

Dünyada eşi benzeri kalmamış korkulara, sınırlara, kurallara, “yayın ilkeleri” adını verip yayınları yasaklara bağlamaktayız.

Teknoloji, yayıncılıkta dışa açılmayı, dışa yayın yapmayı, dıştan gelen yayınları alabilmeyi mümkün kılıyor. Bu ihtiyacı karşılamak ve bu imkânı kullanmak üzere, Avrupa ülkeleri kendi aralarında “Sınırötesi tv Yayıncılığı” anlaşması yaptı; Türkiye de buna katılıyor. Hal böyleyken, şimdi “yeni” yasa ile, hem dışımıza, hem içimize karşı “korumacılığın”, “kuşkunun” işaretlerini vermekteyiz.

Bütün bunlara ek olarak da, devleti ve özeliyle tüm radyo-televizyonların yönetimi, denetimi, kimin özel yayın kanalı alıp almayacağı, tek başına siyasetin güdümüne bırakılıyor.

Gerçekten, anlaşılır gibi değil:

Olabilecek en merkeziyetçi, en bürokratik radyo-tv düzenini; en tutucu, hattâ gerici anlayışları; iktidardakilerin, güçlülerin ve imtiyazlıların hoşuna gitmeyecek ne varsa “yayın ilkelerine aykırı” sayabilecek “yasakçı devlet” yaklaşımını; bu arada, apaçık bir “sansür” uygulamasını; kısa sürede keşmekeş ve gerilim yaratacak bir düzenlemeyi, bu yasa getiriyor.

Açıkçası, demokrasiden korkuyoruz, özgürlükten korkuyoruz, “kendimizden” korkuyoruz.

Siyaset Güdümünde Yayın

Hem özel radyo-tv’ler arasında tercih yapıp “yayın yetkisi” verecek olan, hem de, trt dahil tüm yayınları denetleyip gereğinde cezalandıracak olan bir “Üst Kurul” getiriliyor. Dokuz üyeli bu “Üst Kurul,” son derece önemli ve belirleyici.

Peki, nasıl oluşacak bu Üst Kurul?

Yeni yasaya göre, adayları gösterecek olan da, kendi gösterdiği adaylar arasında seçimi yapacak olan da aynı kurum, “siyaset kurumu:” Adayları

siyasi partilerin tbmm grupları önerecek, tercihi tbmm'deki milletvekilleri yapacak.

Siyaset dışındaki kuruluşların (işçi, işveren kuruluşları, gazeteciler sendikası, vb.) aday göstermek hakkı da yok, başkasının gösterdiği adaylar arasında tercih hakkı da yok.

Aday önermekten seçmeye kadar her şey siyasetin "aile içinde" halledilecek. "Kendin pişir, kendin ye" misali.

Açıkçası, geçmişimizdeki "tekçi anlayış", "devlet benim" anlayışı, işçi, işveren kuruluşlarına, meslek odalarına, siyasilerin ve bürokratların dışındaki "sivil topluma" karşı güvensizliğini, 2000 yılının eşiğinde bir kez daha kanıtlıyor... Üstelik yasa öyle bir seçim sistemi getiriyor ki, dokuz üyesinin dokuzu da sağ partilerin adaylarından oluşan bir "Tarafsız (!) Üst Kurul," kaçınılmaz gibi gözükmekte.

Sağ Partiler Tekeli

Anlatılması zor olan karmaşık bir "Üst Kurul seçim sistemini" yasa öngörüyor: Özetle, "grubu bulunan iktidar partileri, sayısal güçlerine göre on aday belirliyor, grubu bulunan muhalefet partileri, sekiz aday öneriyor."

Sonra, on iktidar adayından "beşini," sekiz muhalefet adayından "dördünü," tbmm seçiyor. Her oy pusulasında, iktidar kesiminden beş, muhalefet kesiminden dört aday için oy kullanmak zorunluluğu var.

Örneğin, dyp'nin gösterdiği sekiz aday varsa ve dyp milletvekilleri –anayasa gereği– iktidar kesiminden beş kişi için oy kullanıyorsa, bu milletvekilleri hangi beş adaya oy verir? Tabiatıyla, kendi partilerinin gösterdiği adaylara... Aynı şekilde, anap dört aday göstermişse ve anap milletvekilleri –yasa gereği– dört muhalefet adayı için oy kullanmaktaysa, verecekleri oylar, doğal olarak, kendi partilerinin adayları için olur.

Dolayısıyla, iktidar kesiminden gelecek üyeler arasında, dyp adayları, muhalefet tarafında ise anap adayları büyük bir oy birikimiyle yarışa girmiş olur. shp adaylarının bu farkı kapatacak kadar muhalefetten oy olması ya da rp, chp adaylarının anap'ınkilere yetişecek kadar büyük oyu iktidardan veya birbirinden toplaması, "imkânsız" değilse de, imkânsıza yakın bir zorluktadır.

Sistemin doğal sonucu, dokuz kişilik "tarafsız" Üst Kurul'un, tümüyle iki sağ partinin adaylarından oluşmasıdır.

Kaç Kanal Kalacak?

Yasa, televizyon yayın sayısının, "ulusal kanal planlamasına" göre belirlenmesini öngörüyor. Böyle bir plan henüz yok, hazırlanmasının iki yıl

alacağı belirtiliyor ama, geçerlikte olan teknik düzenlemeler, teknik varsayımlar mevcut. Bunlara göre, Türkiye'de en çok sekiz ulusal tv kanalı mümkün; bir yoruma göre dokuz.

Başka bir deyişle, bu yasa uyarınca, trt'ye üç kanal ayrılacak. Tam gün ve tüm ülkeye Türkiye'den yayın hakkı sekiz kanal hesabıyla iki, dokuz kanal hesabıyla üç özel televizyona verilecek. Geriye kalan üç özel kanal ise, yerel televizyonlara ve dönüşümlü olarak (günleri, saatleri paylaşarak) diğer özel televizyonlara ayrılacak. Dönüşüm olayının Türkiye bütününe dönük iddialı bir tv kuruluşunu yaşatmaya yetmeyeceği ise çok açık.

Böylece, "yasa sonrasında," tam gün ve ülke çapında yayın yapan özel televizyon olarak, halen mevcut Show, İnterstar, Kanal 6, hbb, atv, Flash, Teleon, tgrt gibi televizyonlardan ve faaliyete geçmek için yasayı bekleyip hazırlananlardan, sadece ikisi, en fazla üçü tam gün yayında kalacak.

"Bugün hepsini pekâlâ izliyoruz, bazen üst üste geliyorlar ama, filtre takıp idare ediyoruz" denebilir ama, mevcut teknik varsayımlar, düzenlemeler ve yasa, bu sınırlı sonucu veriyor.

"Sınırötesi" Yayınlar

Peki, yasanın öngördüğü Üst Kurul ihalesini kazanamayanlar, bugün olduğu gibi, yurtdışından ve uydu aracılığıyla yayınını sürdürecek mi?

Hayır. Yasa, bu konuda akılcı bir düzenleme değil, kategorik bir yasaklama getiriyor. Yasaya göre, yurtdışından Türkiye'ye dönük yayın yapanlar (şu anda, izlediğimiz özel tv'lerin tümü) Türkiye'deki vericileri, yeraltı kablolarını, teknik imkânları kesinlikle kullanamayacak. Yasa o kadar kararlı ki, bu tür televizyonların reklam almasını bile fiilen yasaklıyor: Reklam verenlerin, reklam bedelini vergi matrahından düşmelerini de geçersiz kılıyor.

İşin ilginç tarafı, bu yasakçılığın bir zorunluluk olmayışı:

Yasa, "Türkiye'nin kanal, kablo kapasitesinde ve uydu sinyalinin yeniden iletimini sağlayan teknik donanımında boşluk yahut imkân bulunması koşuluyla ve bu yasanın ilkeleri doğrultusunda yayın yapılmasına bağlı olarak, yurtdışından yayın yapanları Türkiye'nin teknik imkânlarından yararlandırır" dese, sorun belli ölçüde çözülecek.

Ama bu denmiyor. Sadece Türkiye'ye dönük yayıncılar değil, bbc, cnn gibi genel yayın yapanlar bile, yeraltı kablolarının kullanımı dışında engelleniyor.

Bütün bu hükümler, izlediğimiz tv'lerin sayısını azaltır; "Üst Kurul'un," bir bakıma "siyasetin" "tarafsız hakem (!)" olacağı dehşetli bir "yayın

kanalı ihalesi meydan savaşını” mevcut tv’ler arasında başlatır, imzacısı olduğumuz “Sınırötesi tv Yayınları” anlaşmasıyla da çelişki yaratır.

Ne yapalım, serde “yasakçılık” var.

Emekliler Tercih Edilir

“Radyo-Televizyon Yasa Önerisi”nin bir başka maddesi, “Üst Kurul” üyelerinin, bu kurulun üyesi olmanın dışında iş yapamayacağını hükme bağlıyor.

Başka bir deyişle, başarılı bir mühendis, başarılı bir gazeteci, başarılı bir yönetici, ancak “mevcut işinden kopması koşuluyla” Üst Kurul üyesi olabilecek.

Peki, işini başarıyla sürdüren bir insan, kolay kolay ondan kopar mı? İstisnası vardır ama, kural olarak kopmaz. O zaman, hangi nitelikteki kişilerin Üst Kurul üyeliği daha muhtemeldir?

Aynen “kit yönetimindeki siyasiler” gibi, mesleğinde yahut kendi kulvarında beklediğini bulamamış olanlar, işinde yükselememiş olanlar, bir de emekliler...

Başka bir deyişle, yasanın bu maddesi, başarılı insanı Üst Kurul’da göreve özendirmek yerine, kurulun uzağında tutuyor, ya işini bırakıp gelmek ya da hiç gelmemek gibi zor ve gereksiz bir tercihle onu baş başa bırakıyor.

“Sansürün” Geri Dönüşü

Nihayet, yasa önerisinin bir maddesi var ki, 1993 Türkiye’sinde miyiz, yoksa demokrasi öncesinde miyiz, insan şaşırıyor: “Yargı kararları dışında, yayınlar önceden kontrol edilemez, durdurulamaz. Ancak, milli güvenliğin açıkça gerekli kıldığı hallerde, haber ya da yayın Başbakanlıkça men edilebilir.”

Düşünebiliyor musunuz? Demokrasinin en temel bir kuralı, basın ve yayının sansür edilemeyeceği, 1993 Türkiye’sinde rafa kaldırılıyor. Bir yayını durdurmak, yasaklamak yetkisi, siyasi iradeye tanınıyor.

Hem de kimler tarafından?

Demokrasinin “vazgeçilmez unsurları” tarafından...

Radyo-tv yasa önerisinde aynen böyle deniyor; sansür, “milli güvenliğin açıkça gerekli kıldığı haller” gibi fevkalâde soyut ve her şekilde yorumlanabilecek bir koşula bağlanıyor. Bu gerekçesiyle, yargı kararı (gereğinde nöbetçi yargı merciinin kararı) hiç öngörülmeksizin, siyasal irade, –yazılı basın üzerinde sahip olmadığı– sansür yetkisine, bir “haberi

ya da yayını" durdurmak, yasaklamak yetkisine, radyo-televizyon alanında sahip kılınıyor.

Bunun adına da, bizim ülkemizde "demokrasi" deniyor.

Değişmesi Kolay Değil

Öyle çok "demokrat," fazla "çoğulcu" olmamızdan değil:

Teknoloji gelişimi zorunlu kıldı, televizyon sınırları aşıp girdi, radyolar neredeyse sokağa döküldü diye, zoraki bir "değişim" geçirmekteyiz.

Doğru yöndeki bir değişimi bile, yanlışlarla çarpıtmaya mecbur muyuz?

Hemen en "cingöz" siyasal hesaplara girmenin, "ipin ucunu" gene sımsıkı elimizde tutmanın, iktidarımızı ve çıkarlarımızı kollamanın anlamı var mı?

Yasamızın girişine tüm tabuları ve yasakları dizmek hangi korkulardan kaynaklanıyor? Yoksa bütün bunlar, demokrat ve özgürlükçü olamayan, olsa bile, zorlamayla, zorunlulukla olan, bu nedenle de kolayca özünü kaybedip hedefini şaşıran ve sahiplerinin üzerinde iğreti duran bir "yenileşme" mi?

Yasa önerisi salı günü tbmm'de görüşülecek. Görüşülecek de, yasanın kaynağında üç partinin imzası bulunduğundan, yanlışların düzeltilmesi uzak ihtimal. Düzeltilmezse ne olur?

Daha ilk adımdan, çarpık özelliklerle Türkiye'nin yeni yayın düzeni yola koyulur; trt yetmiyormuş gibi, şimdi özel tv'ler de siyasetin ve öncelikle iktidarın kontrolüne girer; siyaset, Demokles'in kılıcı gibi, yayıncılığın üzerinde sallandırılır.

Bir şey daha olur: Türkiye'nin geleneksel "yasakçı devlet" çizgisi ve "demokrasi kuşkusu" varlığını sürdürür, gider.

18 Temmuz 1993

Özel Radyo, Özel TV, Genel Yasak

Meyve veren ağacı kesmek, çiçek açan fidanı kurutmak kimlere özgüdür?

Hiç kuşkusuz, aklı olmayanlara.

Hele Türkiye gibi, meyve veren ağacın zor yetiştiği, çiçek açan fidanın zor yeşerdiği, adetâ zorla çoraklaştırılmış topraklarda.

Anadolu ve Trakya illerini, ilçelerini şu günlerde gezen Ankaralılar, İstanbullular ya da metropol sakinleri, inanılmaz boyuttaki bir iletişim patlamasıyla karşılaşır:

Anadolu’nun, Trakya’nın her köşesinde, hemen her ilçesinde, yerel yayın yapan bir ya da birden fazla radyo, il merkezinde, bazen ilçelerde kurulmuş yerel televizyonlar.

Bunun anlamı, bunun önemi nedir acaba?

“İletişim Çağı”

21. yüzyıl, daha şimdiden “iletişim çağı” olarak adlandırılıyor. İletişim, yani insanların birbirinden çok daha fazla haberli olması; insanların, birbiriyle “kitlesel boyutta” diyalog kurması; insanların, kültür, bilgi, haber, eğlence kaynaklarına kolaylıkla ve ortaklaşa ulaşabilmesi.

İletişim teknolojisindeki devrim, iletişim araçlarındaki çoğalma, iletişim kanallarındaki yaygınlaşma dünyayı değiştiriyor, toplumları, insanları değiştiriyor. En önemlisi, bu değişim, kendi bünyesi icabı, büyük ölçüde olumlu ve yapıcı yönde gelişiyor; insanlığa katkılar sağlıyor.

İletişim ve haberleşme, bir toplumu en fazla etkileyen faaliyet alanı: Gazete ve dergiler, radyo ve televizyonlar, hayatın her düzeyini, ekonomiyi, siyaseti, insanların birbirleriyle ilişkilerini, davranış biçimlerini yönlendiriyor. Sürekli bir diyaloğu, karşılıklı etkilenmeyi, düşünce ve ifade çokluğunu, sonuçta, insanların birbirini daha iyi anlamasını sağlıyor. Daha kültürlü, daha bilgili, daha haberli, birbirinin hassasiyetini daha fazla anlayan, birbirine karşı daha hoşgörülü insanların, “akılcı ve organize toplum modeli,” böylece gelişiyor.

Dünya bu büyük sıçramanın eşiğinde olduğu için, bilgisayarından, uydularından televizyonlarına, dergilerine kadar inanılmaz bir gelişme temposunu yaşadığı için, 21. yüzyılda insanın en ileri özgürlük, akıl ve anlayış boyutlarına ulaşması bekleniyor.

Birbirinden daha haberli insanların, kendi düşüncelerini birbirine daha fazla ulaştırabilen, birbirini dinleyen, birbiriyle “konuşan” insanların, daha mutlu birliktelikleri ufukta gözüküyor.

“Çoksesli” Türkiye

Türkiye’mize dönersek, Türkiye, bu büyük değişimi en hızlı ve en yoğun yaşayan toplumların başında geliyor.

Anadolu’nun ve Trakya’nın hemen her ilçesinde yayın yapan yerel radyoların büyük özelliği, yaygın bir “diyaloğu” kendi yörelerinde gerçekleştirmesi. Bu radyolarda, o yörede söylenecek sözü olan herkes konuşuyor. Metropol kentlerin sadece müzik yayınlayan özel radyoları gibi değil bunlar; yöresel haberler, kültür, siyaset, bu radyolarda önem taşıyor. O yöredeki meslek kuruluşlarının temsilcileri, dernekler, farklı partiler, yöreyi

ziyaret eden siyasetçiler mutlaka radyolarda konuşuyor; kendini ve derdini anlatabiliyor.

Türkiye'nin belli bir anlayış düzeyine ulaşmış olması ve çeşitli yayınlar arasındaki rekabet, bir başka güzelliği gene bu yöresel yayınlara katabilmiş: Yöresel radyoyu yahut televizyonu yönetenlerin belirli bir siyasal rengi bulunsa bile, her siyasal düşünceye yayınlarını açabilmiş. Bu açılım, Türkiye'nin çok ihtiyaç duyduğu bir toplumsal diyaloğu başlatabilmiş. Geleneksel olarak kendi hassasiyet kümelerine hapsedilmiş insanlar, kendilerine "benzemeyenlerin" görüşlerini de dinleyebilmek, onları anlayabilmek imkânını ilk kez yoğun şekilde bulabiliyor.

Demokrasinin temel önkoşulu, demokrasinin güzelliği, nimeti, Türkiye'yi yönetenler belki farkında bile olmadan, Türkiye'nin uzak illerinde, ilçelerinde yaşanabiliyor.

Gençliğin Dinamizmi

Türkiye'nin yerel radyolarının bir başka özelliği var:

Bu radyolarda yayınları gerçekleştirenlerin, tekniği kullananların, programları düzenleyip anonsları yapanların, haberleri okuyanların, neredeyse "istisnasız" denebilecek şekilde, 20-25 yaş kuşağındaki gençlerden oluşması...

Düşünebiliyor musunuz, Türkiye'nin "yazılı basın", "televizyonlar" ve "radyolardan" oluşmuş iletişim organizasyonunun üçte biri, gençler tarafından yönlendiriliyor, gençler tarafından gerçekleştiriliyor. Aynı özellik, biraz daha sınırlı şekilde yöresel televizyonlarda da dikkati çekiyor. Birçok radyonun kurucuları da gençlerden oluşuyor.

Başka bir deyişle, bu yerel radyolar topluma gençliğin sesini, dinamizmini, güzelliğini katabiliyor. Taze düşünceler, yeni bakış açıları, gençler tarafından topluma yansıtılıyor. Bir bakıma, klasik radyo-televizyon düzenine gençlik aşısı uygulanıyor...

İyi mi Oldu, Kötü mü?

Yerel radyo televizyonlardaki gelişme bir yana, Türkiye geneline yayın yapan bunca televizyonun kurulması iyi mi oldu, kötü mü? "Keşke bu televizyonlar ortaya çıkmasaydı, bu kadar yayın yapılmasaydı, bu kadar çok tercih hakkımız olmasaydı" diye acaba kaç vatandaşımız düşünüyor? Kaç vatandaşımız, "eski günlere dönüşü" özlüyor?

Türkiye, yaşamakta olduğu iletişim patlamasını doğru değerlendirmek durumunda: Hiç kuşkusuz, özellikle tv yayınlarında yetersizlikler var.

Bunca yayının çokluğunda “kalitenin” daha yükseklere tırmanması gerekir; bâzı sorumsuzlukların geride bırakılması gerekir, vb.

Ancak, bir başka ve daha önemli olay var:

tv yayınları çoklaşmasaydı, toplumdaki farklı, hattâ aykırı düşünceler, yeni arayışlar, ekranlara böyle yansıyabilir miydi? Hemen her konu tartışılır, her düşünce ifade edilebilir miydi? Haber, kültür, eğlence, spor kaynakları böylesine artabilir miydi?

Kaldı ki, bu yayınlar henüz başlangıç aşamasında. Zaman içinde bir bölümü kalite kazanabilecek, bâzıları yarıştan düşecek, bâzıları belirli alanlarda uzmanlaşacak, iletişim çağının ihtiyaçlarını karşılayan yayın özellikleri Türkiye’de mutlaka gelişecek.

Özgürlüğe “Sınır” Nerede?

Sağladığı etkinliğe kıyasla çok küçük denebilecek paralarla gerçekleşen yerel radyo yayınları, “dijital” teknolojinin 1994 sonunda devreye girmesiyle sayıları dörde katlanabilecek tv yayınları, uydularla aktarılan sınırötesi yayınlar, bütün bunların taşıyabildiği yanıltıcı mesajlar, kötü şartlanmalar, kurulmasına çalışılan siyasal, parasal egemenlikler, insanların zihnini hapsetmeye dönük çabalar, vb.

Bu olayın, bu kargaşanın “çözümü” nerede, “sınırı” nerede?

Çözüm, sınırlamayı asgaride tutarken, ama ciddiyetle bu sınırları korurken, özgürlüğü, çokluğu, yarışmayı özendirmekte; gerekli noktalarda toplumsal yararı desteklemekte.

Dünyayı yeniden keşfetmemize gerek yok; Türkiye’nin de katkılarıyla oluşmuş evrensel ölçüler, bunlara dayalı sınırlamalar var. Geçerlikte olan anlayış, ülkesine göre bâzı farklılıklar göstermekle beraber, işin kurallarını zaten koyabilmiş durumda: Her ülkenin genel yasaları ve onların çizdiği çerçeve zaten var. Yayıncılıkta şiddet özendirilmeyecek; özellikle çocukların şiddet yönünde şartlanmasına izin verilmeyecek. Pornografi, yani aşırı cinsellik sınırlanacak, hattâ özel abone olunan kablolu yayınlar dışında yasaklanabilecek; bir dinsel inanca, bir düşünce ve siyaset kümesine, bir ırka, bir cinsiyete karşı küçük düşürücü, düşmanlık yaratıcı yayınlar yapılmayacak; tek bir siyasetin ve sadece onun propagandası engellenecek (bu kural, Avrupa televizyonlarında geçerli), vb.

Bunların dışında, yayıncılığa “yasak” getirilmeyecek. Tam aksine, yayınların kalitesini yükseltmek, demokratik ve olumlu işlevini artırmak için, çokluk, rekabet ve özgürlük özendirilecek. Böylece, yayıncılığın kendi içinde denge kurması sağlanacak. Bu dengenin oluşumunda, kamu radyo-

televizyonlarının önemi göz ardı edilmeyecek; Avrupa'nın devlet televizyonları gibi, Amerika'nın "Kamu Yayın Sistemi" gibi toplumsal duyarlılığı yüksek yayınlar sakınılacak ve desteklenecek.

Anlayış bu, yaklaşım bu, doğru olan da bu.

İkinci "sınırlama," teknik özellikte: Yayın frekanslarının birbirini engellememesi için, teknik bir kargaşanın doğmaması için, kamu, teknik organizasyonu ve paylaşımı sağlayacak. Bunu gerçekleştirirken temel kural, mümkün olduğunca çok sayıda yayının varlığına dönük bir organizasyon yapması; kolay bir yasakçılıktan uzak durması; ilke olarak, anlayış olarak, yayınlara destek olması.

"Yasakçı Devlet" Sahnede

Türkiye'nin umutlu titreşimler içindeki radyo-televizyon özelliklerini anlatmaya, evrensel sınırlama ölçülerini özetlemeye çalıştık.

Peki, "büyüklerimiz" ne yapıyor?

Şu sıralarda, "ciddi" işlerle meşgul kendileri; bu yenileşmeyi, bu özgürleşmeyi, bu demokratikleşmeyi "kurutmanın", "kökünü kazımanın" yollarını döşeyip yasasını çıkarıyor.

İnanılır gibi değil ama, öyle. "Büyüklerimiz," mevcut yasaların zaten çizmiş bulunduğu çerçeveyi yok sayarak, yayıncılığın bizatihi kendisini yasaklamanın tercihini yapıyor.

Şu sıra tbmm'de görüşülen ve kısmen kabul edilmiş olan "Radyo-Televizyon Yasası," yeni filizlenen radyolarımızı ve televizyonlarımızı yok etmenin anlayışını, iradesini getiriyor.

Başkaları gibi biz de yazdık, anlattık, tbmm'de konuştuk, örnekler verdik, yollar gösterdik ama çaresiz: Garip bir "yasakçılar koalisyonu" oluşmuş, dyp-shp-anap"ın ortaklaşa hazırlayıp altını imzaladığı yasa tasarısı, gümbür gümbür oylanıp gümbür gümbür geliyor.

İşin ilginç yanı, yasaya olumlu oy verenlerden çoğunun, ne yaptığının farkında bile olmayışı. Zaten anlaşılır gibi değil: Yasaklar yasasının gerçekleşmesinde, "liberal" anap başı çekiyor. En tutucu, en yasakçı yaklaşımlar, bu partinin temsilcilerinden geliyor. İlginçtir ama, dyp bu konuda daha özgürlükçü eğilimler gösterebiliyor, ama anap karşısında her nedense direnemiyor. shp ise tam bir şaşkınlık içinde, anap'ın süper-tutucu tavrının peşine takılmış, sürükleniyor. Belirttiğimiz gibi, milletvekillerinden çoğu, ne yaptığının, nelere yol döşemekte olduğunun farkında bile değil.

İşte böyle, bizdeki iletişim olayının son durumu. Demokrasi ve çoğulculuk, anlayış ve hoşgörü, diyalog ve barış yönündeki en önemli

etkenin, bizdeki umutlu ve acıklı hikâyesi.

Türkiye’nin her köşesindeki yerel radyolar ve televizyonlar... Türkiye, adetâ, çoksesliliğe olan yüzlerce yıllık hasretini gideriyor... Tabii, her şeyi bilen “büyüklerimiz” bir kez daha yasaklarını uygulayana kadar.

14 Kasım 1993

## d) “Hemşerisiz” Şehirler...

Çöp, Göç, Korku ve “Hâkim Sınıf”

Hangi ülkede olursa olsun, köylülüğü ve kırsal alanı bırakıp kentlere göçen insanların doğal eğilimi, içgüdüsel yaklaşımı nedir?

Kendi hayat tarzını kente taşımak. Yeni ortamında tutunabilmek için hangi yolla olursa olsun bir mekân bulmak. Sonra, bir iş edinmek, en az emekle en fazlasını alabilmenin çaresini aramak. Bu hedefleri kovalarken, yeni yerleştiği kentin kültürü ve tabiatı tahrip olmuş ya da olmamış, hiç fark etmez. Yasaların, kuralların çiğnenmesi de. Daracık yolların, çirkin yapıların türemesi onun sorunu değildir. Dalga dalga tüm kenti saran ve hem tıbbi hem de sosyal anlamda sağlıksız bir ortamın oluşması da, taze göçün hiç umurunda değildir.

Aynı biçimde, bulunabilmiş bir işin iyi yapılması, hakkının verilmesi, kendi çapındaki bir mükemmelin arayışı (en azından belirli bir süre) söz konusu olamaz.

Dünyanın hangi toplumunda olursa olsun, tarihin hangi kesitinde yer alırsa alsın, Fransa’dan Latin Amerika’ya, Almanya’dan Türkiye’ye kadar her yerde, kentleşmenin, göçün, yeni yerleşen toplulukların ortak özelliği bu olmuştur. Kiminde bir-iki kuşak sürecek, kiminde torunları da aşacak olan evrensel ve objektif bir “doğal eğilim,” bir “içgüdüsel tercih” burada söz konusudur.

“İnanç” ve “Korku”

Peki, nasıl oluyor da, Paris’e göç etmiş Fransız ya da Münih’e yerleşen Alman köylüsü, Prag’a ulaşmış, Peşte’ye varmış, hattâ Milano’yu kuşatmış Çek, Macar, İtalyan köylüsü, göçün bünyesindeki düzensizliği, dağıtıcılığı, doğal ve içgüdüsel eğilimleri fazla sürdüremiyor da, Türkiye’de bunun tam tersi yaşanıyor?

Başka örneklerde göç, kente “asimile” olurken, Türkiye’de, göç, kenti kendine “asimile” ediyor, kenti kendine benzetiyor. Çirkin ve sağlıksız yapılaşmasıyla, her alanda kuralları çiğnemesiyle, dağıtıcılığıyla, zevkleriyle, ahlâk anlayışlarıyla, her tür işi en kötü yapmak eğilimiyle, kaytarıcılığıyla göç, kalıcı bir sosyal kategoriye, bir toplumsal davranış modeline dönüşüyor.

Bu farklılaşmadaki nedenler, “çöp” konusundan siyasal yapı bozukluklarına, belediye sorunlarından kentleşmeye kadar birçok alana ışık

tutabilir. Olayların kavranmasını kolaylaştırır. Çözüm yaklaşımlarına katkı getirebilir.

Dışımızdaki örneklere bakıldığında, şunlar dikkati çekiyor: Göçlerin kendi doğal eğilimlerini, içgüdüsel tercihlerini kent ortamında sürdüremeyişi, kentleri dağıtıcı ve bozucu olamayışı, kenti kendi alışkanlıklarıyla şekillendiremeyip, kendilerini kente uyarlamaları, iki temel nedenden kaynaklanıyor:

"İnançlarının," zihinlerine yerleştirmiş olduğu geleneksel sınırlar.

Kentteki "hâkim sınıfın" yüreklerinde yarattığı yeni korkular.

Peki, kırsal çevrelerinden kopup kente gelen köylülerin "inançları," zihinlerine herhangi bir sınır, bir özdenetim yerleştiremeyecek kadar etkisizleşmişse. Kentlerde karşılaştıkları "hâkim sınıf" ne yüreklere korku salacak, ne de özellikleriyle ve güzellikleriyle örnek olabilecek bir çapsızlıktaysa... O zaman ne olur?

Bizimkine benzeyen bir durum doğar. Daha yakından bakmaya çalışalım:

"Özdenetim" Yokluğu

Göçün bünyesinde taşıdığı bozucu, dağıtıcı özellikler, birçok örnekte, göçü oluşturan köylülerin "inanç dünyası" tarafından sınırlanabiliyor. Kent düzeninin akılcılığına peşinen başkaldırmış özlemler, dinsel inançların, bunlarla bağlantılı ahlâk ölçülerinin denetiminde kalabiliyor.

Örneğin, "sevap ve günah" gibi kavramlar, geleneksel ahlâk ölçülerine kaynaklık eden dinsel dokular, inanç özellikli "doğru-yanlış" ayrımları. Bunlar, eski köylünün kent macerasında belirli davranış biçimlerini ona benimsetebiliyor. Dağıtıcı ve bozucu olmaktan onu bir ölçüde alıkoyuyor. Eski köylü, diğer ahlâk sistemlerinin henüz devreye girmediği bir aşamada bulunuyor. Dolayısıyla, kendinde var olan –her insanda var olan– ve şimdi kent ortamında çok daha geniş hareket alanı bulan dağıtıcı eğilimlerini, çarpık özlemlerini sınırlamak, tek başına inanç dünyasına, bu dünyadan kaynaklanmış ahlâk ve değer ölçülerine kalıyor.

Kendisine "öyle öğretildiği için," güçsüze yardım edecek; köyünde "öyle gördüğü için," komşu hakkına el uzatmayacak; "Allah'tan korktuğu için" çalmayacak; "kitapta öyle yazıldığı için" ve kitapta yazıldığı şekliyle, "iyi insan, doğru insan" olmaya çalışacak.

Olmayınca, Ne Oluyor?

Peki, kente göçen köylülüğün tek ahlâk dayanağı olan inanç kaynaklı ahlâk sistemi zaten zayıflamışsa, etkisizleşmişse, onun yardımına gelecek

farklı bir başka sistem yaratılmamışsa, o zaman ne olacak?

O zaman, bizdekine benzer bir kent kargaşası, her fırsatta, en küçük menfaatte karşısındakini kandırmaya ve işini kaytarmaya dönük bir kent ahlâkı, tüm ölçülerden bağımsızlaşmış bir kazanma tutkusu oluşacak.

Türkiye'de yaşanılan kentleşme olayıyla, dünyanın birçok ülkesindeki örnekler arasında fark buralardan kaynaklanıyor. Örneğin, Avrupa'nın göç olayında, "din çıkışlı ahlâk ölçülerinin" etkinliği o göçün kente uyum göstermesini kolaylaştırıyor.

Bizde, benzer ölçüler etkisizleşmiş ya da geriletilmiş durumda. Onlara destek olacak yeni ahlâk sistemleri de dinin dışında gelişememiş. "Din devletinden" "laik devlete" geçiş sürecimizin kaçınılmaz olarak yol açtığı kopukluk, kapsayıcı ve ortak ölçülerle, yeni ahlâk sentezleriyle giderilememiş. Bugün geçmişin ölçülerinden medet ummak, onları yeniden etkili kılmak tabii ki mümkün değil. Dolayısıyla, her tür moral bağlantıdan, ahlâk sorumluluğundan uzak bir kentleşme süreci, kentlileşme süreci şekilleniyor. Ve hep birlikte yaşadığımız kent kargaşasının ilk boyutu gerçekleşmiş oluyor.

Hangi "Egemen Sınıf?"

Köylerden kentlere göç edenler, kendilerinden "farklı" olan, kendilerine "örnek" olan, yüreklerine "korku" salıp onları belirli davranış biçimlerine zorlayan "kentli bir egemen sınıfla" karşılaşmazlarsa ne olur?

Hele inanç dünyalarından kaynaklanmış sınırlamalar da zayıfsa, Türkiye'mizdeki gibi, kent kargaşası doğar.

Bizim kentleşme sürecimizin çok önemli özelliği, kentteki egemen sınıfın konumu ya da zaafıdır:

İlk büyük göç dalgalarının gerçekleştiği 1950'lerde, kentlerin egemen sınıfı, sayıları pek de fazla olmayan tüccar ailelerinden, devletin üst düzey memurlarından, kente yerleşmiş köklü toprak zenginlerinden oluşuyor.

Göç hareketi güçlüdür, yeniyi aramanın dinamizmine sahiptir, sayısal üstünlüğü vardır. Taze demokrasinin "sayıya" tanıdığı öncelikleri sonuna kadar kullanacaktır. Onun karşısındaki kentli egemen sınıf ise, bu sarsıntıyı göğüsleyecek yapıda, güçte ve sayıda değildir. Kendi hayat tarzını, kendi değerlerini, kendi davranış biçimlerini bu "yeni kentlilere" kabul ettirmenin uzağındadır. Batı'daki örnekleri gibi, sermaye birikimi güçlü, kent kültürü yaygın değildir. Bu sınıfın maddi varlığı, gücü, etkinliği, göç eden kitlelerin üzerinde yönlendirici, caydırıcı, korkutucu olamamaktadır. Kaldı ki, dönemin egemen sınıfı, kendi içinde deprem geçirmekte, paraya dayalı

kesimler, demokrasiyi de kullanarak, devlete dayalı zümreleri ikinci plana itmektedir.

Bu ortamda, göç, rahatlıkla, oyunun temel kurallarını bizzat kendisi koyabilmektedir. “Devletin arazisini” işgal ederek, kendi ihtiyaçlarını bildiğince karşılayarak, kendi hayat tarzını sürdürerek, sayısını hızla artırarak, kural ve sınır tanımayarak, kentlerin belirleyici etkenine dönüşmektedir.

“Egemen Sınıf” Nasıl Değişti?

Göçün ciddi bir egemen sınıfla, kentlerle karşılaşmaması bir yana, egemen sınıfın geçirdiği değişim de, göçün kırsal ve geleneksel özelliklerini sürdürmesini kolaylaştırmıştır:

1950’ler ve 1960’larda, o dönemin girişim ve büyüme ortamında, yeni tür bir sermaye gelişmektedir. Artan ticarete, gelişen özel sanayiye dayalı bu sosyal kesimin başlıca bir niteliği, kırsal kökenli olması, hattâ kente yeni göçmüş insanlardan kaynaklanmasıdır. Dolayısıyla, kente göç edenlerle kentin “yeni” özellikler taşıyan egemen sınıfı arasında benzeşmeler, hattâ kimi alanda, kültürel “ayniyat” ortaya çıkmıştır: Örneğin, Fransız köylüsüyle, yerleşmiş Paris burjuvazisinin aynı tür müziğin meraklısı olmaları mümkün değildir. Oysa Türkiye’mizde, kentlerin yeni zenginleşmiş tacirleri ve sanayicileri ile, kente henüz göçmüş insanlar, benzer açılardan hayata bakmakta, aynı müzik zevkini, aynı sofra alışkanlıklarını, aynı kültür özelliklerini paylaşmaktadır. “Viski-lahmacun sentezi” denilen olay, bir bakıma, budur.

Sonuç: Öbür ülkelerde yaşandığı biçimiyle, göç edenlere “örnek olabilecek,” onları yeni bir hayat tarzına yönlendirebilecek, moral bir “korkuyu” yüreklere salarak kent yaşamının düzenini koruyacak, çevre, kültür, mimari güzellik gibi konularda duyarlı olacak, bu duyarlılığı kabul ettirecek, köklü kültüre sahip bir “kent egemen sınıfı” bizde söz konusu olmamıştır.

Gene sonuç: Yaşadığımız kentsel kargaşadır, tüm doğal ve kültürel mirasın, tarih mirasının tahrip edilmesidir, büyük kentlerdeki insanlık dışı ve çağdışı sorunlar, zorluklar, acılardır.

Mümkün Olan Ne Var?

Bu uzunca tahlilden, üç veri ortaya çıkıyor:

1) Türkiye’nin koşullarında, kırsal alandan kentlere göç devam edecektir. Kimi hesaplamaya göre, hızlanarak sürecektir.

2) Göç, bütün ülkelerdeki göçlerin doğal özelliklerini kentlerde kontrol altında tutabilecek dinsel-geleneksel kaynaklı değer yargılarından büyük ölçüde yoksundur. Tarihin ve sürecin bu saatinden sonra, geçmişin özelliklerini ve değer ölçülerini yeniden kazandırmak mümkün olamaz.

3) Kentlerin egemen sınıfı, göçe, kentsel özellikler benimsetecek bir yapıda, güçte değildir. Görünebilir bir gelecekte, böyle bir etkinliğe sahip olması da mümkün değildir.

Tahlilin sonucu, kaçınılmaz olarak, kent kargaşasının devamına işaret ediyor.

Bu koşullarda, yapılabilecek olan nedir?

Ancak bir ölçüde "çözüm olabilecek" yaklaşım, kentlerde yaşayan, bir bölümü artık "yerleşmiş kentli" özelliği taşıyan nüfusun, –tek başına kentli egemen sınıfın değil– çağdaş akılcı kent ölçülerine sahip çıkması, bu ölçüleri siyasetin ve basının kanallarından geliştirmesi, kenti, kent yaşamını, bir anlamda "kendini" koruyabilmesidir. Yerleşme düzeninden imar olayına, yeşil alanların yaşatılmasından tarihsel ve mimari özelliklere kadar her düzeyde, yeni bir ortak hassasiyetin, yeni bir bilincin oluşmasıdır.

Bunu, ancak bir ölçüde çözüm olabilecek bu yaklaşımı, Türkiye'nin "kentlileri" gerçekleştirebilir mi?

En azından "denemek" zorunluluğu vardır. Hem sosyal hem bedensel bir sağlıksızlığın patlamalarından, kentlerdeki yaşamı birbirimize zehir etmekten, kendi dumanımızdan boğulup kendi çöplüğümüze gömülmekten kurtulmak istiyorsak.

9 Mayıs 1993

Çevreyi Neden ve Kimden Koruyacağız?

Çevre kirleniyor, kültür mirası yok oluyor, dünyamız tükeniyor. Bu olup bitende en büyük sorumluluğu bulunan yüz kadar insan, şimdi "dünyayı kurtarmak için" bir araya geliyor. Malûm, yüz kadar devlet ve hükümet başkanı, bu hafta Brezilya'nın Rio kentinde toplanıp tükenen dünyamıza ve kirlenen çevremize çözüm arayacak.

Tabii, "kültür mirası ve çevre sorunlarını" ciddiye almış olanları da var. Bu başkan ve başbakanların hepsi, üç-beş "korumacı" söylev vermiştir. Ama hemen hiçbiri, bu konuların düzelmesi için elinden gelen her şeyi yapmış değildir. Bâzıları, inşaatçı lobilerine ayak uydurarak kültür

mirasının yıkımına ve çevrenin çölleşmesine seyirci kalmıştır. Öbürleri, “sanayi olacaksa, kirlenme kaçınılmaz” kolaycılığına sığınmıştır.

Özetle, kendi ülkelerinin en önde gelenleri olan bu sayın kişiler, doğa ve kültür mirası tahrip edilirken ya “yaptıklarından” sorumludur ya da “yapmadıklarından.”

Bizim “Özelimiz”

Üç yanı maviliklerle çevrili bir akarsular ve denizler cennetinde, balıkçılığın en verimsizini yapmak ve dünyanın kuzey yarımküresinde “insanları en az protein alan” birkaç ülke arasına girmek, doğrusu özel beceri ister. Ya da tabiatın İstanbul’a lütfettiği trafik kolaylığı olan Boğaz’ın ve Marmara’nın iskelelerini peş peşe kapatıp insanları kara ulaşımında bunaltmak, üstün organizasyon ve yönetim yeteneğinin nişanesi olsa gerektir. Hele Marmara kıyılarını çöplüğe, Marmara’nın sularını –affedersiniz– lağım çukuruna dönüştürmek, gerçekten, yıkıcılık ve yok edicilikte benzeri az başarılardır.

Marmara’nın kuzeydoğu kesiminde Bayramoğlu’ndan başlayarak bütün İzmit Körfezi’ni içeren ve Armutlu’ya ulaşan kıyılarda, sulardaki pisliğin “çok tehlikeli” boyutlara varması nedeniyle denize girmek yasak. Armutlu’dan Erdek’e uzanan güney kıyıları ise, “kirli, ancak denize girilebilir” durumda; yani, bu suların da birkaç yıl ömrü kalmış bulunuyor. İstanbul kıyılarının “tehlike” açısından İzmit Körfezi’nin pek uzağında olmadığı, çeşitli deneylerden, göstergelerden anlaşılmakta.

Denizler pislendikçe üreyip büyüyen denizanaları artık sularımızın en ayrıcalıklı konuğu, hattâ ev sahibi durumunda.

Doğal Değil mi?

Bunun, başka türlü olması düşünülebilir miydi?

Herhalde düşünülemezdi: Boğaz’ın ve Marmara’nın kıyılarını en lüksünden yalılarla tıkayıp, ardından kendi pis suyunu yalının önünden salarak içinde “denize” girmenin sonradan görmeliği, ancak bu sonucu verebilirdi. Bayramoğlu’ndan Erdek’e kadar tatil siteleri, turistik yapılar kurmak, sonra plansız, hesapsız, denetimsiz bir “sanayi”nin tüm artıklarını, tüm zehrini bu sulara salmak.

Şimdi “bize dokunmaz, bize bir şey olmaz” gibi ilkel yaklaşımların yanlışlığı, giderek kendini duyuracak. Ardından, Akdeniz’den, Ege’den gelen tehlike işaretleri yoğunlaşacak. Balık türleri biraz daha eksilecek. Sonra, kendi pislettiğimiz suları temizleyebilmek için, milyarlarca liralık kaynak, emek ve zaman harcanacak.

Kıyıları kapsayan yalılara, tatil sitelerine, protein eksiğinden yetersiz gelişen insanlara, denizlerin acı ve ağır bir cevabı bu: Hem en seçkin konumdaki evlerde, yörelerde oturmak, hem pis bir kokunun sürekliliğine katlanmak. Hem de, yalısının önündeki mavi sulara kendini bıraktığında, bizzat salmış bulunduğu pisliğin içine girdiğini bilmek.

Ne Korunacak?

"Korumacılık," son yıllarda ülkemizin de geliştirdiği önemli bir akım: Çevrenin, tabiatın, denizlerin, canlıların, tarih ve kültür mirasının korunması günümüzün temel sorunları arasında.

Ne var ki, "nelerin" korunması gerektiği üzerine bol bol yazılıp konuşulmasına rağmen, "niye" korunacakları ve daha önemlisi "kimden" korunacakları yeterli açıklığa kavuşmuş değil. Bunun nedeni, galiba şu: Doğanın, varlıkların, değerlerin korunması dendiğinde, herkes bunu gönülden kabullenip bir soyut amacı paylaşıyor. Bunların niye ve kimden korunacağı ise, bir dizi özel ve genel yarar hesabını, sosyal, hattâ siyasal görüş ayrılığını gündeme getiriyor.

Sırasıyla ele alırsak, bir şeyi korumasının "neden" gerektiğini bilmeyen bir ortamda, etkili korumacılık öngörülemez. İstanbul Boğazı'nın sırtları, kentlerdeki yeşil alanlar, çoğu dökülmek üzere olan ahşap konaklar, 1976 yılında Anıtlar Yüksek Kurulu'nca "tarihi eser" ilân edilmişken, bir bölümünün yerinde yeller esen Urfa evleri, İzmit, İskenderun Körfezleri, Ege ve Akdeniz'in insan eli değmemiş doğal girintileri ve plajları, bütün bunlar, "niye korunacak ki?"

Korumak İçin

Büyük değerlerden ve büyük güzelliklerden toplumun ortaklaşa yararlanma hakkı ve bunları kendinden sonrakilere devretmek sorumluluğu, henüz "aranmayan", "ihtiyacı duyulmayan" bir hak ve "bilinmeyen" bir sorumluluk.

Yunan'ın, Roma'nın, Selçuklu'nun ve Osmanlı'nın bizim topraklarımızdaki kültür mirasını korumak sadece kendi toplumumuza karşı değil, tüm insanlığa karşı evrensel bir sorumluluktur ve bunun bilinci de henüz pek uzaklarda.

Ahşap yalılara, eğri büğrü beton yığınları arasına sıkıştırdığımız tarihsel camilere, kiliselere, Urfa'nın evlerine ve benzerlerine sahip çıkarken, aslında, kendi toplumsal, tarihsel, ulusal "kimliğimize" sahip çıkmakta olacağımız, bilinmekte mi?

Kentlerde, yok edilen her ağaçla, çölleştirilen her yeşil alanla, insanların ruhsal oksijenini tükettiğimizi, insanları daha sınırlı, daha bunalımlı, daha gergin ve yıkıcı yaptığımızı fark etmekte miyiz? Sadece denizden ulaşılabilmek gibi önceliği olan körfezleri doğal güzelliğinden ve yalnızlığından yoksun bırakan derme çatma yapılarla, insanla deniz arasında yükseltilen beton engellerle, aslında geleceğin büyük ekonomik imkânlarını şimdiden körlettiğimizin, toplumun ortak varlığını tükettiğimizin bilincinde miyiz?

Bütün bunlar anlatılabilirse, korumanın “niye” ve hangi ortak yararlar adına yapılacağı bilinebilirse, toplum, kendi varlığına sahip çıkar. Neleri kaybettiğini ve neleri kazanacağını bilmeyenlerden fazla bir çaba beklemek boştur.

Kimden Korunacak?

Sıralayageldiğimiz doğal güzelliklerin, insan kişiliğini ve ruhunu sağlıklı kılan özelliklerin, tarihsel değerlerin “kimden” korunacağını ise, açık şekilde ve cesaretle tartışmak gerekir:

Bu koruma, doğayı ve değerleri önce “özel yararlardan” korumaktır, hemen peşinden, bizzat “toplumdan” korumaktır: Tek tek hepimizden, herkeste var olabilecek yıkıcı, yok edici eğilimlerden. Bütün dünyanın çoktan görmüş olduğu bu gerçeği açıkça ortaya koymaksızın, korumacılık, ancak soyut bir düşünce cimnastiği olabilir.

Türkiye’nin önemli kıyıları, kapatanın elinde kalmıştır. Ortak kullanımın ve planlı yerleşmenin uzağındaki bir düzen, betonarme yığınlarıyla, özel mekânlarıyla, imtiyazlı dinlenme kamplarıyla denizlere ulaşımı tıkamıştır. Kâr güdüsünün her tür denetimden uzak ve başıboş özgürlüğü, koruları, tepeleri çölleştirerek ve yalıları yakarak kendi “şehirciliğini” gerçekleştirmiştir. Toplumun bu “imtiyazlı paylaşımına” katılamamış kesitleri ise, tabiatı yok etmenin, kirletmenin, en azından “sevmemenin” örneklerini vererek, olaya kendi katkısını getirmiştir.

Elbette korumacılık, doğanın, tarihin, kültürün korunması: Ancak, neyi, niye ve kimden koruyamayacağımızı açıkça tartışarak ve bilerek.

Doğa ve Sanat

İnsanoğlunun, bedensel ve ruhsal yenilenmesi için yeryüzünde başvurabileceği iki büyük kaynağın, “doğa” ve “sanat” olduğu söylenebilir. Gerçekten, gerek sanat gerekse doğa, kendine yönelenleri, kendisinden bir şey bekleyenleri asla geri çevirmeyen, istenmiş olandan da fazlasını her zaman sunabilen olgulardır. Çağdaş dünyanın toplumsal ve kişisel

bunalımlarını ister istemez paylaşan birey için, sanat ve doğa, son tahlilde, tek maddi sığınaktır.

Sorun, sanata ve doğaya yönelişin bir “kaçış” ya da bir “fantezi” durumuna düşmemesidir. Köklü bir arayışı, bilinçli seçmeleri, geniş bir yararlılığı beraberinde getirmesidir. Brezilya’nın Rio kentinde bir araya gelecek yüz küsur devlet ve hükümet başkanı, bu sorunlara bir çözüm bulur herhalde.

Malûm, büyüklerimiz her şeyi bizden iyi bilir!

31 Mayıs 1992

Kendi Çöpümüzün İçinde Çürürken

Büyük kentlerimizin sevgili hemşerileri, dünyanın başka köşelerinde çöpleri kimin, nasıl topladığını acaba hiç merak etti mi?

Kent merkezlerinde hemşeri başına kaç çöpçünün çalıştığıyla ilgilenip, başka ülkelerle kıyaslama yapıp bu kadar geniş kadrolara nasıl para yetiştirileceğini düşündü mü?

Hemşerilerimiz, hiç değilse, kendi ceplerinden çıkmış paraların büyük belediyeler tarafından “temizlik hizmeti için” nasıl harcandığını araştırdı mı? En azından, ödemekte olduğu vergilerin hesabını sordu mu?

Peki, belediye “çalışanlarının” artan sayısıyla, şu ya da bu partiye topluca üye ve delege yapılmalarıyla belediye başkanlarının parti içi hesaplarının bağlantısı, hemşerimizin dikkatini hiç mi çekmedi? Gerçekten, partilerin büyük kongrelerinden gazetelere yansıyan görüntüler, “falanca kentten otobüslerle topluca kongre salonuna getirilip orada, belediye başkanının ve genel merkezin sevmediği politikacıları yuhalamakta kullanılan belediye işçileri” haberleri, hemşerilerimizi hiç mi düşündürtmedi?

Kendi cebinden çıkmış para, belediyeden alabildiği hizmet ve ortadaki bu garip görüntüler arasında, sayın hemşerilerimiz hiç mi ilişki göremedi? Gördüyse, neden sesini yükseltmedi?

Hem siyaseten kullanılan, hem en pis işlerde çalıştırılan, çoğu çilekeş, çoğu dertli, fukara temizlik işçileriyle, onların nerede ve nasıl yaşadığıyla, çocuğuna nasıl bakabildiğiyle biz hemşeriler hiç ilgilenmedik mi?

Hemşerinin gelirinden, maaşından, ücretinden kesilmiş paralarla, birtakım kadrolar şiştikçe şişecek, birilerinin siyasal hesabında ve amigo ihtiyacında kullanılacak. Bizim hemşeride ses yok. Dünyada eşi benzeri

kalmamış bir belediyecilik anlayışı ve en çirkiniyle siyaset uygulaması sergilenecek. Kimsenin umurunda değil. Hepimizin pisliğiyle uğraşanların bireysel dramı, hemşerinin sorunu değil.

Duyarlı olmak, sorumlu olmak, ciddi hemşeri olmak, o da bize göre değil.

O zaman, kimse kusura bakmasın ama, kendi çöpünün içinde çürürken hemşerinin yükselttiği feryat da, cılız bir sesten başka bir şey olamıyor.

Akıl Nerede?

Çöp yığınları arasında cambazlık talim eden büyük kent hemşerileri, bir bakıma, kendi ilgisizliğinin faturasını ödüyor.

Büyük kentlerde yaşamanın tüm nimetlerinden yararlanacaksın... Ama etrafındaki çarpıklığa, yanlışlığa hiç ilgi göstermeyeceksin. “Bana ne” diyerek, gözlerini yumacaksın. Kaçınılmaz sonuçlardan biri karşına çıktığında ise, şaşırıp kalacaksın.

Dünyadaki tüm ileri belediyelerde, “temizlik işleri” dahil birçok hizmette iki eğilim dikkati çekiyor:

İlki, hizmetin görülmesinde “tekniğin” yeri sürekli büyüyor, kol emeğinin payı ise sürekli küçülüyor, ikincisi, belediyenin, “hizmeti kendi kadrolarıyla bizzat yerine getirmesi” yöntemi geliyor. Bunun yerine, birçok hizmeti kendi dışındaki kuruluşlara yaptırtmak, daha akılcı yöntem olarak öne çıkıyor.

Her iki gelişmenin de çok açık bir mantığı var:

Dünyanın her belediyesinde, en varlıklı olanında bile, kaynak sorunu yaşanıyor. Kentlerin sürekli büyüyen ihtiyacına, ne yerel gelirler dayanıyor, ne de merkezin katkıları... Dolayısıyla, en ekonomik yöntemler devreye giriyor. İleri teknolojinin verimi artıran ve maliyeti göreceli olarak düşüren özellikleri seferber ediliyor. Doğal olarak, kol emeğine ihtiyaç da azalmış oluyor.

Belediye hizmetini mümkün olan alanlarda belediye dışındaki kuruluşlara yaptırtmak ise, hem hizmetin kalitesini yükselten, hem de çoğu durumda maliyeti düşüren bir özellik taşıyor. Örneğin, belediye, park ve bahçelerin bakımını kendi kadrolarındaki bahçıvanlarla değil, bu işi ihale ettiği kuruluşlarla gerçekleştiriyor. Çöp toplama hizmetini belediye kadrolarındaki temizlik işçileri yerine, bu işi üstlenmiş özel kuruluşlar görüyor.

Belediye, geniş hizmet kadrolarını yönetmenin sorumluluğundan böylece kurtuluyor. O kadroların hesabını tutacak, malzemesini sağlayacak,

teknik bakımını gözetecek bürokrasiler oluşturmaktan ve maliyetinden de kendini sakınıyor. Bu yaklaşım, –belediye ile müteahhit ilişkilerinde çarpıklık yoksa– topluma ve belediyeye belirli alanlarda çok şey kazandırabiliyor.

Özel Bir Durum

Birçok belediyede, o belediyenin işe aldığı işçi, aynı zamanda belediye başkanının partisine üye kaydedilmekteyse ya da üye yahut delege olduğu için işe girebilmekteyse, "işveren" başkanla iş bağlantısı nedeniyle onun siyasetine destek çıkmak zorunluluğundaysa, o zaman hesaplar değişiyor.

Elbette her belediye, her başkan, her işçi bu ilişkiler içinde değil. Ama içinde olanlar bakımından, şöyle bir durum söz konusu:

Bir belediyenin kadrosuna ekletebildiği her yeni kadro, işe alabildiği her yeni işçi, o başkanın siyasal gücünü otomatik şekilde artıran bir faktör oluyor.

Dolayısıyla da, kadro genişlemesiyle belediye başkanının siyasal gücü arasında, doğrudan bağlantı kuruluyor. Sistem, kendiliğinden ve doğal olarak, gerekli-gereksiz daha fazla iş yaratmaya dönük işliyor. Tekniğe ve teknolojiye prim vermiyor. Toplumun ve belediyenin çıkarı bir işin belediye dışında yaptırılmasını gerektirse bile, işçilerin ve siyasal desteğin çoklaşması bakımından belediyenin kadro kurması ya da genişletilmesi tercih ediliyor, vb. Yani, hizmeti geliştirici değil, siyasal desteği artırıcı mekanizmalar çalışıyor.

Bu durumun sorumlusu tek başına belediyeler değil. Belediyelerin bir parçası olduğu gerici parti anlayışları, siyaset sistemi ve onların yanı sıra, toplumun ilgisizliği. Toplumun, ne siyasete ne de kendi çıkarlarına, kendi cebinden harcanan paralara duyarlı olabilmesi.

Sağlıksız İlişki

Olayın bir başka özelliği de, hem işçi kimliğine hem de belediye hizmetlerine olumsuz yansıyor:

Belediyenin, çalıştırdığı işçilere karşı, "işveren niteliğinden" kaynaklanmış bir kozu var: İşçi, parti üyesi yahut delege olarak, belediyenin parti içi tercihine uymak durumunda. Uymazsa, kendinden beklenen siyasal yaklaşımın dışına çıkarsa, işinden de çıkarılmak tehlikesinde. Siyasal tercihi, ekonomik müeyyidenin tehdidi altında.

Buna karşılık, belediye, işçinin elindeki siyasal kozu (üyelik, delegelik) dikkate almak durumunda. Bu kozun varlığı nedeniyle, gereğinde bâzı şeylere, örneğin, işin kaytarılmasına göz yummak zorunda.

Başka bir deyişle, bir yandan siyasal istismara dönük olan, öte yandan, hizmetin kalitesizleşmesine ve kaynak israfına (başka hizmetlerin azalmasına) dönük duran mekanizmalar, birbirini güçlendirerek harekete geçiriyor. Sonuçta hem siyaset, siyaset olmaktan uzaklaşıyor, hem de belediye, belediye olmaktan.

Türkiye'nin hükümet anlayışı, siyaset ve partiler düzeni bu "ticaretleşme" hastalığından kurtulamazsa, olumsuzlukların sona ermesi beklenemez.

Çöplerin Sorumluluğu

Olaya bu çerçevede bakarsak, belediye işçisinin "aşırı zam talebinde bulunduğu" iddiaları hem göreceli ve sübjektiftir, hem de ortadaki sorumluluğun çok küçük bölümüne işaret eder. Toplumun en zor ve en pis işleriyle uğraşanların nispeten yüksek ücret almaları, dünyadaki örneklerinde yadırganan bir durum değildir.

Asıl sorun, mümkün olan belirli hizmetlerde bile "işveren" sıfatına belediyelerin kıskançlıkla sarılmasıdır; kadro yaratmak ve kadro genişletmekte bir siyasal güç kaynağı görülmesidir; buna cevap veren, prim veren geri bir siyaset ve particilik düzeninin, belediye anlayışının Türkiye'de hâlâ geçerli olmasıdır.

Belki en önemlisi, toplumun, kendi kesesinden harcanan, birçok durumda başkalarının siyasal ve ekonomik ikbali için harcanan paraların hesabını sormayışıdır.

Hesap sormak, gelişmenin göstergesidir. O düzeye de bir gün varılacak herhalde.

9 Ağustos 1992

... Komşu, Komşu, Hu... Hu...

"Komşu, komşu, hu... Hu... Oğlun geldi mi?"

"Geldi."

"Ne getirdi?"

"İncik, boncuk."

"Kime, kime?"

"Sana, bana."

"Başka kime?"

"Kara kediye."

"Kara kedi nerde?"

“Ağaca çıktı.”
“Ağaç nerde?”
“Balta kesti.”
“Balta nerde?”
“Suya düştü.”
“Su nerde?”
“İnek içti.”
“İnek nerde?”
“Dağa kaçtı.”
“Dağ nerde?”
“Yandı bitti kül oldu.”

***

Herkesten önce, Ergun Göknel’in şu eski hanımını cezalandırmak gerek:

Ne güzel, geçinip gidiyorduk. iski olayı ve Sayın Demirel’in sorumluluğu rafa kalkmış gibiydi. Daha öncekiler zaten tarihe karışmıştı. Koalisyon uyum içinde çalışıyordu. Sayın Çiller alışıyordu. Sayın İnönü problem değildi: Her şeye ve herkese zaten alışmıştı.

Bu düzeni altüst etmenin âlemi var mıydı? Koalisyonun rahatını bozmaya, Türkiye’nin huzurunu kaçırmaya kimin hakkı olabilir? Ne güzel sosyal demokratçılık oynuyorlardı; ne güzel çağdaş sağcılık yapıyorlardı; alan da memnundu, satan da. Şu sayın bayan eski Göknel, sakın komünist, anarşist falan olmasın?

Devletimiz ve de Büyüklerimiz

En ilginç olanını, olayın kahramanlarından bir siyasetçimiz söylemiş: “Partimize bağışta bulunan kimselerin adını açıklayamayız” demiş.

Neden açıklamıyorlar acaba? Gerçekten, niye açıklamıyorlar? Gizlenmesi, saklanması gereken bir ayıp mı var orada? Böyle garip bir şey olabilir mi? İnsan, bir partiye bağışta bulunursa, bağışta bulunduğunu neden gizlesin? Ya da, bir parti, aldığı bağışı neden saklasın?

Olayın garabeti burada başlıyor. Dünyanın hiçbir doğru dürüst memleketinde, bir partiye bağışta bulunan insanlar bunu gizlilik perdesiyle örtmezler. Gizlemek durumundaysalar, işin içinde mutlaka çarpık bir taraf vardır. Aynı şekilde, bir siyasal parti aldığı bağışı kamuoyundan, seçmenden

gizliyorsa, gizlenmesi gereken bir niyet, gayrimeşru bir ilişki, ayıp bir alışveriş söz konusudur. Yoksa niye saklasın?

iski olayı da, onun açığa çıkardığı siyaset-ticaret ilişkileri de, hem köklü hastalıkların, hem de yasadışı ve ahlâkdışı kazanç tutkusunun sonucu gibi gözüküyor. Devlet, para, iktidar, birey arasındaki bağlar, eksiklikleriyle ve yanlışlarıyla bu olayda ortaya çıkıyor. Kaynağı tarihte olan, sosyolojide olan “yönetme” ve “yönetilme” özellikleri dikkati çekiyor. Böylesine zorlu bir denklemi çözmenin güçlükleri kendini duyuruyor.

“Açığı Olan” Toplum

Ödediği verginin hesabını sormayanların birlikteliği, aldatılmaya da, kandırılmaya da fevkalâde elverişlidir. Nitekim bizde toplumun çokça kandırılmasının, sık sık saf mevkiine konmasının temel bir nedeni budur. Birey olarak, kendi vergimizi ödesek bile, ödemeyenlerin hesabını sormayız. Birey bir yana, hesap sormanın o kadar uzağındayız ki, görevi işçi temsilciliği olan sendikalar bile, Türkiye’de işçinin neden Avrupa ortalamasının çok üzerindeki oranlarla vergi ödemekte olduğunun hesabını sormaz. Toplum, kendi cebinden çıkan paranın nasıl harcandığına hiç bakmaz. O paranın boşa harcanmasını da, o paradan çalınmasını da, kendi dışındaki bir olay gibi izler.

Neden? İlk neden, toplumda geniş bir kesimin, “açığı” bulunmasıdır; kendi açığı olan kişi, başkasının açığından hesap sormaz:

Önce, vergi kaçakçılığı vardır; vergi yükümlülerinin büyük bir kısmı vergi kaçırır. 104 trilyon gelir vergisi toplanan bu ülkede, 107 trilyon kaçak olduğu hesap edilmektedir.

Sonra, “hayat tarzından” kaynaklanmış “açıklar” vardır: Büyük kentlerde nüfusun yarıya yakını ya kaçak yapılarda yaşar ya da başkasının toprağını doğrudan doğruya işgal etmiş durumdadır. Her şeyi tamam olsa bile, elektriğini şebekeden kaçak almaktadır, vb. Yani onun yaşam koşulları, onu kaçak olmaya, kaçağı hoş görmeye, kaçaktan hesap sormamaya onu bağımlı kılmıştır.

Üçüncü “açık” kategorisi, “gönülsüzlüklerden” oluşur. Zorunluluklar, istemeseniz de bir açığınız olmasına sizi mecbur eder. Örneğin, en yasal işinizin görülmesi için ya da zamanında yapılması için, rüşvet vermeye, daha “hafif” örneklerde “bağış” vermeye, “hediye” vermeye zorlanırsınız.

Toplum olarak açığı bulunanlarımız böylesine yüksek bir orandaysa, yolsuzluğun hesabını sorabilecek olanlarımızın oranı da, aynı ölçüde düşük kalacaktır.

“Devletten Korkmak” Geleneği

“Hesap sormanın” böylesine uzağında kalmamızın bir başka nedeni, iliklerimize kadar işlemiş ve pek de haksız sayılmayabilecek “devlet korkusudur.” Rüşvet ve yolsuzluk, büyük ölçüde “devlet”, “siyaset”, “kamu” alanında gerçekleşir. Oysa toplum, bu üç alandaki yetkililere hesap sormaktan, hesap bir yana, buralarda olup bitenle fazlaca ilgilenmekten çekinir. “Devletin gazabından” korkar.

Bakanlıktaki yolsuzluğun hesabını soracak müteahhit, bundan böyle o bakanlıktan iş almamayı sineye çekmek durumundadır. Zabıtanın neden seyyar satıcılara göz yumduğunun hesabını soracak dükkân sahibi, aynı zabıtanın kendi başına açabileceği işi göze almak zorundadır. Devlet dairesindeki muamelesinin neden yavaş yürüdüğünü araştırmaya kalkan vatandaş, büsbütün gecikebileceğini hesapta tutacaktır, vb.

Bir yanda, hemen herkesin açığı bulunan bir ortam, diğer yanda, hesap sorması gereken kişilerden ve güçlerden “hesap sormamaya” şartlanmış, alıştırılmış, “korkutulmuş” bir toplum. Yolsuzluk burada olmayacak da, nerede olacak?

Siyasetin Ticareti

Son iski olayının ve uzantısındaki ilişkilerin en öğretici yanı, hiç kuşkusuz, “siyaset” üzerinedir. Siyasal kirlenme, gerçekten ürkütücü boyutlara varmıştır. Her parti, her genel başkan, her bakan, milletvekili, belediye başkanı kirlenmiştir ya da aynı ölçüde kirlenmiştir demek, hiç kuşkusuz yanlıştır. Ama genel bir kirlenme söz konusudur.

“Sorun”un özü, siyasetin ticari güçlere teslim olmasıdır. Sonra, teslim olarak gayrimeşru yarar sağladığı ticari güçlerden, siyasetin komisyon almasıdır.

Komisyon almanın amacı, kimi siyasetçi için düpedüz para kazanmaktır. Bâzıları, komisyonu paylaştırarak, paylaşanlardan kendine yandaş kazanır. Alınan yahut aldırılan, kendi yakınlarınca alınmasına göz yumulan komisyonun nedeni, bâzı durumlarda, bir makamı, örneğin milletvekilliğini, örneğin genel başkanlığı sürdürmektir. Siyasette bu nedenlerle ticaretten komisyon alınır.

Olay sadece bugüne, bu hükümete yahut bir hükümet ortağına özgü değildir. iski ile ilksan’ın özde farklı olmadıkları açıktır. Aynı şekilde, iski ve ilksan benzeri daha birçok olay yaşanmış yahut yaşanmakta olabilir. Ayrıca, iski ve ilksan benzeri olaylar geçmiş hükümetlerin döneminde de yaşanmıştır.

Sistem, genel olarak şöyle işlemektedir:

Partinin “parayı tasarruf edebilen” konumda olan büyükleri, partililere para kazanma imkânı yaratarak, onların siyasal iradesine ipotek koymaktadır. Bunun yaygın uygulaması, partili bakanların ya da çok paralı büyükşehir belediye başkanlarının, partili müteahhitlere iş sağlamasıdır. Bu sağlanan iş karşılığında, onların parti içindeki gücünü kendi yanlarına almalarıdır. Bir başka yöntem, gene devlet imkânı kullanarak, partili delegelere kendi yakınları için kullanacakları kadroların verilmesidir. Ve son yöntem, gene bakanlıktan ve büyükşehir belediyeleri kullanılarak, devletle iş yapan müteahhitlerden partiye bağış almaktır.

Sistem bu olunca, kimi genel başkan, kimi parti büyüğü, bu mekanizmaları kurarak kendi yerini garantiye almaktadır. Rakiplerini yenebilmektedir. Böylece, siyasi ikbal, ticari ikbali desteklemekte, ikisi birbirini bütünlemekte ve yolsuzluğun bir büyük kaynağı oluşmaktadır.

iski olayına dönersek, olup bitenler ancak böyle bir bütün içinde değerlendirilebilir; çözüm yolları ancak genel siyasal yozlaşmayı mahkûm ederek, onunla mücadele ederek aranabilir.

Ama korkarız, gene “yandı, bitti, kül oldu” diyerek, bu olay noktalanmasın.

22 Ağustos 1993

Belediyenin Başkanı Değil, “Hemşerisi” Önemli

Hiç düşündünüz mü, Türkiye’de profesyonel futbol kulübü başkanlığına aramızda en lâyık insanların, “neden” belediye başkanları olduğunu?

Neden, irili ufaklı profesyonel futbol kulüplerinin başkanlığına, özenle belediye başkanı getirilir?

Spordan çok anladıklarından mı? Yoksa belediye başkanlarımızın büyük çoğunluğu eski futbolcu mu? “Belediye başkanı aynı zamanda profesyonel futbol kulübüne başkan olur” diye bir yasa var mı?

Hiçbiri değil. Doğru yanıt: Profesyonel futbol kulübüne en geniş parasal imkânı, kulüp başkanlığına getirilen belediye başkanı sağladığı için.

Mühendisten, avukattan, hattâ kimi durumda sanayiciden, tacirden spor kulübü başkanı seçseniz, mümkünü yok, o göreve getireceğiniz belediye başkanı kadar kulübe para sağlamıyor.

Peki, nasıl oluyor da parasızlıktan işçisine ücret ödemeyen bâzı belediyelerin başkanları, yönettikleri kulübün “milyarlık transferleri” yanında poz poz resim çektiriyor? Bu paralar, profesyonel futbol

kulüplerine akıtılan milyarlar, belediyenin kasasından, başkanın cebinden mi çıkıyor?

Hayır, profesyonel futbol kulübüne belediyelerden para akıtılmıyor. Peki, nereden geliyor bu paralar, neden geliyor? Belediye başkanının hikmeti neresinde ki, onu başkan yapınca, para da gelmeye başlıyor?

Nasıl oluyor da, örneğin, bir kulübün başındaki kişi avukatsa, mühendisse, tacirse, sanayiciyse, hiçbir zenginimizde kulüp aşkı kabarmıyor? Ama kulüp başkanlığına belediye başkanı getirildiğinde, bütün zenginlerimiz ve müteahhitlerimiz spor kulübüne bağışta bulunmak için sıraya giriyor, belediye başkanımızın şanına şan katıyor?

Önce, “Hemşeri” Olabilmek

Açtığımız sorunun yanıtını araştırmadan önce, yaklaşan belediye seçimlerinin bir büyük gerçeğini vurgulamak istiyoruz:

Seçilecek başkanlardan çok, seçecek “hemşerinin” tavrı, talebi, düzeyi önem taşıyor; ancak bu “hemşeri,” hemşeriliğini bilirse, sorumluluğunu bilirse, buna göre ölçü tutup şart koşarsa, önümüzdeki dönemin belediyeleri, doğru dürüst belediye olur. Yoksa eski hamam, eski tas.

Konumuza dönersek, spor kulübü başkanlığına belediye başkanı seçilince, cümle zenginlerimizin, profesyonel kulübe bağış kuyruğuna girmelerinin sebebi nedir? Neden, her biri sporsever kesilir?

Yanıt açıktır: Çünkü, bu “sporseverlerin,” belediye ile “işi” vardır. İhale, inşaat, ticaret, vb. Onlar, spor kulübüne bağışta bulunacak, para akıtacaktır ki, belediyeyle işleri kolay yürüsün.

Peki, bu apaçık mekanizma, bizim “hemşeriyi,” yani “seçmeni” rahatsız etmez mi? “Profesyonel kulübe akıtılan paraların karşılığı, kimi durumda daha pahalıya bağlanmış ihalelerle, daha pahalıya alınmış hizmetlerle ödeniyor olmasın?” demez mi? Hemşeri, bütün bu fazlalıkların kendi cebinden çıktığını görmez mi?

Görmezse, canı sağ olsun, ama, “Neden bu çöp yığınları sokaktan kalkmıyor, neden benim semtime beş paralık hizmet gelmiyor, neden pis sular bodrum katlarını basıyor, neden caddeler iki haftada çöküyor, neden kaldırımlar bir yükseltilip bir alçaltılıyor?” diye yakınıp durmasın.

“Bağışlı” Belediyecilik

Gerçekten, seçilecek yeni belediye yönetimlerinin iyi ve doğru çalışması, dürüstlüğünün kural olması isteniyorsa, “hemşerinin” şimdiden tavır koyması, “hemşerilik bilincinin” oluşması gerekiyor. Seçmen, ancak

“neleri dikkate alacağını” bütün partilere peşinen duyurabilirse, toplu bir tavır gelişebilirse, ciddi belediyeciliğe doğru “belki” bir adım atılabilir.

Örneğin, hemşerilerimiz, önümüzdeki dönemde de belediyelerin “bağış almasına” rıza göstermiyor mu? “Bağış düzeninin” kimi örnekte rüşvet ve yolsuzluğun hazır örtüsü olmasını kabulleniyor mu?

Yanlış anlaşılmasın, belediyelerimizin, verdikleri hizmetler karşılığında vatandaştan bir de “bağış” almaları tamamen yasaldır. Gariplik zaten burada: Verginin, rüsumun yanı sıra, bir de ölçüsü-endazesi belli olmayan bir “bağışı,” belediye alabiliyor. Hemşerinin “gönlünden ne koparsa,” kimi durumda ise, işinin görülmesi için kendisinden talep edilen keyfi ölçüde ve zorunlu olarak. İşi büyükse, bu bağış, minibüs, kamyon, bina, her şey olabiliyor. Belirttiğimiz gibi, bu bağışın, resmi kaydı da, belgesi de oluyor.

Tabii, olmayabiliyor da; o zaman, bağış, rüşvetin örtüsünü oluşturuyor.

Burada asıl önem taşıyan, suiistimale her zaman açık ve tümüyle çağdışı, keyfi, genellikle zorunlu bir “haraç anlayışının,” bir “hukuk devletinde” yürürlükte kalabilmesi... Hemşerinin, ödediği vergilerle zaten hak kazandığı bir hizmeti alabilmek için bir de bağışta bulunması.

Şimdi iş bizim hemşerilerimize kalıyor: Bağışa, kimi durumda haraca açık bir düzenin devamı istenmiyorsa, bütün partiler bu yönde zorlanmalı: Bağış düzenine son vermeleri, adaylara, partilere, bir koşul olarak getirilmeli. Sivil toplum örgütleriyle, sendikaları ve meslek kuruluşlarıyla, dernekleriyle, böyle bir talep yükseltilmeli. Oy, buna da bağlanmalı.

Böyle bir hemşerilik bilincini ve sorumlu seçmen modelini oluşturacak düzeyde değilsek, kimse umuda kapılmasın, bağış düzeni de devam eder, onun başka uzantıları da.

Bu Paralar Nereye Gidiyor?

Halkın, hizmet alabilmek için ödediği vergiler; bu vergilerden oluşmuş belediye bütçeleri; halkın adına alınmış dış borçlar; halka hizmet için kullanılması gereken kaynaklar; kullanılan paralar.

Gerçekten, bu hesabı tutan bir hemşerimiz, bir sivil toplum kuruluşumuz, derneğimiz var mı? Bırakınız hesap tutanını, hesapla ilgileneni var mı? Üzerinde bunca şaibenin dolaştığı “ihale düzeninin,” hiç değilse bir ölçüde denetime açılması düşünülemez mi?

Çağdaş “hemşeri” olmanın önkoşulu, ödediği verginin nerede ve nasıl kullanıldığını izlemektir; hesap sormaktır. Ancak bu hesabın izlendiği ve sorulacağı bilinirse, kamu yönetimleri kendine çekidüzen vermek zorunluluğunu duyar. Kural budur.

Bir belediye seçimi öncesinde, belediye ihalelerinin karar sürecine, ilgili meslek odalarını katmak neden düşünülmüyor? Ya da bâzı ülkelerde olduğu gibi, ilgili derneklerin, tüketici kuruluşlarının, mahalle temsilcilerinin önünde ihale tercihlerinin tartışılması neden önerilmiyor? Peki, kendi yararının mücadelesini "hemşeri" vermeyecekse, kim verecek?

Gene harcamalar konusunda, şu "işçiye ödenecek, çöpleri toplayacak, yolları açacak paramız kalmadı," mazeretinin "nedenleriyle" ilgilenmekte miyiz? Hangi belediyenin ne kadar kadro aldığı, bunları nasıl kullandığı, belediye şirketlerinin nasıl yönetildiği, hemşerinin merak konusu mu? Değilse, kimin merak konusu olacak?

Şehir ve Hemşeri

Yerel seçimler yaklaşıyor. Herkes, kendi siyasal doğrultusunda oy kullanacak. Ancak siyasal sonuç ne olursa olsun, "şehrine" sahip çıkan ya da çıkmayan "hemşeri," önümüzdeki dönemin "belediye kalitesini" belirleyecek.

Sahip çıkmak, yani spor kulübü başkanlığından ihale sürecine, harcamalara, bağış düzenine kadar birçok alanda ortaya talep koymak, tavır koymak ve oy tercihinin bir boyutunu bu talebe dayandırmak. Adayları ve partileri, belirli konularda söz vermeye ve sözünü tutmaya zorlamak.

Önümüzdeki belediye seçiminde asıl sınavı adaylar ve partilerden çok, "hemşeri" verecek. Ya hemşeriliğini gerçekten bilip gerçekten hemşeri olacak ya da günümüzün keşmekeşinden ve yozlaşmasından kurtulması, bir başka bahara kalacak.

12 Aralık 1993

# IV

# BATI, TÜRKİYE'Yİ İSTİYOR MU?

Avrupa'yı "Yeniden" Düşünmek

Türkiye'nin "Avrupa" ilişkilerinde bâzı yanlışlar var mı?

Tarih boyutundaki tercihleri, tercihlerin hayata geçiş özelliklerini yeterince sorgulamadık mı? Gereken hassasiyetler gösterilmeksizin çok mu "kabulcü," zaman zaman çok mu "taklitçi" olduk?

Tarihimizin ne Osmanlı, ne de Türkiye döneminde Avrupa'nın bize özel bir katkısı, ciddi bir yardımı oldu. Buna karşılık, biz Avrupa'yı gereksiz düzeyde mi önemsedik? Kendimizi ona çok mu muhtaç gördük, böyle gördüğümüzün işaretini fazla mı verdik?

Sonuçta, tüm olay, anlamını yitirmiş ve hesabını şaşırmış tek taraflı bir sevgiye, daha doğrusu, marazi bir saplantıya mı dönüşmekte?

Üstelik bizi küçük düşüren ve bize kaybettiren bir saplantıya

Konseydeki Rapor

"Önemli" olduğu belki söylenemez ama ilginç bir durum yaşandı: Avrupa Konseyi, içinde apaçık yanlıların da yer aldığı bir "Türkiye Raporu" benimsedi. "Benimsedi de ne oldu?" denirse, aslında pek bir şey olmadı. Avrupa Konseyi'nin de, bu tür raporların da, dünya siyasetinde, hattâ uluslararası kamuoyunda fazla önem taşıdığı söylenemez. Örneğin, son "Türkiye Raporu" bizim basınımızda manşet olabilir de, Avrupa'nın hemen hiçbir gazetesinde tek satırlık yer bulmaz.

Avrupa Konseyi, uluslararası bir diyalog platformunda düşünce üreten, insan haklarını ve demokrasiyi gözeten, daha çok kendi içine dönük çalışan bir kuruluş.

Bu kuruluşun hazırlattığı ve Türkiye'den başka ilgilenenin bulunmadığı "Türkiye Raporu" önemli sayılmayabilir. Ama asıl önemli olan, "hangi nedenlerin" bu tür raporlara yol açtığı, benzer raporların "neyi yansıttığı," Türkiye'nin kendini "hangi gelişmelere" hazırlaması gerektiği.

İğne ve Çuvaldız

Türkiye'nin "uzak karakol" işlevine Batı'nın artık ihtiyaç duymaması; dolayısıyla, yüzlerce yıllık Haçlı komplekslerinin ve Avrupa ırkçılığının şimdi kolayca yüzeye vurması; güçlenmesinden her zaman çekinilen Türkiye'yi kontrol altında tutmak için bölücü harekete Avrupalıların getirdiği –ve sürpriz sayılmayacak– yardımlar... Uluslararası rolünü "agik"e

kaptırmakta olan bir Avrupa Konseyi'nin, haksızlık yapmak ve gayri ciddi olmak pahasına kendisine bir "işlev yaratma" çabası, vb.

"Türkiye Raporu"nda bütün bunların payı var; inceleyeceğiz. Ama önce bir noktanın ısrarla altı çizilmeli:

Türkiye hâlâ, bugün bile, insan haklarını ihlal eden, işkence uygulamalarına göz yuman bir ülke konumunda. İnsan haklarının uluslararası ölçülerine uymamak için direniyor. Uluslararası kuruluşlara söz verip gereğini yapmıyor. Örneğin, ceza ve tutuk-evlerinden "50 santime 80 hücrelerin" kaldırılacağı söyleniyor. Kaldırıldı mı bilmiyor ama, Avrupa Konseyi ilgili biriminin, "bu konuda Türkiye'nin sözünü hâlâ tutmadığı" gerekçesiyle, "işkence ve kötü muamele konusundaki raporları açıklamak" müeyyidesini gündeme getirdiğini biliyoruz.

"Söz Çok, İş Az"

Avrupa Konseyi'ndeki tartışmalarda önemli bir eleştiri var.

Türkiye'deki yeni iktidarın döneminde çok iddialı sözler kullanıldı, demokratikleşme programı denildi, fakat yapılanlar sekiz ayda "hiç" mertebesinde kaldı.

Özellikle Türk hükümetiyle ya da dışişleriyle diyaloğu olan yabancı milletvekilleri bu noktaya değiniyor. Kendilerine –aynen Türkiye'de, kamuoyuna söylendiği gibi– yasaların demokrasi dışı özelliklerinden arınacağı, çalışma hayatına uluslararası standartların geleceği, kötü muamelenin tarihe karışacağı, Anayasa'nın değişeceği, vb. anlatılmış.

Buna karşılık, somut olarak gerçekleşebilen tek iş var; bize göre "en önemli" ama ne yazık ki tek önemli iş: Zorlukla, tbmm döneminin son oturumunda ve nefes nefese yetişebilen, ceza muhakemesi usulüne ilişkin değişim.

Hemen belirtelim, bu değişim son derece önemlidir; "işkence" iddialarını yahut uygulamalarını büyük ölçüde önlemesi söz konusudur.

Ama işte sekiz aylık sonuç bundan ibaret. Bunca iddiadan, sözden sonra, bir tek ciddi değişim, o da, uygulaması, başarısı henüz görülememiş bir değişim. Memurların sendika ve toplusözleşme hakkı, ılo ölçüsünde işçi hakları, siyaset yasağının üniversiteden kaldırılması, Anayasa değişimleri ve daha bir dizi söz, bir dizi demokratikleşme adımı, bir başka bahara kaldı.

Kalırken de, Türkiye'yi uluslararası platformlarda güçsüz bıraktı.

Kimse Mecbur Değil

Çoğu başka hesabın peşinde bile olsa, Türkiye'nin insan hakları ve demokrasi uygulamalarını eleştirenlerin kesinlikle haklı olduğu temel bir

nokta var:

Kimse, Avrupa Konseyi üyesi olmak, onun kurallarına uyum taahhüdüne girmek, uymak zorunda değil... Yani, kimse Türkiye'yi yönetenleri böyle bir zora sokmuyor. İsteyen, istediği yasaları değiştirir ya da değiştirmez. Ancak, hem belirli ölçülerin kabulü ve savunması olan Avrupa Konseyi'ne üye olacaksınız, hem de aynı ölçülerin dışında kalmaya devam edeceksiniz, kalmakta direneceksiniz.

Örneğin, hangi gerekçeyle olursa olsun, öğrenci kızlara başörtüsünü yasaklamayı, yasağa uymayanları cezalandırmayı, siz Avrupa Konseyi'ne anlatamazsınız. Nitekim son konsey toplantısında Türk grubuna yönelik az sayıdaki haklı sorudan biri buydu. Ya da şiddeti önermeyen, şiddeti içermeyen bir kitabın sahibini cezalandırmayı, 16 yaşındaki bir çocuğun emniyette gözaltındayken "şiltenin altında keşfettiği mavzerle intihar etmesini," bunlar ve benzeri durumlar karşısında en iddialı bir "demokratikleşme hükümetinin" bile garip şekilde hareketsiz kalmasını, bir insan hakları ve demokrasi forumunda elbette anlatamazsınız, anlatsanız bile kimseyi inandıramazsınız.

Olayın Başka Yüzü

Konunun bir başka ve çok önemli boyutu var:

Avrupa'nın Türkiye'ye yaklaşımında, yüzlerce yıllık karşıtlıklar, öfkeler, kompleksler de kendini açığa vuruyor. Kimi Batı milletvekilinin adetâ bilinçaltına işlemiş bir "Haçlı yaklaşımı" söz konusu. Türkiye'nin ve Türk'ün onlarda yarattığı çağrışım, tarihin sadece çirkinliklerine dayatılarak ve sadece tek bir özelliği büyütülerek elde edilen bir "silâhlı işgalci" görünümü.

Avrupa'nın birçok çevresinde oldukça etkili olan bu Haçlı yaklaşımı Türkiye'ye karşı engin bir sevgisizliği körükleyebiliyor.

Bütün Avrupa'da ve her Avrupalıda bu özellik yok tabii, ancak söz konusu eğilimin gücünü dikkate almadan yapılacak tahlillerin doğruluk şansı olamaz. Avrupa'nın önemlice bir bölümü söz konusu "olumsuz" imajın etkisinde... Avrupa'da yaşayan Türkiye vatandaşlarıyla ev sahibi toplumların sürtüşmeleri bu imajı besliyor; Kıbrıs çevresinde yükseltilen karşı-propaganda buna ekleniyor; sonra, gerçek boyutlarının ötesine zorlanmış iddialarla, Batı'nın dış siyaset hesaplarınca yönlendirilen bir kamuoyuyla, söz konusu Türkiye imajı bütünleniyor.

"Daha önce de yapılmıyor muydu?" denirse, aradaki önemli farkı hatırlamak gerekir: Soğuk Savaş döneminde, Türkiye'ye ve Türkiye'nin

“uzak karakol” olma işlevine Batı’nın ihtiyacı çok daha fazlaydı. Dolayısıyla, bu menfaat hesabının varlığı nedeniyle söylenmeyenler ve yapılmayanlar, Soğuk Savaş’ın bitmesi ve Türkiye’ye ihtiyacın azalmasıyla şimdi apaçık ortaya çıkıverdi.

Bütün bunlar, Batı’nın kendi hesabı, kendi bileceği iş.

Önemli olan, bizim ne yaptığımız, neyi yanlış ya da doğru yaptığımız.

Demokrasinin Gereği

“Batı sorunu”na, tarih boyutunda ve demokrasi boyutunda yeniden eğilmek gerekiyor; kendimizi sorgulamanın ihtiyacı var... Bu yapılamazsa, ne Batı’yla ilişkilerimizde, ne de kendi içimize dönük değerlendirmemizde sağlıklı bir sonuca varılmayacak.

Türkiye’de demokrasi olacaksa, bunun “azı”, “çoğu”, “orta kararı”, “Batılısı”, “Doğulusu”, “bize göresi” olamaz.

Türkiye, demokrasisinin eksik yanlarını tümüyle gidermek durumundadır. Gecikmenin bir anlamı yoktur. Şiddeti önermemek, şiddete bulaşmamak koşuluyla Türkiye’de her şey konuşulmalıdır. Kötü muamele ve işkence azalıyor, doğru, ancak en kısa zamanda tümüyle gündemden çıkarılmalıdır. Başka ülkelerdeki insanların sahip oldukları özgürlüklere bizim insanlarımızın sahip olmaması için hiçbir neden yoktur. Bizim insanlarımız, demokraside özürlü değildir.

Türkiye’nin siyasal iradesi, bu gecikmeye ve kendi gecikişine son vermelidir. Kendi eksiklerinden başka hiçbir mazerete sahip değildir.

Türkiye, öyle Avrupa’nın hoşuna gitmek için, Avrupa’dan hüsnükabul görmek için değil, ama kendine ve kendi insanına saygısı gereği, demokrasi sorununu çözmelidir. Türkiye’nin uluslararası gelişmeye ve başka ülkelere katkısı bununla bağlantılıdır: Türkiye bugün Kafkaslar’daki ve Orta Asya’daki Türk-İslam özellikli devletlere bir “model” olabilmekteyse, bu, tarihinden, kültüründen, ama elbette “demokrasi” olabilmesinden kaynaklanıyor.

Tarihin Gereği

Türkiye’nin uluslararası düzeyde güç ve etkinlik kazanması kendi “imajını” köklü bir sorgulamadan geçirmesine bağlı gözüküyor.

Kendisini Batı’ya bu ölçüde zorunlu ve muhtaç gören, Avrupa kapılarında çaresiz ve umutsuz âşığı oynayan bir Türkiye’nin, kimseden saygı beklemeye, kendi yararına uygun gelişmeler beklemeye hakkı yoktur. Bu yaklaşım sadece Türkiye’yi küçük düşürüyor, onu “kolay muhatap” konumuna indirgiyor ve önemini azaltıyor. Her seferinde cevapsız kalmış

bağlılık beyanından, kimsenin ciddiye almadığı “Batı’nın bölünmez parçası” edebiyatından, artık vazgeçelim.

Türkiye Avrupa Topluluğu’na kabul edilecekse, bu, sadakat yeminlerinin bir sonucu olmayacak; Avrupa kendi “menfaati gereği” Türkiye’nin üyeliğine ihtiyaç duyduğunda bu üyelik gerçekleşecek...

Bir değerlendirme yanlışına düşmeyelim:

Türkiye Avrupa Topluluğu’nda yer alacaksa, Avrupa’yla ilişkilerinde saygı gösterecek ve kendi çıkarlarını koruyacaksa, bu, “Belçikalılara benzediği” ya da “İtalyanlaştığı” için olmayacak.

Bilâkis, Avrupalılardan farklı bir kimlik ve kültür boyutuna sahip olduğu için, bu farklı boyut Avrupa’ya ek bir dinamizm getireceği ve Avrupa’nın yeni ülkelere, yeni hedeflere açılımını kolaylaştıracağı için Türkiye, Avrupa Topluluğu’nda “istenen” üye olabilir. Yoksa Portekiz’i andıran bir Türkiye kimliğinin, Lüksemburg’u andıran bir Türkiye boyutunun Avrupa’ya katabileceği yenilik ne olur?

Böyle bir Türkiye’nin eksikliğinden Avrupa ne kaybeder ki?

Çözüm Nerede?

Demokrasi ve insan hakları ekseninde, çağı paylaşan anlayışların ve yaklaşımların doğrultusunda, insanlığın gelişimine kendi özgün katkısını Türkiye’nin getirebilmesi.

Tarihinin ve kültürünün unutkanlığı içinde değil, bilinci içindeki bir Türkiye’nin, kendi özgün kimliği ve güzellikleriyle, evrensel kültürün ve güzelliklerin sentezlerine yönelmesi.

Sorun buradadır. Bunlar gerçekleşirse, Türkiye, Türkiye cahili birkaç yabancının raporuna konu olmaktan çıkar... Bâzı Avrupalıların tarihsel ve geleneksel komplekslerini, ırkçı titreşimlerini ve faşizan eğilimlerini tatminde yararlandıkları hedef tahtası konumundan Türkiye uzaklaşır.

Başka bir deyişle olay, Avrupa olayı değildir; öncelikle Türkiye olayıdır.

Sebebi de Türkiye’dedir, çözümü de.

7 Temmuz 1992

Şu İşkenceci İddiasından Kurtulacak mıyız?

(4) “Söz konusu şubelerde görevli memurların, zanlıyı gözaltında tutarken ve sorgularken, hem fiziki hem psikolojik olmak üzere sık sık işkence ve/veya kötü muameleye başvurduğu kanaatine varılmıştır. (...)

(5) Uygulanan kötü muamele içerisinde sık sık dile getirilenler şunlardır: Kollardan asma, bilekleri arkadan bağlayarak askıya alma (bâzı terörle mücadele şubelerinde sıkça kullanılan bu yöntem ‘Filistin askısı’ olarak anılmaktadır), cinsel organlar da dahil olmak üzere vücudun hassas noktalarına elektrik verilmesi, testislerin sıkılması, ayak tabanlarının dövülmesi (falaka).”

(6) “Heyette yer alan doktorlar tarafından muayene edilen kişilerin birçoğunda, polis tarafından işkence ve kötü muamele iddialarına uygun fiziki izler bulunmuştur.”

Raporun Sahibi

Bu aktardığımız bölümlerin kaynağı, kendini heyecanına kaptırıp ölçüyü kaçırmış amatör bir insan hakları derneği değildir. Türkiye karşıtlığının uzaktan kumandalı âleti olmuş, hesaplı ve kasıtlı bir profesyonel kuruluş da değildir:

Türkiye’nin de üyesi bulunduğu Avrupa Konseyi’nce oluşturulmuş, ilgili anlaşma uyarınca ve Türkiye hükümetlerinin bilgisi çerçevesinde Türkiye’de araştırmalar yapmış, uluslararası değerde hukukçuların yer aldığı ve uluslararası saygınlığı bulunan “Avrupa İşkenceyi Önleme Komisyonu”nun 21 Aralık 1992 tarihinde “cezai müeyyide” olarak açıkladığı raporundan, aynen aktarmaktayız. Raporun özelliklerine değinmeden önce, önemli paragraflarını, orijinal metindeki sıra numaralarını da belirterek izlemeye devam edelim:

(10) “1991 sonbaharında Türkiye’ye yaptığı ikinci ziyaret süresinde, İşkenceyi Önleme Komisyonu, işkence ve kötü muamelenin ortadan kaldırılması konusunda herhangi bir ilerleme kaydedilmediğini görmüştür. (İlk ziyaret, 9-21 Eylül 1990’da gerçekleşmiştir.) Birçok kişi, geçen 12 ay boyunca bu tip muameleye maruz kaldığını iddia etmiştir. İddia edilen kötü muamele tipleri çoğunlukla aynıdır. (...) Bir kez daha, kötü muameleye maruz kaldığını iddia edenlerin vücutlarında, tıbbi muayene sonucunda, iddialarıyla tutarlı izler bulunmuştur. Heyet, aynı zamanda, Adli Tıp Kurumu doktorları tarafından gözaltı süreleri bitiminde hazırlanan çok sayıda raporu inceleme olanağı bulmuştur; bu raporların pek çoğu bâzı işkence ve/ya da şiddetli kötü muamele tipleriyle tutarlı bulgular içermektedir.

Bâzı emniyet merkezleriyle ilgili bilgilerin ışığında varılabilecek tek sonuç, bu servislerde işkence ve kötü muamelenin hiç azalmadan devam ettiğidir.”

Yeni Hükümet Dönemi

(17) “Avrupa İşkenceyi Önleme Komisyonu’nun 22 Kasım - 3 Aralık 1992 tarihleri arasında (Türkiye’ye) yaptığı dönemsel ziyaret sırasında topladığı bilgiler göstermektedir ki, polisin gözaltında işkence ve diğer kötü muamele uygulaması sorunu, şimdiki hükümetin 1991 sonunda iktidara geldiği sırada bu konuya verdiği öneme rağmen çözümlenmemiştir.

Komite heyetine, hem adi suç zanlılarından, hem Anti-Terör Yasası hükümleri uyarınca yargılanan kişilerden, aşırı sayıda işkence iddiası ulaşmıştır. Ayrıca, heyette yer alan doktorlar tarafından muayene edilen çeşitli kişilerin vücutlarında, iddialarıyla tutarlı izler bulunmuştur.

(18) Örnek olması açısından, aşağıdaki olaylar verilebilir:

• İstanbul Bayrampaşa Cezaevi girişinde karşılaşılan mülke kastetmekten suçlu bir grup mahkûmda, falaka ve bileğin iç tarafları ve avuçların dövülmesi iddialarına uygun olarak taze yara izleri (hematoma) bulunmuştur.

• Uyuşturucu suçlarından suçlanan ve Bakırköy Hastanesi Adli Tıp Bölümü’nde gözetim altında tutulan bir mahkûmun penisinde, beş gün önce bir polis tarafından elektrot yerleştirilerek elekt-rik akımı verildiği iddiasına uygun olarak, taze yuvarlak bir iz (kızıl-kahve hafifçe şişkin kenarlar, beyazımsı merkez, katılaşma yok) bulunmuştur.

• Adana Cezaevi’nde muayene edilen kaçakçılıkla suçlanan bir mahkûmda, poliste gözaltındayken falakaya maruz kaldığı ve copla sırtının dövüldüğü iddialarına uygun olarak, ayaklarında yara izleri ve sırtında dik mor çizgiler (10 cm. uzunluğunda, 2 cm. genişliğinde) bulunmuştur.”

İşkence Araçları

(20) Her olayda birçok değişik kaynaktan bağımsız olarak alınan uygun bilgiden hareket ederek, Komite delegasyonu, Ankara (yeni bina) ve Diyarbakır emniyet müdürlüklerinin en üst katında bulunan belli bâzı odalara iki habersiz ziyarette bulunmuştur. Söz konusu odalar, adi suçlarla ilgilenen kanun ve düzen şubelerinin yerleşim alanı içerisindedir. Ankara Emniyet Müdürlüğü’ndeki odada, delegasyon, her iki yanında dörder tane bağ bulunan alçak açılır-kapanır bir yatak bulmuştur ki, bu yatak, bâzı kişilerin elekt-rik şoku verilmek üzere yatırılarak bağlandıklarını söyledikleri yatağın tarifine uymaktadır. Kapısında “Sorgu Odası” yazılı bir levha taşıyan bir odada bu yatağın bulunmasına dair hiçbir inandırıcı açıklama yapılamamıştır.

Diyarbakır’da, heyet, askıya almak için kullanılan bir âleti kurulu ve kullanıma hazır bir durumda bulmuştur (odanın iki tarafındaki ağır dosya dolaplarına monte edilmiş ve ortasında kuvvetli materyalden yapılmış bir bağ bulunan üç metre uzunluğunda tahta kiriş).

(21) Eline ulaşan tüm bilgilerin ışığında, İşkenceyi Önleme Komisyonu’nun varabileceği tek sonuç; işkence ve diğer şiddetli kötü muamelenin polis tarafından gözaltında uygulanmasının yaygın olarak devam ettiği ve bu yöntemlerin hem adi suçlulara, hem terör suçlularına uygulandığıdır.

Neden Açıklandı?

Avrupa İşkenceyi Önleme Komisyonu’nun 21 Aralık 1992 günü açıkladığı Türkiye Raporu, böyle devam ediyor. Rapor, cezaevlerinde benzer işkence ve kötü muamele örneklerine rastlanmadığını, jandarmada ise istisnai olduğunu belirtiyor.

Özellikle polisteki gözaltı süresinin ve sorgulamanın üzerinde duruyor. Söz konusu rapordan bölümleri, Türk resmi makamlarının çevirisinden aynen naklettik; orijinal metinden kontrolünü de yaptık. Sadece ara başlıklar bize ait.

Raporun sonuçlarına birazdan değineceğiz. Ama çok önemli olan nokta, bunun “açıklanmasıdır:” Avrupa Konseyi’nin ilgili anlaşmasına göre, İşkenceyi Önleme Komisyonu’nun rapor açıklaması, bir “cezai uygulamadır.” Kural olarak “gizli tutulan” araştırma ve bulgular, ancak ilgili ülkede hiçbir düzelme sağlanamamışsa, bir müeyyide olarak açıklanır.

İşkenceyi Önleme Komisyonu, 9-21 Eylül 1990; 29 Eylül - 7 Ekim 1991; 22 Kasım - 3 Aralık 1992 tarihleri arasında düzenli ziyaretler gerçekleştiriyor. Ayrıca, Türk yetkililerle toplantılar düzenliyor.

(10) 1991 sonbaharında, “işkence ve kötü muamelenin ortadan kaldırılması hususunda herhangi bir ilerleme kaydedilmediğini (Komisyon) görmüştür.” Varılabilecek tek sonuç, “işkence ve kötü muamelenin hiç azalmadan devam ettiğidir.”

(12) İkinci raporun teslim edilmesinden bir yıl sonra, Eylül-Ekim 1992’de, Komite, kanuni ve pratik bâzı önlemler alındığını, cezaevleri konularındaki işbirliğinin meyve verdiğini görmüştür. “Ancak, işkence ve kötü muamelenin önlenmesine yönelik tavsiyelerin uygulanması konusunda bir hareket olmadığı çok açıktır.”

(16) Kısaca, “Avrupa İşkenceyi Önleme Komisyonu’nun ilk ziyaretinden iki yıldan fazla bir zaman sonra (Ekim 1992), işkence ve kötü

muameleye karşı kanuni önlemleri güçlendirme açısından çok az şey yapılmış” bulunmaktadır.

(2) Komisyon, “yaptığı tavsiyeler” ışığında var olan koşulların düzeltilmesi hususunda Türk yetkililerin başarısızlığının, sözleşmenin 10. madde 2. fıkrasının uygulanmasını (rapor açıklama müeyyidesini, yani teşhiri) haklı kıldığı, sonucuna varmıştır (21 Aralık 1992).

CMUK ve Terörle Mücadele

(27) İşkenceyi Önleme Komisyonu, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu’nda yapılan değişiklikleri sıralamakta ve bunları “ileriye doğru son derece memnunluk verici bir adım” olarak nitelemektedir. “Ancak, bu hükümlerin Devlet Güvenlik Mahkemesi’nin yargı alanına giren suçlara uygulanmasının özellikle dışarıda bırakılması, İşkenceyi Önleme Komisyonu açısından büyük üzüntü kaynağıdır.”

(29) “Ne yazık ki, bugünkü haliyle Türk kanunları, dgm yargı alanına giren suçlar çerçevesinde yakalanan kimselere bu yöntemlerin (kötü muamele ve işkence) uygulanmasına karşı uygun önlemler getirmemektedir; tam tersine, bu yöntemlerin kullanımını (gözaltı süresini uzatarak ve böylece, olabilecek işkence uygulamasının fiziki izlerinin kaybolmasının mümkün kılarak) kolaylaştırmaktadır.”

(28) Raporun sonlarında, terör “alçakça bir suç” olarak nitelenmekte ve kınanmakta; böylesi yıkıcı suçlara karşı mücadele veren güvenlik güçlerinin karşılaştığı zorluklardan Komisyon’un tamamen haberdar olduğu belirtilmekte; bu suçların devlet kurumlarından doğal olarak sert bir cevap alacağına işaret edilmektedir.

“Ancak hiçbir koşulda bu sert cevabın kanun koruyucu memurlar tarafından işkence veya diğer kötü muamele uygulamasına dönüşmemesi gerekir.” Bu tip uygulamalar, insan haklarının çok çirkin ihlalidir.

“Bu uygulamalar, hem gerçekleştiren, hem izin veren memurlar için küçük düşürücüdür. Daha da kötüsü, bu uygulamalar, demokratik bir devlet olmanın temel koşullarını ortadan kaldırabilir.”

Sonuç

Söz konusu rapor, Türkiye’nin imzalamış bulunduğu “Avrupa Kötü Muameleyi ve İşkenceyi Önleme Konvansiyonu” çerçevesinde yer alıyor. Konvansiyonun özelliği, Komisyon çalışmalarını ve raporlarını kural olarak gizli tutması. Ancak hiçbir gelişme sağlanamazsa, şikâyet edilen ülke, Komisyon’un önerilerine uymazsa, rapor açıklanarak “teşhir” cezası fiilen uygulanmış oluyor.

Komisyon'un 21 Aralık 1992'de açıkladığı rapor, Türkiye'ye her düzeyde zarar verecek nitelikler taşıyor: Daha şimdiden, "insan haklarını ihlalde süreklilik gösterdiği" gerekçesiyle Türkiye'nin Avrupa Konseyi'nden çıkarılmasını önerenler var. Hakkında böyle bir rapor açıklanmış bir ülkenin itibarını koruması ve Bosna'dan Kıbrıs'a, Avrupa Topluluğu üyelik talebine kadar birçok alanda iddialarının ciddiye alınması fevkalâde zor.

Türkiye'yi "işkencecilik" suçlamasından kurtaramamış geçmiş hükümetlerin ve hâlâ kurtaramayan günümüz hükümetinin bilgilerine sunulur...

7 Şubat 1993

Batı'da Körüklenen Din Ayrışımı ve Sonuçları

Irak'ta "ikinci savaş" mı başlıyor? Saddam'ı bir türlü sahneden silemeyenler, yeni bir senaryo mu uyguluyor?

Avrupa'nın ortasında yeni bir Filistin olayı mı? Birleşmiş Milletler ve Avrupa Topluluğu'nun ortaklaşa önerdiği "Barış Haritası," Bosnalı Müslümanları yersiz yurtsuz göçerlere mi dönüştürecek?

Aynı "kutsal" insanlık ilkeleri, aynı "büyük" idealler. İlkeler de aynı, savunanlar da. Ama Bosna'ya başka türlü uygulanıyorlar, Irak'a başka türlü. Peki, böylesine bir "haksızlığa uğramak" duygusu insanlığın büyük bir bölümünü sararsa, bunun sonucu hangi öfke birikimlerine, hangi talihsiz geçmişe, hangi gereksiz çatışmalara insanlığı götürür? Üstelik her şeyin herkes tarafından izlendiği, birlikte yaşandığı televizyon çağındayız.

"Bardağı Taşıran Damla"

Birleşmiş Milletler aracılığıyla Batı'nın koyduğu kuralları biraz zorlayacak gibi olduğunda, Irak'ın üzerine gene bombalar yağdı.

Şimdi dünya kamuoyu tartışıyor: Gerçekten bu "ikinci" harekâta ihtiyaç var mıydı, yok muydu... Kimine göre, abd başkanlığındaki geçiş döneminden, boşluktan yararlanmak isteyen Saddam, silâhlı kuvvetlerinin hareket alanını biraz genişletmek istedi. Başkasına göre, Saddam'ın dikkatsizce sunduğu fırsat Batılılar tarafından kullanılarak, gereksiz bir saldırıya gerekçe yaratıldı.

Bir başka yorum, "bardağı taşıran damlanın" Kuveyt'le ilişkili olduğuna dikkati çekiyor: Kısa bir süre önce, Iraklıların Kuveyt sınırındaki "tarafsız bölgeye" girdiği, bu bölgede silâhlı operasyon düzenlediği haber verilmişti.

Irak bu haberlerin kasıtlı büyütüldüğünü açıklamıştı, ama olay Batı kamuoyunda önemsendi ve tepki uyandırdı. Şimdi öne sürüldüğüne göre, Kuveyt'le Irak arasındaki bölgede Saddam'ın kendini hissettirmesi bile, Batılıların harekete geçmesine yetti. Önce askeri hedeflere saldırıldı. Şimdi de Kuveyt sınırını savunmak üzere Amerika bir askeri birlik yolluyor. Bilirsiniz, Kuveyt'te petrol var da.

Şu "İlkelere" Ne Oldu?

"İşgal yöntemiyle toprak kazanılmayacağı" ve "insanların kuvvet kullanarak göçe zorlanamayacağı," malûm, en başta Birleşmiş Milletler ve Avrupa Topluluğu, herkesin paylaştığı ilkelerdi. Hele "etnik temizleme", "toplama kampları," tek başına Almanların günah hanesine yükletilmiş, artık adı bile anılamayacak olaylardı.

Ne oldu ve neler değişti?

Batı'nın Bosna için taraflara sunduğu plan, doğrudan doğruya işgalciyi ödüllendiriyor: Müslüman halkın "etnik temizleme" yöntemiyle çıkarıldığı topraklar, köyler, hattâ kasabalar, Sırplara ayrılan "özerk vilayetlere" ekleniyor. Yani, işgal yöntemiyle toprak edinmek, "Bosnalı Müslümanlara karşı kullanıldığında" yasallık kazanıyor, "anlaşılır, kabul edilir" oluveriyor.

Açık ve seçik olarak, Bosna-Hersek'te "zalim olan," zulmünden ötürü ödülleniyor. Televizyon görüntüleri izleyicileri ağlatadursun, Sırplar, uyguladıkları etnik temizleme sayesinde, vahşetin ve katliamın sayesinde, topraklarına toprak katıyor. Üstelik Birleşmiş Milletler ve Avrupa Topluluğu'nun ortak "Barış Planı" sayesinde, şimdi işgalciliklerine –hattâ yaptıklarına– yasallık kazandırıyor.

Bosnalı Müslümanların ise, göründüğü kadarıyla, bu plana direnecek gücü gittikçe azalıyor. Belki de bu gücün kalmayacağı nokta hesaplanarak planlar uygulamaya konuyor.

Özet olarak, zalimin yaptığı yanına kalmaktadır. Hem de, tüm "ilkeli" ve "büyük" devletlerin bunu içine sindirmesiyle ve zulümle ulaşılmış sonuçların yasallığını tasdik etmesiyle.

Bosna İçin Değer mi?

Batı basınında açıkça belirtiliyor:

"Eski Yugoslavların" arasındaki kavgayı önlemek için kendi askerlerini kullanmaya hazır olmadığı kararına Batı varmıştır.

Durum bu kadar basittir ve yalındır. Batı hükümetleri, kendi güvenlik menfaatlerini, ekonomik önceliklerini hesaplamıştır. Vicdanındaki

rahatsızlığı tartmıştır. Müdahalenin bedelini ölçmüştür. Sonuçta bu hesap, bir müdahale işareti vermemiştir.

Bu dengeyi bozabilecek güçlü etken, Batı kamuoyudur. Kamuoyu gerçekten güçlü bir talebi müdahale doğrultusunda getirebilseydi, hükümetler bunu dikkate almak zorunda kalabilirdi. Ne var ki, bu kamuoyunun ortalaması da, Bosna için kendi çocuklarını tehlikeye atmanın eğilimini göstermedi. Böyle bir ortak iradenin oluşumuna katkı yapmadı.

Sonuç açıktır ve düşündürücüdür; durumu yakından izleyen herkes bilmekte ve görmektedir: Bosna'daki tarafların değişik dinsel tanımlarla adlandırılması ve zalimle mazlumun farklı inanç özellikleri, Batı kamuoyundaki duyarlılığın bir noktanın ötesine geçemeyişinde başlıca etken olmuştur.

Geçmişin Öğrettikleri

Din ve ırk kavgaları, din ve ırk kaynaklı zulüm, insanlığa çok şey kaybettirmiştir. Özellikle dinsel içerikli öfkeler, uzun süreli önyargılara, bazen düşmanlıklara yol açmıştır.

Bosna'da yaşananlar karşısında dünyanın bir kesimindeki duyarsızlık. Haksız davranışların bıraktığı izler. Adaletsizliğe hedef olan insanın, kendi inancı, dinsel kimliği nedeniyle bu adaletsizliği yaşadığını hissetmesi, bilmesi.

Bunların büyük ölçüde tarihe terk edildiği sanılmıştı. Hele Avrupa'da, mümkün değil, tarih yeniden yaşanmayacaktı. Haçlı seferleri, Nazi barbarlığı insanlığın geride bıraktığı olaylardı. Ne bunlar olacaktı, ne de bunlardan kaynaklanmış öfkeler ve düşmanlıklar.

Bosna nedeniyle şimdi yeniden geçmişe dönülüyor. Bosna nedeniyle, insanlığın ve Avrupa'nın bir bölümünde, tarihin olumsuzlukları hatırlanıyor. Anlaşıldığı kadarıyla, bu hava hızla yayılıyor. Televizyon görüntüleri, büyük bir etkinlikle, günümüzden fark edilmesi belki mümkün olmayan bir etkinlikle, belirli tabloları insanların hafızasına işliyor.

Üstelik bizler sadece seyirciyiz. Bir soykırımına hedef tutulan, adaletsizlikleri bizzat yaşayan Bosnalılarda, acaba hangi duygular gelişiyor, hangi şartlanmalar yerleşiyor? Soykırımdan kurtulanlar, şimdi hangi öfke birikimleriyle dünyaya ve diğer insanlara bakacaklar?

Olayın iki boyutu var: Bosna'da yaşananlar, dinsel radikalizmin bir bölümüyle terör yollarına sapmasını kolaylaştırmıştır. Diğer boyutuyla da, binlerce umutsuz insanı terör tuzağına düşmenin muhtemel adayları yapmıştır.

Bundan insanlık zarar görür, Avrupa zarar görür. Daha az kan dökülen bir Filistin olayının bile yaraları hâlâ kanamaktadır.

Bosna, Avrupa'nın ortasında sürekli kanayacak bir yaraya dönüşmektedir.

Kıbrıs'taki Yeni Boyut

"Bosna sonrasının" ortamında, dinsel ayrımların böylesine acımasızca ortaya çıkabildiği bir Avrupa'da, çifte standardın geçerliliğini kanıtladığı bir zaman kesitinde, Kıbrıs sorununa sadece dikkatle, özenle değil, çok büyük bir ihtiyatla eğilmenin mutlak zorunluluğu vardır.

Kıbrıs'ta yapılabilecek en küçük hatâ, bir anda kavgaya yol açabilir. Seyircilerin "şu taraf Hıristiyan, öteki Müslüman" ayrımcılığıyla ve çifte standardıyla körüklediği kanlı bir çatışmaya dönüşebilir. Bosna'nın verdiği ders budur.

Tarafların uzlaşması elbette en iyi sonuçtur. Uzlaşma için özveride bulunulması doğaldır. Hangi çerçevelerin kabul edilebilir olduğu, Anayasa düzeni, toprak ve göçmen sorunu, Kıbrıs'taki iki toplumun kendi bileceği, bizzat karar vereceği noktalardır.

Ancak kimsenin, adadaki Türk toplumunun güvenliğini en küçük ölçüde tehlikeye atabilecek en cılız ihtimali bile göze almaya hakkı yoktur. Bu işlerde hafifliğin yeri olmaz. Dış ülkelerle iyi geçinmek, hoş görünmek, aralarına kabul edilmek ve benzeri gerekçelerle Türkiye'nin Kıbrıs'ta yapabileceği en küçük yanlış, bizi kuşaklar boyu sürecek bir felâketin içine atar.

Gün, dış politikada büyüklük senaryoları yazmanın, "vizyon" yaratmanın günü değildir.

Gün, her türlü olasılığı kılı kırk yararak hesaplamanın, son derece ihtiyatlı davranmanın günüdür.

Bosna'nın bize verdiği ders budur.

Bosna sonrasındaki Avrupa, çok farklı bir Avrupa'dır.

17 Ocak 1993

Bizi Kim Savunacak?

Bizi elbette bizzat kendimiz savunacağız. Ama bu yetmiyor. Çünkü günümüzün savunması sadece "askeri" alanda değil. Ekonomide, dış siyasette ve her düzeyde "savunulmak" da gerekiyor. Başkalarının bu çabaya katkısı, kimi durumda ortaklığı gündeme getiriyor. Savunma ve

güvenlik, çağımızda sadece bireysel değil, aynı zamanda “kolektif” bir özellik alıyor.

Almanya’nın bir dış politika uzmanı, Heinz Kramer, Türkiye’ye ilişkin araştırmasında şöyle yazıyor:

“Türkiye, Avrupa Konseyi’nin kurucu üyelerinden olmasına rağmen; Batı’nın çokuluslu kurumlarına (nato ve benzerleri) üye olmasına rağmen; Avrupa Topluluğu ile 30 yıldır geniş kapsamlı ve tam üyeliği amaçlayan bir anlaşması bulunmasına rağmen; Avrupa’nın herkes tarafından kabul edilen ayrılmaz bir parçası olmayı başaramamıştır. Yeni Avrupa düzeninin kurulması ile ilgili tartışmalarda Türkiye’nin dikkate alınmayışı, bunu açık bir şekilde göstermiştir.”

Yalnızlığın Eşiğinde

Türkiye’nin bir dış politika uzmanı, Prof. Haluk Ülman, ülkemizin Avrupa Topluluğu’na katılma çabasını anlattıktan sonra, şöyle yazıyor: “Ama ne var ki, tango yapmak için iki kişi gerek. Oysa Avrupalı dostlarımız, (...) Türkiye’yi yakın bir sürede içlerine almaya hiç niyetli gözükmüyor.”

tüses’in düzenlediği bir seminer çalışmasında bu raporlar tartışılıyor. Tarihten başlayıp gelen çok sayıda karmaşık “sebep” var da, sonuç tek ve net: Doğu-Batı çelişkisine dayalı dünya dengesi Gorbaçov tarafından bozulunca, Türkiye’nin Batı indindeki “kıymet-i harbiyesi” hızla düştü. Uluslararasındaki başlıca “kozunu” ucuz asker deposu olmaya, Batı’nın uzak karakolluğuna Türkiye bağlamıştı. “Sovyet düşmanı” ortadan kalkınca, askerimize de, karakolluğumuza da ihtiyaç hızla azaldı:

1) Batı’nın kendi içinde şekillenen yeni savunma anlayışlarında, Türkiye dışarıda bırakıldı. Oysa güvenlik sorunlarımız eskisi gibi sürüyor.

2) Türkiye’nin kendi “kabahati” olan eksikler (insan hakları, vb.), şimdi çok geniş ölçekte ve yüksek sesle Batı tarafından gündeme getirildi. Geçmişte menfaat hesabı büyük olan Avrupa, bunları bir ölçüde görmezden gelmişti.

3) Menfaat hesabının azalması, Avrupa’nın Türkiye’ye karşı tarihsel ve geleneksel tepkilerini şimdi çok daha açık ve güçlü şekilde ortaya koymasına neden oldu. Bu, Türkiye’nin uluslararası arenadaki “fotoğrafını” kararttı. Oysa bu fotoğraf ya da bu “imaj,” siyasetten ticarete, turizmden kültüre kadar her alanda çok önemli bir etken.

Körfez Savaşı’nın “kıymet-i harbiyemizi” yükselteceği kimilerince sanılmıştı ama, bu umut da boş çıktı.

NATO Neye Yarar?

nato açısından Türkiye’nin “neye yaradığı” belli de, Türkiye savunması bakımından nato’nun neye yaradığı artık belli değil.

Bu belirsizliği, Prof. Ülman’ın demin değindiğimiz çalışmasından izleyelim:

“Batı’nın tutumu (Türkiye’ye verdiği değerin azaldığı) kuşkularını daha da artırıyor. Nitekim (...) nato’nun bâzı Avrupalı üyeleri, bir Irak saldırısına uğrarsa Türkiye’nin yardımına koşulacağı yönünde nato’nun karar almış olmasına rağmen, bu yönde gerekli ilk adımları atmakta son derece isteksiz görünmüşlerdir.

Aynı biçimde (...), Avrupa savunmasının yeniden yapılanması tartışılırken, Türkiye’yi dışarıda bırakan çözümler ortaya atılmaktadır.

Körfez Savaşı gibi, ‘enerji’ açısından herkesten çok Batı Avrupa ülkelerini ilgilendiren bir konuda bile o ülkelerin en azından bâzılarınca yalnız bırakılmak istenen bir Türkiye’nin, öteki iç ve dış politika sorunlarında nato üyelerinden anlayış ve destek bulması, elbette kolay değildir...”

Sovyetler’in ve Bulgaristan’ın Türkiye’ye saldırması bu saatten sonra herhalde beklenmiyor. Yunanistan zaten nato üyesi. Güvenlik açısından “kritik” olabilecek Güneydoğu sınırlarında ise Türkiye’nin savunmasına nato gönülsüz bakmaktaysa, Türkiye nato’dan nerede yararlansın?

Üstelik Türkiye’nin gelecekteki güvenlik sorunlarının Güneydoğu sınırlarında oluşacağı bizzat Batı tarafından ısrarla belirtiliyor. Örneğin, Irak ve Suriye ile “su sorunu” var. Önümüzdeki on yılın “bölgesel gerilim kaynağı” olarak, Türkiye’den çıkan akarsuların paylaşım sorunu gösteriliyor. Gene Batı çevreleri, pkk olayının bir yönüyle “su sorununun” bir ürünü olduğunu belirtiyor. Suriye’nin, su tartışmasında “bir koz gibi kullanmak düşüncesiyle pkk’ya destek verdiğini” bu çevreler öne sürüyor.

Irak’la Türkiye’nin bozuşması, İran’la –en azından– ideolojik rekabet ve başka sorunlar: Türkiye, bir ittifak desteğine en fazla ihtiyaç duyabileceği “güvenlik alanında,” yapayalnız gözüküyor.

Ortaklık Bozulunca

Türkiye’nin insan haklarındaki, siyasal ve sendikal haklardaki eksikleri “yeni bir olay” değil. Ama Batı sanki “yeni” fark ediyor. Hem de askeri rejimleri, ara dönemleri geçmişte “anlayışla” karşılayanlar, üç yıldır Türkiye’de demokrasinin “hamisi” kesiliyor. Neden?

Nedeni çok açık. Batı, bünyesi ve inançları doğrultusunda insan haklarını savunuyor. Ama bu inançla kendi menfaatine ters düşmekteyse, "ölçülü" bir yaklaşım benimsiyor; sesini fazla yükseltmiyor. Ya da çok önemli menfaatler söz konusuysa, gözlerini yumuyor. Her şey bir hesap meselesi. Nitekim Sovyetler'deki değişim gerçekleştikten, "tehdit" ortadan kalkıp duvarlar yıkıldıktan sonra, "uzak karakol" Türkiye'yi hoş tutmaya çalışmalarının gereği de kalmadı. Türkiye'nin belki en fazla "demokratlaşmaya" uğraştığı bir zaman kesitinde, en ağır suçlamalar geliverdi.

Türk kamuoyu hâlâ şaşkınlık içinde: Iraklı Kürt göçmenlere bağrını açan, yardıma koşan, –bireysel yanlışlar, istisnai kötü davranışlar olsa bile– elinden geleni yapmış bir Türkiye'ye Batı'dan yıldırımlar yağıyor, Türk kamuoyu kuru bir teşekküre razı; hakaret görüyor. Neden?

Çünkü, zaten çok parlak olmayan Türkiye "imajı," şimdi açıkça, özgürce ortaya konabilen, çıkar hesaplarının sınırlamasından özgürleşmiş tepkilere hedef yapılıyor.

"İmaj" olayına değinirken, her on yılda bir demokrasiyi askıya alan bir toplumun zaten aydınlık bir fotoğraf vermeyeceğini belirtmek gerekiyor. Buna, geleneksel olarak düşünceyi cezalandırmak, işkenceci iddiasından kurtulamamış olmak da eklenebilir. Ama göç nedeniyle başlatılmış saldırı kampanyası, bunlarla ya da sınır bölgesindeki bâzı yanlışlarımızla açıklanamaz. Bu saldırılarda, çirkin Batı var. Hâlâ ırkçı titreşimler içinde olan, dinsel bağnazlıkta yarışan, sömürgeci kompleksinden kurtulamamış bir kısım Batılı var. Bunlar her zaman vardı. Ama şimdi geçmiştekinden çok daha rahatlar. Uzun yıllar "uzak karakol olmayı" marifet sanmış bir ülkenin karakolluğuna artık ihtiyaçları yok.

Kıssadan Hisse

Sayın Bush'un "yeni dünya düzeni" herkesten önce Türkiye'yi etkiledi. Çünkü bu "düzende" artık Sovyet tehdidi ya da abd tehdidi yok. Olmayınca, uluslararası dengelerdeki konumu öncelikle "tehdide göğüs germek" olan ülkelerin önemi "eski dostlar" açısından azalıyor.

Bu değişim karşısında oturup geçmişe ağıt yakacak değiliz.

Ama ne olup bittiğini bilelim ve doğru teşhis koyalım:

Türkiye olarak, gerçekten yeni bir dünyada yaşamaktayız. Yeni tehlikelerle, yeni iddialarla ve yeni fırsatlarla dolu bir dünya. Siyasal ve toplumsal hedeflerimizi, dış dengelerimizi, muhtemel beraberlikleri ve ittifakları, yeniden düşünmek, tartışmak, kararlaştırmak gerekiyor.

12 Mayıs 1991

Kimse Türkiye'ye Teşekkür Etmiyor

Körfez Savaşı'na Türkiye, katkısını getiriyor. Türkiye, topraklarındaki üsleri Batı'nın kullanımına açıyor. Bir bakıma kendini tehlikeye atıyor; kendini füzelere, namlulara hedef yapıyor.

Peki, bu riskleri üstlenen Türkiye'nin, Avrupa'nın gözündeki yeri mi büyüyor, değeri mi artıyor?

"Avrupa Konseyi Parlamentosu"nun toplantılarında, Avrupa siyasetinin nabzını tutmak mümkündür. 25 Avrupa parlamentosundan seçilmiş 190 milletvekili, bir hafta süresince dünyayı ve Avrupa'yı Konsey'de tartışır. Batı toplumlarındaki titreşimler ve millet meclislerindeki eğilimler Konsey'e yansır.

Avrupa Konseyi'nin geçtiğimiz cuma günü tamamlanan oturumunda temel konu "Ortadoğu ve Körfez Savaşı"ydı. Türkiye'yi temsilen katıldığımız bu toplantının bize dönük izlenimleri şöyle özetlenebilir:

Yarım ağızla söylenen birkaç nezaket sözcüğünün dışında, kimsenin Türkiye'ye teşekkür bile ettiği yok. O nezaket sözcükleri de, Strasbourg'daki toplantıyı izleyen Türk gazetecilerinin zorlamasıyla Batılı ağızlardan alınabiliyor.

Çekinilen ve Güvenilmeyen Bir Türkiye

Türkiye "aktif" bir Ortadoğu politikası izliyor; üslerini abd saldırı uçaklarına açarak Batılılara önemli bir katkı sağlıyor. Bu politikamızın "teşekkürle" karşılanması şöyle dursun, Batı Avrupa'da Türkiye'ye dönük yaygın bir endişe, hattâ tepkilere kaynak oluyor.

"Sevr Antlaşması," Türk milletvekillerinin ciddi tepkisine rağmen bir komisyon metninde yer alırken, bir başka sorun gürültü koparıyor: "Bulgar ve Iraklı mültecilerin Türkiye'deki durumu"na ilişkin rapor, Konsey gündeminin çok dolu olması nedeniyle görüşme programından çıkarılmıştı. Konsey Bürosu'nun bu kararı, alışılmadık boyutta tepkiyle karşılanıyor; Türkiye'nin tartışma masasına getirilmesi için özel çaba harcanıyor.

Yunan ve Kıbrıslı milletvekillerinde olağandışı bir canlılık var: Hazır "Birleşmiş Milletler ve Güvenlik Konseyi kararları" baştacı edilmişken, "Kıbrıs"a ilişkin bm kararlarına Türkiye'nin uyması isteniyor. Ortadoğu Savaşı sonrasında toplanması beklenen Barış Konferansı'nda Kıbrıs sorununun da yer alması için şimdiden kulis yapılıyor, kamuoyu oluşturuluyor.

Hani cesaretimize, dostluğumuza, özverimize Batı hayran kalacaktı? Saddam'ın füzelerine Anadolu'yu siper ettik diye bize şükranlarını sunacaktı? Türkiye gibi güvenilir bir müttefiki olduğu için Tanrı'ya dua edecekti?.. Ortadoğu Savaşı'yla ilgilenip ambargoya katıldık, üslerimizi ve kendimizi tehlikeye açtık diye, neredeyse "düşman" muamelesi görmekteyiz.

Neden?

Kıbrıs Anıları ve Ortadoğu

Batı Avrupa'nın bu olumsuz yaklaşımında birkaç temel neden dikkati çekiyor:

1) Türkiye, Ortadoğu Savaşı'na bir köşeden bulaşmanın heveslisi gibi gözüküyor. Türkiye'nin bir kara harekâtına girişerek askerlerini Irak'a sokmasından çekiniliyor. "Yeni bir Ortadoğu haritası çizileceğine" ilişkin sözler fazla ciddiye alınmıyor ama, bir "gizli niyetin ifadesi" olarak kaygıyla izleniyor. Türkiye'nin "barış masasında yer almak iddiası," Irak'ta kurulacak Türk-Kürt-Arap konfederasyonundan söz edilmesi, "garantör" adaylığı. Iraklı Kürtlerin sorunlarına birdenbire duyarlılık gösterilmesi, Batı'da –açıkçası– korku yaratıyor. Bunlara fazla ihtimal vermeseler de, hayli çekindikleri belli oluyor.

2) Batı, "Kıbrıs Barış Harekâtı"nı unutamıyor. Kıbrıs olayında dünya dengelerine karşı çıkmış ve statükoyu adetâ tek başına değiştirmiş bir Türkiye, "tekin" görülmüyor.

Gerçekten, "olmaz ama ya Türkiye savaşa asker sokar ve Irak topraklarında yeni oluşumları desteklerse" şeklindeki bir kaygı, Avrupa milletvekillerinin de dikkatini çekiyor. Bu kaygının temelinde Türkiye'nin Kıbrıs Harekâtı var. Türkiye'nin geçmişte "kuraldışı" davranabilmiş olması, bugün benzer girişimlere kalkışabileceğinin karinesi sayılır. Batı Avrupa'nın bu kaygısını, tabiatıyla, İran ve Suriye de paylaşıyor.

3) Türkiye'de "tehlikeli eğilimler ve özlemler" sezen bir Batı, ne yapar?

Doğal olarak, Türkiye'nin siyasal harekât alanını sınırlayacak ve bir çeşit "tehdit" işlevi taşıyacak "kozlarını" çıkarıp ortaya sürer.

Türk hükümetlerinin bâzı yanlış politikaları böyle bir kozun Batı'nın eline geçişini kolaylaştırmıştır, ama bu ayrı bir konu. Günümüzün gerçeği, "Kürt sorununun" bâzı Avrupa çevreleri tarafından hızla gündeme getirilişidir. "Sevr Antlaşması"na atıfta bulunmaktan bile kaçınılmayışıdır. Açıkçası, Batı, Türkiye'ye şu mesajı vermektedir: "Siz Türkiye olarak Ortadoğu'da etkinliğinizi artırmaya, hele coğrafya değişimini özendirmeye

kalkışırsanız, biz de Kürt sorununu tahrik ederek sizi çok zor durumda bırakırız, kendi evinizin içinde olay çıkartırız.”

Tümüyle Batı böyle düşünüyor, bu düşüncenin tümüyle bilinçli politikalarını uyguluyor demek, haksızlık olur. Ancak söz konusu yaklaşımın işaretleri her gün çoğalıyor. Üstelik bunların sadece küçük bir bölümü –yanlış ya da doğru– samimi inançlardan kaynaklanıyor. Haklı noktaları ortaya koyuyor. Büyük bölümünde ise uluslararası hesapların soğukluğu yansıyor. Saddam, 5 bin Kürt asıllı Iraklıyı gaz bombalarıyla çoluk çocuk demeksizin öldürürken (menfaat icabı) gözlerini yuman Batılılar, şimdi (gene menfaat icabı) Kürt haklarının şampiyonu kesiliyor.

“Çifte Standart”

Ortadoğu Savaşı’nın yansımalarına, Baltık Cumhuriyetleri’ndeki olaylar da karışarak Batı’nın düşünce alışkanlıklarını sarsıyor. Bir yanda “kutsal ilkeler,” diğer yanda “gerçeğin politikası” ve menfaatler... Kimyasal silâh fabrikalarını Irak’ta kuranlar ve çocuklarını aynı silâhlara hedef yapanlar... Malûm, Soğuk Savaş sonrasının Avrupa’sı, insanlığın yüce idealleri üzerinde yükselecekti. “Irk”, “inanç” ayrışımları tarihe terk edilecek, “milliyet farkı,” bir bölünme ve parçalanma faktörü olmayacaktı. Azınlıktaki düşünceler, kültürler, diller korunacak, fakat toplumların, ülkelerin bütünlüğü dikkatle gözetilecekti.

Derken, Sovyetler’in Baltık Cumhuriyetleri’ndeki “ayrılıkçı” talepleri çıktı ortaya. Bir devletin bölümleri, ırk ve milliyet temelinde bağımsızlık kavgasına koyuldu. Açıkçası, Avrupa, “ezberini şaşırmaya” başlıyordu. Hem “ülkelerin bütünlüğüne” sahip çıkmanın, hem de bölünmeyi desteklemenin formülü, tabii ki olamazdı.

Örneğin, Avrupa Konseyi’nde şu sıralar Litvanya, Letonya ve Estonya’nın “misafir üyeliği” tartışmaya açılıyor. “Misafir üyelik”, “tam üyelikten” bir önceki aşama; Sovyetler Birliği’nin, Yugoslavya’nın konumu gibi.

Şimdi, düşünebiliyor musunuz: “Misafir üye” olan bir devletin kendi içindeki “bölümlerine” de ya da “üye ülkenin” mahalli birimlerine de ayrıca üye olmanın yolları böylece açılacak... Başka bir deyişle, Avrupa Konseyi, var olan devletleri parçalamanın, bölünmeyi özendirmenin işlevini taşıyacak; bu işlevin ajanına dönüşecek. Sovyetler’in federe devletleri, Yugoslavya’nın devletleri, neden olmasın. İsviçre’nin kantonları, ayrı ayrı üye olabilecek.

“Doğruyu” Bulmak...

Olayların da, zihinlerin de karıştığı bu zamanda, Türkiye'nin "doğru"su nerede?

Her şeyden önce, "kendi evimizin içini" düzeltmek durumundayız. Türkiye, artık, "özürlü" ülke, "ikinci sınıf" demokrasi konumundan çıkmalıdır. İnsan hakları, siyasal-sendikal haklar gibi konularda kimsenin gerisinde olmamalıdır. "İşkenceci" iddialarını üzerinden silkip atamamış bir toplumun uluslararası düzeyde taşıyabileceği çağdaş bir işlev olamaz.

İster Avrupa'da, Ortadoğu'da, ister kendi ülkesinde olsun Türkiye, insanlığın temel doğrularını, erdemlerini, çağdaş ve demokrat ölçülerini, uygar hayat tarzını, özgürlük, adalet, bağımsızlık ideallerini, her düzeyde sahiplenmek ve savunmak durumundadır.

Ancak bu konuma gelebilirsek Ortadoğu'da insanlığın ve Türkiye'nin yararına bir işlev, bir misyon taşıyabiliriz. Etkili olabiliriz.

Bu temeller üzerinde cumhuriyetçiliğin, çoğulcu demokrasinin, uygarlık ölçülerinin, kısaca, "çağı paylaşmanın" iddiasını taşımak ve bu iddiayı barışın kanallarında başka toplumlara ulaştırmak elbette mümkündür. Hattâ gereklidir, görevdir. Önce kendi eksiklerimizi gidermek, kendi yanlışlarımızı düzeltmek koşuluyla.

2 Şubat 1991

# V

# ORTADOĞU SAVAŞIYOR

Savaş: “Son” Yakın mı?

Körfez Savaşı’na Türkiye “girdi” mi?

Bu “girdinin” bedeli ne olacak?

Savaşın sonu gerçekten yakın mı?

Savaş sonrasında Ortadoğu dengeleri değişir mi?

Değişim Türkiye’ye nasıl yansır?

Bunlar ve daha bir dizi belirsizlik: Körfez Savaşı’nın dördüncü gününde, Türkiye’nin insanları geleceği görmeye ve hazırlıklı olmaya çalışıyor.

Sabahlara kadar televizyon haberleri izleniyor. Sonra gazeteler okunuyor. Herkes Körfez Savaşı’nı konuşuyor. Neredeyse hepimiz “askeri strateji” uzmanına dönüştük.

Üzücü ama Gerçek Bir Fotoğraf

Savaşın görüntülerini evlerimizden izliyoruz. Bir yanda, teknolojinin ve organizasyon becerisinin tüm sınırlarını zorlamış “müttefik” güçler var. Araçlarından, silâhlarından, duruşlarından, konuşmalarından “karavana” önündeki sıralanmalarına kadar, planlı ve programlı hazırlığı yansıtıyor. Teknolojiyle iç içe yaşayan, teknolojiyi bizzat üreten toplumların özellikleri sergileniyor.

Bu güçlerin karşısında, çağı paylaşmayı becerememiş bir toplumun, organizasyon yeteneğinin uzağında kalmış, teknolojiyle özdeş olamamış insanları var. En ileri silâhları taşıdıklarında bile, bu silâhlar üzerinde iğreti duruyor. Ama olaya halk düzeyinde bakıldığında, Bağdat sokaklarında Saddam’ı alkışlayan Iraklılar izlendiğinde, başka türlü olması mümkün değil, insanın yüreği burkuluyor: Tarihin haksızlığını yaşamış, dünya düzeninin eşitsizliğine yüzyıllar boyu terk edilmiş mazlum bir Irak halkı. Sıcak, sevecen, duygulu, bâzı özellikleriyle bizim insanımızdan yansımalar gördüğümüz, yakınlık hissettiğimiz bir halk.

Kendi vatandaşını Halepçe’de zehirli gazla öldüren Saddam Hüseyin ile bu halkı bir tutmak mümkün değil. Irak halkının tarihsel haksızlıklar karşısındaki tepkilerini acımasız bir dikta yönetimine malzeme yapan, önce İran’da, şimdi Kuveyt’te şan ve şöhret kovalayan Saddam’ı mazur görmek de mümkün değil.

Teknolojinin gerisindeki bir toplum, çok daha üstün teknolojiye sahip olanlara elbette direnebilir, hattâ zafere de ulaşabilir. Ama bunun için, en üstteki yöneticisinden neferine kadar müthiş bir haklılığın sahibi olmak gerekir. Vietnam'da yaşandığı, örneklendiği gibi.

Irak, Vietnam değil elbette. Olmadığı için, Irak'ta bir trajedi, bir kaçınılmazlık yaşanıyor. Irak'ın sıradan, barışçı insanları, ellerine tutuşturulmuş silâhları ve üzerlerine bol gelen üniformalarıyla, Saddam'ın peşinden hak etmedikleri bir sona sürükleniyor.

"Son"un Kendisi Değil, Biçimi Tartışılıyor

Körfez Harekâtı'nın, daha ilk gece "bittiği" öne sürülüyor: abd uçaklarının yoğun saldırısına hiçbir direnç gösteremeyen Irak'ın, savaşı o gece kaybettiği belirtiliyor.

Hava üstünlüğünü tümüyle rakibine terk etmiş bir Irak'ın, kara savaşını kazanması mümkün değil. Savaşın bundan sonrası, abd ve müttefikleri açısından bir "zamanlama" olayına dönüşüyor: Havadaki üstünlük sayesinde Irak'ın kara gücünü zayıflatmak, mevzi kara harekâtıyla bu gücü biraz daha yıpratmak, koşullar en elverişli kıvama geldiğinde son saldırıyı başlatmak. Birkaç gündür bu planın uygulanışına tanık oluyoruz.

Bu arada, Irak'ın karşı saldırıları elbette söz konusu, İsrail'e, Suudi Arabistan'a, abd ve müttefik askerlerine kayıplar verdirmesi mümkün. Ancak, sonucun değişmesi mümkün değil.

İlk gece kanıtlanan büyük teknoloji farklılığından sonra, şimdi sadece "süre" tartışılıyor.

Türkiye Savaşa Girdi mi?

Türkiye, sınırları içindeki üsleri abd uçaklarının Irak saldırılarında kullandırtarak savaşa "fiilen" katılmış bulunuyor. Bu iznin, resmen ilân edilmemiş olsa bile hukuki anlam taşıdığı, Irak'a bir "savaş nedeni" sağladığı belirtiliyor.

Açıkçası, Türk topraklarından havalanıp Irak'ı bombalayan uçaklar nedeniyle Irak aynı toprakları bombalarsa, "savaş hukuku" bakımından kimse Irak'ı suçlayamaz.

Şimdi önem taşıyan konu, Irak'ın böyle bir girişimi gerçekleştirme ve başarma ihtimalidir.

Bu ihtimal elbette vardır. Türkiye hükümetinin, aldığı kararın muhtemel sonuçlarını bilmediği düşünülemez. Anlaşıldığı kadarıyla, Irak'ın Türkiye'deki üslere saldıracak güçte olmadığı, saldırsa bile bu üslere

ulaşamayacağı hesaplanmıştır. Irak saldırısının, hele hedefe varacak bir saldırının “çok küçük olasılık” olduğu öngörülmüştür.

Bu hesapların ne ölçüde sağlam olduğunu bilemeyiz. Böyle bir hesabın (sağlam bile olsa) taşıdığı büyük riski hükümet üstlenmiştir.

“Fiilen” savaşa zaten katılmış bir Türkiye’nin, katılımın boyutlarını “kendi iradesiyle” genişletemeyeceğini hükümet açıklamaktadır. Bir bakıma, kara ve hava kuvvetlerimizin savaşta yer alması, Irak’ın iradesine terk edilmiştir: Irak, üslerimize saldırırsa, hele bu saldırıda başarılı olursa, “ikinci cephe” kaçınılmaz şekilde açılacaktır.

“Arap Olmayan” Güçlerin Etkinliği

Türkiye’nin kendi topraklarını abd uçaklarına kullandırtması, değişik Arap ülkelerinden tepki çekmekte gecikmedi. “Saddam sonrasına” ilişkin bir “senaryo,” daha iddialı biçimde öne sürüldü:

Buna göre “Arap olmayan” üç ülkenin etki alanına Ortadoğu’nun girmesi için şimdi yol döşeniyor. Saddam sonrasının yeni dengelerinde “Irak faktörü” zayıflayınca, bu boşluğu, İran’ın, İsrail’in ve Türkiye’nin dolduracağı iddia ediliyor.

Tabiatıyla, bu varsayımlar Suriye’nin, Libya’nın ve diğer Arap ülkelerinin tepkisini şimdiden alıyor. “Endişe” ya da tepki sadece Araplarla sınırlı değil. Avrupa ve abd televizyonlarının Ortadoğu’ya ilişkin yayınlarında da benzer yorumlara rastlanıyor.

Bu kaygılarda ya da tepkilerde doğruluk payı bulunabilir mi? Yoksa bunlar, senaryo yazmaya meraklı çevrelerin hayâl ürünlerinden mi ibaret?

Görüldüğü kadarıyla, “Arap olmayan ülkelerin Ortadoğu etkinliği,” abd dahil Batı çevrelerinin ciddiye almadığı bir senaryo. “Arap olmayanların” Ortadoğu’da etkinlik kazanması, “Arap olanlarda” tepkiye yol açacak ve istikrarsızlığı daha da artıracak bir düşünce diye niteleniyor. Böyle bir konunun konuşulması bile anlamsız bulunuyor.

Peki, Türkiye’nin Ortadoğu’ya bir askeri güç olarak karışması Batı ile Arapların arasını büsbütün açacak bir faktör şeklinde görülmekteyse, aynı Batı, Türkiye’yi “Ortadoğu’nun yeni haritasını çizmeye” özendirir mi?

Sanmıyoruz. Türkiye’nin Irak topraklarında macera aramasına, Batı’nın “ihtimal vermeyeceği,” çok yakın bir menfaati yoksa kesinlikle karşı çıkacağı gelişmeler arasında.

Batı açısından “tekin olmadığını” Kıbrıs Harekâtı’yla ortaya koymuş bir Türkiye’nin Batı tarafından değerlendirilmesinde, “ihtiyaç” elden bırakılmıyor.

Türkiye’nin Yeri ve Geleceği

Biz istesek de, istemesek de, dünya Ortadoğu’da savaşıyor.

“Saddam sonrasının” hesapları, Ortadoğu’yla yakından uzaktan ilgili bütün taraflarca ve dikkatle yapılıyor.

Menfaatlerin bazen iç içe geçtiği, bazen amansızca kapıştığı bir ortamda, biz Türkiye olarak kendi rotamızı nasıl çizeceğiz?

Sevilmeyen ve sayılmayan bir Türkiye imajı Ortadoğu’da oluşursa, hele bir “Truva atı görünümü” haksız da olsa bize yakıştırılırsa (harita çizmek bir yana) günümüzdeki yararlarımızı bile kaybederiz.

Türkiye, Ortadoğu dengelerinde daha güçlü bir konuma elbette gelebilir. Kendi kimliğinin olumlu özelliklerini öne çıkarması ve bunları Ortadoğu’da savunması, Ortadoğu’ya önermesi koşuluyla:

Cumhuriyetçiliği ve çoğulcu demokrasiyi özümseyen ve Ortadoğu için savaşan bir Türkiye; çağı paylaşmak iddiasını taşıyan, bu iddianın laiklik, kadın-erkek eşitliği gibi temel ölçülerini, hukuk anlayışını kendi içinde sergileyen ve Ortadoğu ülkelerine öneren bir Türkiye; herkesin her fırsatta bir “model” yarattığı, “Cast-ro modelinden” “Humeyni modeline” kadar ihraç mallarının üretildiği bir dünyada, kendi “çağı paylaşmak” modelini barışın ve diyaloğun kanallarından Ortadoğu’ya taşıyabilen, tanıtabilen, özendirebilen bir Türkiye, “yeni dengelerde” tabii ki söz ve güç sahibi olur.

Gerisi, hayâlden, hem de tehlikeli bir hayâlden başka bir şey değildir.

20 Ocak 1991

“3” Koyup “1” Almak

Körfez Savaşı’nda “sonun” yaklaştığı belirtiliyor. Birçok başkentte ve Ankara’da, savaş sonrasının düzenlemeleri tartışılıyor. Kimileri, özellikle de Türkiye’yi yönetenler, savaşın “sonunu” bir “Noel Baba” gibi bekliyor: “Son” gelecek ve kucağındaki armağanları Türkiye’nin sepetine boşaltacak... Uçaklar, dolarlar, yeni haritalar, konferans masasında koltuklar, krediler, silâhlar. Kuzey Irak’ta federasyonlar, “yeni” Irak’ın manevi babalığı, vs.

Ne kadar güzel, değil mi?

Tatlı Rüyalardan Uyanmak

Savaş sonrası, bir Noel Baba değil elbette. Tam aksine, dizi dizi “bilinmeyeni” beraberinde taşıyan bir belirsizlik yumağı; soru işaretleri kümesi: Bizim açımızdan asıl tehlike henüz geçmiş değil, ihtimali azalmış

olmakla birlikte, Irak’ın Türkiye’yi kara savaşına zorlayacak girişimleri gene de mümkün.

“Savaş sonrasının” yeni ortamında Türkiye, Arapların “kutsal düşmanlık” ittifakı karşısında kendini bulabilir. Savaşta yer almayan tüm Arap ülkeleri ve Filistin, Türkiye’yi her fırsatta kınıyor. Mısır’ın, Suriye’nin, Suudi Arabistan’ın ve Körfez’in dikta yönetimleriyle şeyhlikleri Saddam’a düşman ama, bu ülkelerin halk kitleleri olaya farklı bakıyor. Genellikle ve çoğunlukla, müttefik ordularını “Haçlı seferine” çıkmış güçler gibi görüyor. Türkiye’yi ise, bu güçlerle eşgüdüm halindeki bir “tehlikeli yabancı” olarak niteliyor. Başka bir deyişle, Arap dünyasının, “Aman Türkiye gelip de Ortadoğu’nun Yeni Düzeni’ne katkıda bulunsun, konferans masalarında hakkımızı savunsun” benzeri bir düşüncesi yok.

Arapların yok da, Avrupalıların böyle bir yaklaşımı var mı?

Geçen pazar günkü yazımızda nakledilen izlenimler, haftanın tüm gelişmelerince doğrulandı: Avrupa, Türkiye’nin Ortadoğu’yla fazlaca ilgilenmesini istemiyor. Kıbrıs benzeri bir “oldubitti” karşısında bırakılmaktan çekiniyor. Sayın Özal’ın ayaküstü verilmiş demeçlerine ve birbiriyle çelişen sözlerine kuşkuyla bakıyor. Bir olası Türk “tehlikesine” karşı, elindeki “Kürt tehdidini” çeşitli işaretlerle Türkiye’ye hissettiriyor. “Türkiye’den çok hayır gördük, gelsin de şu Ortadoğu’nun Yeni Düzeni’ni birlikte oluşturalım, yani haritalar çizelim, bu arada Kerkük ve Musul’u da gözden geçirelim” gibi bir yaklaşım, Batı’da söz konusu değil.

Bu “Yeni Düzen”in Kuzey Irak’taki başlıca aktörleri varsayılan İran ve Suriye ise, bölgede Türk etkisinin artmasından dehşetli korkuyor.

Bir bakıma, “kendi kendimize gelin-güvey olmak” gibi bir durum.

“Birleşmiş Milletler” Diye Diye

Bir ülke, iktidarlarıyla ve muhalefetiyle beraber “Birleşmiş Milletler kararlarının” kutsallığında sözbirliğine varmışsa, ne olur? Tüm partiler, her tür Ortadoğu politikalarını “Birleşmiş Milletler kararı” gerekçesiyle açıklamışsa, davranışlarının meşruiyetini bu kararlara dayandırmışsa, bundan hangi sonuç çıkar?

Diğer ülkeler, bu Birleşmiş Milletler, savunucu ülkeye dönerek, “O zaman, senin hakkındaki Birleşmiş Milletler kararlarına da aynıyla uyman gerekir!” mantığını onun önüne çıkarıverir.

Savaş sonrasını umutla beklemeye devam edelim de, bu dönemde bize yansıyacak ilk sonucu doğru belirleyip hesabımızı ona göre yapalım:

Daha şimdiden, “Türkiye’nin Kıbrıs’ı işgaliyle Saddam’ın Kuveyt’i işgali arasında paralellik” kurulmasına çalışılıyor. fkö lideri Arafat, “Türkiye’nin Kıbrıs’ı işgaline tepkisiz ve etkisiz kalan Batı, Saddam’a ne hakla karşı çıkmakta?” diye soruyor. Yunan tarafı ise, “Türk askerlerinin Kıbrıs’tan ayrılmasına, Kıbrıs Cumhuriyeti egemenliğinin eksiksiz sağlanmasına” dönük bm kararlarını yeniden gündeme getiriyor.

“Yeni Dünya Düzeni”nden ne kastettiğini Başkan Bush bile belki tam bilmiyor ama, bu yeni düzende Birleşmiş Milletler’in öncü rol alacağını herkes görebiliyor. Birleşmiş Milletler kararlarının, hele bizim gibi bu kararları Ortadoğu için temel bellemiş ülkelere uygulatılacağı, bu doğrultuda dayanılmaz bir baskının oluşacağı tahmin ediliyor.

Türkiye olarak, ambargo kararlarına uyarak ve üslerimizi açarak katkıda bulunduğumuz “Yeni Düzen”in ilk faturası, görüldüğü kadarıyla, Kıbrıs üzerinden bize çıkarılacak.

Senaryodaki Yerimiz Nerede?

Başta politikacılar ve basın olmak üzere, şu sıra herkes senaryo yazımına merak sardı. Ancak tüm senaryoların ortak bir eksiği var: “Saddam’ın ne olacağı” bilinmeden bu senaryolar yazılıyor.

Oysa savaş sonrasını belirleyecek en önemli etken, Saddam’ın bizzat kendisi, ister “Kuveyt’ten çekilmeye” dayalı bir barış olsun, isterse Irak’ın teslim kararıyla noktalanan uzun süreli bir savaş: Her iki durumda da, Saddam’ın Irak yönetiminde kalabilmesi her şeyi değiştiriyor. Peki, bu muhtemel senaryolarda Türkiye’ye öngörülen rol ne olabilir?

İki temel varsayım çerçevesinde, fazla bir şey beklemenin yanlış olacağı düşüncesindeyiz: İlki, Arap dünyasının Türkiye’ye güven duymayacağı; ikincisi, belki abd değil ama, Avrupa’nın Türkiye’nin Ortadoğu’ya karışmasını istemeyeceği. Bu çerçevede, bir tür güvenlik ve gözetim organizasyonunun çok unsurundan biri Türkiye olabilir. nato benzeri bir oluşumda Türkiye yer alabilir. Amerika ve Avrupa’nın yakın denetimi altında böyle bir işlev taşınabilir. Eğer toplanacaksa, Ortadoğu Barış Konferansı’nda çok sayıdaki sandalyeden birinin sahibi de olunabilir.

Buna karşılık, “Ortadoğu’nun yeni düzeninde” belirleyici olmak, tarihin ve günümüzün gerçeklerinde fazla iddialı bir hedeftir; kısa vadede belki hayâldir.

Tarihin Mirası ve Faturası

Savaş sonrasını tartışırken, tarihin bize getirdiği imkânları da, sınırları da gerçekçi değerlendirmek durumundayız: Türkiye, 19. yüzyılın yenilikçi

akımlarıyla ve Cumhuriyet'in büyük tercihleriyle bir belirli "hayat tarzını" reddetmiştir. Bu, Arap dünyasından kaynaklanmış olan, onun benimseyip sürdürdüğü hayat tarzıdır. Bir bakıma, Ortadoğu'nun özüdür, kendisidir.

Buna karşılık aynı Türkiye, Batı'nın hayat tarzını tüm kurumlarıyla ve özellikleriyle kendisine amaç kabul etmiştir. Bu doğrultudaki bir değişim sürecine girmiştir.

Bu süreç bütün Ortadoğu'nun askeri ve sivil diktatörleriyle, şeyhleri ve krallarıyla, baas'çıları ve Humeynicileriyle "karşı olduğu" bir süreçtir.

Günümüzdeki Ortadoğu sorununa yaklaşımımızı çerçeveleyen tarihsel temeller bunlardır. Bizim büyük tarihsel tercihimiz bize çok şey kazandırmıştır ama, Türkiye Ortadoğu'da her zaman çekinilen, "yabancı" görülen, var olan Ortadoğu düzenlerince "tehlikeli" diye nitelenen bir konuma gelmiştir. Olay, sadece "çıkar çelişkisi" değildir; "dünya görüşleri" ve "hayat tarzları" bakımından çok köklü bir farklılaşma, hattâ karşıtlık söz konusudur.

Kaldı ki Türkiye, bu "farklılığını" olumlu bir model gibi, barışçı bir koz gibi kullanmak becerisini göstermemiştir.

"Kumar Terminolojisi" Kullanılacaksa

Bu tarihsel koşullarda ve güncel gerçeklerde, Türkiye'nin Ortadoğu'daki manevra alanı zaten geniş değildir. Uzun vadeli bir "Ortadoğu projesinden" bile Türk siyaseti hâlâ yoksundur.

Öte yandan, günümüz bunalımından Türkiye'ye yararlar getirecek siyasal sonuçların işaretleri görünmüyor. Ekonomi ise, bunalımın olumsuz yansımalarını her geçen gün daha ağır yaşıyor.

Öyleyse, bu "bir koyup üç kazanmak" hesabı nereden çıkıyor?

Ortadoğu politikalarımız mutlaka kumar terminolojisine tercüme edilecekse, Ortadoğu Savaşı'nın Türkiye'ye "bir koydurtup üç kazandırtması" mümkün değildir.

Olsa olsa, "üç koyup bir kazanmak" söz konusudur...

10 Şubat 1991

"Son"un Başlangıcı

Bir devlet başkanı, otuz gün önce reddettiği bir "barış planını" şimdi bizzat önermekteyse, bunun anlamı ne olabilir?

Aradan geçen otuz gün içinde söz konusu devlet başkanının halkı, ülkesi ve ordusu olduğu yerde duruyorsa, sürenin önemi yoktur. Ama

Irak’taki gibi insanlar ölmüşse, şehirler yıkılmışsa, uçakların, tankların, topların yaklaşık yarısı kaybedilmişse, bu devlet başkanı için ne söylenebilir?

Gerçekten, otuz gün kadar önce, Saddam’a öneri üzerine öneri sunulmaktaydı. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Fransa Cumhurbaşkanı, Sovyet özel temsilcisi, Saddam’ın kapısında sıra beklemekteydi. Irak Devlet Başkanı, “Peki, bm kararlarına uyarak ordularımı Kuveyt’ten çekiyorum!” diyecekti.

Görüntüde bu “şartsız” çekilme olacaktı ama, Saddam’ın şartları büyük ölçüde kabul edilmişti: Hem Fransız Barış Planı, hem de bm Planı, Ortadoğu’nun tüm sorunlarını karara bağlayacak (İsrail-Filistin; Suriye-Lübnan sorunları dahil) bir konferansı öngörmekteydi. Dünya ve abd kamuoyunun baskısı altındaki Bush, barış planlarındaki Saddam şartlarına gözlerini kapamak durumundaydı. Belirli bir anda, her şey Saddam’dan yana gözükmüştü.

Ve Irak Devlet Başkanı, kendini bir günde kahraman yapacak, çok güçlü ordusunu ayakta tutacak bu önerileri, reddetti.

Şimdi o önerilerin benzerlerine kavuşmak için uğraşıyor. İnsanları öldükten, şehirleri yıkıldıktan, silâhlı gücünün yarısı yok olduktan sonra.

Bağdat’tan Dönen Hesap

Saddam Hüseyin, bu inanılmaz yanlışı neden yaptı? Otuz gün sonra perişan halde ulaşmaya çalıştığı “sonuç” kendisine altın tepsi içinde sunulduğunda neden reddetti?

Saddam’ın bir ay önceki barış önerilerini geri çevirmesi, iki farklı şekilde açıklanmıştı. İlkine göre Saddam, abd’nin saldırabileceğine inanmamıştı. Batı’nın iç çelişkilerini ve abd kamuoyunun savaş karşıtı özelliklerini fazla büyütmekteydi. “Nasıl olsa saldıracakları yok” düşüncesiyle, önerileri reddetmişti.

İkinci açıklamaya göre, abd’nin hücuma geçeceğini Saddam öngörmüş, ancak savaşı kendisinin kazanacağını sanmıştı. Böylece müthiş bir kahraman olarak tüm Arapları kendi yönetiminde toplayacağına inanmıştı.

“Yanlış hesabın Bağdat’tan dönmesi” misali, Saddam’ın bu beklentileri gerçekleşmedi. Yakın tarihteki tüm diktatörlerin ortak zaafı Irak’ta bir kez daha yaşandı: Eleştirinin ve muhalefetin yok edildiği, ancak dalkavukların öne çıktığı bir ortamda Saddam Hüseyin, kendini herkesten daha akıllı, daha zeki, daha yetenekli ve daha güçlü sanmıştı. Kendi kafasında kutsal misyonlar yaratmış, kendi eşsizliğine, yenilmezliğine inanmıştı.

Sonuç, tarihteki birçok küçük diktatörün karşılaştığı durumdan farklı olmadı. Dün elinin tersiyle ittiğine, bugün el açmaktaydı.

Ama olan olmuştu; Irak, halkıyla, ekonomisiyle, şehirleriyle bitmiş, tükenmişti.

Saddam Neyi Amaçlıyor?

Şartlı çekilme önerisinin anlamını ve amacını belirlemek kolay değil. Sadece çok temel bir nokta ortaya çıkıyor: Saddam'ın kaybetmekte olduğu ve bunu ilân ettiği... Durumundan ve savaşın gelişiminden memnun bir liderin, yarı yolda dönüş yaparak geçmişte reddettiğini bugün arıyor olması, tabii ki düşünülemez.

Bu temel noktanın dışında her şey tahmine açık ve çeşitli ihtimaller var. İki grupta incelenebilir:

Saddam'ın "kaybetmekte olmasına rağmen" akıllıca davrandığına ilişkin yorumlar, "propaganda" faktörünü öne çıkarıyor. Barış önerisinde bulunmak öncelikle Arapların ve tabii Irak halkının desteğini amaçlıyor. Saddam, "Barıştan yana olan benim, abd ise barışı reddetmekte" mesajını veriyor.

Bu gruptaki bir başka yorum, Saddam'ın Batılı müttefiklerin arasını açmak için "barış önerisinde" bulunduğu: İspanya ve İtalya, "öneri nedeniyle," artık Irak'ın bombalanmasından vazgeçmek düşüncesinde. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, "Üzerinde ciddiyetle durulmalı" diyor. Buna karşılık abd, Fransa ve İngiltere Saddam'ın önerileriyle şartlarını geri çeviriyor. Sovyetler ise, arabuluculuğa ısınıyor. Daha şimdiden farklı cevaplar, farklı yaklaşımlar söz konusu.

İlk gruptaki bir başka yoruma göre, Saddam'ın "barış" girişimi, "müttefiklerin kara saldırısını" önlemeyi amaçlıyor. Barışı şu ya da bu şekilde önermiş bir Saddam'a karadan saldırılmasına, Batı kamuoyunun izin vermeyeceği hesaplanıyor.

"Saddam, Aczini Sergiliyor"

Yukarıda belirtilen "ilk grup" yorumlar, Saddam'ın "barış" girişimini daha çok onun iradesinden kaynaklanmış görüyor. Buna karşılık diğer yorumlar, Saddam'ın kendi iradesinden çok, şartların ve başkalarının zorlamasıyla "barış" girişimini başlattığı düşüncesinde:

Bu yorumlara göre, Saddam tükenmiş durumda. Halk savaştan perişan ve barış istiyor. Komutanlar, komuta edecekleri bir ordunun ortada kalmayacağını görüyor. Dolayısıyla, halktan ve subaylardan gelen tepkiler

altındaki Saddam, elindekini kurtarmak ve kendini kurtarmak için şimdi mecburen barış arıyor.

Tahliller ve yorumlar ne kadar farklı olursa olsun, bir gerçeği herkes belirtiyor:

Saddam, temel iddiasını artık kaybetmiş durumda. Şartlı ya da şartsız, Kuveyt "eyaletinden" geri çekilmeyi pazarlık masasına sunmuş bir Saddam'ın, yelkenlerini suya indirmekte olduğunu bütün dünya görüyor; Iraklılar ve diğer Araplar, itiraf etmeseler bile, bunu fark ediyor.

Belli Olan "Sona" Senaryolar Yazmak...

Bundan sonra ne olur?

Her ülkeden, hattâ her kafadan ayrı bir ses çıkarken, diplomatlar işe koyulur. Bir bölümü, "konuyu inceleyip karşı-öneri hazırlar." Avrupa Topluluğu, Birleşmiş Milletler devreye girer. Sovyetler Birliği, "Şartlardan vazgeç, sonrasını için ben yardımcı olurum" mesajını verir. İtalya, İspanya ve Bağlantısız Ülkeler "yumuşak davranmayı" savunur. Savaşın üç büyük Batılısı abd, Fransa ve İngiltere, "taviz yok" diye direnir. İkili görüşmeler, karşılıklı gidip gelmeler birbirini izler.

Bütün bunlar olurken, Irak ve Kuveyt'in bombalanması olanca şiddetiyle devam eder. Irak, ülkesiyle, askerleriyle ve silâhlarıyla her gün –hattâ her saat– biraz daha tükenir.

Hiç beklenmedik bir sırada, müttefiklerin karadan saldırısı dahi başlayabilir.

Belki Saddam Hüseyin, "kayıtsız şartsız" çekilmeyi kabul eder. Belki –Bush'un söylediği gibi– "Irak halkı ve ordusu Saddam'ı istifaya mecbur bırakır." Bunu bilmek mümkün değil.

Ama bir şey çok açık. Bu savaş felâketi sona ererken, Saddam Hüseyin Irak'ın başında bile kalsa, artık ne Irak eski Irak olabilir, ne de Saddam eski Saddam.

Otuz gün önce tüm dünyanın kendisinden "rica ettiklerini" şimdi Saddam dünyadan "rica ediyor." Mağrur bir ülkenin lideri, dev bir ordunun başkomutanı olarak değil, perişan bir ordunun ve yıkılmış bir ülkenin sorumlusu olarak.

17 Şubat 1991

Kapımızdaki "Jenosid"

Jenosid, yani “soykırım,” insanın insana karşı işleyebileceği en ağır suçtur. Bir “soyu,” kadını, erkeği ve çocuğuyla birlikte “kırmaktır.” Bilinçli olarak onu yok etmektir. Tarihte yaşanmış nice vahşet vardır da, ancak birkaçı “soykırım” düzeyindedir: Amerikalıların, Kızılderililerin kökünü kurutması; Almanların, milyonlarca Yahudi’yi toplama kamplarında öldürmesi gibi.

Irak’ın Kürt asıllı vatandaşlarına karşı sürdürdüğü saldırı, kadınlarıyla ve çocuklarıyla bir “soyu” “kırmanın” işaretlerini veriyor.

Her devlet, kendi içindeki silâhlı başkaldırıyı bastırmak amacıyla harekete geçer ve silâh kullanır. Ama bu harekete geçiş kadınları, çocukları ve yaşlıları hiç ayrımsız öldürmekteyse, onların üzerine yangın bombaları atmaktaysa, o zaman, olayın niteliği değişir. Zorunlu bir “kendini koruma”dan çıkarak, “jenosid” özelliklerine varır.

Irak’ta Saddam kuvvetleriyle Kürtler arasındaki çatışma, artık bu yönde, bir soykırım doğrultusunda gelişiyor. Ve Türkiye için, “Körfez Savaşı’nın” en zorlu aşaması başlıyor.

Yeninin Eskiliği

Körfez Savaşı boyunca “moral değerler” savunuculuğunu elden düşürmeyen Batı, bakalım şimdi ne yapacak? Hani “yeni dünya düzeni” oluşmaktaydı, adalet egemen olacaktı, Başkan Bush, bu yeni düzenin önderliğine hazırlanmaktaydı, vb.

Bu “yeni dünya düzeni,” her tutanın elini yakan bir büyük “ahlâk” sorunuyla şimdi karşı karşıya:

Bir ülke, kendi halkına karşı “jenosid” uygulamaktaysa, diğer ülkelere “ne yapalım, onun içişleri” deyip görmezden gelmek mi kalıyor? İkinci Dünya Savaşı öncesinde, Alman Nazileri kendi yurttaşları olan Yahudilerin soyunu kırarken, öbür Avrupa ülkeleri ve Amerika, “Almanya’nın içişleri” demişti. Günümüzün “yeni düzeninde,” yeni bir yaklaşım söz konusu mu? Yoksa birkaç diplomatik kınama ile ya da “dostlar alışverişte görsün” misali alınmış önlemle, olay geçiştirilecek mi?

Çözüm kolay değil. Irak bu defa sınırlarının ötesine geçmiyor. Kendi yurttaşları içinde, kendi yurttaşlarına karşı, daha doğrusu, silâhlı başkaldırıyı başlatmış vatandaşının silâhsız kadınlarına ve çocuklarına karşı savaş sürdürüyor.

O zaman, “yeni dünya düzeni,” ya bir soykırımı durdurmanın önlemlerini bulabilecek ya da, “Benim yeniliğim bu kadar!” diyerek, eskinin devamı olduğunu tescil ettirecek.

Her Tür Olasılık

Bunlar, kimileri için “teorik” bir tartışma konusu olabilir. Türkiye için değildir.

Türkiye, tüm ekonomisi ile dengelerini altüst edebilecek bir göçle bir anda karşı karşıya gelmiştir. Kadını ve çocuğuyla mermilerden, yangın bombalarından kaçan yarım milyon insana kayıtsız kalmak elbette söz konusu olamaz.

Olayın başka boyutları da var:

Sınırımızın yanı başında mermiler uçuşurken, bunlardan bâzıları, bilerek ya da bilmeyerek Türkiye’ye de yönelebilir. Türkiye, kendini çatışmanın içinde bulabilir.

İnsan, insandır; soy-sop özelliği çağımızın geri planlarda bıraktığı ölçülerdir. Ama bir gerçektir. Saddam kuvvetlerince hedef yapılan kadınlar ve çocuklar, bizim vatandaşımızın önemli bir bölümüyle soydaştır. Dolayısıyla, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları kimliğimizle –soyumuz ne olursa olsun– hepimizin yakınıdır, ortak duyarlılıktır.

Türkiye’nin işi gerçekten zordur.

“Milli Güvenlik Kurulu”nun 3 Nisan Çarşamba günü basında yer alan bildirisi, bu zorluğun gerçekçi bir ifadesidir. Bu bildiride gelişmelerin doğru bir tanımı yapılmakta, Türkiye’nin kararlılığı dünyaya duyurulmakta ve Irak uyarılmaktadır.

Bildiri, Türkiye’nin her tür olasılığı değerlendirmekte olduğu izlenimini bırakmıştır.

Özetle, durum ciddidir.

“Çifte Standartlı” Batı

Saddam’ın orduları Kuveyt’i işgal ettiğinde Batı “aslan” kesilmişti. Aynı ordular bu kez silâhsız sivilleri hedef aldı. Batı’dan birkaç cılız protesto, birkaç göstermelik girişim, hepsi o kadar. “İnsanın” petrol kadar değer taşımadığı bir defa daha kanıtlanıyor.

abd’nin yaklaşımı ise tek kelime ile “harika!” abd, tankıyla, tüfeğiyle, yüz binlerce askeriyle Irak’ı işgal etmiş durumda. Uçak şöyle dursun, kendi izni olmaksızın kuş bile uçurtmuyor Irak’ta. Her şeyi denetliyor ve her şeye karışıyor. Ama Irak yurttaşı, Kürt kadınların ve çocukların öldürülmesi konusunda, ateş altında göçe zorlanan yüz binlerce sivil karşısında, “Irak’ın içişleri...” diyebiliyor.

İşin içinde ya bilmediğimiz bir “iş” var ya da çöl sıcağı insanların zihnini bulandırdı: Kuzey Irak’taki sivillere karşı Saddam’ın başlıca silâhını

askeri helikopterler oluşturuyor. O her şeyi milimetrik hesaplayan General Schwarzkopf ise, “Hay Allah, Saddam’ın uçaklarını yasaklarken helikopterleri gözden kaçırarak meğer hatâ etmişim” diyor.

O bir zamanlar Başkan Bush’un cnn ekranında yere göğe koyamadığı Türkiye’ye abd’nin günümüzdeki yaklaşımı ayrı bir inceleme konusu. Kendi deyişleriyle “staunch ally” (sağlam müttefik) Türkiye’nin tüm dengelerini bir büyük göç tehdit ediyor. Göçün kaynaklandığı topraklar da, göçe yol açan nedenler de, abd ordularının denetimi altında. Ve abd bu olay karşısında tam bir seyirci, bir insanlık suçu işlenirken, sanki bir “tarafsız hakem.”

Bush’un öncülüğünü yaptığı “yeni dünya düzeninde,” anlaşıldığı kadarıyla, kural ve paylaşım modeli “ben alayım, ben alayım, ben alayım, gene ben alayım; faturayı sen öde, sen öde, gene sen öde.”

Zor Günler Geliyor

Kuzey Irak, Türkiye için geçici değil, kalıcı ve temel bir soruna dönüşüyor.

Türkiye, bugün 250 bin dolayında hesaplanan, ilerde milyonu aşabilecek bir göç karşısında. Saddam, Kürt ve Türk kökenli Irak vatandaşlarını Irak’tan çıkarmanın politikaları içinde gözüküyor.

Durumda beklenmedik bir düzelme, mucizevi bir iyileşme olmazsa, Türkiye’nin iki farklı yaklaşımı gündeme gelebilir:

İlki, bu büyük göçü Türkiye’de barındırmak; bunun olağanüstü maddi yükünü, tüm dengelerin altüst olması pahasına üstlenmek. Irak’ın sınırlarımıza, hattâ topraklarımıza taşıdığı çatışmaları ve güvenliğimize yönelik tehdidini sineye çekmek.

İkincisi, sınırımızın yanındaki tampon bölgede göçü tutmak, yüz binlerce sivil Iraklının çevresinde Türk askerleriyle bir güvenlik kuşağı oluşturmak. Böylece, göçmenlerin tampon bölgede barınmasını ve Türkiye tarafından korunmasını sağlamak.

Türkiye, sorumluluğunun ve insanlığının gereğini elbette yapacaktır. Bunda kimsenin kuşkusu yok. Ancak hemen belirtelim, her iki yaklaşım da zorunluluğun, hattâ çaresizliğin ifadesidir. Çözüm olmayan çözümlerdir.

Özlenilecek yöntemler olmadıkları gibi, bin bir yeni sorun yaratmanın da adayıdırlar:

En azından dış dengeler ve çıkarlar var. Türkiye, bu perişan çoluk çocuğun çevresinde bir güvenlik kuşağı oluşturursa, bakarsınız, Saddam’ı Türk işgalinden kurtarmak için, Birlemiş Milletler harekete geçivermiş.

7 Nisan 1991

“Timsahın Gözyaşları”

Sıradan abd yurttaşı ya da sıradan Avrupa yurttaşı bir hatâ yapmışa benziyor: Şu “yeni dünya düzeni” edebiyatını fazla ciddiye aldılar.

Gerçekten “Çöl Fırtınası” harekâtına asker yollayan devletler, gerekçe olarak, kocaman “idealleri” peş peşe açıklamıştı. “Ahlâktan” ve “adaletten” söz edilmişti. Haksızlık bitecek, barış gelecekti. Güçlü olan, güçsüzü ezmeyecekti. Diktatörler devrilecek, zalimler yargılanacaktı. “Yeni dünya düzeni” ufukta belirmekteydi. Bu umutlu düzenin müteahhiti Başkan Bush olacaktı.

Amerikalılar ve Avrupalılar bu sözlere büyük ölçüde inandı, işin kötüsü, Irak’ın fukara Kürt insanları da inandı.

Ya da İnandırıldı

Fransız yazarı Jean François Khan, şöyle diyor:

“Irak’ın kuzeyine ‘Silâhları ele almanın zamanı geldi’ yazılı broşürler yağdırılmaktaydı. Kürtler, Batı’nın hangi ikiyüzlülükleri yapmaya muktedir olduğunu bilmiyordu” (Evenment Dergisi, 11 Nisan 1991).

Başkan Bush, Saddam’ı devirmeleri için Iraklılara çağrı üzerine çağrı çıkarmıştı. Amerikan nbc televizyonunun bildirdiğine göre, Kürtleri ayaklandırmak üzere cıa özel bir radyo istasyonu kurmuştu. Bir başka özel radyo, Suudi Arabistan Gizli Servisi’nin kontrolünde yayın yapmaktaydı. “Özgür Irak Radyosu” adını taşıyan bu kurum, isyancı Kürt liderlerine bantlar doldurtmuştu. Savaş süresince İngiliz özel timleri Irak’ın içinde sızarak Kürt direnişçilerle teması sağlamıştı, vb.

Sonuç ortada. abd ve Avrupa yurttaşları, Iraklı Kürtlerin felâketini seyrederken şimdi o “yüce idealleri” hatırlatıyor. Washington’un “yanılmaz” kurmayları, Newsweek dergisine, yanıldıklarını itiraf ediyor: “Irak ordusunun tavrı üzerine” yanılmışlardı. Hesaplarına göre, Kürt isyanı başlayınca Iraklı komutanların Saddam’ı devirmesi gerekmekteydi. İsyan, bardağı taşıran son damla olacaktı. Oysa bu komutanlar, başarması halinde isyanın kendilerini de silip süpürmesinden korkmuşlardı. Çareyi, “hepimiz aynı gemideyiz” felsefesiyle, Saddam’ın çevresinde kenetlemekte görmüşlerdi.

Kürtler açısından sonuç çok daha acıydı. abd’nin teşviki ve tahrikiyle kitleler ayaklanmıştı. Bu başkaldırı nedeniyle zalim bir göçe sürüklenmişti. Binlerce insan ölmüştü. Sonuç “tehcir”di, “soykırım”dı.

Vicdan Muhasebesi (!)

Şu günlerin Batı basını, radyo ve televizyonları, dehşetli bir insan severliğin (!), platonik bir Kürt dostluğunun (!) arabesk örneklerini veriyor. Büyük göçü ve büyük kıyımı önlemek için hiçbir şey yapmamış olmanın paylarına düşen sorumluluğu altındaki Avrupalılar, şimdi vicdanlarını rahatlatmaya çalışıyor. Çözümü, yetersiz yardımları göndermekte, İran'ı ve özellikle Türkiye'yi "kötü ev sahipliğiyle" suçlamakta arıyor. Ve tabii bulamıyor.

Fransız televizyonları en trajik sözlerle ve görüntülerle göç olayını naklediyor. Ama bu "göçün" hangi teşviklerin, tahriklerin, nedenlerin uzantısı olduğuna, kimlerin Kürtleri yüzüstü bıraktığına hiç değinilmiyor.

Bir zamanların ünlü Le Monde gazetesi, genel yayın müdürü değiştikten sonra kalitesini ve öncü kimliğini kaybetmişti. Irak'taki Kürt isyanı başladığında, Fransız basınının en büyük "teşvikçisi" oldu. Şimdilerde, ciddi bir okul gazetesinin yayınlamayacağı ucuzluktaki göç röportajlarına birinci sayfasında bol bol yer veriyor. Böylece günah çıkartıyor. Kürt göçmenlerin acısından Türkiye'yi Saddam'la birlikte ortak sorumlu tutuyor.

İngiliz sky televizyonu ise, bir başka âlem: sky'a göre, Saddam sorumlu bile değil, her şeyin başı, göçmenlere kötü davranan Türkiye.

Amerikan yayınlarında daha objektif değerlendirme yapılabiliyor. New York Times, Washington Post, Herald Tribune gibi önemli gazetelerde abd sorgulanıyor. Kürtlerin uğradığı felâkette abd'nin sorumluluğu belirtiliyor. "Kürtleri isyana teşvik ettik, sonra yalnız bıraktık" deniliyor. Yorumların çoğunda, "abd kara savaşını sürdürmeksizin sivil halkı koruyabilirdi; jenosidi ve göçü önleyebilirdi" deniliyor.

abd kamuoyunun bu baskısı, Başkan Bush'un göç olayına şimdi biraz daha sorumlu yaklaşmasına –basına göre– yol açıyor. "Daha olumlu, daha duyarlı, daha yapıcı" yaklaşmak. Ama nasıl?

Çözüm Olmayan Çözümler

Bir ülkenin diktatörü kendi halkını soykırımın hedefi yapıyorsa ve kendi halkını topraklarından kovuyorsa, uluslararası topluluk, o ülkenin içişlerine müdahale edebilir mi?

Bu akademik soruyu, yaşanılan felâkete tercüme edersek şöyle oluyor:

Birleşmiş Milletler'in soykırımına ilişkin ilkelerini yorumlayarak, Türkiye, İran, abd ve ötekiler, Irak topraklarına girip Kürt göçmenleri güvenceye alabilir mi? "Güvenlik kuşağı" ya da "güvenlik bölgesi" oluşturabilir mi?

Fransa Cumhurbaşkanı ve İngiliz Başbakanı, “Yapamazlar ama yapılabilir” gibisinden yanıtlar veriyor. Bush, zorlanmadıkça adım atmıyor. Bilim çevreleri ihtiyatlı: “İçişlerine müdahale bir kez kabul edilirse, bunun sona gelmez” deniliyor.

Bu tür kaygılar nedeniyle, şimdi yeni kavramlara yol açılıyor. İçişlerine “karışmak” değil, “yardımcı olmak” gibi. Ayrımcı “soykırım” olayının her kaideye istisna getirecek bir önem taşıdığı belirtiliyor. “Irak’ta güvenlik kuşağı” düşüncesi, bu yeni kavramlara, anlayışlara dayandırılıyor.

Açıkçası, ne yaptığını ve ne yapacağını kimse pek bilmiyor.

Ve bu arada, küçücük çocuklar göç yollarında ölüyor, ölüyor.

Türkiye ve Güvenlik Kuşağı

Geçen pazarki yazımızda “güvenlik kuşağı” ihtimalinden söz etmiştik. Hafta içinde olaylar bu doğrultuda gelişti. Önce Türkiye, sonra İngiltere, Fransa ve abd, bu yöndeki çözümleri tartışmaya başladı.

Bugün gelinen nokta, Kürt göçmenlerin çevresinde bir güvenlik kuşağı oluşturmanın kaçınılmazlığıdır. Böyle bir girişimin uluslar-arası hukuka uygunluğu tartışılıyor ve tartışılacak. Bu, uzmanların bileceği iş.

Ancak, hiç kimsenin kendini aldatmaya hakkı yok. Herkesin gerçeği görmesi gerekiyor: Sayıları iki milyona tırmanan göçmenler Irak’ın kuzeyinde ve güneyinde oluşacak iki güvenlik bölgesinde korumaya alınmazsa, acılar ve ölümler artarak devam eder. Bir soykırım, hepimizin gözleri önünde ve ortak sorumluluğumuz altında sürüp gider.

Dolayısıyla ya bu çaresiz insanları ölümden sakınacak bir güven çemberini Birleşmiş Milletler üyesi kimliğimizle ve tüm ülkelerin elbirliğiyle kuralım ya da o küçük çocukların acısındaki sorumluluk payımızı bilerek, birbirimizin yüzüne bakalım.

Yani, kimse kimseyi aldatmasın. Hele kendi kendimizi hiç aldatmayalım.

“Timsahın Gözyaşları”

Acıdır ama gerçektir: Dün gece televizyon haberlerinde izlediğimiz çocuk yüzlerinin bir bölümü bugün artık yok.

Gene acı fakat gerçek: Bir süre sonra bu görüntüler de kanıksanacak. Göçmen çocukların ölümü, haber olmaktan çıkacak. “Medeni âlem” kendi günlük ilgilerine, kaygılarına dönecek. Irak ordusuyla çaresizlik arasına sıkıştırılmış milyonlarca insan, yavaş ve sessiz, ölmeye devam edecek. Onlar için hiçbir şey yapamamanın utancı, ölmüş çocuklara yaktığımız ağıtlarla gizlenecek. Gizlenmesine çalışılacak.

Hallerinden memnun olduklarında, timsahların gözleri yaşarırmış. Örneğin, karınları tokken ya da keyifleri yerinde, işleri yolundayken, timsahlar bol bol gözyaşı dökermiş.

Bunu gören insanlar ise, timsahların üzüntülerinden ağladıklarını sanırmış.

14 Nisan 1991

“Çöl Fırtınası” Türkiye’de

Yazı yayınlandığında bu konunun aktüalitesi geçmiş olabilir, ama belirtmekte yarar var:

Saddam Hüseyin’in Türkiye’ye ulaştırdığı tehdit mesajının, Türkiye’nin kararları üzerinde hiçbir etkisi yoktur; olmamalıdır.

Türkiye, kendi topraklarında yer alan üslerin nasıl değerlendirileceğine kendisi karar verir. Bu kararı abd’nin etkilemesine nasıl karşı çıkmışsak, Irak’ın etkilemesine de aynı biçimde karşı çıkarız.

Türkiye’ye ait bir kararın niteliği üzerine Türkiye’nin insanları olarak elbette tartışırız. Kendi içimizde farklılaşırız. Gereğinde en sert eleştirileri birbirimize yöneltiriz.

Ama bu kararı –biz karara karşı çıkanlardan bile olsak– bir yabancı devletin tehdidine hedef yaptırmayız; onun şantajıyla değiştirmeyiz. Bu nedenlerle, Saddam Hüseyin’in “Türkiye’deki üslerin kullanımına” ilişkin tehdidini, kendisine aynıyla iade etmekteyiz.

Demokrasi-Diktatörlük

Çeşitli faktörlerin yanı sıra, “demokrasi” ile “diktatörlük” arasındaki nitel fark savaşa yansıyor: “Tek adam” yönetiminin Irak’ı, açıklığın gücünden de, eleştiri ve özeleştiri mekanizmalarının katkısından da yoksun. Dikta rejimlerinin bünyesinden kaynaklanan korku ve dehşet havasında, yanlışları konuşmak da, düzeltmek de mümkün olmaz.

Birinci Dünya Savaşı’nda Hitler’in generallerince ve ordularınca yaşanan trajedi, kendini Irak’ta tekrarlıyor:

Buna karşılık, müttefik kuvvetleri, bir alışkanlık haline gelmiş “eleştiri-özeleştiri-öneri” sürecinin nimetlerinden yararlanıyor. Kararların oluşumunda, çokseslilik ve çok yönlü katkı özelliği var. Kararların uygulanmasında ve değerlendirilmesinde ise yanlışların kısa zamanda düzeltilmesi böylece mümkün oluyor. Açıklığın, iletişimin, eleştirinin paha

biçilmez katkılarıyla “demokrasinin”, “dikta yönetimine” üstünlüğü Körfez Savaşı’na yansıyor.

TC Nüfus Kâğıdının Bedeli

Çöl Fırtınası artık Türkiye’yi de sarsıyor. Geçen hafta belirtmiştik, üslerini saldırı uçaklarına kullandırtan bir ülke, fiilen ve hukuken “savaş tarafı” kabul edilebilir. Türkiye’nin konumu budur. Bu konudaki düşüncelerimizi sık belirttiğimiz için tekrarına lüzum görmüyoruz.

Ancak, bir noktanın altını ısrarla çizmekteyiz:

Bir insanın cebinde tc nüfus kâğıdı taşıması, onu “süper-insan” yapmaz. Bu nüfus kâğıdı onu taşıyan kişiye kimyasal zehirlere karşı bağışıklık vermez. O insan da gaz maskesine, sığınağa, sokakta dolaşma gerektiren bir görevdeyse özel giysilere muhtaçtır.

Olayın bir yönü budur. Öbür yönü ise, “kimyasal saldırı”nın, küçük bir olasılık bile olsa hafife alınamayacağıdır. Irak, füzelere kimyasal başlık yerleştirecek teknolojiden belki yoksundur ama, kimyasal bombaları uçaklardan salıvermek yahut top atışıyla hedefe ulaştırmak her zaman mümkündür.

Açıkçası, savaşa açık bir Türkiye, kimyasal silâhlara da göğsünü açmış olmaktadır. Aklın yolu, bu göğsü bir an önce kapatmaktır. Oysa ne gaz maskemiz var, ne de doğru dürüst sığınaklarımız. En acısı, ülkenin sorumluları biraz da Patriot’lara güvenerek konuyu Allah’a emanet etmiştir.

Vakit çok geç olmadan, ciddi bir ülkenin ciddi insanları gibi olaya yaklaşmanın mutlak zorunluluğu vardır.

Çöl Fırtınası Kimi Sarsıyor?

Savaşın ilk aşamasında bile, Ortadoğu’da çok şeyin değişmekte olduğu görülüyor. Savaş sonrasında birçok “aşina yüzün” tarihe karışacağı, yeni sorunların ve yepyeni tartışmaların Ortadoğu’ya geleceği seziliyor.

Filistin sorunu mutlaka çözümlenecek. Savaş sürerken mümkün değil; Saddam iktidarda kalırsa çok zor. Ama savaş sonrasının dengelerinde, İsrail’in anlamsız inadı kendine payanda bulamayacak. Bu olası durumun işaretleri, şimdiden görülüyor.

İlk ve İkinci dünya savaşları sonrasında, Balkanlar’da, Orta ve Batı Avrupa’da bunun örneklerini çok izledik.

Aslında, bir terslik var; günümüz gerçekleriyle uyumsuz bir olay var: Bir avuç ilkel şeyhin dünyanın en zengin kaynaklarını kendi halklarıyla ve çağın mantığıyla alay edercesine kullanması daha ne kadar sürebilir?

Ya da demokrasi ve özgürlük çiçeklerinin açtığı bir zaman kesitinde, diktatörlerin acımasızlığı nasıl yaşayabilir? Bağnazlığın, hoşgörüsüzlüğün, eşitsizliğin bin bir çeşidine insanlar nasıl katlanır?

Fırtına dindikten sonra, belki Filistin'de, belki Irak'ta oluşacak yeni anlayışlar, demokrasinin gecikmiş rüzgârını dünyanın bu bölgesinde de estirir.

Din Kavgası Kaçınılmaz mı?

Sadece Ortadoğu'da değil, Batı Avrupa'nın içinde de bir önemli tehlike var. İnanç ayrışımlarının bağnazlığa, sevgisizliğe, baskı unsuruna ve kavga aracına dönüşmesi.

Böyle bir oluşumda yarar gören çok kimseye, ister Saddam, ister Ortadoğu'nun başka diktatörleri, şeyhleri, kralları olsun, dinsel inançların sömürüsü onlara bir "meşruiyet gerekçesi" sağlıyor. Dinsel ayrışımlardan yola çıkmış özellikler, "beraberlik ve bütünlük" görünümü veriyor.

Dolayısıyla, başı sıkışan, inançları sömürmeye başlıyor. En yüce amaca yönelik duygu ve düşünceleri en düşük menfaate âlet ediyor.

Doğu'da da, Batı'da da durum farklı değil. Saddam imajı ve Ortadoğu Savaşı, Batı Avrupa'nın bâzı ırkçı ve faşist çevrelerinde kullanılıyor. Yabancı düşmanlığına, dinsel üstünlük iddialarına, her tür sapıklığa malzeme yapılıyor.

Ortadoğu'da ise Saddam'ın en büyük derdi, İsrail'i savaşa sokarak olaya bir din kavgası görünümü verebilmek.

Bir yanda "üstün beyaz adamın" hastalık övgüsü, diğer yanda "üstün Arap milleti" gerekçesinin dünyaya karşı çarpık kullanımı.

Kimilerinin, bütün dünyayı içine sürüklediği bu tuzağa düşülecek mi?

Saddam'ların yalnızlaştığı, Hitler özentilerinin alay konusu yapıldığı bir çağdayız. Geçmişin hastalıkları, her gün daha başka örnekleriyle geçmişe terk ediliyor.

Çocuklarımıza nasıl anlatacağız?

Bu sual, bir İngiliz televizyoncusuna ait:

Avrupa ülkelerinin çocukları, bizim çocuklarımız, her gün savaşı yaşıyor. Uçakların dehşetine tanık oluyor, üzerlerine üzerlerine gelen Scud füzelerinin korkusunu duyuyor.

Altı yüz bin Amerikan ailesinin çocukları, babalarının, ağabeylerinin eksikliğiyle güne başlıyor. Küçücük yaşlarında ayrılığın acısıyla tanışıyor. Daha bakımsız, daha çelimsiz, ama çok güzel, kara gözlü Irak çocukları.

Çoğu, hayatı babalarının uzağında yaşıyor. On yıldır topların gürültüsüyle uyanıyor. Ninni yerine marş dinliyor.

Annesini ve babasını gaz maskesiyle görüp korkudan çığlığı basan İsrailli bebekler.

Scud'larımız ve Patriot'larımızla, mıg'lerimiz ve B-52'lerimizle, tanklarımız ve toplarımız, zehirli gazlarımız ve gaz maskelerimizle.

Gerçekten, biz bu halimizi, çocuklarımıza nasıl anlatacağız?

Kendimizi çocuklarımıza nasıl affettireceğiz?

19 Kasım 1991

Ekrandaki Öpüşme

Şapur şupur, şapur şupur, şapur şupur...

Saddam Hüseyin, mağrur ve memnun, yerinden kıpırdamıyor. Iraklı Kürt liderler, şevkle yanına varıp hasretten tükenmiş ve vuslatta dirilmişçesine, Saddam'ın boynuna sarılıyor.

Avrupalıları en fazla şaşırtan olay, ne soykırım başlangıcı, ne milyonu aşkın insanın göç yollarına düşmesi, ne de Saddam'la Iraklı Kürt liderlerin anlaşması: Bu liderlerle Saddam'ın "sarmaş dolaş öpüşmelerini" televizyondan izleyen Avrupalılar, gözlerine inanamıyor. O birbirine kırk yıllık dost gibi canı gönülden sarılanlar, –Fransız basının deyişiyle– dünkü "cellat" ve dünkü "kurban" değil mi?

Avrupalı, gerçekten anlamıyor.

Daha birkaç hafta önce, Saddam'ı devirmek üzere silâha sarılan, insanları ayaklandıran, şehirleri "fethedip" zafer nutukları atan, bu Talabani'ler, Barzani'ler değil miydi? Ya da iki milyona yakın Kürt asıllı yurttaşının üzerine acımasızca saldıran, Napalm bombalarıyla yakıp yıkan Saddam Hüseyin değil de bir başkası mıydı?

Şapur şupur, şapur şupur, şapur şupur...

Avrupalı, "erkek-erkeğe" öpüşmeye zaten alışık değil. Sakallı-bıyıklı kocaman adamların birbirlerine şevkle sarılıp öpüşmesi, onun yabancısı olduğu bir görüntü. Hele öpüşenler dünün can düşmanlarıysa, çaresi yok, fukara Avrupalı şaşıp kalıyor.

Alan, Satan ve "Yorgan"

Avrupa Konseyi'nin toplantısına katılmamız nedeniyle, bu şaşkınlığı yerinde izlemekteyiz. Konsey Genel Kurulu'nda "Zamanı geldi, Kürt devleti derhal kurulmalıdır" tezini şiddetle savunmuş bir Batı milletvekili,

“Değerlendirmede bir yanlış yaptık galiba,” diyor. Bir başkası, kafalarındaki şablona ters düşen gelişmeleri, karmaşık teorilerle açıklamaya çalışıyor: Feodal toplulukların anlayışlarını, aşiret ilişkilerinin uzantılarını Avrupa mantığı kavrayamadığından, değerlendirme hatâsına düşülmekteymiş. Gariptir ama, kiminde bir “hayâl kırıklığı” bile seziliyor: “Aslan Avrupa” bir kurtarıcı gibi olaylara el koyacak, sonra eline kalemi alıp yeni haritalar çiziverecekti. Amaç belki yerli yerinde durmakta ama, şimdi yeni koşullar gelişiyor.

Saddam rejimiyle Iraklı Kürt liderler arasındaki “ilke anlaşmasından,” alan da, satan da memnun gözükmekte. “1970 tarihli özerklik anlaşmasına” geri dönülünce, her şey düzlüğe çıkacak. Talabani”nin dünya televizyonlarına yaptığı açıklamaya göre, 1970’te öngörülen “özerk Kürt bölgesi” yeniden oluşacak. Iraklı Kürtlerin, öyle bağımsızlık gibi iddiaları da yok; Irak devletinin bir bölümü olarak varlıkları devam edecek. Bir bakıma, bizim “Yorgan gitti, kavga bitti” deyişimiz akla geliyor.

“Yorganın” ne olduğu konusunda ise, değişik yorumlar var.

“Saddam Kârlı Çıktı”

Dünya basınının ortak görüşü, öpüşme seansının Saddam’a yaradığı şeklinde. Irak televizyonunun bu görüntüleri tekrar tekrar yayımlamasına da dikkat çekiyorlar.

Yorumlarda belirtildiğine göre, Saddam’ın en “acil” sorunu, üzerindeki dış baskıyı hafifletmek, ambargoyu aralamak ve Irak halkının hoşnutsuzluğunu gidermek. Böylece, Bush’un bir türlü vazgeçemediği “darbe” olasılığını azaltmak. Öte yandan, “anlaşma” zemininde Kürt göçmenlerin evlerine geri dönmesini, yabancı denetimindeki bölgelerin ortadan kalkmasını Saddam bekliyor. Hiç değilse sürenin kısalacağını umuyor.

Anlaşma, Saddam’ın Irak’a kayıtsız şartsız egemen olduğunu da dünyaya kanıtlayacak. Iraklı Kürtler isyandan vazgeçince, ülkenin güneyinde oluşan ve İran’ın desteğine sahip Şii başkaldırısı da gücünü kaybedecek.

Nitekim Şiiler “Saddamla uzlaşanlar bizi sırtımızdan hançerledi,” diyor.

“1970 Özerklik Antlaşması,” Saddam’a çeşitli yükümlülükler getiriyor. Ancak bunların gerçekleşmesi –geçmişte olduğu gibi– Saddam rejiminin iyi niyetine bağlı. Ayrıca zaman gerektiriyor. Saddam’ın ise her şeyden çok zamana ihtiyacı var. Saddam, şimdi bu zamanı kazanıyor.

Kürt Liderlerin Sorunu

Tüm dünyanın önünde Saddam'dan adetâ "af dileyen" bir görüntü yaratan Iraklı Kürt liderler, iki amaç peşinde:

İlki, "1970 Antlaşması"nı bu defa "uluslararası garanti altında" ve Kerkük petrol bölgesini kapsayan özelliklerle hayata geçirebilmek. 11 Mart 1970 Antlaşması, Kuzey Irak'ta Kürt nüfusa bâzı ayrıcalıklar sağlamaktaydı. Irak devleti içinde belirli özerklikleri olan bir Kürt bölgesi öngörmekteydi.

Nitekim bu Antlaşma uyarınca, beş Kürt asıllı bakan Irak hükümetine girdi; Irak halkının "iki temel milliyetten oluştuğu" (Arap ve Kürt) Anayasa'da yer aldı; özel bir kalkınma planı hazırlandı. Ne var ki, Bağdat hükümetinin "Kürt bölgesine ve Kerkük"e Arap nüfusu yerleştirdiği" gerekçesiyle ayaklanma yeniden başladı. Bağdat, 1974'te tek başına aldığı bir kararla, Dohuk, Erbil ve Süleymaniye'yi "Kürt özerk bölgesi" olarak ilân etti.

Kerkük'ün bu bölgeye dahil edilmeyişi, İran tarafından desteklenen Kürt ayaklanmasını şiddetlendirdi.

Ne var ki, 1975'te Saddam'ın İran Şahı ile imzaladığı bir sınır antlaşması nedeniyle, İran, desteğini Kürtlerden geri çekti. Bunun üzerine isyan büyük ölçüde bastırıldı ve zaman zaman, mevzi çatışmalarla sürebildi.

Kürt liderlerin bugün Saddam'la uzlaşmasında "1970 Antlaşması"na geçerlilik kazandırabilmenin düşüncesi var.

İkinci neden, göçmenlerin durumuyla ilgili. Iraklı Kürt liderlerin güç kaynağını, şimdi darmadağınık olmuş bir toplum meydana getiriyor. Kürt toplumunun kendi içindeki hiyerarşi ve aşiret özellikleri, bir Barzani'yi yahut Talabani'yi "lider" konumuna getiriyor.

Sosyal yapı günümüzdeki gibi parçalandığında, aşiretler "göçmen kamplarına" dağıldığında, "hiyerarşi" bozulduğunda, tabiatıyla, ortada ne bir güç temeli kalıyor, ne de bundan kaynaklanmış bir liderlik.

Dolayısıyla, Iraklı Kürtlerin liderleri, bir an önce eski düzeni kurmak, feodal bağları tekrar güçlendirmek zorunda. Bunun için, göçmenlerin kampları terk edip köylerine ve kasabalarına dönmesi gerekiyor. Dolayısıyla da, Saddam'la "barışmak" gerekiyor.

Sorunlar Devam Edecek

Iraklı Kürt liderlerle Saddam arasındaki "ilke anlaşması," kesin anlaşmaya dönüşse bile, suların durulması beklenemez. Taraflardan biri ihtiyacı olan "zamanı" kazanmak peşinde.

Diğeri, kendi “sosyal tabanını” tamire uğraşıyor. “Dün dündü; bugün ise bugün” anlayışı bir anda oluşabilir.

Bu arada, “yabancı güçler” işin içinden hiç çıkmayacak. “Antlaşmanın garantörü”, “Iraklı Kürtlerin koruyucusu”, “özerk bölgeler organizatörü” gibi rollerle, Avrupa ve Amerika, Irak’ta uzun süre var olacak.

Kimi Batılı, kendi kafasınca yahut kendi hesabınca yeni haritalar önerecek.

Olayları Türkiye’ye karşı bir “koz” gibi kullanmak isteyenler mutlaka çıkacak.

Tabii başka kaygılar da aynı Batılılarda oluşacak, başka dengelerin de işaretleri belirecek. Son Avrupa Konseyi toplantısında bunların izlerini gördük.

“Özerklik”, “oto-determinasyon” gibi kavramları kendi hesabı için kullananlar, bir noktada, bambaşka kaygıların içine girebilmekteydi:

Örneğin, Irak’ın güneyindeki “özerk bir bölgede” Şii çoğunluk, o bölgenin “kardeş” İran’a katılmasına karar verse, “oto-determinasyon” hakkını bu yönde kullansa, Batı ne yapacaktı?

Ya Kuzey Irak’taki “özerk bir bölge,” kendi kaderini tayin ederken, “Saddam’ın Irak’ıyla, ordusuyla uğraşacağımıza, insanlarının önemli bir bölümü zaten akrabamız olan Türkiye Cumhuriyeti”ne bizim bölgeyi katalım da, rahata erelim,” derse, Avrupa işin içinden nasıl çıkacaktı?

“Irak’ı parçalayalım,” derse, Avrupa işin içinden nasıl çıkacaktı?

“Irak’ı parçalayalım”, “özerk bölgeler kuralım”, “devletler yaratalım” lafları Avrupa kürsülerinde rahat söyleniyor.

Ama bir noktadan sonra, “bozmanın” kolay, “yenisini yapmanın” zor olduğunu herkes fark ediyor.

28 Nisan 1991

# VI

# DÜNYA NEREYE GİDİYOR?

ABD'de Farklı Bir Başkanlık Yarışı

Üç haftadan az süre kaldı. "Tek süper güç" denilen Amerika'da başkan seçilecek. Mevcut Başkan, yani Bush, Cumhuriyetçi Parti"nin adayı olarak katılıyor. Demokratlar, Arkansas Valisi Clinton'la yarışıyor. Bir de, bağımsız Perot var.

Bu defaki yarış, geçmiştekilerden oldukça değişik özellikler taşıyor:

İlk "biçimsel" fark, adayların sayısında: abd başkanlık seçiminde geleneksel olarak iki büyük partinin adayları yarışıyor. Üçüncü ve iddialı, en azından etkili aday yok gibi. Oysa 1992 seçimi, "üçlü" yarışılacak. Üçüncü adayın kazanma şansı pek gözükmüyorsa da, aldığı oylar sonucu etkileyebilecek.

İdeolojik Tercihler

1992 seçimini farklı kılan özelliklerden bâzıları. Demokrat Parti'nin adaylarıyla ve politikalarıyla bağlantılı.

Amerikan seçimlerinde az rastlanan bir şekilde, "ideolojik" yanı kendini her zamankinden fazla hissettiren bir yarış bu kez yaşanıyor. Demokrat aday Clinton, Avrupa solunu andıran tahlillerle, çözüm önerileriyle, sınıfsal tanımlarla kampanyayı sürdürüyor. abd demokratlarının Avrupa sosyal demokratlarıyla (ya da eşanlamda demokratik sosyalistlerle) "uzak kuzen" oldukları söylenir; 1992 seçimi akrabalık bağlarını sıkılaştırıyor.

Demokratların bu seçimde başka yenilikleri de var:

Geleneksel olarak her parti, başkan adayı ile başkan yardımcısı adayını belirlerken "farklı kimliklerden" iki politikacısını bir araya getiriyor. Böylece, daha yaygın bir seçmen yelpazesini hedefliyor. Örneğin, başkan adayı partinin "ilerici" kanadındaysa, başkan yardımcısı adayı "muhafazakâr" kanattan belirleniyor. Ya da biri abd'nin ileri sanayi bölgelerindense, diğeri tarım ağırlıklı eyaletlerden seçiliyor. Biri Kuzeyliyse, öteki Güneyli oluyor; ilki gençse, ikincisi yaşlı, vb.

Demokrat Parti, 1992 seçiminde bu yerleşik anlayışların dışına çıkarak, birbirine çok benzeyen iki politikacıyı partinin başkan ve başkan yardımcısı adayları olarak belirledi. Doğru mu, yanlış mı yaptığı seçim gecesi belli olacak ama Clinton ve Gore aynı yaşta, her ikisi de Demokrat Partinin ilerici kanadını temsil ediyor; her ikisi de Güney eyaletlerinden geliyor; her

ikisi de Hıristiyanlığın iç kulvarlarında aynı inanç özelliğini (Güneyli Baptist) taşıyor.

“Perot” Diye Bir Zengin

1992 seçiminin en değişik yanı, “üçüncü adayın” varlığı ve kimliği.

Ross Perot, abd’nin “dolar milyarderleri” arasında. Siyasetle, hele siyasal partilerle hiç ilgisi olmamış. Bir Avrupa ülkesinde, sırf zenginliği sayesinde bir insanın cumhurbaşkanı adayı, başbakan adayı olması düşünülemez. Ama burası Amerika, paranın etkinlik alanı hem anlayışlarda hem de sonuçlarda çok daha geniş.

Perot, bundan beş ay kadar önce, adaylık iddiasını açıklamıştı. Sonra vazgeçer gibi oldu, çekildiği belirtildi. Bir süre isminden bahsedilmedi. Ardından, yarışa tekrar katılmaya karar verdi. Bol parası var, milyonlarca dolarını yirmişer saatlik televizyon reklam programlarına ayırabiliyor. İki rakibinden geri kalmayan bir kampanya sürdürüyor.

Perot, “geleneksel politikaya”, “başkent hegemonyasına”, “politikanın egemenliğine” tepkiyi temsil ediyor. Sıradan Amerikalının, partilere ve politikacılara güvensizliğinin dışında, onun çirkinliklerine bulaşmamış, onun verimsizliğine ve savurganlığına, bürokrasisine hapsolmamış aday olarak kendini tanımlıyor. Bu özelliklerini, abd’nin gelenekçi ve merkez-sağ politikalarıyla, “orta sınıf”ın kaygıları ve özlemleriyle özdeşleştirmeye çalışıyor.

Perot, Amerikalıların “folksy” diye tanımladıkları, bizdeki karşılığı “halk adamı” olabilecek, ortalama düşüncelere kestirme yoldan hitap edebilen, biraz güldüren, bazen düşündürten, ama pek de derinliği olmayan bir aday tipi...

Kimi özelliğiyle bizim Osman Bölükbaşı’mızı andırıyor. Bazen de rahmetli Osman Kibar’ın derinlikten yoksun bir Amerikalı akrabasına benziyor.

Seçimi kazanma şansı yok. Anketlere göre diğer iki adayı eşit şekilde etkilediğinden sonucu belirleyeceğe de benzemiyor. Yani, Perot yüzde 15 oy toplasa, bu oylar, öbür iki adaydan eşit şekilde alınmış oylar olacak.

Bush’un Sorunları

Seçim yarışmasındaki en dertli aday, hiç kuşkusuz Başkan Bush. Bir türlü kendini toparlayamıyor. Anketlerde çok geride gözüküyor. Anketlerde geride gözüken tüm liderler ve partiler gibi, “seçmenin, seçim günü bu anketleri yalancı çıkaracağını” açıklıyor.

Kamuoyu yoklamaları benzer sonuçlar veriyor: Clinton, yüzde 45-49 arasında. Bush, yüzde 32-35 dolayında. Perot ise yüzde 12-15 gibi. Bu durumda, Clinton'ın rahatça kazanması bekleniyor. Aradaki farkın 18 günde kapanmayacağı belirtiliyor.

Dış politikasında başarılı bir abd başkanının bu durumu, özellikle ekonomideki, sosyal siyasetteki başarısızlığından kaynaklanıyor. Özetle Bush dönemi, abd vatandaşının (en üst gelir düzeyi dışında) sürekli kaybettiği yılları kapsıyor. Aslında kayıp, Reagan'dan beri sürüyor. Ekonomi yeterince büyümüyor. İşsizlik artıyor. Son bir yılda 150 bin iş eksilmiş. abd siyaset dilinde "orta sınıf" denilen büyük kesimin geliri her yıl gerilemiş. Dış ticaret açığı büyümüş.

Bu olumsuz gidişin eşliğinde, eşitsizlik artıyor. Parasızlık nedeniyle okuyamayanlar çoğalıyor. Okulların ve hastanelerin kalitesi düşüyor. Sosyal güvenlik sistemi tekliyor.

Amerikalılar bu gerileme döneminden Bush'u sorumlu tutuyor. Onu, çok konuşan, zenginleri kollayan, çözüm getirmeyen, kitlelerin sorunlarına duyarsız bir başkan olarak niteliyor.

McCarthy Esintileri

Çaresizlik içindeki Bush'un son girişimi, rakibi Clinton'ın "karakterini" tartışmaya açması oldu. Clinton, üniversite öğrencisiyken Moskova'ya turist olarak gitmişti. 22 yaşında İngiltere'de okurken, Vietnam Savaşı aleyhinde gösteri düzenlemişti. Bush, bunları, "Clinton'ın karakter düşüklüğü ve başkan olamayacağının kanıtı" iddialarıyla gündeme getirdi. Umudu, seçmenlerin, "demek Clinton bir komünizm hayranıymış, demek vatan hainiymiş" yargısına varmalarıydı.

Beklenen olmadı. Tam aksine, seçmen çoğunluğu, Bush'un iddialarını desteklemedi, onun davranışını "ayıp, haksız" diye niteledi. Sonuçta, Clinton'ın kişiliğine dönük karalama kampanyası, Bush'un anketlerdeki puanlarını biraz daha düşürdü.

McCarthy'den bu yana, dünya çok değişmişti, Amerikalı seçmen de değişmişti.

Clinton'ın Programı

Clinton, kampanyasını tümüyle ekonomik ve sosyal sorunların, çözüm önerilerinin üzerine inşa ediyor. Hedef olarak ortaya koyduğu tılsımlı sözcük, "değişim." Amerika'yı, toplumu, ekonomiyi "değiştirmeyi" öneriyor.

Clinton'ın konuşmalarında, ekonomik program önerileri büyük yer alıyor. Önce, Bush döneminin başarısızlıkları etkili bir üslûpla anlatılıyor. Sonra, başarısızlığın rakamları sıralanıyor. Ardından, Clinton'ın çözüm programı, maliyetiyle, kaynaklarıyla, zamanlaması ve takvimiyle, beklenen sonuç açıklanıyor.

Clinton'ın programının temel varsayımları, çok özet olarak, şöyle:

İki vergi artırılıp iki büyük tasarruf önlemiyle kaynak yaratılması öngörülüyor: Üst düzey gelirlerinin vergisi artacak; Amerika'daki yabancı şirketlerin vergisi de. Amerikan şirketlerinin ödediği verginin düzeyine çıkarılacak. Askeri harcamalar azaltılacak; Amerika'da uygulanan bâzı pahalı programlardan vazgeçilecek.

Böylece elde edilen kaynak, devletin düzenlemesi çerçevesinde, yeni iş yaratılmasında, yatırımların özendirilmesinde, sosyal yardımların ve sağlık hizmetinin düzelmesinde kullanılacak.

Bu program, neredeyse kuruşu kuruşuna planlanmış. Ne kadar ek gelir sağlanacağı, bu gelirin hangi ölçülerle nerelerde kullanılacağı, kullanıldığında hangi sonuçları yaratacağı hesaplanmış. Sonuçta, "değişen" bir Amerika görüntüsü ortaya konuyor: Daha fazla insanın çalışabildiği, daha çok yatırımın yapılabildiği, daha kaliteli okullardan, sağlık ve sosyal hizmetlerden yararlanan, daha eşitlikli bir Amerika.

Kim Kazanır?

Görüldüğü kadarıyla. Amerikan toplumu mevcudu korumanın değil, değişimin ihtiyacını yansıtıyor. Toplum, mevcudu temsil eden adayı sakınmak için özel bir gayret içinde gözükmüyor. Değişimi temsil eden aday ise, değişimin bilinmezlik olmadığına, güvenilirliğine, bugünden daha olumlu yarınları getireceğine, büyük bir kitleyi inandırmış durumda.

Seçim bu, ister ilçe kongresi olsun, ister abd başkan seçimi, sonucu önceden kestirilemez. Ama bütün işaretler, Clinton'ın muhtemel başarısını gösteriyor.

Amerika'nın değişmesi, görüldüğü kadarıyla, dünyadaki değişim rüzgârlarının hem uzantısı, hem de yeni bir kaynağı olacak.

17 Ekim 1992

Clinton Tercihi ya da Yeni Bir Kimlik Arayışı

Hazreti Muhammed'in bir sözü var, mealen, "insanın sorumluluğu, kendisine Tanrı'nın verdiklerini en iyi biçimde kullanmak." Yani, kendi

vücudundan, kendi beyninden ve tüm imkânlarından kusursuz, eksiksiz yararlanabilmek.

Yazar Dostoyevski, insana hitap ederken benzer şeyler söylüyor: Gene mealen, “Seçme hakkı verilmiş sana. İyiyi ve kötüyü sen belirleyeceksin. Sorumlu olan sensin.”

Amerika’nın “Clinton tercihi,” hangi ihtiyaçları yansıtıyor, hangi iddiaları taşıyor, hangi beklentileri getiriyor?

abd’nin yeni Başkanı, seçimden hemen sonraki “zafer konuşmasında,” evinin önünde toplanmış on binlerce insana şöyle diyor:

“Bugün, Amerikan halkı yükselen umutlarla ve cesur yüreklerle yeni bir başlangıç yapmanın kararını aldı. (...) Bana verdiğiniz sorumluluğu bütün kalbimle ve sevinçle kabul ediyorum. Ve sizden, sadece almayı değil, aynı zamanda vermeyi de düşünmenizi bekliyorum. Yalnızca sorumlu aramanızı değil, sorumluluk da üstlenmenizi. Yalnızca kendiniz için istemenizi değil, başkaları için de isteyebilmenizi.”

Yeni Bir Söylem

Temel ahlâk anlayışlarından, bireyin kendine ve topluma karşı sorumluluğundan, “iyi ve kötü” arasında, “doğru ve yanlış” arasındaki tercihlerden yola çıkmış, bazen Güneyli bir din adamını hatırlatan, bazen çocuksu bir iyimserliği yansıtan konuşmalar. Duygusallıkla idealizmin birbirine karıştığı, bunlara insancıllığın ve solun hareket noktalarındaki romantizmin eklendiği “moralci” yaklaşımlar.

Clinton’ın seçim zaferi sadece bunlarla açıklanamaz ama sonuçta en etkili olan, sonuca ortam hazırlayan, bu temel anlayışlar: Clinton, abd halkına, öncelikle yeni bir ahlâk kavramı ve yeni değer ölçüleri önerdi. abd vatandaşının, toplum ve birey olarak kendini yeniden değerlendirmesini, doğru ve yanlış, iyi ve kötü arasında yeniden düşünmesini, temel tercihlerini yeniden yapmasını istedi. Vatandaşa, kendi tercihlerinden de, birikimlerini ve imkânlarını kullanmaktan da bizzat sorumlu olduğunu hatırlattı. Başarıya böyle ulaştı.

Bir yıl kadar önce, seçim kampanyasına başlarken belirttiği gibi, “Amerikan halkının ihtiyacı, yeni yasalardan, yeni vaatlerden, yeni programlardan çok daha fazlasıydı: Yeni bir topluluk ruhuna, birliktelik kavramına ihtiyaç vardı.”

Değişimin Gerekçesi

Dünyanın en “maddeci” toplumu olarak nitelenen Amerika, nasıl olmuş da birdenbire derin bir moral değerlendirmeye, temel ölçülere geri dönmeye

ihtiyaç duymuştu? Yeni bir atılımın çıkış noktasını insancıllık, toplumsallık, idealizm gibi kavramlarda aramaya başlamıştı?

Tek başına bunlar değil tabii, ekonomiden sağlık sistemine kadar uzanmış başarısızlıklar, büyüyen eşitsizlikler ve daha bir dizi somut, güncel sorun.

Ne var ki, bunlardan hiçbiri, birkaç ay öncesine kadar "imkânsız" görünen bir değişimi tek başına açıklamıyor:

Amerikan siyasal sisteminde, var olan başkanın ikinci kez seçilmeyişi, çok istisnai bir durum. Söz konusu başkanın, olağanüstü başarısızlığı gerekiyor. Yüzde 2'lik enflasyonu yüzde 20'ye çıkarmış Başkan Carter'ın seçim kaybetmesi gibi. Oysa ekonomideki tüm sorunlarına karşın. Başkan Bush benzer bir başarısızlık içinde değildi. Üstelik Soğuk Savaş'ı kazanmanın, ayrıca Irak'ta sonuca ulaşmanın önceliklerine sahipti.

Görülebildiği kadarıyla, birçok koşulun belirli bir tarih kesitinde bir araya gelmesiyle oluşan güçlü değişim ihtiyacı, Bush'un beklenmedik yenilgisine yol açtı:

Amerika, bir yönüyle, ekonomik sorunlardan kurtulamıyor, sorunların ağırlaşmasını yaşıyordu. Bütçe açıklarının günlük hayata yansıması, kapanan işyerleri, büyüyen işsizlik, öğrenci burslarında azalma, sağlık hizmetinde gerileyiş, artan eşitsizlik toplumu bunaltmaktaydı. Dünyanın en zengin ülkesinde, milyonlarca insan işsizdi, umutsuzdu.

Başkan Reagan'la başlayıp Bush döneminde süren "yeni muhafazakâr" ekonomi anlayışı, sadece ekonomik sorunları ağırlaştırmakla kalmamıştı. Müthiş bir eşitsizliğe yol açmıştı. Ekonomi duraksadığında, eşitsizlik yokluğa da dönüşmüş, dayanılmaz sosyal boyutlara erişmişti.

"Evsizler" diye yeni bir toplumsal "kategori" ortaya çıkmıştı; sokaklarda, istasyonlarda yatıp kalkan, derme-çatma barakalara sığınanlar. Uyuşturucu kullanımı, aıds belası, dünyanın en yüksek suç oranları, en yaygın silâh tutkusu, cinayet, soygun, ırza tecavüz rekorları. New York caddelerinde Hindistan'ı hatırlatan dilenci sayısı.

Toplumdaki Değişim

Bunlar yaşanırken, Amerikan toplumunun yapısı, birikimi, değer ölçüleri, kaygıları da değişim geçirmekteydi:

abd'ye göç edenler, artık Ellis Adası'ndan düzenli geçen, çoğu kültürlü ve okumuş Doğu Avrupalılar değildi; "yeni Amerikalılar" büyük çoğunluğuyla, Meksika'dan kalkıp tarlaların içinde yollarını açarak Amerika'ya ulaşan köylülerdi.

“Savaş sonrası”nın kuşağı, yani, şimdi 50 yaşın altında olanlar, toplumun sorumlu görevlerine, kamuda ve özelde karar merkezlerine gelmişti.

Soğuk Savaş’ın bitimiyle sorunların da sona ereceğini sanan abd halkı, tam aksine, ekonomik durgunluğa girmişti. “Komünizmin yenilmesiyle” her şeyin düzeleceğini bekleyenler, şimdi bunun şaşkınlığını yaşamaktaydı.

Büyüyen toplumsal sorunlar, varlık içinde yaşanan yokluklar ve mevcut şartlanmalara kaybolan güvenler, tüm moral değerlerin, ekonomik varsayımların sorgulanmasını gündeme getirdi. Toplumda “değişim” rüzgârları esmeye başladı. Değişim rüzgârı, ihtiyaç duyduğu lideri Clinton’da yarattı;

Clinton, bu rüzgârı yönlendirdi ve güçlendirdi. Toplumun istediği ahlâk değerlerini, insancıllığı, insan boyutunu, yeni bir ekonomik ve siyasal programı topluma sundu. Clinton, siyasetçi olarak kitlelerle yeni bir iletişim sağlayabildi. abd basınına göre, insanları insan yerine koyarak, onlara gerçekten değer vererek, onları gerçekten düşündüğüne insanları inandırarak, mekanik olmayan, içtenlikli bir sevgiyi seçmene yansıtarak toplumun güvenini sağladı.

Böylece, imkânsız denilen sonuç gerçekleşti. Öncelikle zengini daha zengin ederek toplumun da zenginleşeceğini varsayan Friedmancı ekonomi anlayışları, güçlü bireyi kutsallaştırarak toplumu yok sayabilen sosyal görüşler, Bush’la birlikte Amerikan tarihinin geçmişine terk edildi.

Keynes ve Sol

abd’nin son seçim dönemi için, Keynes’in ve bir ölçüde solun Amerika’da yeniden keşfedilmesi denebilir.

Sol terminolojinin Amerikan versiyonları, hiçbir abd seçiminde rastlanmadık düzeyde kullanıldı. Hattâ, abd televizyonları bile bu tanımlara bolca yer verdi. Clinton’ın siyasal söylemi, büyük ölçüde, sol özellikli bir insancıllığa, dinsel motifler de içeren bir eşitlik ve dayanışma ahlâkına dayandırıldı. Zaman zaman, Avrupa sosyal demokrat partileriyle çağrışımlar getirdi.

Clinton’ın ekonomik programı ise, gene Avrupa’nın sosyal demokratlarını hatırlatır şekilde, Keynesçi yaklaşımları yansıtıyor:

Devletin bütçe düzenlemeleriyle ve en varlıklı kesime getirilen, yabancı sermayeye getirilen ek vergilerle, askeri harcamaların azaltılmasıyla yeni kaynak yaratılacak. Sonra, bu yeni kaynak, öncelikle altyapı yatırımlarında, yeni sermaye girişimlerinin desteklenmesinde kullanılacak. Böylece,

ekonominin canlanması ve işsizliğin azalması hedeflenecek. Kaynakların bir bölümü de sosyal hizmetlerin gelişimine, öğrenci burslarının yaygınlaşmasına ayrılacak.

Clinton, yönetiminin ilk “yüz günü”nde değişim yasalarını Kongre’ye sunmayı planlıyor.

Başarabilir mi?

abd kamuoyu, dünya kamuoyu şimdi sonucu bekliyor. Clinton’ın abd için öngördüğü hedefler destekleniyor, ancak hedeflere ulaşıp ulaşmayacağını zaman gösterecek.

Clinton’ın dış politikası, biraz daha abd yararlarına dönük olacak. Avrupa’nın ticari ve askeri yararları bir ölçüde gerileyecek. Amerikan dış politikasındaki insan hakları boyutu genişleyecek.

Neyin olup neyin olmayacağını şimdiden kestirmek elbette mümkün değil. Ancak, hiç değilse kendi söyleminde insancıllığı, eşitliği ve sevgiyi öne çıkaran, bu doğrultudaki bir yenileşmeyi savunan bir abd başkanı şimdi söz konusu.

Bu bile, değişimi getiriyor. Her değişimin bünyesinde var olan belirsizliği, ancak, belirsizlikle birlikte, umudu da taşıyor.

8 Kasım 1992

Rusya: “Evdeki Bulgurdan Olmanın” Korkuları

Rus toplumunun demokratikleşmesine, dışa açılmasına, ekonominin akılcılık ve verimlilik esasında yeniden yapılanmasına dönük reformlar gecikmiş; yanlış yönetilmiş; insanı dikkate almayan bir duyarsızlıkla şekillenmiş. Dolayısıyla Rusya, belirsizliklerle, tehlikelerle, acılarla dolu bir yolun yolcusu olmuş.

Moskovalı bir aile sabahın erken saatinde uyanmış. İvan, yatağından çıkmaya üşenirken, Anna kalkmış, mutfağa gitmiş. Elektriğin düğmesine dokunmuş, hayret, mutfağın lambası yanıvermiş. Anna biraz şaşırmış. Sonra, evin içinde bir gariplik hissederek, elini kalorifere değdirmiş. Kalorifer sımsıcakmış. Biraz daha şaşıran Anna, mutfaktaki musluğu açmış ve gözlerine inanamamış: Gürül gürül su akıyormuş musluktan. Büyük bir korku içinde mutfaktan dışarı fırlayan Anna, kocasına haykırmış: “İvan, mahvolduk, komünistler iktidara geri gelmiş.”

Olan ve Olmayan

Bu küçük fıkra, Rusya'daki siyasal bunalımın bâzı nedenlerine ışık tutuyor:

Rusya, alışılageldiği "sistemi" terk etmeye çalışıyor.

Merkezi planlamaya ve yaygın devlet mülkiyetine dayalı ekonomi yerine, "piyasa ekonomisini" getiriyor. Ne var ki bu çaba, hayli pahalıya mal oluyor. Enflasyon kontrol edilemiyor; son yılın sanayi üretimi yüzde 29 oranında düşüyor; işsizlik, işsizliği geçmişte hiç yaşamamış insanları bunaltıyor. Yaygınlaşan sefalet, boy gösteren dilenciler, karamsarlık, yer yer umutsuzluk. Rus halkının bir bölümü, "Ölmek var, dönmek yok!" diyor. "Bütün bunlar, daha iyisine ulaşmak için katlanmamız gereken geçici sıkıntılar."

Bir başka bölüm, "Değişimin ilkesi ve yönü doğru ama, uygulayıcılar yetersiz," diyor.

Halkın son bölümü ise, "Eskiden işimiz de vardı, ekmeğimiz de. Bu değişim macerasına boş yere girildi," düşüncesinde...

Bir bakıma, "Dimyat"a pirince giderken, evdeki bulgurdan olmanın" korkuları:

Kimine göre, 150 milyonluk koca Rusya, "piyasa ekonomisine geçip zengin olacağız" derken, kendi var olan maddi düzeyini perişan etmiş.

Kimine göre, şimdi yılgınlığa kapılıp "Bu reformlar olmadı, eskiye dönelim," demek, zorlukla ulaşılmış yeni özgürlükleri ve demokrasiyi elden çıkarmak anlamında...

Herkes, bir şeyler kaybettiği yahut kaybedeceği korkusunda. Ama halkın bir bölümü, geçmişte var olup da şimdi kaybettiğini öncelikle düşünüyor, "işinden ve ekmeğinden" söz ediyor. Diğer bölümü ise, şimdi sahip olduğu "özgürlükleri ve demokrasiyi," gelecekte kaybetmekten çekiniyor.

Yeltsin'in Reform Programı

Durum böyle olunca, toplumun temel sıkıntısı, temel ayrışması, "korkusu," siyasete aynen yansıyor: Bir yanda, parlamento var; 1990'da, "Sovyetler Birliği" henüz resmen dağılmamışken seçilmiş 1.033 milletvekilinden oluşuyor. Öte yanda, 1991'de işbaşına gelen Devlet Başkanı Yeltsin var.

Yeltsin "reformcuları" temsil ediyor. Rusya'yı bir an önce "serbest piyasa ekonomisine" ulaştırmak için, özelleştirme programları uyguluyor; destek politikalarını sınırlıyor; sosyal güvenlik alanını daraltıyor. Böylece, zararına çalışan devlet işletmelerinden kurtulacağına, boş akan muslukların

kapanacağına, ekonominin kendi doğal gücüyle hareketleneceğine inanıyor. 1992 yılı içinde 46 bin 815 işletme özelleştirilmiş. Bunların çoğu dükkân, atölye, lokanta niteliğindeki küçük işletmeler. Orta ve büyük işletmelerin özelleştirilmesine aralık ayında başlanarak 18'i "halka açılmış." 1993'ün ilk aylarında 249 orta ve büyük işletmenin daha özelleşmiş olması bekleniyor.

Yeltsin'in "reform programı," bir yanıyla bu özelleştirme ve bâzı verimsiz devlet işletmelerini kapatmaya dayanıyor. Bir yanıyla da, paralarını kısarak, devlet giderlerini daraltarak, ekonomiye sağlıklı dengeler kazandırmaya... Ne var ki, bu politikaların kitlelere maliyeti son derece ağır oluyor, işsizlik çığ gibi büyüyor; kaynakları koruyan sosyal güvenlik kurumları çalışmıyor; eğitim ve sağlık sistemleri bozuluyor; yaşlılar, dar gelirliler perişan oluyor vb.

Bu ortamda ve koşullarda, "parlamento," bir karşı-güç olarak, Yeltsin'in önüne dikiliyor.

"Halkı" Kim Düşünecek?

Rusya Parlamentosu, bütün parlamenterler gibi, halkın güncel sorunlarıyla daha yakından ilgili: "Parlak bir gelecek adına" halka yüklenen "güncel sıkıntılar" bu Parlamento'yu ve onun milletvekillerini rahatsız ediyor. "Reform programının" daha "insancıl" olması ve zamana yayılması için. Parlamento sürekli baskı yapıyor. "İcrayı," yani Devlet Başkanı Yeltsin'i ve hükümeti sürekli sınırlıyor, bazen engelliyor. Rusya'da iki yıldır yaşanan Devlet Başkanı-Parlamento bunalımının temelinde, bu farklı yaklaşımlar ve bu kavga yatıyor.

Yeltsin'e ve programına karşı gelişen muhalefetin öncülüğünü, Parlamento Başkanı Hasbulatov yapıyor. Bu muhalefet, geçen yıl, "reformcu" Başbakan Gaydar'ı istifa zorunda bırakmış, Yeltsin, bu kaybı sineye çekmişti. Parlamento, hükümetin bâzı ekonomik kararlarını engelleyerek, denetlediği idare birimlerini kullanarak, "reformların" acısını hafifletmeye çalışmıştı. Merkez Bankası'nın Parlamento'nun kontrolünde olması, onun program dışına çıkarak "para basmasına," böylece –ve muhalefetin iddiasına göre– halkın günlük sıkıntılarını hafifletmesine imkân tanımıştı.

Parlamento'nun bu direnişi, milletvekillerinin yorumuyla, "halka sahip çıkmaktı", "ayağı yere basmayan ekonomistlerin fantezilerinden toplumu sakınmaktı," vb.

Yeltsin ve yandaşları ise, Parlamento'yu "gericilerin kalesi" olarak görmekteydi. Reformların ve parlak geleceğin önündeki en büyük engel,

Parlamento'ydu.

Kimin Gücü Kime Yetecek?

Geçtiğimiz hafta tüm dünyayı meşgul eden "güç gösterisi" işte bu ortamda gelişti. Yeltsin Anayasa'yı değiştirecek, Parlamento'yu feshedecek bir girişimi başlattı. Parlamento Başkanı Hasbulatov ise, Yeltsin'i devlet başkanlığından "azledecek" bir senaryoyu Meclis'te devreye soktu.

Batı başkentleri telaş içindeydi; Almanya'dan, Fransa ve Amerika'dan, "Yeltsin'e destek" mesajları birbirini izliyordu. Batı, koruma altına aldığı Yeltsin'i kaybetmekten korkuyordu. Özellikle abd, Yeltsin giderse istikrarsızlığın geleceğini, istikrarsızlık gelirse, Clinton yönetiminin askeri harcamaları azaltmayacağını, dolayısıyla ekonomik programını aksatacağını düşünüyor, kaygılanıyordu. Herkesin kendine göre bir hesabı vardı.

Korkulan olay gerçekleşmedi: Ne Yeltsin'in Parlamento'yu feshedecek gücü vardı, ne de Parlamento'nun Yeltsin'i düşürecek gücü.

Yeltsin'in kararname girişimi, Yüksek Mahkeme tarafından geri çevrilmişti. Hasbulatov'un Parlamento'daki yandaşları çoğunluktaydı ama, devlet başkanının azli için gereken "üçte iki" düzeyine çıkamıyordu.

Sonuçta, her iki taraf da geri adım attı: Azil girişiminden Parlamento vazgeçti; Yeltsin de, köktenci reform yanlısı iki bakanını görevinden uzaklaştırdı. "Ekonominin iyi gitmediğini, yanlışların düzeltileceğini" açıklayarak, "muhaliflerinin de katılacağı bir koalisyon hükümetini" gündeme getirdi. Hafta sona ererken, Rusya yönetimindeki kavga, bir başka raunda ertelenmekteydi.

Zorlu Yolun Sonu

Görülebildiği kadarıyla, Rusya'nın ve halkının önünde daha çok sıkıntı var.

Uzmanların yazdığına göre, toplumun demokratikleşmesine, dışa açılmasına, ekonominin akılcılık ve verimlilik esasında yeniden yapılanmasına dönük reformlar gecikmiş; yanlış yönetilmiş; insanı dikkate almayan bir duyarsızlıkla şekillenmiş. Dolayısıyla Rusya, belirsizliklerle, tehlikelerle, acılarla dolu bir yolun yolcusu olmuş. Fıkradaki gibi "akmayan sular akıp, kesilen elektrik geldiğinde," geçmiş komünist yönetim "tekrar iktidar mı oldu" diye düşündürten, sonra "eyvah, geri geldiler" diye kaygılandıracak; "reform uğruna" işini ve ekmeğini kaybeden, "iş ve ekmek uğruna özgürlüklerini kaybetmekten çekinen" bir garip ortam oluşmuş.

Tarihin akışı içinde bu ortam da herhalde aşılacak. Rusya, yoksun olduğu özelliklere, özgürlük ve eşitliğin sentezlerine, herhalde bir gün

kavuşacak.

28 Mart 1993

Gizli Diktatörlük, Yeni İmparatorluk

Rusya Devlet Başkanı Yeltsin, “demokrasi” kavgası mı veriyor? Yoksa giderek tekelleşen bir iktidarın ağlarını mı örüyor? Oluşturduğu “Bağımsız Devletler Topluluğu,” demokratik bir dayanışma örgütü mü, yoksa Rus emperyalizminin daha “çağdaş” bir örneği mi?

Bu sorular son günlerde sıkça soruluyor. Sorulması nedensiz değil. Önce “yeni emperyalizm” iddialarına bakalım:

Son birkaç ayda, “Bağımsız Devletler Topluluğu”nun altı ülkesi, “onur kırıcı” olarak nitelenen savunma antlaşmalarını Rusya ile imzalamak zorunda bırakıldı. Beş ülke, ekonomilerini canlandırmak umuduyla ekonomik haklarının önemli bir bölümünü Rusya’ya devretti. Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi olmayanlar ise, üyelik için başvurdu. Eski “Sovyetler Birliği”nin on beş devletinden yalnızca üç Baltık Cumhuriyeti, Estonya, Litvanya ve Letonya, gerçek anlamıyla bağımsızlığını koruyor.

Ekonomiden Savunma İşbirliğine...

Bu gelişmeler, üç Slav cumhuriyetin (Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna) temmuzda imzaladıkları ekonomik işbirliği anlaşmasıyla başladı. Ardından, Orta Asya devletleri devreye girdi: Tacikistan, sınırlarındaki Afgan destekli tehditten kurtulmak için Rus askerlerini yardıma çağırdı. Orta Asya devletleriyle ve Ermenistan’la “Savunma İşbirliği Antlaşması” imzalandı. Bunu, Ermenistan, Beyaz Rusya, Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan’ın ekonomik egemenliklerini büyük ölçüde Rusya’ya devrettikleri işbirliği anlaşması izledi.

Bu arada, nispeten güçlü devletlerden Ukrayna, “Rusya’ya olan borçlarını derhal ödemek ya da donanmasının ve nükleer füzelerinin bir bölümünü Rusya’ya devrederek bu borcu kapatmak” zorunda bırakıldı. Ukrayna, gemileri ve füzeleri devretti.

Gürcistan, Rus tanklarına, Abhazlarla baş etmek için çağrıda bulunmuştu. Sonuçta, Gürcü Başkan Şevardnadze, Rus askerlerinin Abhazlara arka çıkarak Gürcistan’ın “işgaline” yol açmasından ötürü, Rusya’yı “ihanetle” suçladı.

Nihayet, malûm, Azerbaycan’ın bağımsızlık yanlısı Devlet Başkanı Elçibey, Rusların desteğiyle Aliyev tarafından devrildi; ardından, Azerbaycan’ın kendini Bağımsız Devletler Topluluğu’na, aslında Rusya’ya teslimi yaşandı.

Bu Gelişmelerin Anlamı Ne?

Olaylara bakıldığında, “silâh kullanımının” söz konusu olmadığı görülüyor. Ama belirli bir irade, dikkatle, özenle, eski Sovyet devletlerini kendine bağımlı kılıyor. Kiminin ekonomik zaafından yararlanıyor, kiminin güvenlik sorunundan, kiminin içsavaşından. Sonuç: Rusya’nın, geleneksel “imparatorluk” politikasını, çarlık özelliklerinden sonra, komünizm özelliklerinden sonra, şimdi yeni özelliklerle uygulamakta olması.

Burada iki sorun ortaya çıkıyor: İlki, kendi imparatorluğunu oluşturmaya başlamış bir Rusya’nın, böylece bir süreç içinde “demokrasi” olup olamayacağı, ikincisi ise, aynı imparatorluk politikasının, eski Sovyetler Birliği’ne komşu ülkeleri ve bu arada Türkiye’yi nasıl etkileyeceği.

Rusya’dan gelen haberler, bu ülkenin demokratik alışkanlıklar geliştirdiğine işaret etmiyor. Bilâkis, saray entrikalarıyla desteklenen örtülü bir diktatörlüğün çeşitli belirtileri var. Parlamentosundan şikâyetçi tek devlet yahut hükümet başkanı Yeltsin değil. Ama kendi özlemleri Parlamento tarafından ne zaman sınırlansa diktatörlüğe özenen az sayıdaki başkanın başlıcası, Yeltsin. Rusya’daki son olay, bu özelliğin tipik ve tehlikeli bir örneği:

Rus Devlet Başkanı, yetkisini kullanmakta olan Parlamento’yu, bir kalemde feshediyor, ince bir politikayla, bir de seçim tarihi belirliyor. Bu arada ülkenin Anayasa Mahkemesi, Yeltsin’in hakkını suiistimal ettiğine, böyle bir fesih girişiminin Anayasa’yla çeliştiğine, geçersiz olduğuna karar veriyor. Ama Yeltsin, çarlara yakışan bir tavırla. Anayasa Mahkemesi kararını dinlemiyor. Daha da ince bir politika uygulayarak ilân ettiği seçim tarihini erteliyor. Sonrası malûm, Parlamento direniyor, siyasal bunalım sürüyor, vb.

Yeltsin amacına ulaşırsa –ulaşacak gibi görünüyor– Parlamento pes edip dağılacak. Bir geçiş döneminde, bir siyasal boşluk döneminde, Yeltsin’in etkinliği artıp manevra alanı genişleyecek. Yeni kararnamelerle seçimin koşulları belirlenecek, tarihi ayarlanacak ve Başkan”la uyumlu bir düzenin, bir tür dikensiz gül bahçesinin gerçekleşmesi sağlanacak.

“Anti-Komünizm Adına”

Burada belki en ilginç ve en düşündürücü olan, Rusya Devlet Başkanı”nın kurnaz ve “kolaycı” yaklaşımları:

Bir zamanların Sovyetler Birliği”nde, en ağır suç, en büyük günah, komünist “olmamaktı.” Siyasetçiler, bu iddiayla, bu suçlamayla rakiplerini

sindirir, bazen de tasfiye ederdi. Herkes iyi komünist olmak zorundaydı. Olmayana hayat hakkı yoktu.

Günümüzün Rusya'sında en ağır suç, en büyük günah, komünist "olmak." Daha doğrusu, "geçmişte komünist olmak." Siyasetçiler, bu iddiayla, bu suçlamayla rakiplerini sindiriyor, bazen de tasfiye ediyor. Herkes, iyi bir "anti-komünist" olmak zorunda. Olmayana hayat hakkı yok.

Rusya Devlet Başkanı, kendi toplumunun bu düşmanlık geleneğinden çok iyi yararlanıyor. Sürekli bir "komünist düşmanlığını" canlı tutuyor. Kitleleri bu yönde tahrik ediyor. Rakiplerini komünist olmakla, eski rejimin kalıntısı olmakla suçluyor. Bir tür "cadı kazanı" kaynatarak, diktatörlere özgü taktikle "düşman yaratarak" rakiplerini sindiriyor, tasfiye ediyor. Faşizmin ve Sovyet komünizminin, genelde bütün totaliter yönetimlerin bu etkili yöntemi, günümüz Rusya'sında geçerliğini koruyor.

Yeltsin'in bu kurnaz iç politika yöntemi, onun Batı Avrupa ve Amerika'dan sağladığı destekleri de güçlendiriyor. Yönetimin bir amacı da bu: Batılılar, hâlâ komünizm fobisinden tam kurtulamadıklarından, "eski komünistlerin" geri geleceği ihtimalini düşündüklerinden, hızlı anti-komünist Yeltsin'e daha da yakınlık duyuyor. Doğu Bloku'ndaki "ekonomik liberalleşmeye" kim biraz karşı dursa, Batılılar onu "komünist" belliyor. Hele Polonya"da (Batı'nın tanımıyla) "eski komünistlerin" son seçimi kazanması, Yeltsin'in yelkenlerine Batı rüzgârlarını daha güçlü taşıyor.

Özetle, Rusya Devlet Başkanı, gerek eski Rus çarlığını hatırlatan girişimlerinde, gerekse iç politikadaki demokrasi-dışı yönelimlerinde, Batı desteğini yanında buluyor.

Burada önemli olan, Yeltsin'in kendi halkının desteğini, eski Sovyet devletlerindeki halkın desteğini ne ölçüde ve nereye kadar yanında bulabileceği.

İmparatorluğun Bedeli

Rusya'nın ekonomik "reform" girişimleri, bütün gözlemcilerin ortak kanısıyla, henüz başarılabilmiş değil. Ekonomik durum, kitlelerin tahammülünü zorluyor. Enflasyon, yokluk, işsizlik bir arada gelişiyor. Ama aynı Rusya, milli gelirinin yaklaşık yüzde 10'unu, öteki "eski Sovyet" devletlerine borç vererek, onlardan ithalat yaparak, onların ekonomisini destekleyerek kullanıyor. Doğal olarak, kendi muhtemel yararları için, ekonomik ve siyasal egemenliği, "imparatorluk beklentileri" için bu sıkıntıya katlanıyor.

Ne var ki, öbür eski Sovyet devletlerinin durumu da Rusya'nınkinden daha ferah değil. Hattâ çoğunda koşullar daha ağır. Bu genel durum, Yeltsin politikalarına sadece Rus halkının muhalefetini getirmiyor; eski Sovyetler'deki insanların da yeni Rus egemenliğini sorgulamasına, bu egemenliğe boyun eğmiş yöneticilerine tepki duymasına yol açıyor.

Böylece, imparatorluk ve demokrasi – dışı eğilimler sergileyen Yeltsin yönetimi, kendi ülkesinde büyüyen bir muhalefetle karşı karşıya kalıyor. Bu muhalefetin bir ürünü ve örneği olarak Parlamento Yeltsin'e direndi. Önümüzdeki günlerin yeni örnekler getirmesi şaşırtıcı olmayacak.

Türkiye'nin Konumu ve Yararları

Stalin"in kısa süreli Boğazlar hayâlciliği bir yana bırakılırsa, Türkiye'nin geleneksel dış politikası, Sovyetler Birliği"nin geleneksel dış politikasından rahatsızlık duymamıştır.

Yeni Rusya'nın, hele ilân edilmemiş imparatorluk özlemlerini hayata geçiren bir Rusya'nın dış politikası, Türkiye'yi rahatsız edebilir mi?

Yanıt vermek için belki erken ama, geçmişteki rahat konumunu Türkiye'nin kaybetme ihtimali gözüküyor. Hele İslam/Türk özelliği de taşıyan eski Sovyet ülkeleriyle Türkiye'nin geliştirmeye çalıştığı ilişkileri Rusya'nın memnunlukla karşılaması beklenemez. Nitekim Türkiye'nin Azerbaycan'la kurduğu yakınlık, biraz bizim beceriksizliğimizden, ama elbette Rusya'nın da olumsuz yaklaşımıyla kısa sürede dağıldı.

Rusya, bizim en büyük komşumuzdur. Rusya'nın eski Sovyet devletlerine karşı şimdi yeni emperyalizmi andıran politikalar gütmesi de, Rusya'nın kendi içinde totaliter uygulama örnekleri vermesi de Türkiye'nin yararına değildir. Demokrasiden uzaklaşan yeni imparatorlukların, içte ve dışta kendilerini nerede sınırlayacağını, kendileri dahil kimse bilemez.

3 Ekim 1993

Yeni ve Çirkin Bir Dünya Düzeni

Hayâlimizi bir an için zorlayarak, Rusya Başkanı Boris Yeltsin'in kıpkızıl bir komünist olduğunu varsayalım. Aynen Çin'i yöneten Çin Komünist Partisi'nin lideri gibi.

abd açısından, Batı Avrupa açısından, değişen bir şey olur muydu?

Kesinlikle hayır.

Ya da, Yeltsin, "ilân edilmemiş" bir dikta rejiminin, "açıklanmamış" bir yasakçı ve sansürcü yönetimin değil de, (geçmişteki gibi) düpedüz bir

diktatörlüğün apaçık diktatörü olsaydı, abd ve Batı Avrupa açısından değişen bir şey olur muydu?

Gene, kesinlikle hayır.

Ama tek, bir tek koşulla:

Yeltsin'in, abd ve Batı Avrupa yararlarına uygun politikalar izlemesi; Çin Komünist Partisi lideri gibi, Batı'nın sermayesine ve çıkarlarına ekonomisini olanca genişliğiyle açması koşuluyla.

Açıkçası, öyle "özgürlük" ölçüsüymüş, "insan haklarıymış" ya da "kendi meclisini kendin bombala!" misali bir "demokrasiymiş," hiç önemi yok.

"Yeni dünya düzeninin tek bir parametresi, tek bir ölçüsü var:

Menfaat.

Dün, Dündü; Bugün, Bugün

"Geçmişin ölçüsü de bu değil miydi, dünya düzeninde, dış ilişkilerde her şey menfaat çevresinde dönmez miydi? Bunu bilmeyen, bunu anlamayan mı vardı?"

Geçmişin dünyasındaki temel ölçü de menfaatti. Ama geçmişin dünyasında, eski abd Başkanı Bush patentli şu ünlü "yeni dünya düzeni" öncesinde, kollanması gereken başka ölçüler, dikkate alınması gereken moral değerler oluşumunda onların da payı bulunurdu. Bazen hassas dengeleri değiştirecek kadar güçlü olabilirdi bu pay.

Örneğin, abd'nin Vietnam'daki, Sovyetler'in Afganistan'daki, daha önceleri Fransa'nın Cezayir'deki utanç savaşlarına, dünyanın birçok ülkesi adetâ isyan etmişti. Doğu Bloku'nun insan hakları ve özgürlük eksiği, tüm Batı'nın tüm iletişim araçlarında başlıca eleştiri konusuydu. Batı'nın eşitsizliği, dengesizliği, uyuşturucu ve fuhuş hastalıkları, kolladığı askeri diktatörlükler, Doğu Bloku'ndan yükselen iddiaların ve suçlamaların temel kaynağıydı.

Bu hassasiyetler ortamında, ilgili ülkelerin kendi kamuoyu da olayları daha yakından yaşar, tepki gösterir ve dengelerde önemli bir etken olabilirdi. Nitekim Amerikan gençliğinin, basınının, düşünce ve edebiyat çevrelerinin savaşa direnişi, Vietnam ayıbının son bulmasında etkili olmuştu. Benzer bir etkiyi Fransa'nın aydınları ve işçileri Cezayir Savaşı döneminde yaratabilmişti.

Peki, ne oldu, ne değişti de Bosna'daki katliam, seyircilerin sessizliğine gömülüverdi? Parlamento feshedip parlamento basan, parti kapatıp, basın sansürleyen Yeltsin, demokrasi kahramanı olup çıkıverdi?

Düşünebiliyor musunuz, Yeltsin’in yaptığını Brejnev yapmış olsaydı, başta abd, bütün dünya nasıl da ayağa kalkardı?

Ya da günümüzdeki Sırpların, Müslümanlara uyguladığı terörü ve “etnik temizliği” geçmişte Mareşal Tito uygulamış olsaydı?

Gerçekten, dünyada ne değişti de, şimdi her şey “alışılır” oldu?

Şirazeden Çıkmış Bir Dünya

İki büyük değişim söz konusu, biri moral değerler düzeyinde, diğeri ise “güç politikası” düzeyinde:

Geçmişin dünyasında, birbiriyle yarışan, birbirini kollayan, birbirinin açığını ortaya koyarak, onu zor duruma sokarak kendisi öne çıkmayan çalışan iki rakip “güç merkezi” vardı.

Bunlardan biri bir açık verse, öteki hemen harekete geçerdi. Öyle çok fazla haktan, adaletten, özgürlükten yana olduğu için değil; öncelikle rakibini küçük düşürmek ve kendini büyütmek için: abd, Şili’deki faşist darbeye omuz verdiğinde, Sovyetler yeri göğü inletmişti. Kendileri sütten çıkma ak kaşık olduklarından, benzer yöntemlere gereğinde başvurmadıklarından değil tabii. Rakiplerini hırpalamak için. Aynı şekilde, Sovyet tankları Macaristan’a girdiğinde ya da Çekoslovakya’nın Dubçek’i düşürüldüğünde, bu kez özgürlük sevdalısı olmak abd’ye düşerdi.

Hemen herkes, bu “moralist” davranışların, “insancıl” yaklaşımların altındaki hesabı bilirdi. Ancak sonuçta, belli bir denge, belli bir caydırıcılık, belli bir çekinme duygusu herkesi etkilerdi. Taraflar, “Ben bunu yaparsam, karşımdakiler bunu benim aleyhime nasıl kullanır?” diye hesap yapmak zorunda olurdu. Ve dünya böylece, kendi kendini bir ölçüde kontrol altında tutardı. Tutmak zorunda kalırdı.

Baştaki örneklere dönersek, karşıt güçlerin dengesine dayalı eski dünyada, Yeltsin’i demokrasi kahramanı ilân etmek de, Bosna vahşetine göz yummak da, Çin diktatörlüğünü neredeyse olimpiyata mekân yapmak da, günümüzdeki kıyaslanmayacak kadar zor olurdu. Belki imkânsız olurdu.

Günümüzün “tek merkezli” dünyasında ise, pekâlâ mümkün. Nobel Barış Ödülü’nü Sırp lideri Miloseviç ile Yeltsin paylaşırsa, buna bile şaşmamak gerekir.

“Moral” Değerler Ne Oldu?

Geçmişten bugüne, “karşıt güç merkezlerine” dayalı denge değişti; ortada karşıt güç merkezi kalmayınca, kimsenin kimseden çekinmesi de kalmadı. Her şey yapılabilir, her politika izlenebilir oldu.

Çok önemli bir şey daha değişti: Moral etkenlerin, ahlâk ölçülerinin gücü azaldı. Daha doğrusu, sanıldığı kadar güçlü olmadıkları, kendi başlarına güçlü olmadıkları ortaya çıktı:

Evet, herkes Bosna’daki vahşete karşı. Kendi insan anlayışı, ahlâk ölçüleri nedeniyle karşı. Ama bu karşıtlık, siyasal iradeyi etkileyecek boyutta olamıyor. Bir Avrupa Topluluğu’nun hareketsizliğini, Birleşmiş Milletler’in aslında Sırplardan taraf olmak anlamına gelen tarafsızlığını engellemiyor. Herkes çoğulculuktan, demokrasiden yana. Ama bu yana oluşun yaygınlığı ve yoğunluğu, Yeltsin’e taraf çıkmayı önlemiyor.

Neden?

Görüldüğü kadarıyla, moral değerler, “geçmişin hassas dengelerinde” kendi etkinliklerini duyurabilmiş. Zaten karşıt güç merkezleri kapışırken, moral değerlerin ağırlığı, dengeleri etkileyebilmiş. Ahlâk ölçülerinin böylece bir kıymet-i harbiyesi oluşmuş. Şimdi dengeler ortadan kalkınca, istediğiniz kadar Bosnalılara acıyın ya da demokrasi diye tutturun, birbirini kollamak zorunda güç merkezleri olmadıkça, sizin tepkinizin esamesi okunmuyor.

Tepkiniz, iyi niyetli, ahlâklı, tutarlı insanların bir yakınması olmaktan ileri gitmiyor.

Peki, Soğuk Savaş dengeleri yok olduğuna göre, bunların geri gelmesinde kimseye yarar bulunmadığına, bâzı haksızlıkları sınırlasalar bile, belki daha fazlasına yol açtıklarına göre, çözümü kim sağlayacak, yeni bir dengeyi ne oluşturacak?

Yeni Bir “Ahlâk” Anlayışı mı?

“Yeni dünya düzeni” adına dünyaya yaşatılmakta olan çarpıklıklara baktığımızda, bu düzenin geçmiştekini “aratmayan” adaletsizliğine, kandırmacalarına, vahşetine tanık olduğumuzda, bunları “sınırlayıcı” bir etkinin, bir gücün yeniden oluşması gerekliliği anlaşılıyor.

Geçmişteki gibi “karşıt güç merkezi” söz konusu olamayacağına göre, bu etki nasıl şekillenecek?

Geçmişin, silâh tehdidine ve Soğuk Savaş’a dayalı ama bâzı olumsuzlukları sınırlayıcı etkisini, şimdi nereden kaynaklandıracağız?

“Yeni dünya düzeni”nin, olabildiğince “çirkin” bir düzen olduğu, çifte standartlı, acımasız, riyakâr olduğu, bu nitelikleriyle “eskisinin” devamı, hem de daha pervasız bir devamı olduğu çok çabuk ortaya çıktı. Bu gerçeğin ışığında, üstelik tek merkezli bir dünyada, hangi “karşı güç” bir

ölçüde denge sağlayacak, haksızlığı ve acımasızlığı bir ölçüde sınırlayan etkinliği yaratacak?

Geçmiş artık geçmişte kaldığına göre, yeni dengelerin olumlu temeli, herhalde gene moral değerlerde, ahlâk ölçülerinde, bunları şimdi daha da güçlendirmenin zorunluluğunda aranacak.

Mümkün mü, değil mi, bilemiyoruz.

Geçmişte ancak karşıtların ve hassas dengelerin varlığı sayesinde olumlu sonuç verebilmiş, bâzı insanlık dışı uygulamaları sınırlamış moral bir etki, bugünün daha zor koşullarında oluşabilir mi? Ahlâka ve insan değerlerine dayalı bir etkiyi, Yeltsin'in "demokratlığını" konuşturmayan, Bosna'daki vahşeti sınırlayabilen bir etkiyi, insanlık yaratabilir mi?

Günümüzün dünyasında, insan olduğunu iddia edenler için denenecek başka yol gözükmüyor. Ya bunu başaracaklar ya da yeni Yeltsin'lerin demokratlığını, yeni Bosnaların acımasızlığını, kuzuların sessizliği içinde, kabullenecekler.

10 Ekim 1993

İtalya'dan Türkiye'ye, Bir Tutam "Namus" İçin

Neden İtalya'da, Türkiye'de, Japonya'da ve bâzı ülkelerde dedikoduların, yolsuzlukların ardı arkası kesilmez de, örneğin Amerika'da yahut Almanya'da bunlara pek rastlanmaz?

Amerikalılar çok namuslu da, İtalyanlar namustan nasibini almadığı için mi? Ya da Japonların hırsızı bol ve safı az da, Almanya tümüyle saf ve bakir yurttaşlardan mı oluşuyor?

Elbette değil.

İtalya'da "Temiz Eller Operasyonu" tüm hızıyla sürerken, Türkiye'de yolsuzluk ve rüşvet iddiaları zirveye tırmanır, toplumun duyarlılığı artarken, olaya yakından bakmaya çalışalım:

Rüşvetin Evrensel Mekanizması

Yolsuzluğun ve rüşvetin bâzı evrensel gerçekleri var:

Bir defa, rüşvet ve yolsuzluğun oluşması için, taraflardan birinin mutlaka "devlet" olması gerekiyor. Devlet ya da kamu yönetimleri, devletin ekonomik kuruluşları, belediyeler, devlet memurları, vb. Öteki taraf ise, ticari şirketten futbol kulübüne, tek başına sıradan vatandaşa kadar, herkes olabiliyor.

Bir devlet kurumu ile bir başka devlet kurumu arasında ya da bir özel şirketle diğeri arasında rüşvet ve yolsuzluk ilişkileri oluşmuyor. Ya da çok çok istisnai durumlarda buna rastlanıyor. Çünkü, yolsuzluğun ve rüşvetin oluşması için, taraflardan birinin, kullandığı parayı kaybetmekten bizzat zarara uğramaması gerekiyor. Yani, kendi cebinden değil, halkın cebinden harcaması.

Rüşvetin ve yolsuzluk ilişkisinin ilk önkoşulu böylece oluşuyor: Taraflardan biri, gereğinden fazla ödeme yapıyor. Sonra, bu ödemeyle fazladan para kazandırdığı diğer taraftan bir “pay” alıyor.

Başka bir açıdan bakıldığında, rüşvet ve yolsuzluk ilişkilerinin “devlet” tarafı, “yapmaması gerekeni yaparak” ya da “yapması gerekeni yapmayarak,” süreci başlatıyor:

“Yapmaması gereken,” yani örneğin bir bakanlığın, bir genel müdürlüğün, belirli bir işi devlete ucuza mal edecekken pahalıya mal etmesi. Aradaki fark nedeniyle ek kazanç sağlayan şirketten, ilgili devlet yöneticisinin rüşvet alması.

“Yapması gerekeni yapmamak” ise, daha çok yerel uygulamalarda geçerli: Örneğin, bir vatandaşın hakkı olan imar iznini geciktirerek onu zorlamak gibi... Memurun, önlemesi gereken yasadışı ise göz yumup karşılığında para alması gibi... Gecekonduyu görmezden gelip sahibini aylık rüşvete bağlamak gibi...

Rüşvetin “Objektif Koşulları”

Rüşvet ve yolsuzluk ilişkilerinin, her toplumda geçerli olan bâzı önkoşulları, kolaylaştırıcı ve özendirici etkenleri var:

a) Bir toplumda yasadışı, kural dışı uygulamalar fazlaysa, herkes, bir yerde, kuralın ve yasanın dışına zorlanmışsa ya da çıkmışsa, o zaman, rüşvet ve yolsuzluk konusunda duyarlılık azalıyor; herkes bir ölçüde kural dışı olduğundan, kimse kimseden hesap sormuyor.

Bu durumun tipik örneği olarak Türkiye verilebilir:

Çok sayıda insan, elektriğini kaçak bağlatıp bedava kullanmaktaysa, oturduğu ev Hazine arazisinde kaçak inşaatsa, o insanlar, toplumdaki yolsuzlukların hesabını soramayacaktır. Vergisini ödemeyenler çoğunluktaysa, vergi kaçakçılığıyla mücadele edilemeyecektir. Vergi kaçırmayıp da elektriği kaçak kullananlar ise, vergi kaçakçılığına başkaldıramayacaktır, vb.

“İşi Bitir, Malı Götür”

b) Bir toplumun anlayışları, geleneği, ahlâk ölçüleri de rüşvet ve yolsuzluğun artmasında etkili oluyor. Bunun klasik örneği İtalya'dır. Taze örneği ise Türkiye'dir:

Ortalama İtalyan yurttaşı için, kural dışı davranış biçimleri bir "hayat tarzıdır." "Mafya" bir İtalyan geleneğidir. Kaçak iş yapmak, vergi kaçırmak, rüşvet karşılığı hizmet sunmak, sunduğu iş için açıktan para almak elbette ayıptır; ama "anlaşılabilir", "katlanılabilir" uygulamalardır. Dolayısıyla, toplum bunları ayıplar ama, pek de karşı çıkmaz. Zaten insanların önemli bir bölümü, şu ya da bu şekilde, bu tarz uygulamalara en azından "taraf" olarak katılmıştır.

Taze örnek Türkiye ise, benzer özellikleri 1980 sonrasında geliştirmiştir. "Özel girişim anlayışını yerleştirme" adına, "köşeyi dönmek", "malı götürmek" kavramları yüceltilmiştir. Ne pahasına ve hangi yöntemle olursa olsun "işi bitirmek" kutsanmıştır. Sonuçta, "namuslu" tanımının "saflıkla", "beceriksizlikle" eşanlama geldiği bir noktaya varılmıştır. Böylece, rüşvet ve yolsuzluk karşısında pek de tepkili olmayan, bunların "olağan" sayabilen bir toplum modeli gelişmiştir.

Örgütleyici Değil, Yasakçı

c) Nihayet, "yasakçı devlet" modeli, rüşvet ve yolsuzluk ilişkilerinin artışında başlıca bir etkendir. Türkiye, yasakçı devletin de tipik örneğidir:

"Yasakçı devlet," hem çeşitli sorunlarını, hem de toplum, ekonomi, insan ilişkilerini "yasaklar koyarak" çözümlemeyi âdet edinmiş devlettir. Örneğin, bu yasakçı anlayış, kentleşmeyi akılcı ve Örgütleyici planlarla düzenlemeyecektir: "Yasaklar" koyarak, sonra kendi koyduğu yasaklara "istisnalar" tanıyarak; her yasağın beraberinde getirdiği rüşvet imkânını çoğaltarak, ardından kendi koyduğu yasakları çiğneyenler için "af çıkararak; sürekli "mevzuat" üretip yasakları artırarak "yasakçı devletin" kent kargaşasını ve onun rüşvetçi hayat tarzını yaratacaktır.

İtalya'daki "Kirli Eller"

Her şey, 1992'nin şubat ayında başladı: Milano'daki bir yerel politikacı, bir "yaşlılar evinin" temizlik işleri ihalesi nedeniyle rüşvet alırken yakalandı. Bu "küçük" olayı basının ve savcıların büyütmesi sonucunda, kamuoyunun dikkati İtalya'nın "bilinen, kabullenilen" özelliğine çekildi. Kamuoyunun ilgisi, basının ve savcıların cesaretini artırdı; cesaretin artması açığa çıkan olayların sayısını. Böylece, "Temiz Eller Operasyonu" yuvarlanan bir kartopu gibi büyüdü, büyüdü... İtalya, sandığından ve

kabullendiğinden çok daha yaygın bir yolsuzluk batağına gömülü olduğunu, yılda 2 milyar dolarlık rüşvetin sırtından ödendiğini birdenbire fark etti.

1993'ün şubat ayına gelindiğinde, yalnızca Milano ve çevresinde 200'ü aşkın politikacı ve işadamı, rüşvet iddiasıyla mahkemeye verilmiş, bir bölümü hüküm giymişti. Hakkında kovuşturma yapılanlar arasında bir eski başbakan, baştaki hükümetin iki bakanı, Fiat şirketlerinin en üst düzeydeki iki sorumlusu, devlet işletmelerinin yöneticileri, milletvekilleri, belediye başkanları, ulusal ve yerel düzeyde siyasetçiler bulunmaktaydı. Savcılık, 150 milletvekiline "haklarında kovuşturma başlattığını" bildirmiş, bâzılarının dokunulmazlığını kaldırtmak için parlamentoya başvurmuştu.

Yerel politikacıların kovuşturulmadığı, hattâ hapiste olmadığı bir yöre, yok gibiydi. Bâzı belediyeler, belediye meclisinde çoğunluk kalmadığından çalışamaz durumdaydı. Parlamentonun, bakanların, milletvekillerinin "itibarı" sıfır düzeyindeydi.

İtalya'nın siyaset, seçim ve yerel yönetim sistemini kökten değiştirecek bir süreç başlamaktaydı.

Herkes "Payını" Alıyor

İtalya'nın kurtulmaya çalıştığı "sistemin" önemli bir özelliği var: Bütün siyasal partiler, iktidardan, rüşvet ve yolsuzluktan "adil biçimde" pay alıyor. Dünyanın başka yörelerinde benzer bir imtiyaz ancak ulusal ya da yerel iktidar partisine, varsa koalisyon ortaklarına ayrılırken. İtalyan usulü usulsüzlükte tüm partilere "nispi sistem" uygulanıyor:

İtalya'ya özgü bu sistemin adı "lottizzazione." Özel paylara bölünme; herkesin kendine ait özel payının bulunması anlamında. Buna göre, devlet görevleri, müdürlükler, devlet şirketlerinin yönetimleri, devletin televizyon istasyonları (örneğin, İtalyan devlet televizyonundaki kameramanlıklar, muhabirlikler) partiler tarafından "son seçimdeki oy oranına göre" paylaşılıyor, iktidarda yer alsın ya da almasın, her parti, kendine düşen "payda" egemen oluyor. Atamaları, harcamaları, ihaleleri o kararlaştırıyor.

Yerel düzeyde de uygulanan bu sistem ve onun yerleşmiş, gelenekselleşmiş kuralları sayesinde, bütün partiler kardeş kardeş geçiniyor, dostça paylaşıyor. Partilerden dışlanan olmadığı için, oyunbozan çıkmıyor; dışarıda kalanın denetimi söz konusu olamıyor. Kimse, kimsenin alanına yahut kazancına karışmıyor. Tüm siyasal partileri memnun eden bir sistem... Dolayısıyla, sistemi değiştirmek de kolay olmuyor.

"İşi" Kolaylaştıran Sistem

Sistem, klasik rüşvet mekanizmalarına etkinlik ve kolaylık sağlıyor. Nitekim son “Temiz Eller Harekâtı,” İtalya’nın ulusal ve yerel düzeydeki neredeyse tüm ihalelerinden rüşvet alındığını, en azından siyasal çıkar sağlandığını ortaya çıkardı. Devlet, bakanlık, genel müdürlük, belediye, yaptırdığı işe ya fazladan para ödüyor ya da ödediği paranın karşılığında eksik ve kalitesiz hizmet satın alıyor. Böylece, arada oluşan “rant,” o ihaleyi gerçekleştiren makamın “ait bulunduğu” partiye veya kişiye menfaat olarak, rüşvet olarak geri geliyor.

Sadece ihalelerde değil, işe girebilmek gibi, hastanede öncelik almak, belediye cezalarından kurtulmak gibi “küçük olaylarda” da, partinin sözü geçiyor ve rüşvet imkânı doğuyor.

İtalyanlar şimdi bu düzenden kurtulmaya uğraşıyor. Kamuoyunun artan duyarlılığı, bir türlü baş edilemeyen mafyanın bile ilk kez ciddiyetle peşine düşülmesini sağlıyor.

İtalya sonuçtan umutlu görünüyor. Siyasal gelenekler, paylaşım sistemi, partiler, politikacılar, yerel yönetimler: “A’dan Z’ye kadar her şey değişecek!” deniyor.

Kiminde İstisna, Kiminde Kural

İtalya’daki rüşvet ve yolsuzluğun çok da “özel” bir durumu yok. Her ülkede rastlanabilecek olaylar. Ama kiminde üzerine gidiliyor, kurallar, denetim, cezalar oluşuyor ve rüşvet, gerçekten “istisna” konumunda kalıyor. Kiminde kurala, geleneğe, “hayat tarzına” dönüşüyor...

Baştaki soruya dönersek, yolsuzluk ve rüşvetin, İngiliz olmakla, Türk olmakla, İtalyan olmakla fazla bir ilgisi yok. Ciddi olmakla yakından ilgisi var.

İtalya, şimdi ciddi olmaya çalışıyor. Ne demeli, darısı başımıza.

14 Mart 1993

Anılar, Mesajlar, Kıbrıs

İnsanın zihninde yer tutan ve onu asla terk etmeyen olaylar, görüntüler vardır.

“Kıbrıs” konusu ne zaman hareketlense, böyle bir anı bizim de gözümüzde ve yüreğimizde canlanıverir:

1974 yılının temmuz ayı. İlk Kıbrıs Harekâtı’nın ilk günü, akşam saatleri. Türk birlikleri adaya çıkalı on iki saatten fazla zaman geçmiş. Başlangıçta Kıbrıs’tan peş peşe gelen haberler, her nedense gelmez olmuş.

Askerden bilgi alınamıyor, ajanslarda çıt çıkmıyor. Kıbrıs ve oraya ulaşan askeri birlikler, sanki dünyadan kopmuş, bizden kopmuş, bilemediğimiz sorunlar karşısında ve yapayalnız.

Ortada bir gariplik olduğu, bir yanlışlık olduğu, beklenmedik bir durumla karşılaşıldığı apaçık anlaşılıyor.

Sessiz Başbakanlık

O günlerde trt'yi yönettiğimizden, görevimiz gereği, Kıbrıs'ta yaşanılan gerçekleri bilmek ve bunları bir savaş ortamının sorumluluğu içinde ama doğru şekilde yansıtmak durumundayız.

Ankara'da herkes çok dikkatli. Harekâta ilişkin konular güvenlik nedeniyle telefonda konuşulmuyor. Bilgi almak için Başbakanlığa gidiyoruz. Herkes durgun ve düşünceli: Kıbrıs'a çıkmış birliklerden üç saattir haber alınamıyor. Tahminin üzerinde bir dirençle karşılaşıldığı, planların geciktiği, çok şiddetli çarpışmaların olduğu belirtiliyor. Ama en kötüsü, yeterli bilgi gelmiyor.

Telsizin Başında

Bu kaygılı ortama Kıbrıs'tan ulaşabilen tek şey, zaman zaman ve kopuk kopuk alınan "mücahit mesajları."

Bugün gibi hatırlıyoruz:

Başbakanın odasına getirilen, hemen hepsi birbirine benzeyen, hepimizi hüzünlendiren telsiz mesajları.

"33 numaralı tepede üç kişi kaldık. Cephane azalıyor."

"Ben Mücahit Korkmaz. Çıkarma birlikleriyle temas kuramıyoruz. Zor durumdayız."

"42 numaralı mevkiden mesaj yolluyorum, öteki arkadaşları şehit oldu. Düşman yaklaşıyor. Dayanacak gücüm kalmadı."

Başbakanlığın odalarında hava kurşun gibi ağır. Kimsenin ağzını bıçak açmıyor. Dağınık gelen telsiz mesajlarının arasındaki dakikalar geçmek bilmiyor.

Sonra, 33 numaralı tepeden bir telsiz mesajı daha geliyor: "Tek başına kaldım. Düşman çok yaklaştı. Vatan sağ olsun."

33 numaralı tepeden artık başka mesaj gelmiyor.

Sonra, Mücahit Korkmaz son kez sesleniyor: "Cephanemiz tükendi. Yapabileceğimiz bir şey yok. Vatan sağ olsun..."

Ve Mücahit Korkmaz'dan alınan son haber oluyor bu.

42 numaralı tepeden, öteki mücahit mevzilerinden, öteki mücahitlerden hep benzer mesajlar geliyor. Hemen hepsi aynı sözcüklerle noktalanıyor.

Sonra, telsiz mesajları seyrekleşiyor. Gece yarısına doğru, tek tuk ulaşıyor Başbakanlığa. Hepsi aynı şekilde son buluyor:

“Vatan sağ olsun!”

Ve telsiz susuyor.

Harekât Sonrası

Gece aydınlığa çıkarken, adadaki birliklerle düzenli haberleşme sağlanmıştı. Harekâtın başarıyla sonuçlandığı da kesinleşmişti.

Kıbrıs Harekâtı’nın acılarını ve bedelini hatırlarken, “tek karış toprak bile bırakılmasın, uzlaşma olmasın, Kıbrıs ikiye bölünsün” benzeri düşüncelere sahip değiliz.

Bizim anlayışımız, kural olarak, bölünmenin ve küçülmenin ülkelere de, toplumlara da yarar getirmediğidir. Kıbrıs için yoğun görüşmelerin yapıldığı günümüzde, elbette uzlaşmadan yanayız. Ama üç noktayı kendimize unutturmayalım ve başkalarına hatırlatalım:

İlki, Kıbrıs Türk kesiminin günümüzdeki güvenli ortama ulaşması için çok büyük bedel ödenmiştir.

İkincisi, Kıbrıs’ta Türk kesimini Yunan kesimiyle birlikteliğe zorlayan dış güçler, benzer sorunlar yaşayan başka ülkelerde bölünmeyi ve küçük bölümlerin bağımsız devlet kurmasını öneren ve özendiren güçlerdir. Balkanlardan Irak’a, eski Sovyet topraklarına kadar.

Üçüncüsü, Türkiye’nin Kıbrıs politikası, KKTC’nin bağımsız ve ayrı bir devlet olmak ve böyle “kalmak” hakkını yeterince vurgulamamıştır, savunmamıştır. Dünyada yaşanan diğer örnekleri, bir Yugoslavya’yı, Çekoslovakya’yı ve diğerlerini öne çıkarmamıştır.

Amacımız bölünmüş değil bütünleşmiş bir Kıbrıs bile olsa, bu sonucun “koşullarını, çerçevesini belirlemekte” çok etkili olabilecek bir koz, “KKTC’nin dünyadaki gelişmelerle uyumlu olarak bağımsız ve ayrı kalabileceği” tezi ve iddiası, uluslararası platformlarda yeterince kullanılmamıştır.

Olumsuz Koşullar

Kıbrıs üzerine “nihai” görüşmeler New York’ta gerçekleşirken, Türk tarafının zor durumda olduğu açıktır:

1) Her şeyden önce, Türk tarafı, bugünkü durumu kendinden yana değiştirebilecek bir “koza” artık sahip değildir. “Uzlaşma olmazsa, bir KKTC’yi sürekli ve kalıcı bir bağımsız devlete dönüştüreceğiz; bütünleşme konusunu da gündemden çıkaracağız!” demek şansı artık yoktur. Eldeki tek

koz, bugünkü durumu devam ettirebilmek kozudur. Bunun gücü ise azalmaktadır.

2) Türk tarafı, açık bir tehdit karşısındadır: Uzlaşma sağlanamazsa, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi öngördüğü çözüm biçimini tebliğ edecektir. Bu "çözüm biçimine" karşı çıkılması halinde bir dizi "müeyyidenin" bm tarafından devreye sokulacağı Türk tarafına (ve Türkiye'ye) açıkça duyurulmuştur.

3) Gerek dünya kamuoyunun, gerekse bm Güvenlik Konseyi'ndeki Batılı devletlerin "tarafsız hakem" olmadığı malûmdur. Özellikle kamuoyu, Kuveyt'i işgal eden Saddam'la, Kıbrıs'ı "işgal eden" Türkiye'yi özdeş görmeye şartlanmıştır.

bm'nin Türk tarafını "uzlaşmayan taraf ilân etmesi hem Kuzey Kıbrıs'a çeşitli müeyyideler getirecek, hem de Türkiye karşıtı çok yönlü bir kampanyayı başlatacaktır. "Askerlerini geri çekmezse" Türkiye'nin yeni ambargolarla karşılaşması, olumsuz bir sonucun muhtemel uzantıları arasındadır.

Ne Yapılabilir?

Rauf Denktaş, geçmişten devralınan ve başkalarına ait olan dış politika yetersizliklerini de sırtında taşıyarak görüşme masasına oturmaktadır. Önündeki manevra alanı sınırlıdır.

Elindeki kozları kullanamayan, en haklı olduğu noktaları bile anlatamayan, kraldan fazla kralcı olmayı pek seven, uzak karakol kimliğinden ya da kompleksinden bir türlü çıkamayan bir dış politikanın "Kıbrıs sorununu" getirip mahkûm ettiği çerçeve, ne yazık ki budur.

KKTC'nin ve Türkiye'nin önündeki açmazdan bir ölçüde kurtulabilmek, görüşme masasındaki bireysel beceriye kalıyor.

"Vatan sağ olsun."

18 Temmuz 1992

Üzerimize Kapanan Kapılar Zorlanamaz mı?

Bunun böyle olacağı bilinmiyor muydu?

Elbette biliniyordu.

Birleşmiş Milletler'deki "Kıbrıs görüşmelerinde," Rum tezlerinin "Güvenlik Konseyi Kararı"na dönüşmesine yönelik bir senaryo özelliği sezilmekteydi. Önceki gün açıklanan karar, bu sezgileri doğruladı.

Bir ucunda Kıbrıs sorunu, diğer ucunda Güneydoğu sorunu bulunan bir açmaza Türkiye'nin sokulmakta olduğu da, görülmekteydi.

Şimdi, "Kıbrıs kararını benimsemezseniz, Güneydoğu'daki sıkıntılarınıza duyarsız kalırız; Güneydoğu ve Kuzey Irak için önerilerimize itibar etmezseniz, Kıbrıs konusunda baskılar yoğunlaşır!" benzeri bir pazarlık gücüyle, Türkiye yüz yüze geliyor.

Birkaç Olasılık Örneği

Örneğin, Kıbrıs kararına KKTC uyumsuzluk gösterir ve Türkiye bu uyumsuzluğu desteklerse, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta girişebileceği yeni bir operasyona Batı'dan büyük tepki gelebilir. Ya da, malûm Çekiç Güç'ün Türkiye'de kalış süresini uzatmaya Türkiye yanaşmazsa, Kıbrıs kararının uygulanması için baskılar yoğunlaşabilir.

Örneğin, Kıbrıs'ta "gelişme sağlamak" amacıyla, Türkiye'ye karşı Güneydoğu kozu kullanılarak, "Güneydoğu sorununun uluslararası platformlara götürülmesi" gündeme getirilebilir ya da Batı'nın uygun göreceği bir Kuzey Irak biçimlenişine Türkiye direnirse, Türkiye'ye karşı Kıbrıs kozu öne sürülebilir.

Yani, iki yönden işletilebilecek bir "pazarlık gücü," şimdi Türkiye'nin karşısına dikiliyor.

Peki, durumun böyle gelişebileceği belliydi de, Türkiye neden bir şey yapmadı ya da yapamadı?

Bu sorunun cevabını daha sonra aramak üzere, önce Kıbrıs oluşumunu değerlendirmeye çalışalım:

Kıbrıs Nasıl Görüşüldü?

Kıbrıs sorununa ortak bir çözüm bulabilmek için, Birleşmiş Milletler gözetiminde ve Sayın Denktaş ile Sayın Vasiliu arasında konu uzun süre tartışıldı. Sonuçta, bm (Birleşmiş Milletler) Genel Sekreteri Butros Gali, Kıbrıs Yunan tezlerinin kâğıda dökülmüş biçimini andıran bir rapor hazırladı. Rapor, bm Güvenlik Konseyi tarafından da benimsenerek "karara" dönüştürüldü.

Güvenlik Konseyi kararında, Türk tarafının "kabulü mümkün değil" diye nitelediği, "hayati" önemde" gördüğü bâzı özellikler var. Bunlardan bâzıları şöyle özetlenebilir:

1) "İki tarafın da başlangıçta egemen olduğunun ve egemenliklerinden bir bölümünü federal devlete devrettiklerinin" kabul edilmesi, KKTC açısından büyük önem taşıyor. Aksi halde, Kıbrıs Türk toplumu, yeni oluşumda bir azınlık konumuna giriyor.

2) Federal devlette, “başbakanlığın” dönüşümlü olması ve her iki halkça ayrı ayrı seçilmeleri: Bu ilkeden vazgeçmek, Türk tarafının kendine ait bütünlükten ve eşitlik iddiasından vazgeçmesi anlamına geliyor.

3) “Harita” olarak Kıbrıs Yunan tarafının öne sürdüğü ve bm Genel Sekreteri’nin büyük ölçüde kabullendiği şekillenme, Türk tarafının çok küçülmesine ve Türk nüfusunun dörtte birinin (yaklaşık kırk bin insan) göçe zorlanmasına neden oluyor.

Günümüzün Değişen Koşulları

Raporun, KKTC’nin hassasiyetlerini yok sayan bu özellikleri karşısında, 1993 Martı’ndaki Kıbrıs görüşmelerine KKTC’nin katılması bile kuşkulu gözüküyor. Marta kadar geçecek sürede yeni bir uzlaşma zemini bulunamazsa, çözümsüzlük devam edecek.

Ne var ki, bu çözümsüzlük, günümüz dünyasında ve koşullarında, geçmiştekinden daha büyük sorunları KKTC’ye ve Türkiye’ye getiriyor:

1) Birleşmiş Milletler örgütünün eskiye kıyasla daha itibarlı ve işlevsel olduğu bir dönemdeyiz. İki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin hem karar almasını kolaylaştırdı, hem de bu kararlara etkinlik kazandırdı.

Geçmişte birbiriyle çekişen ve ellerinde “veto” yetkisi bulunan büyük devletler, Güvenlik Konseyi’nin kritik bir konuda karar almasını fiilen engellemişti. Çekişme sona erince, Güvenlik Konseyi, hemen her önemli konuda karar alabiliyor.

Öte yandan. Güvenlik Konseyinin daimi üyeleri olan büyük Batı devletleri, kendi tercihlerine “meşruiyet sağlayan,” onların istediği kararlara uluslararası nitelik kazandıran bir örgüt olarak şimdi bm’yi değerlendiriyor.

2) Bu yeni konum, özellikle Irak savaşı döneminde bm’nin düzenleyici bir rol oynamasına, ittifak güçlerinin silâhlı müdahalesine “meşruiyet kazandırmasına” imkân sağladı. Aynı bm, Güvenlik Konseyi’ni kontrol eden büyük devletlerin tavrı doğrultusunda hemen her konuda “karar alan”, “kararın uygulanmasını talep eden,” büyük devletler aracılığıyla müeyyide getirebilen bir organizasyona dönüştü.

Bu ortamda, bm’nin son Kıbrıs kararı, geçmiştekilere kıyasla daha büyük etkinlik taşıyor; daha ciddi bir müeyyide olasılığını düşündürtüyor.

Asıl Tehlike

KKTC ve Türkiye, bir “muhtemel tehlikeyi” göze alamaz. Alamadığı için. Birleşmiş Milletler’in son kararı gibi bir kararı, –müeyyidesi ne olursa olsun– uygulamaya koyamaz:

Tehlike, Kıbrıs'ta topluluklar arası bir çatışmanın, hattâ dar çerçevedeki bir vuruşmanın, kavganın meydana gelmesidir. Faili kim olursa olsun, nedenini kim yaratırsa yaratsın, nasıl gelişirse gelişsin, hattâ nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın, bu tür çatışma KKTC'yi de, Türkiye'yi de çok zorlar:

bm kararının uygulamaya konduğu, federal devletin oluştuğu yeni bir ortamda, Kıbrıslı Rumların Kıbrıslı Türkleri vurduğunu düşünelim. 1974 öncesinin örneklerinde olduğu gibi.

Bu yeni ortamda, Kıbrıslı Türkler, can güvenliğini sağlayan Türk birliklerinden artık yoksundur. KKTC, sayısı ve silâhı kendinden çok üstün bir güç karşısındadır.

Türkiye, olaylara müdahale etmemenin de, etmenin de sorumluluğu altında olacaktır. Barışmasa insanlar ölecektir. Barışsa, tercihleri zaten malûm bir bm'nin, Batı kamuoyunun ayaklanacağı, suçlayacağı, yeni kararlara, müeyyidelere yöneleceği muhakkak gibidir.

Eli kolu bağlı bir Türkiye, öldürülen insanları karşısında ya çaresiz bir seyirci kalacaktır ya da 1974'tekinden çok daha zorlu bir müdahaleye kalkışacaktır.

Türkiye'de kimse bu senaryoyu göze alamaz. Ne hükümet, ne de toplum.

BM Kararının Zaafı

Birleşmiş Milletler'in son Kıbrıs kararı, işte bu nedenle uygulama şansına sahip değildir. KKTC de, Türkiye de, yukarıda belirtilen riski üstlenemez. Oysa son bm kararı, öngördüğü çerçeve ile, doğrudan doğruya bu riski, bu tehlikeyi oluşturuyor:

Karar doğrultusunda, otuz bin kadar Kıbrıslı Rum, halen Türklere ait bölgeye geçecek, kırk bin kadar Türk, evini, tarlasını bırakıp göçe zorlanacak. Böyle bir ortamda çatışma çıkması için kıvılcıma dahi gerek kalmaz.

Yeni yapısıyla federal devlet, her an patlamaya hazır bir bomba gibi, her an Türkiye'ye karşı kullanılabilecek bir tehdit gibi, Türkiye'nin üzerinde asılı kalır.

İşte böyle bir riski kimse üstlenemeyeceği için, KKTC'ye uygulanacak müeyyide ne olursa olsun, Türkiye'ye dönük baskılar nereden gelecekse gelsin, bm kararının uygulamaya girmesi mümkün gözükmüyor.

Tabii, tek iyimser ihtimal, bu kaygıları ortadan kaldıracak yeni bir uzlaşma zemininin 1993 Martı'na kadar bulunabilmesi.

Yanlışlardan Ders Almak

Kıbrıs’taki bu çıkmazdan Türkiye’nin hükümetleri büyük ölçüde sorumludur. Kimi fırsatları değerlendirememiştir; kimi en kritik zamanda KKTC’yi yalnız bırakmıştır:

Dünyada bölünmenin, parçalanmanın, ufacık bağımsız devletler oluşturmanın kasırga gibi estiği, üstelik Batı tarafından özendirildiği bir zaman kesitinde –federasyonda değil “bağımsızlığında kararlı bir KKTC” çözümü, bir koz olarak dahi kullanılamamıştır.

Dostça yaşayan, aynı dini, kiminde aynı dili paylaşanlar bile, Sovyet dünyasında, Yugoslavya’da, Çekoslovakya’da birbirinden kopup bağımsız birimler oluştururken, Türkiye’yi yönetenler, “KKTC’nin kalıcı bağımsızlığı” kozunu öne sürememişlerdir. Bu koz sayesinde federal devlet çözümünü kendi tezlerine daha uygun hale getirmeleri muhtemelken, KKTC’ye daha elverişli bir federatif uzlaşma zemini bu yolda aranabilecekken, Türkiye’nin sorumluları hareketsiz kalmışlardır.

İkinci temel yanlış, Birleşmiş Milletler gözetimindeki Kıbrıs görüşmelerinin ilk aşamasında yapılmıştır. Türkiye’nin sorumluları, “Biz doğrudan taraf değiliz, iki cemaat aralarında çözecek.” beyanını tekrarlayarak, bu yaklaşımlarını bir dış politika mahareti sanarak, KKTC’nin tek başına olduğunu dosta-düşmana adetâ ilân ederek onu yapayalnız bırakmışlardır. Hem de kimlerin karşısında: abd’nin, çağrı üzerine çağrı tazeleyen (ya da baskı tazeleyen) İngiltere’nin, yanlılığı ilk günden apaçık ortada olan bm Genel Sekreteri Butros Gali’nin karşısında.

O kadar ki, bu görüşmeler döneminde KKTC Cumhurbaşkanı Denktaş da, onun görüşmelerdeki siyasal danışmanı da, bu yalnızlığı ve Türkiye Cumhuriyeti hükümetine sitemlerini “diplomatik” sayılamayacak kadar açık ifadelerle dile getirmişlerdir.

Sonuç, fırsatları kullanamamış, ortaklıkta yalnız bırakılmış bir KKTC’nin üzerine çok daha kolay yürünmesidir; son bm kararıyla noktalanan sürecin çok daha rahat işletilmesidir.

Ne Yapılabilir?

Takvimi geriye döndürmek ne mümkün... Çok şey için artık çok geç.

KKTC’nin ve Türkiye’nin bm kararını benimsemesi, bu benimsemenin taşıdığı büyük riskten ötürü mümkün gözükmüyor. Dolayısıyla, kararı reddetmenin daha az tehlikeli ama mutlaka ağır sonuçlarına hazırlıklı olmak gerekiyor.

Yapılabilecek tek şey, Mart 1993’e planlanmış yeni New York görüşmesine kadar, bu süreyi iyi kullanmak. Bir uzlaşma zeminini ısrarla aramak.

Bu zeminin bulunmaması halinde, yapacak hiçbir şeyin kalmadığını, KKTC’nin ve Türkiye’nin, “Kusura bakmayın, bizden bu kadar!” demeye kararlı olduğunu, gene yalnız bırakılmış bir KKTC’nin ağzından değil, KKTC ile birlikte dünyaya söyleyebilmek.

29 Kasım 1992

# Sonsöz

Bu denemeleri günümüz için, ama sanırım, daha çok, gelecek için kaleme almıştım.

“Önsöz”deki düşüncelere dönersek, bizim yazılarımızın da içinde yer aldığı bir “demokrasi”, “anlayış”, “akılcılık”, “duyarlılık” çabası, umulan katkıyı Türkiye’ye getirebildi mi? Birçok yazarın, düşünürün, siyasetçinin, sivil toplum kuruluşunun hedeflediği ve uğruna emek verdiği ortak özellikler, beklenebileceği ölçüdeki bir etkinliğe ulaşabildi mi?

Bugünkü Türkiye’nin, 1990’ların başlangıcındaki Türkiye’ye kıyasla bir ölçüde gelişmiş olduğu yadsınamaz. Sanırım, biraz daha anlayışlıyız, belki biraz daha demokratız. “Akılcılık” diye bir sorunumuzun, siyasetten ticarete, hastane yönetiminden müfredat programına kadar her düzeydeki varlığının, biraz daha farkındayız. “Verimlilik” diye bir kaygımızın olması gereğinin de.

Siyasal ve toplumsal kirlenmeyle bile ilgilenmekteyiz. Dış siyasetin bir “çıkar” olayı niteliğini daha iyi görmekteyiz. Ödediğimiz vergilerin hesabını sormak eğilimleri gecikmiş de olsa kendini duyurmaya başladı.

Evet, bütün bunların altını çizmek mümkün. Ama bunlar yeterli mi? Şu ulaşabildiğimiz demokrasiyi, anlayış düzeyiyle, akılcılık dozuyla, siyaset ve yönetim çapı ile Türkiye ne olabilir, nereye varabilir? Bunlarla yetinebilir miyiz? Çok daha fazlası yapılabilirdi, olabilirdi.

Yapılamamış ve olamamış bulunmasından hepimiz sorumluyuz, öncelikle de topluma seslenmek, kendi düşüncelerini topluma ulaştırmak, toplumu etkilemek imkânlarına sahip olanlar sorumlu.

Yani, son çözümlemede, bugüne dönük işlevleri yeterli sayılamayacak, “gelecek için” denemeler...

[1] Televizyon haberciliğine ilişkin değerlendirmede Ignacio Ramonet'nin L'ere du Soupçon başlıklı araştırmasından yararlanıldı (Le Mon de Diplomatique, Mayıs 1991).